

česko-slovenská
historická
ročenka | 24/1

2022

Redakční kruh/Executive editorial board

- PhDr. Zdeněk Doskočil, Ph.D., Historický ústav Akademie věd České republiky, Praha
Doc. Mgr. Denisa Nečasová, Ph.D., Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno
PhDr. Richard Pavlovič, Ph.D., Štátny archív v Košiciach, Košice
Doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D., Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická Technické univerzity v Liberci, Liberec
Doc. PhDr. Marek Syrný, Ph.D., Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

Domácí redakční rada/National editorial board

- Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc., Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická Technické univerzity v Liberci, Liberec – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha – předseda
Mgr. Miloslav Čaplovič, Ph.D., Vojenský historický ústav, Bratislava
PhDr. Vojtech Čelko, Spoločnosť M. R. Štefánika, Praha
PhDr. Viliam Čičaj, CSc., Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava
Mgr. Diana Duchoňová, Ph.D., Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava
Doc. PhDr. Vladimír Gonč, DrSc., Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied, Bratislava
Mgr. Matej Hanula, Ph.D., Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava
Prof. PhDr. Roman Holec, DrSc., Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava
PhDr. Daniela Hrnčiarová, Ph.D., Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava
PhDr. Michal Kopeček, Ph.D., Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, v. v. i.
PhDr. Dušan Kováč, DrSc., Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava
Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
Doc. PhDr. Jan Mervart, Ph.D., Filosofický ústav Akademie věd České republiky, Praha
Doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc., Historický ústav Akademie věd České republiky, Praha
Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov
Mgr. Ladislav Vörös, Ph.D., Historický ústav Slovenskej Akadémie vied, Bratislava

Mezinárodní redakční rada/International Editorial Board

- Prof. Dr. Josette Baer Hill, Univerzita v Curychu, Curych
Dr. Christiane Brenner, Collegium Carolinum, Mnichov
Dr. Francesco Caccamo, Univerzita G. D'Annunzia, Chieti-Pescara
Dr. Ryszard Gladkiewicz, Vratislavská univerzita, Vratislav
Prof. Maciej Górny, Polská akademie věd, Varšava
Dr. Teodorička Gotovska-Henze, Bulharská akademie věd, Sofie
Prof. Dr. Frank Hadler, Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa, Lipsko
Prof. James Krapfl, McGillova univerzita, Montreal
Doc. PhDr. Igor Lichtej, CSc., Užhorodská národní univerzita, Užhorod
Prof. Andrzej Małkiewicz, Zelenohorská univerzita, Zelená Hora
Dr. habil. Laszlo Szarka, CSc., Maďarská akademie věd, Budapešť

Vydavatel/Published by

Historický ústav AV ČR, v. v. i.
Masarykova univerzita, Brno
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Redakce/Editorial Office

Doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D., e-mail: jaroslav.pazout@tul.cz
PhDr. Richard Pavlovič, Ph.D., e-mail: richard.pavlovic@minv.sk

česko-slovenská
historická
ročenka | 24/1

2022

HISTORICKÝ ÚSTAV
MASARYKOVA UNIVERZITA
UNIVERZITA MATEJA BELA

Česko-slovenská historická ročenka
Recenzovaný vědecký časopis
Roč. 24, 2022, č. 1
ISSN 1214-8334

Česko-slovenská historická ročenka
Peer-reviewed scientific journal
Vol. 24, 2022, nr. 1
ISSN 1214-8334

www.cskh.sk

OBSAH

STUDIE

Blažena Pavlovkinová

Filozofia a svetonázor v recepcii členov akademického spolku „Detvan“
v Prahe do roku 1900 11

Roman Holec

„Slovensko Slovákomi!“ (Protičeská rétorika slovenskej iredenty
na príklade Františka Jehličku) 31

Jan Rychlík

Pokusy o demokratizaci volebního systému ve druhé polovine
šedesátých let a volby 1971 65

Vladimír Goněc

Evropské paralely pro scestí a selhání federalistického myšlení
v prostoru bývalého Československa 91

Mira Nábělková

*Ještě dneska mám zimomriavky, když si na ten nádherný příběh
vzpomenu...* Slovakizmy v češtině ako výsledok aj dôkaz
česko-slovenského jazykového kontaktu 107

RECENZE, ZPRÁVY

René Küpper

Údajně nový pohled na československé dějiny. České vydání kdysi
kontroverzní knihy z perspektivy německého historika 141

Vojtěch Čurda	
Slovenský intelektuál ve stínu represe	147
Vojtech Čelko	
Robert Kvaček deväťdesiatročný	151
Eva Bílková	
Jičínská oslava v roce 2017 (K životnímu jubileu pana profesora Roberta Kvačka)	161
Miroslav Michela	
Dušan Kováč a porevolučné formovanie slovenskej historiografie (Dušan Kováč 80-ročný)	165
Roman Holec	
Rozdávač ľudskejšti (Vojtech Čelko 75-ročný)	171
Martin Hromek	
Vladimír Goněc sedmdesátiletý	177
Viliam Čičaj	
Za Jindřichom Schulzom	179
Vladimír Goněc	
Za Jindřichem Schulzem	181
Seznam autorů	185
Pokyny pro autory	187

CONTENTS

PAPERS

Blažena Pavlovkinová

Philosophy and worldview in the interpretations of the members of the Detvan association of Slovaks in Prague until 1900 11

Roman Holec

“Slovakia belongs to the Slovaks!” (The Anti-Czech rhetoric used by Slovak irredentists; the example of František Jehlička) 31

Jan Rychlík

Attempts to democratize the electoral system during the second half of the 1960s and the 1971 elections 65

Vladimír Goněc

European parallels of the delusions and failures of federalist thinking in former Czechoslovakia 91

Mira Nábělková

[I still get chills today when I think of that wonderful story]... Slovakisms in Czech as a result and evidence of Czech-Slovak language contact 107

REVIEWS, NEWS

René Küpper

A new take on Czechoslovak history? The Czech edition of a once controversial book written from the perspective of a German historian 141

Vojtěch Čurda	
Slovak intellectual in the shadow of repression	147
Vojtech Čelko	
Hommage to Robert Kvaček's 90th birthday	151
Eva Bílková	
2017: The Jičín celebration in honour of Professor's Robert Kvaček's birthday	161
Miroslav Michela	
Dušan Kováč and the formation of Slovak historiography after the Revolution of 1989, honouring Dušan Kováč's 80 birthday	165
Roman Holec	
A champion of humanity, homage to Vojtech Čelko's 75th birthday	171
Martin Hromek	
Hommage to Vladimír Goněc's 70th birthday	177
Viliam Čičaj	
An obituary to Jindřich Schulz	179
Vladimír Goněc	
An obituary to Jindřich Schulz	181
List of authors	185
Guidelines for authors	187

STUDIE

STUDIE

Filozofia a svetonázor v recepcii členov slovenského spolku „Detvan“ v Prahe do roku 1900¹

BLAŽENA PAVLOVKINOVÁ

Philosophy and worldview in the interpretations of the members of the Detvan association of Slovaks in Prague until 1900

At the turn of the 19th and 20th centuries, ideological differences began to emerge in the Slovak national movement under the influence of intellectual stimuli to which the younger generation of the Slovak intelligentsia was exposed during their university studies. The Detvan association, which brought together Slovak students in Prague, created opportunities for ideological transfer, including the fields of philosophy and worldview. This paper's aim is to identify the ideas developed by European intellectuals and the ideological currents that became the subject of discussions at the association's meetings, influencing the thinking of Detvan's members. In addition to publications aimed at the public at large, important sources documenting the ideological inspirations and the formation of opinions by the Detvan members, this paper includes the minutes of the internal meetings of the association, kept at the archives of Charles University in Prague. The analysis of these minutes has shown that, until 1900 and especially in the 1890s, the self-education of the members was to a significant extent also aimed at expanding their knowledge of philosophy, expected to serve as a springboard for the formation of political thinking and perception of the world. Themes of the papers the members presented and discussions held in the association included the work and thought of Charles Darwin, Immanuel Kant, Ernest Renan,

---

1 Štúdiá bola vypracovaná v rámci projektov UK/341/2021 *Ideové transfery a formovanie spoločenského myslenia slovenských študentov v Prahe a vo Viedni na prelome 19. a 20. storočia* a VEGA 1/0139/21 *Slovenský intelektuál na križovatke tradície a moderny*, riešených na Filozofickej fakulte UK v Bratislave.

Tomáš G. Masaryk, Arthur Schopenhauer as well as Karl Marx and Friedrich Engels. The members also discussed ideas expressed in the fiction of writers Leo Tolstoy, Émile Zola, Henrik Ibsen and H. G. Wells. At the turn of the 19th and 20th centuries, the younger generation of the Slovak intelligentsia was thus exposed to the ideas of the labour movement and socialism, female emancipation, Darwinism, positivism, naturalism and secularisation. The association offered a platform for the transfer of ideas whose freedom contrasted with the formal and predominantly conservative character of the official university milieu in Prague. Among the most active Detvan members in the 1890s, who contributed their own lectures, papers and reflections, were Ján Smetanay, Vavro Šrobár and Jozef Ruman. After their departure, the focus of the association's self-education began to shift to national history and literature, lectures on Slovak grammar and literary criticism.

Keywords: Detvan, transfer of ideas, philosophy, worldview, Slovak national movement, students in Prague

Doslov Svetozára Hurbana Vajanského (1847–1916) k slovenskému prekladu Turgenjevovho románu *Otcovia a deti* z roku 1904 odrážal Vajanského nespokojnosť s vplyvom „cudzích“ ideových prúdov druhej polovice 19. storočia na mladšiu generáciu slovenskej inteligencie a s ich odklonom od dosiaľ presadzo- vaného ideálu kultúrneho a politického programu slovenského národného hnutia: „*Nepotrebný je surový chvast, mladá drzá nadutosť, mizerné papuškovanie zle pochopených cudzích výplodov mysle. Pokrokom a zvelatkom je len to, čo vyrástlo na vlastnej pôde, čo uzralo vo vlastnej duši.*“²

Obzvlášť niektorí slovenskí študenti, neskôr už aj ako absolventi, pôsobiaci v slovenskom spolku Detvan v Prahe, boli terčom kritiky Vajanského v dobovej tlači³ i v osobnej korešpondencii: „[...] povstali u nás z cudziny zanesené prúdy achristianske, antiekleziastické⁴ a s N.N.⁵a niektorými priateľmi stál som proti nim a temer som ich potrel tak, že už nesmejú verejne klamať ľud, nesmejú sa vytasiť so svojím diabolským učením hlasistickým [...]“⁶ Medzi pražskou mládežou vynikal publikačnou činnosťou napríklad medik a neskôr lekár Vavro Šrobár (1867–1950), jeden zo zakladateľov časopisu *Hlas*, či študent filozofie, Ján Smetanay (1867–1953), autor brožúr ako *Skaza ľudu slovenského* (1895) a Slo-

2 HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár: „Otcovia a deti“ a belletria. In: TURGENEV, Ivan Sergejevič: *Otcovia a deti*. Turčiansky Sv. Martin 1904, s. 312.

3 [HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár]: Hyperkriticizmus, in: *Národné noviny*, 14. 2. 1899, s. 1.

4 Vo význame „potikresťanské, proticirkevné“ (pozn. autorky).

5 *Národné noviny* (pozn. autorky).

6 Svetozár Hurban Vajanský Františkovi V. Sasinkovi z 27. decembra 1906. In: *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského II*. Ed. Petrus, Pavol. Bratislava 1972, s. 258.

vensko (1896), ktoré tiež vyvolali pobúrenú reakciu zo strany staršej slovenskej inteligencie, prikláňajúcej sa k názorom Svetozára Hurbana Vajanského.⁷

Aj blízky Vajanského spolupracovník, redaktor *Národných novín*, Jozef Škultéty (1853–1948) opísal vplyv „Prahy“ na politické a národné myslenie slovenských študentov ako deformáčny: „prichodí domov s prevrátenou hlavou, v srdci s nedobrymi citmi“.⁸ Tzv. spor „starých a mladých“, reprezentovaný etablovanou a naopak nastupujúcou skupinou slovenských intelektuálov, bol v slovenskej historiografii skúmaný ako medzigeneračný antagonizmus, objavujúci sa v súvislosti s diferenciáciou slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia,⁹ ktorý bol súčasťou širšieho európskeho fenoménu stretu modernizmu s tradicionalizmom.¹⁰

Odhladnuc od kritických predsudkov Vajanského a jeho názorového okruhu, je podnetné skúmať v rámci intelektuálnych dejín slovenského národného hnutia, čo hýbalo myslením národne angažovaných slovenských študentov v Prahe a formovalo základ pre neskorší svetonázor a politické presvedčenie? Aké ideové prúdy považovali mladí vysokoškooláci za prítlačivé, akými myšlienkami európskych intelektuálov sa zaoberali, o čom diskutovali? Ideové transfery a recepcia¹¹ nových myšlienok bola v rámci fenoménu diferenciácie slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia skúmaná zatiaľ len okrajovo. Niektoré prvky ideovej orientácie mladšej slovenskej inteligencie, ktorá

7 SMETANA, Ján: *Medzi dvoma vekmi. Kniha pamätí*. Bratislava 1950, s. 160.

8 Jozef Škultéty Ludmile Podjavorinskej-Riznerovej z 8. 1. 1902. In: *Listy Jozefa Škultétyho 1*. Ed. Kocák, Michal. Martin 1982, s. 203.

9 DRAGANOVÁ, Andrea: Vajanský a hlasisti: prípadová štúdia medzigeneračného sporu. In: *Svetozár Hurban Vajanský: Na rozhraní umenia a ideológie*. Ed. Taranenková, Ivana. Bratislava 2018, s. 133–150; HOLEC, Roman: Svetozár Hurban Vajanský vo svetle generáčnej metódy. In: *Svetozár Hurban Vajanský: Na rozhraní umenia a ideológie*. Ed. Taranenková, Ivana. Bratislava 2018, s. 115–132; KRIŽOVÁ, Blažena: Hranice a imaginácia: Reflexia prenikania nových myšlienkových konceptov do spoločenského myslenia na prelome 19. a 20. storočia na príklade diskurzu slovenského národnoemancipačného hnutia. In: *Hranice v priestore a čase. Stretnutie mladých historikov X*. Eds. Kušnírová, Dana – Pavonič, Peter. Košice 2021, s. 65–74.

10 PICHLER, Tibor: Nacionalizmus, konzervativizmus, modernizmus: O politickej diskusii na stránkach časopisu Prúdy (Náčrt problémov). In: *Filozofia*, 2005, roč. 60, č. 10, s. 762.

11 Recepcia ideí, ako jedna z foriem cirkulácie poznania, môže viesť k vzatiu myšlienky „na vedomie“ (nemá zásadný vplyv na myslenie recipienta), k prijatiu (pozitívne ocenenie, aplikovanie do vlastnej teórie), k modifikácii (prijaté poznanie ako východisko pre kritickú, kreatívnu a produktívnu adaptáciu, hybridizáciu) alebo k odmietnutiu (negatívna odpoveď, autor spochybňuje užitočnosť, adekvátnosť, platnosť). Porovnaj: KEIM, Wiebke: Conceptualizing circulation of knowledge in the social sciences. In: KEIM, Wiebke. *Global knowledge in the social sciences. Made in circulation*. Farnham 2014, s. 9–10, online in: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01077347> (18. 11. 2021).

vyšla aj z pražského vysokoškolského prostredia, odráža publikačná činnosť, najmä programové články v časopise *Hlas* (1898–1904).

Na rozdiel od názorov prezentovaných verejne tlačou, zápisnice z týždenných schôdzí spolku Detvan poskytujú historiografiou dosiaľ len málo reflektované informácie o recepcii európskeho politického, spoločenského i filozofického myslenia medzi slovenskými študentmi v Prahe. Neverejne prezentované úvahy, zachytené v zápisniciach, mali mať interný charakter a dnes poskytujú pohľad na ideové pozadie hlasistického hnutia. Historici si zatiaľ všímali skôr literárnu a literárno-kritickú činnosť členov spolku,¹² budovanie knižného fondu,¹³ podpornú činnosť v prospech chudobných študentov¹⁴ či spoluprácu s českými a moravskými spolkami¹⁵ ako formovanie ideovej orientácie členov spolku.

N. Jurčišinová vo svojej štúdiu upozornila na samovzdelávaciu činnosť spolku Detvan, a to najmä na referáty k rozmanitej európskej beletrii a na osvetové prednášky z rôznych odborov: „*Tému si prednášajúci vyberal sám, zvyčajne so svojho študijného odboru alebo z oblasti, ktorá ho zaujímala. Napr. študenti filozofie predniesli ukážky zo Schopenhauerových aforizmov, hovorili všeobecne o filozofii a probléme pesimizmu (Vlček), Bohuslav Hurban prednášal o Kantovej filozofii, medici zase hovorili o tuberkulóze (Kramár), o význame súdnej medicíny (Šípka), o manželstve z hľadiska hygieny.*“¹⁶ Okrem spomenutých tém sa však v Detvane referovalo a diskutovalo aj o fenoméne darvinizmu, o myslení Marxa a Engelsa, o ženskej otázke i o premenách náboženského svetonázoru v priebehu 19. storočia. Posun smerom k politickým a filozoficko-svetonázorovým diskusiám od literárnokritického a vlastivedného zamerania spolku, ako ho zaznamenávajú zápisnice zo zasadaní, korešponduje najmä s aktívnym pôsobením Vavra Šrobára a s obdobím príprav na založenie tzv. časopisu slovenskej mládeže, vychádzajúceho od roku 1898 pod názvom časopis *Hlas*. Ako sa teda

---

12 „Založili spolok Detvan (1882), v rámci ktorého diskutovali predovšetkým o svojich literárnych pokusoch.“ LALÍKOVÁ, Erika: Sto rokov vo vývoji slovenskej filozofie (podoba a premena filozofie od konca 19. storočia). In: *Problémy a osobnosti slovenskej filozofie v 20. storočí*. Eds. Kiczko, Ladislav – Lalíková, Erika – Zigo, Milan. Bratislava 2013, s. 96.

13 HEDMEG, Lukáš: Budovanie knižného fondu spolku Detvan v Prahe do konca 19. storočia. In: *Acta Musei Nationalis Pragae: Historia litterarum*, 2018, roč. 63, č. 3–4, s. 132–138.

14 HEDMEG, Lukáš: Podporná činnosť slovenského spolku Detvan v Prahe do vypuknutia prvej svetovej vojny. In: *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2016, č. 2, s. 26–42.

15 HEDMEG, Lukáš: Spolupráca Detvana s moravskými spolkami do vypuknutia prvej svetovej vojny. In: *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2017, č. 2, s. 39–53.

16 JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Zameranie činnosti slovenského spolku Detvan v Prahe (1882–1914). In: *Annales Historici Presoviensis*, 2010, roč. 9, č. 1, s. 140.

v spolku pracovalo s „cudzími“ myšlienkami, t. j. s myšlienkami autorov, pochádzajúcich mimo okruhu autorov slovenského národného hnutia?

V rámci literárno-kritickej činnosti Detvana sa posudzovali najmä pôvodné slovenské literárne diela, práce členov spolku, ale tiež inojazyčná beletria podľa výberu referujúceho. Členovia sa spočiatku snažili nevyjadrovať k ideovému posolstvu diela, ale k formálnej stránke a umeleckému stvárneniu. Aj to v niektorých prípadoch vyvolalo väčšiu výmenu názorov. Takto sa odvíjala polemika k dráme Henrika Ibsena *Nora* (1879), ktorá otvorila na pôde spolku problém ženskej emancipácie a postavenia ženy v manželskom zväzku. Voči kompozícii diela, najmä voči forme zobrazenia odchodu ženy od manžela, namietal Ladislav Nádaši (Jégé), ktorý knihu, požičanú zo spolkovkej knižnice, popísal kritickými poznámkami: „*O myšlienke Ibsenovej sa nechce hádať, ale za to má, že prevedenie je chybné, neprirodzené, a preto popísal, keď toto drama čítal, k nemu svoje poznámky. Prehlasuje, že Ibsenovi nepodarilo sa dokázať a oduševniť myšlienku, že žena môže opustiť muža, keď je s ním nešťastná.*“¹⁷ Na Nádašihu stranu sa pridal aj predseda spolku Matej Bencúr (Kukučín), zatiaľ čo referent Cyril Ursíny trval na presvedčení o kvalitnom spracovaní témy: „...*považuje Ibsenovu drámu za reálnu a dobrú.*“¹⁸ Nádašihu názor bol ovplyvnený aj jeho, hoci naivným, predpokladom o istých prirodzených pozitívnych charakterových vlastnostiach muža, veď: „[...] *aspoň nevie si predstaviť muža takého, ktorý by – keď vidí, že žena mu môže fakticky pomôcť, žeby ju i všetko jej konanie jednoducho negoval. Ju k činu prospešnému nepripustil a jej dobrú radu neprijal.*“¹⁹ Na správanie ženy kládol zase nároky rozumného konania ako predpokladu pochopenia zo strany manžela: „*Ovšem sa požaduje i u ženy istý takt – žena musí vedieť čo robí.*“²⁰

Ibsenova dráma *Nora*, ktorá bola uvedená na scénu pred slovenskou verejnou ochotníckym divadlom v Liptovskom Sv. Mikuláši až v roku 1913,²¹ teda už v roku 1888 rozvírila polemiku o ženskej otázke medzi slovenskými študentmi v Prahe. Téma ženskej emancipácie sa však opätovne dostala na „stôl“ v rámci spolkových referátov až o desať rokov neskôr, a to pri Šrobárovej kritike úvahy *Potreba vzdelanosti pre ženu, zvlášť zo stanoviska mravnosti* od Eleny Ma-

17 Archiv Univerzity Karlovy (ďalej AUK), Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 5. mája 1888.

18 AUK, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 5. mája 1888.

19 Tamže.

20 Tamže.

21 HOLEC, Roman: „Keď sa žena naučila čítať, zrodila sa vo svete ženská otázka.“ Ako slovenské ženy čítali a vnímali beletriu z hľadiska svojho postavenia). In: *V supermarkete dejín*. Ed. Dudeková Kováčová, Gabriela. Bratislava 2021, s. 475.

róthy-Šoltésovej, publikovanej v *Letopise Živeny* (1898).²² Hoci V. Šrobár uznal, že ide o v rámci riešenia slovenskej ženskej otázky o jeden z prvých verejných pokusov, výrazne Šoltésovej vytykal problémy ako v koncepcii, tak i v literárnej metóde práce i obmedzenú predstavu o ženskej emancipácii a nedostatok praktických riešení: „[...] hrozne malicherné veci vyvracia, ktoré nikdo neberie do pochybnosti, ona si predstavuje emancipáciu ženy, tak aby ženám bolo popriato vyživiť sa vlastnou silou, k praktickému výsledku neprišla.“²³ Zapisovateľ skonštatoval, že sa členovia Detvana následne rozhovorili o probléme ženskej emancipácie, o podrobnostiach debaty a jednotlivých názoroch však poznámky chýbajú.

Keď sa vrátíme k Ladislavovi Nádašimu, kritickému voči Ibsenovmu spracovaniu ženskej otázky, môžeme konštatovať jeho sympatie k inému kontroverznému autorovi, naturalistovi Ěmilovi Zolovi (1840–1902). Ten zavádzal do literatúry metódy pozorovania psychofyzických príčin individuálneho a kolektívneho správania, a to na základe inšpirácie z oblasti metodológie prírodných vied. Jeho „laboratórny experiment“ v literárnych podmienkach mal znamenať zameranie sa na zachytenie momentov prostredia a dedičnosti ako faktorov determinujúcich vplyv udalostí na ľudí, na ich vášne i na hmotu.²⁴ Nádaši sa pre Zolovu metódu oduševnil, hoci v slovenských kruhoch bol naturalizmus častým predmetom kritiky, ako to vlastnými slovami vyjadril aj Ján A. Wagner, prispievateľ *Národných novín*: „Ideály vyobcované boli z umenia. Načo sa zháňať po ideáloch, po niečom, čoho niet. Umenie prestalo byť potešením ducha, stalo si v službu hmoty! Začalo podávať to, čo je – hmota! [...] literatúra a umenie postrádajú ešte úplného obrodu, ale aj tu dekadentizmus a symbolizmus vyvrátili úplne oprávnenosť naturalizmu, pretože dovedli ho ad absurdum.“²⁵ V apríli 1888 L. Nádaši predniesol na zasadaní spolku Detvan referát o Zolovom diele *Thérèse Raquin* (1868) ako o významnej práci, ktorá rozprúdila polemiku o naturalizme: „[...] o diele, ktoré svojho času neobyčajné pohnutie spôsobilo, a nielen francúzske, vôbec celé európske obecenstvo na dve strany rozdelilo. Jedni velebili pôvodcu, iní ale zatracovali a hanili smer, ktorý pôvodca v diele sleduje.“ Jeho rozsiahly referát však nezbudil žiadnu následnú diskusiu, Matej Bencúr ako

22 *Letopis Živeny: sborník zábavno-poučných prác II.* Ed. Hurban Vajanský, Svetozár. Turčiansky Sv. Martin 1898, 207 s.

23 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schůdze dňa 21. január 1899.

24 COWEN, Roy C.: *Naturalismus*. In: *Dějiny nemecké literatury: Od realismu k současné literatuře 3.* Ed. Bahr, Ehrhard. Praha 1998, s. 90–92.

25 WAGNER, Ján A.: *Hmota a hmotári*. Turč. Sv. Martin. 43 s. Pôvodne vyšlo v *Národných novinách* (1898).

predseda uzavrel tému slovami: „[...] *ponevác členovia nečítali román, nechcú sa púšťať do diskusií.*“²⁶

Záujem o Zolu u Nádašiho pretrvával, v časopise *Slovenské pohľady* bola napokon uverejnená jeho (pod pseudonymom Grób) pozitívna recenzia²⁷ Zolovho diela *Peniaze*, v ktorej obhájil metódy naturalizmu: „[...] *naturalistickí spisovatelia robia srozumiteľnými jednotlivé zákony rečených vied, uvádzajúc dopodrobna vypracované príklady a jednotlivé zjavy. Oni majú doprosta i vedeckú cenu, ktorá je tým väčšia, čím sú pravdivejší.*“²⁸ V recenzii sa vrátil aj k románu *Thérèse Raquin*, recenzovanému na zasadaní Detvana, zmienil sa aj o dielach *Nana* (1880), *La Terre* (1887), *La bête Humaine* (1890), ktoré tvorili súčasť Zolovho experimentálneho mnohodielného románu s názvom *Rougon-Macquart*, v ktorom Zola začal zjednocovať viaceré formujúce prúdy naturalizmu, vrátane darvinizmu, sociálnej kritiky, teórie prostredia v umení a spoločnosti. Zolov experimentálny román poskytol východisko ďalším autorom naturalizmu, ktorí sa aj ďalším vplyvom Tainého deterministickej teórie či Ibsenových²⁹ drám podujali odmietnuť „poetický“ realizmus a pokúsili sa obnoviť literárny realizmus cez sociálne drámy.³⁰

Zolov materializmus vnímal L. Nádaši ako filozofický koncept, ktorý nemal právo byť podrobený literárnej, ale skôr filozofickej kritike.³¹ Napriek jeho snahe, k rehabilitácii naturalistickej tvorby ě. Zolu i jeho nasledovníkov v slovenskej literárnej kritike, reprezentovanej najmä v osobe hlavného slovenského ideológa, Svetozára H. Vajanského, neprišlo ani pri príležitosti Zolovho úmrtia v roku 1902: „*Nechutný romantik je Zola a nie realist. Jeho slovutný naturalismus je pravým opakom skutočnej prírody, či mŕtvej či živej. A všetko uňho kričí, krv, smilstvo, smilstvo, krv, vražda perverznosť [...]*“³² Vajanský okrem formy prezentácie ľudských nedostatkov kritizoval absenciu etických ideálov. Prikláňal sa k tradičnej idealistickej estetike, podľa ktorej literatúra, ako i celé umenie, malo človeka povznášať a formovať. Najprv časopis *Hlas* (1898–1904), neskôr revue *Prúdy* (1909–1914), však vplyvom mladšej generácie slovenských intelektuálov otvárali postupne priestor pre multiperspektívnejšiu recepciu nových trendov v slovenskej literatúre, vrátane tej, ktorá bola súčasťou recepcie myšlienok sociálneho darvinizmu: „*Zola napísal celý rad románov o rastúcom úpadku rodiny*

26 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 28. apríla 1888.

27 Dr. L. N. (Grób): *Beseda. Peniaze*. In: *Slovenské pohľady*, 1891, roč. 11, č. 6, s. 379–383.

28 Dr. L. N. (Grób): *Beseda*, s. 379 a s. 382.

29 Henrik Ibsen (1828–1906) – nórsky dramatik.

30 COWEN, Roy C.: *Naturalismus*, s. 90–92.

31 Dr. L. N. (Grób): *Beseda*, s. 379.

32 [HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár]: *Zolismus*, in: *Národné noviny*, 9. 10. 1902, s. 1.

duševne zataženej (pokolenie Rougon-Macquartov). Ibsen tiež rád sa zaoberal vo svojich drámatoch dedičnou degeneráciou.³³

Významnú pozornosť v rámci literárnej kritiky na zasadaniach spolku Detvan mali aj diela ruského spisovateľa, Leva Nikolajeviča Tolstého (1828–1910). Matej Bencúr referoval v roku 1886 o románovej epepeji *Vojna a mier* (1869).³⁴ Diskusiu si zaslúžil ďalší Bencúrov referát, tentoraz o Tolstého novele *Kreutzerova sonáta* (1889), rozvíjajúcej tému sexuality, zmyselnosti, vášne i manželských problémov, a to už rok po jej ruskom vydaní. Bencúr citoval slová literárneho hrdinu Pozdiševa: „*Muž musí zostať čistý. Čo nám do toho, že ľudstvo sa nebude množiť?*“³⁵ s následným kritickým komentárom, v ktorom upozornil na dopady takejto morálky na celú spoločnosť, vrátane následkov na inštitúciu manželstva, ktorého existencia v známej podobe by bola nemožná. Napriek tomu ohodnotil dielo ako poučné a povznášajúce. Viacerí Detvanci nesúhlasili s prezentovaným ideálom pohlavného života. Podľa Jána Smetanaya je Tolstého morálka založená na egoizme: „*Tolstoj chce, aby človek nezažil nič zlého a z toho vyplýva morálka egoistická. Chce aby ani na minútu nesklamal. Toto je jednostrannosť.*“³⁶ Štefan Daxner tiež namietal neprimeranosť takéhoto morálneho ideálu: „*Tolstoj síce hlása morálku, jestli je ale táto morálka primeraná, to je otázka.*“³⁷ Tolstojovec Dušan Makovický sa zdržal komentárov k Tolstého morálnym názorom, iba upozornil na cenzúru, ktorej bola novela v Rusku vystavená a na jej neskoršie necenzurované vydanie v nemčine. Tolstého prácam bola v spolku venovaná pozornosť aj v 90. rokoch, v centre pozornosti však boli skôr jeho programové idey zo sociálnej a politickej oblasti. Jozef Ruman pripravil referáty z eseje *Kresťanstvo a vlastenectvo* (1894), v ktorej Tolstoj obvinil vládu zo snahy vzbudzovať medzi ľuďom vlastenecké nálady a cirkev kritizoval z podpory takejto politiky. V následnej diskusii V. Šrobár, J. Ruman a J. Smetanay Tolstého radikálny názor proti patriotizmu korigovali, pričom sa zhodli na jeho potrebe v slovenskom prípade: „*Tolstoj i tu preháňa, zo stanoviska nášho vyplýva, že nenie to lož, je to zodpovedajúce terajšiemu stavu nášho života.*“³⁸ Pri inej príležitosti Ruman referoval o práci „*O peniazoch*“ od L. N. Tolstého, ktorá nevzbudila kontroverziu.³⁹

33 HOUDEK, Ivan: Z dejín vývojových teórií v biologii XIX. Storočia. In: *Prúdy*, 1910, roč. 1, č. 8, s. 198.

34 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 14. mája 1886. V referáte pokračoval aj na zasadnutí 18. júna 1886.

35 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 17. mája 1890.

36 Tamže.

37 Tamže.

38 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 11. február 1899.

39 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 29. október 1898.

Hoci Makovický spolu s Albertom Škarvanom a Františkom Skyčákom postupne vytvorili v Prahe bunku slovenských „tolstojvcov“ a snažili sa jeho morálne zásady uvádzať do osobnej životnej praxe,⁴⁰ Makovického referáty v spolku sa týkali skôr francúzskej tvorby ako diel ruského spisovateľa Leva N. Tolstého, ktorému zasvätil podstatnú časť svojho života. Vzhľadom na to, že ako jeden z mála členov spolku ovládal francúzsky jazyk, jeho príspevkom na zasadaniach bol napríklad referát o francúzskom spisovateľovi Pierre Lotim,⁴¹ vlastným menom Louis Marie Julien Viaud (1850–1923), alebo krátené preklady z populárneho, literárno-kultúrneho časopisu *Revue des deux Mondes*, ktorý vychádzal v Paríži a mohol byť dostupný i v pražských kaviarňach, ktoré vytvárali obľúbené zázemie aj pre členov spolku Detvan: „Väčší stôl (v Hlavovej kaviarni na Vinohradoch, pozn. autora), umiestnený v kúte pri vchode, bol slovenským stolom. Bol vždy obložený najrozličnejšími novinami a časopismi, ktoré ochotne prinášal hlavný čašník [...]“⁴²

Makovický pre spolkové zasadanie preložil a v skrátrenom výbere predniesol úryvky z práce *O strachu*,⁴³ z pera francúzskeho lekára a psychológa, Charlesa R. Richeta (1850–1935), neskoršieho nositeľa Nobelovej ceny. Richet v práci skúmal povahu, pôvod a účel strachu u človeka i zvierat. Niektorí členovia (Daxner, Ursíny) namietali proti vysokej náročnosti referátu pre poslucháčov, na obhajobu Makovického zareagoval Nádaši, ktorý sám prekladal z francúzštiny: „[...] je to pojednanie písané pre inteligentné obecenstvo a [...] človek musí jedno druhé vedieť, ak chce obsah pojednania snadne vystihnúť.“⁴⁴ On sám preložil a zreferoval inú Richetovu prácu *Kráľ zverov*,⁴⁵ ktorá sa stretla s pozitívnym ohlasom členov spolku: „Predseda a členovia žiadali pokračovanie.“⁴⁶ Richet v nej tematizoval človeka ako najinteligentnejšie zviera, kráľa zvierat, ktoré ovládlo prírodné sily: „Na kontinenty kladie železný pás, ktorý spája najvzdialenejšie regióny. Vezme blesky z neba, berie soľ z mora, berie teplo slnku, berie silu z potokov; zmocní sa tejto sily, ktorá sa zdá nepolapiteľná [...] človek už môže byť

40 SMETANA, Ján: *Medzi dvoma vekmi*, s. 142.

41 AUK, Praha, Vseslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 23. mája 1890.

42 HALUZICKÝ, Bohdan: *Stopami rozpomienok*. Bratislava 1956, s. 61.

43 RICHEL, Charles: *La Peur, étude psychologique*. In: *Revue des Deux Mondes*, 1886, č. 76, s. 73–117, online in: https://fr.wikisource.org/wiki/La_Peur,_%C3%A9tude_psychologique (3. 3. 2022)

44 AUK, Praha, Vseslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 17. marca 1888.

45 RICHEL, Charle: *Le Roi des Animaux*. In: *Revue des Deux Mondes*, 1883, č. 55, s. 817–856, online in: https://fr.wikisource.org/wiki/Le_Roi_des_Animaux (3. 3. 2022).

46 AUK, Praha, Vseslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 2. júna 1887.

hrdý na svoje dielo. *Toto malé zviera sa stalo kráľom zvierat.*⁴⁷ Myšlienky darvinizmu prezentoval aj ďalší článok z *Revue des Deux Mondes: O láske v ríši živočíšstva*, preložený Dušanom Makovickým, ktorý v referáte upriamil pozornosť na napredovanie zvierat „v telesnom i duševnom vývoji“ prostredníctvom pohlavného výberu.⁴⁸ Vzhľadom na neúplnosť poznámky v zápisnici sa môžeme len domnievať, či išlo o jednu z častí eseje venovanej dielu Charlesa Darwina o pôvode druhov, ktorá bola publikovaná v *Revue* pod názvom *L'Origine des Êtres: II. La Sélection naturelle et la sélection sexuelle*.⁴⁹ O evolučnej teórii sa v spolku diskutovalo viackrát. Prednášku na túto tému pripravil už Eugen Kamenár v roku 1888,⁵⁰ a o málo viac než desaťročie aj Vavro Šrobár.⁵¹

Už v skoršom období fungovania spolku sa na zasadaniach prednášali referáty o filozofii alebo sa diskusia o literárnych dielach preklonila do svetonázorovej roviny, avšak išlo skôr o ojedinelejšie príležitosti. V júni 1882 predniesol Jaroslav Vlček svoje úryvky prekladu práce Arthura Schopenhauera o etike. Vzhľadom k téme referátu mohlo ísť o práce *Dva základné problémy etiky* (1841) alebo *Svet ako vôľa a predstava* (1819), v zápisnici sa však názov pôvodného zdroja neuvádza. V diskusii sa prítomní členovia Detvana zaoberali otázkou fatalizmu, ohraničenosťou ľudskej vôle i otázkou osudu, pričom bol zaznamenaný aj kritický postoj jedného z členov (Kramára) voči princípom Schopenhauerovej morálnej filozofie.⁵² Dve prednášky s filozofickým zameraním predniesol v spolku aj študent orientalistiky Bohuslav Hurban (1862–1889), brat Svetozára Hurbana Vajanského. V prvej sa venoval filozofii katalánskeho stredovekého mysliteľa Ramona Llulla, a to najmä Ramonovým koncentrickým kruhom, z ktorých, podľa Hurbana: „odvodzoval pojmy“.⁵³ Išlo o pokus zostrojiť logický stroj na dokazovanie v oblasti poznania. Ďalšou, a to „dlho očakávanou“, bola prednáška o Kantovej filozofii. Kantove dielo, najmä jeho teória morálky, naberalo na popularite v posledných desaťročiach 19. storočia v podobe tzv. návratu ku Kantovi, a to najmä pod vplyvom nemeckej filozofie.⁵⁴ Zároveň,

47 RICHET, Charle: *Le Roi des Animaux*. In: *Revue des Deux Mondes*, 1883, č. 55, s. 856, online in: https://fr.wikisource.org/wiki/Le_Roi_des_Animaux (3. 3. 2022).

48 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 11. 4. 1891.

49 BLANCHARD, Émile: *L'Origine des Êtres: II. La Sélection naturelle et la sélection sexuelle*. In: *Revue des Deux Mondes*, 1874, č. 4, s. 580–610, online in: https://fr.wikisource.org/wiki/De_l%2%80%99Origine_des_%C3%AAtres/02 (3. 3. 2022).

50 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 21. 1. 1888.

51 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 29. 4. 1899.

52 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 9. júna 1882.

53 Tamže.

54 MÉSZÁROS, Ondrej: *Dejiny maďarskej filozofie*. Bratislava 2013, s. 157.

katolícka novotomistická filozofia, ktorá v rovnakom období začala formulovať svoje pozície, sa voči Kantovmu mysleniu, najmä voči jeho kritike klasickej metafyziky, vymedzovala.⁵⁵ Zvýšený záujem o Kantovo dielo na konci 19. storočia dokumentujú aj spomienky Detvanca Jána Smetanaya (ešte z obdobia jeho krátkeho štúdia v Pešti): „Kúpil som si z Univerzály všetky Kantove diela, dúfajúc nájsť v ňom svetlo namiesto strateného Boha.“⁵⁶

Hoci teda išlo v Hurbanovej prednáške o Kantovi o atraktívnu tému, predseda spolku, Matej Bencúr, mal voči forme prezentácie výhrady. Kritizoval najmä snahu o príliš podrobný obsah „[...] čo spôsobilo, že sa vysvetlenie Kantovej filozofie stalo menej zrozumiteľným.“⁵⁷ Aj Nádašiho referát o prekladoch (do češtiny?) indických eposov Mahábháráta a Rámajána mohol mať filozofický kontext. Bol to totiž nemecký idealistický filozof Georg W. F. Hegel, kto, nadväzujúc na indologickú prácu Alexandra von Humboldta, ponúkol európskym intelektuálom 19. storočia recepciu starovekého indického myslenia v eseji *O epizóde Mahábháráty, známej pod menom Bhagavad-Gita od Wilhelma von Humboldta* (1826), čím sa rozšíril okruh záujmu o pôvodnú indickú literatúru.⁵⁸

Záujem o filozofické prednášky a diskusie mohol byť podmienený nedostatkom slobodných intelektuálnych príležitostí na univerzite. Univerzitné vzdelávanie v Predlitavsku podliehalo vplyvu programovej potreby štátu po antimodernistických, konzervatívnych a cirkvou kontrolovaných inštitúciách, ktoré by podporili stabilitu monarchie. Univerzity čelili obojstranným obvineniam, či už z prílišného konzervativizmu zo strany kritikov režimu alebo naopak z údajného poskytovania priestoru akademikom sympatizujúcim s liberalizmom a socializmom zo strany tých, ktorí by ho radi upevnili.⁵⁹ Ján Smetanay, aktívny člen spolku Detvan, ktorý v Prahe v rokoch 1888–1896 študoval na Filozofickej fakulte Českej univerzity Karlo-Ferdinandovej, spomínal v pamätiach na svoju potrebu hľadať si podnetnejšie intelektuálne zdroje, akými boli oficiálne univerzitné prednášky v 90. rokoch 19. storočia: „Na univerzite bývalo moje štúdium hodne kusé, radšej som chodil do knižnice než na prednášky, a mnoho som čítal: Palackého, Thiersa, Macaulaya, Bacona, a Boh vie, čo všetko. Stále som si kupoval

55 MÉSZÁROS, Ondrej: Novotomistická filozofia v Uhorsku na konci 19. storočia. In: *Filozofia*, 2007, roč. 62, č. 10, s. 883.

56 SMETANA, Ján: *Medzi dvoma vekmi*, s. 97.

57 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 30. júna 1887.

58 RATHORE, Aakash Singh – MOHAPATRA, Rimina: *Hegel's India: A Reinterpretation, with Texts*. Oxford – New Delhi 2017, 310 s.

59 SURMAN, Jan: *Universities in Imperial Austria 1848–1914. A Social History of Multilingual Space*. West Lafayette 2019, s. 221 a 226.

lacné knižočky z Reclamovej univerzálky, romány, drámy, ale najmä gréckych klasikov a latinských básnikov, filozofov a historikov, v nemeckom preklade.“⁶⁰

Práve inšpiráciu filozofickými dielami Smetanay, azda v odkaze na Vajanského kritiku (?), pripodobňuje vo svojich pamätiach ku kráčaniam „po stopách cudzích“, ktoré však podľa jeho slov pri písaní vlastnej dizertácie nenasledoval „úzkostlivo“ a snažil sa vhlbiť „do záhad vlastného života“, zachovať si akúsi autonómnosť a originalitu: „[...] k disciplíne tej náuky a kostre diela prebýjal som sa len tápavo. Najviac ma zaujímal Platón svojou ideálnou hĺbkou a umeleckou krásou; naňho prizeral som sa častejšie. Prečítal som suchopárnu Etiku Spinozovu, niečo som pochytil z Masarykových prednášok, ale najviac som sa vhlbil do záhad vlastného života, ktorého obrodenia nastalo po hlbokom otrase a sblížení sa s Bohom. Aj mravokárna náuka Tolstého mi poskytovala niektoré svetlo.“⁶¹ Ján Smetanay, ako študent filozofie, bol študijným zameraním skôr výnimkou medzi členmi Detvana, kde prevažovali najmä medici. Vzhľadom na ich prírodovedné profesijné zameranie bola samovzdelávacia činnosť Detvana sústredená na rozšírenie poznatkov v oblasti dejín, literatúry, etnografie a v neposlednom rade vo filozofii.

Práve jeden zo študentov medicíny, Vavro Šrobár, v roku 1896 v diskusii „o samovzdelávaní slovenského študentstva“ konštatoval popri potrebe znalosti slovenskej literatúry a histórie, aj nevyhnutnosť prehľadu vo filozofii: „treba znať i filozofické spisy“, a to pre potreby rozšírenia názoru.⁶² V druhej polovici 90. rokov 19. storočia sa intenzívne zapájal do prednáškovej činnosti Detvana a rysoval sa ako ideový líder spolku, čo sa odráža aj na množstve zaznamenaných úvah k perspektívnemu smeru intelektuálneho rozvoja slovenskej akademickej mládeže. V tejto súvislosti napríklad navrhol (1896), aby si každý z členov spolku zaobstaral Bibliu a tiež, aby boli do spolkovej knižnice zakúpené brožúry Tomáša G. Masaryka, konkrétne: *Česká otázka* (1895), *Jan Hus* (1896) a *Naše najnovější krize* (1895). Štúdium Biblie, obzvlášť Nového zákona, súviselo s vplyvom tolstojizmu, ktorým bol aj V. Šrobár v istom období inšpirovaný, avšak ako sa uvádza aj v jeho pamätiach, čoskoro sa v tomto smere myslenia u neho prejavila skepsa: „[...] na dne srdca stále ma vábilo a pritahovalo učenie, ktoré Tolstoj objavil. Mne sa zdalo, že ho skutočne objavil v evanjeliách. [...] Čím viacej som sa vhlbil v Tolstého výklad evanjelia, tým väčšmi cítil som rozpor jeho náuky so životom.“⁶³

60 SMETANA, Ján: *Medzi dvoma vekmi*, s. 120.

61 Tamže, s. 171.

62 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 18. január 1896.

63 ŠROBÁR, Vavro: *Z môjho života*. Praha 1946, s. 223 a 228–229.

Všeobecnú potrebu štúdia filozofie u slovenských študentov rozvíjal Šrobár v sérii prednášok, ktoré súviseli s prípravami na založenie časopisu *Hlas*. Pri jednej z prvých úvah k tejto príležitosti, v prednáške *O hlavných zásadách časopisu pre mládež slovenskú*, sa Šrobár kriticky odrazil od článku *Práca mládeže* (1897), publikovanom v *Národných novinách* Jánom A. Wagnerom, bývalým predsedom akademického spolku Tatran vo Viedni. V jeho článku sa nachádzal apel na nasledovanie vzorov spomedzi starších predstaviteľov národného hnutia, nie na vymedzovanie sa voči nim: „[...] vtedy práca mládeže stane sa doplňujúcou prácou veškerých snáh našich národných.“⁶⁴ Túto Wagnerovu výzvu, namierenú voči snahám o kritiku stavu súdobej slovenskej politickej a osvetovej práce, Šrobár vyvrátil argumentom o nevyhnutnosti učiť sa od iných osobností ako od vlastných „otcov“, vzhľadom na obmedzenosť slovenských intelektuálnych zdrojov a vyzval na pozorné sledovanie vplyvných myšlienok šíriacich sa v zahraničí: „*My od našich starých učiť sa nemôžeme, veď nemáme diel domácich, z ktorých by sme sa vzdelávať mohli. Nemáme ani jednej odbornej knihy. [...] treba si nám všímať ideí, ktoré hýbu cudzími svetmi, aby sme sa mohli doma orientovať a lieky nájsť na rany. Utlačovanie podobné bolo už, odpomoc a lieky sa našli a najdú.*“⁶⁵ Podľa spomienok jedného z členov spolku, Vladimíra Jesenského, filozofické polemiky mali v Detvane skutočne svoje miesto a niekedy sa preniesli i „na ulicu:“ „[...] raz sa dr. Vavro Šrobár s Ivanom Daxnerom, synom Štefana Marka Daxnera, tak dôrazne škriepili na ulici o akejsi filozofickej téze, že ich musel upozorniť i policajt, aby stíšili svoje roznieťené hlasy.“⁶⁶

Štúdium „filozofických ideí“ malo prispieť k rozvinutiu kompetencie samostatného posudzovania dobovo vplyvných myšlienok a k získaniu pevného názoru na život: „*Veď sú mnohé otázky, ktoré mnohý ani ako ‚homomaturus‘ nechápe a žije v pochybnostiach.*“⁶⁷ Názor sa mal podľa Šrobára pestovať čítaním filozofickej literatúry pojednávajúcej o danom probléme. Vlastné štúdium filozofických problémov malo podľa idealistickej predstavy V. Šrobára prispieť k dôslednému a jednoznačnému konaniu či k mysleniu bez pochybovania. Filozofiu Detvancom predstavoval v prednáške ako nevyčerpatelnú studnicu odpovedí na všetky zásadné otázky ľudskej mysle: „*Nech chyti v takom páde knihu, kde sa o názore takom pojednáva, a pozná to: nájde vždy poradu, a nebude sa*

64 WAGNER, Ján Alojz: *Práca mládeže*, in: *Národné noviny*, 29. 10. 1897, s. 1–2.

65 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 30. október 1897.

66 JESENSKÝ, Vladimír: Zo študentských rozpomienok. In: *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Eds. Rosenbaum, Jozef – Matuška, Alexander. Bratislava 1956, s. 69–70.

67 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 13. november 1897.

potácať v živote v otázkach, ktoré filozofiou už dávno rozhodnuté sú, tak že v tých veciach niet viac pochybnosti.“⁶⁸ Na sklonku života však v pamätiach aj on priznal pocity bezmocnosti a pochybnosti, ktoré v ňom vyvolávalo štúdium filozofických diel, konkrétne Voltaira, Kanta či Schopenhauera: „A tak zase začal som pochybovať o svojej rozumovej schopnosti a cítil som sa nepripraveným, nevedomým, nevzdelaným a nepripraveným ponímať filozofické náuky. Kto z nich vie pravdu o živote a ako by som sa mohol aspoň priblížiť k poznaniu tejto otázky všetkých otázok?“⁶⁹

Obzvlášť pre potreby politickej prípravy odporúčal Vavro Šrobár ostatným členom Detvana štúdium Aristotelovej *Politiky* i práce spisovateľov Johna S. Milla, Herberta Spencera, Marie-François-Pierre Maine de Birana, Karla Havlíčka, Františka Palackého, Jána Kollára a Konstantina Aksakova.⁷⁰ Zastával presvedčenie o nevyhnutnosti získať pre mladú inteligenciu vedecké a politické vzdelanie zo svetovej literatúry, aby sa predišlo ideovej uzavretosti: „*Obohnanie sa čínskym múrom vedie k úzkoprstosti, ku malému obzoru duševnému, neznanlivosti, nechuti.*“⁷¹ Po Vajanského článku „*Hyperkriticismus*“, ktorý vyšiel v roku 1899 v *Národných novinách*,⁷² sa Šrobár paradoxne ohradil voči obvineniam zo zavádzania umelých a cudzích myšlienok: „[...] keď človek príme ideu a spracuje ju slovenským spôsobom, to nenie idea cudzá. Táto výtka autora nenie oprávnená. Je to akosi zo strachu, zvyk starých ľudí, ktorí neshapujú (nechápu, pozn. autora) nové myšlienky a povedia jednoducho, že je to všetko cudzie.“⁷³ Názor s ním zdieľal aj Jozef Ruman, ktorý upozornil, že aj Vajanského celoživotné dielo vychádzalo neraz z vplyvu a myslenia zahraničných autorov, Ján Smetanay iba zdôraznil, že je nevyhnutné, aby implementovanie nových myšlienok vyhovovalo domácej potrebe: „[...] pri tomto musí mať človek na zreteli domácu potrebu, ak túto nemá, tak sa tá idea ani neujme. Spoločné myšlienky spájajú celú Európu, musíme žiť s celým ľudstvom, spracovať idey pre našu potrebu, primerateľ ich k domácim potrebám.“⁷⁴ V konflikte so Svetozárom Hurbanom Vajanským však išlo pravdepodobne o hlbší, ideologický problém. A tak by sa Smetanayove riešenia pravdepodobne nestretli s prienikom týchto dvoch prúdov politického a spoločenského myslenia.

68 Tamže.

69 ŠROBÁR, Vavro: *Z môjho života*, s. 222–223.

70 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 13. november 1897.

71 Tamže.

72 [HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár]: *Hyperkriticismus*, in: *Národnie noviny*, 14. 2. 1899, s. 1.

73 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 18. február 1899.

74 Tamže.

V roku 1897 predniesol Vavro Šrobár na spolkovom zasadnutí prednášku s názvom *O mravných názoroch našej doby*,⁷⁵ ktorou sa pokúsil o analýzu dobových európskych ideových smerov. Vychádzal z práce Édouarda M. Roda, švajčiarskeho spisovateľa a esejistu, ktorá vyšla pod názvom *Les Idées morales du temps présent* v roku 1897. Obsah prednášky zaznamenal stručne nielen zapisovateľ na spolkovom zasadnutí, ale referoval o ňom i sám Šrobár v liste katolíckemu kňazovi, Františkovi Richardovi Osvaldovi. Pravdepodobne malo ísť o odpoveď na Osvaldovu predchádzajúcu prosbu o texty členov Detvana, vhodné na publikovanie v niektorom zo slovenských katolíckych periodík: „*Túto prednášku mal som ad hoc, keď boli peštianski študenti v Detvane na návšteve. Študoval som k nej už viac rokov, čítajúc spustu autorov: Renan, Šopenhauer (Schopenhauer, pozn. autora), Zola, Dumas, Brunetiére, Burget, de Vogue, Tolstoj, Dostojevský, atď. A ešte estetické rozborý od Roda, Müllera (Rus), Strachova [?].*⁷⁶ [...] predmetom mojím bolo: 1. Význam katolicizmu, protestantizmu pre európskú civilizáciu, porovnanie oboch. 2. Náboženstvo školy Voltairovej, Renanovej, Schopenhauerovej – a následky toho na utváranie mravných názorov. 3. Pád liberalizmu. 4. Deti liberalizmu: nemeckí socialisti, francúzski anarchisti a ruský nihilizmus.“⁷⁷ Šrobárov obsah prednášky, adresovaný Osvaldovi, pokračoval v ďalších rozsiahlych bodoch ako pravoslávie, reakcia proti materialistickému ateizmu, nedôvera k vede, obrodzenie literatúr vplyvom diela Dostojevského a Tolstého, až napokon končil dobovým politickým, sociálnym a literárno-vedeckým prehľadom so zameraním na Uhorsko a tiež poznámkami k stavu slovenskej inteligencie.

Prednáška v Detvane mohla len sťažka konkrétnejšie obsiahnuť takto široko stanovené obsahové ciele. Zároveň, tak ako bola zachytená v zápisnici, nevyzníeva ako jednoznačne konformný názor na náboženskú otázku z hľadiska konzervatívneho katolíckeho periodika. Je preto otázkou, aký zámer sledovala Šrobárova komunikácia s F. R. Osvaldom? Ako prednášajúci na zasadnutí sa pokúsil tému ohraničiť na príklady náboženského myslenia u Ernesta Renana, Arthura Schopenhauera a Leva N. Tolstého: „*Ja obširnejšie zmienim sa len o Renanovi, Schopenhauerovi a Lvu Tolstom, ako nám najprístupnejším po stránke náboženskej.*“⁷⁸ V prednesenej úvahe sa odrazil od vplyvu Veľkej francúzskej revolúcie na sekularizáciu európskej spoločnosti, aby upozornil na neskorší fe-

75 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 28. januára 1897.

76 Ťažko čitateľné (pozn. autora).

77 Archív Spolku Sv. Vojtecha, Trnava, OF František R. Osvald, fasc. 65/ č. 259, List Vavra Šrobára Františkovi R. Osvaldovi z 25. 4. 1897.

78 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 28. januára 1897.

nomén návratu k náboženskej otázke: „Revolúcia francúzska – matka liberalizmu bola reakciou proti náboženským názorom stredoveku, ona neuznávala boha, zvrhla cirkev a náboženskosť, to však dlho netrvalo, povstala protireakcia. Boha znova uvedli, cirkev obnovili. Tieto okolnosti nemohli zostať bez vlivu.“⁷⁹ Zápisnica uvádza, že sa dotkol Renanovho popierania božského pôvodu Ježiša Krista, negatívneho vplyvu Schopenhauerovej filozofie, rozšírenia materializmu prostredníctvom žiakov É. Zolu a napokon obrátil pozornosť na učenie L. N. Tolstého, hoci tiež nie bez kritiky: „V tom čase začali prekladať ruských spisovateľov a ich vlivom nastal veľký prevrat v mysliach. Ľudia neveriaci hľadali znova boha, začali popierať vedu a nevážiť si ju. Najväčší vliv mal Lev Tolstoj.“⁸⁰

Zakončenie Šrobárovej prednášky smerovalo k myšlienke tzv. mravného obrodenia, ktoré bolo často skloňované aj v Šrobárom redigovanom *Hlase* a napokon mohlo byť jednou z príčin Vajanského obvinení zo šírenia tzv. „protikresťanských a proticirkevných myšlienok“. Šrobár v súvislosti s mravným obrodением konštatoval návrat k úvahám o náboženskej otázke u viacerých českých intelektuálov druhej polovice 19. storočia ako Svatopluka Čecha, Josefa Svatopluka Machara i Tomáša G. Masaryka, ktorí však vo svojich úvahách či prozaických textoch publikovali neraz protiklerikálne či protikatolícke názory.⁸¹ Zmienil sa i o náboženskom postoji viacerých Detvancov, podľa neho zväčša odmietajúcich tradičné, organizované náboženstvo ako im mohlo byť známe z prostredia katolíckej alebo evanjelickej cirkvi: „Z nás snáď mnohý neuznáva naše náboženstvo, to znamená, že medzi nami je mravné obrodenie [...]“⁸² Postoje niektorých členov Detvana, reprezentujúce uprednostňovanie tzv. pozitívneho náboženstva⁸³ či náboženstva zbaveného hierarchickej a dogmatickej tradície, kladúceho dôraz na etický rozmer, boli zachytené na viacerých miestach: „Kraic myslí, že je toto (materializmus Karla Marxa, pozn. autora) prirodzená reakcia proti kresťanstvu – nie proti Kristovmu!“⁸⁴ Pojem „Kristovo kresťanstvo“ pritom upozorňuje na dištanc voči tzv. klerikálnej forme kresťanstva a na kladenie dôrazu na etické hodnoty Kristovho učenia, v čom sa ukazuje súvislosť

79 Tamže.

80 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 28. januára 1897.

81 BALÍK, Stanislav a kol.: *Český antiklerikalismus: zdroje, témata a podoba českého antiklerikalismu v letech 1848–1938*. Praha 2015, s. 84.

82 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 28. januára 1897.

83 Pojem pozitívne náboženstvo reprezentuje napr. náboženstvo humanity či náboženský socializmus, ide o duchovnosť, v ktorej centre je sekulárna humanistická etika.

84 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 24. júna 1899.

s tolstojizmom, ale aj s Masarykovými názormi, ako v pamätiach spomínal V. Šrobár: „Tak citovával slová Ježišove k otázke sociálnej v dobe, keď sa učilo a verilo, že náboženstvo a Písmo sú už vedou dávno prekonané a odbavené veci, v dobe, keď každý, kto sa náboženskými otázkami zaoberal, bol tlačou i intelektuálmi považovaný za naivného, reakcionársky založeného snílka [...]“⁸⁵

S kritikou klerikalizmu ako negatívneho fenoménu zastierajúceho pravý odkaz evanjelia súvisela aj redefinícia úlohy kňaza v spoločnosti, ktorej náplňou sa mal stať skôr sociálny a hospodársky aktivizmus. Vavro Šrobár na to upozornil už v prednáškach k ideovému smerovaniu zakladaného časopisu mládeže na zasadaniach Detvana: „Ešte dotýka sa cirkve a náboženstva: budeme sa viac pozitívnej morálky dotýkať a hľadať k tomu, aby našla sa jednota bezohľadu konfesijného, naši kňazi aby študovali hospod. i sociálne pomery ľudu, čoho dosiaľ veľmi málo si všímali [...]“⁸⁶ Radikálnejšie sa vyjadril Fedor Houdek vo svojom referáte, prezentovanom tiež na stretnutí z roku 1897. V rámci opatrení pred náboženským fanatizmom medzi veriacimi navrhol podporovať uprednostňovanie práce pred náboženskými aktivitami: „Br. Houdek vo svojom referáte hovorí, že pre náš ľud není tak zapotrebné náboženstvo. Lepšie vynaložiť ten čas na prácu. [...] všimnime si kam tá prílišná modlitba priviedla národ ku pr[íkladu] v Španielsku.“⁸⁷ Väčšina členov sa však zhodla na prevažujúcich pozitívach ľudovej zbožnosti, čo v závere diskusie zhrnul aj predseda Cyril Ursíny, ktorý potrebu náboženstva prepojil aj s úrovňou modernizácie spoločnosti: „Dosiaľ ten ľud len to náboženstvo zná, dotiaľ mu ho odoberať nesmieme. [...] Nepoviem, keď ľud bude dospelejší, keď sa bude môcť na iné nohy postaviť než na náboženské!“⁸⁸

Na spolkových zasadnutiach v roku 1899 zazneli aj dve prednášky Milana Rastislava Štefánika o populárnom dobovom fenoméne alternatívnej náboženskej skúsenosti, o špiritizme.⁸⁹ Jeho vtedajší postoj, ani žiadna diskusia k tejto téme však nebola zaznamenaná, iba jeden z nadväzujúcich záznamov konštatuje upozornenie iného člena na aktivity spolku Modrého kríža a „spisy týmto spolkom vydané“.⁹⁰ Slovenský spolok Modrého kríža v Starej Turej založili v roku 1897 sestry Kristína a Mária Royové, pričom išlo o tzv. prebudenecké kresťanské hnutie s medzinárodnou sieťou, v rámci ktorého členovia pôsobili evan-

85 ŠROBÁR, Vavro: *Z môjho života*, s. 308.

86 AUK, Praha, Vseslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 30. október 1897.

87 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 22. mája 1897.

88 Tamže.

89 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 17. júna 1899 a dňa 1. júla 1899.

90 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 1. júla 1899.

jelizačnou a charitatívnou činnosťou,⁹¹ pričom nemožno hovoriť o špiritistickom charaktere spolkovej duchovnosti a táto zmienka bola len voľnou asociáciou k Štefánikovej prednáške o iných smeroch náboženského vyjadrenia.

V posledných rokoch pred koncom 19. storočia otvoril Jozef Ruman svojimi referátmi aj tému marxizmu a socializmu, pričom sa diskutovalo najmä o vzťahu týchto ideových prúdov k tzv. národnej otázke⁹² či k idei štátu.⁹³ Keďže išlo o priame transfery myšlienok z Masarykovej práce *Otázka sociální* (1898), ich recepcia sa niesla v duchu Masarykovej interpretácie, hoci prevažovala kritika, niektoré pozitívne stránky boli prijímané: „Prof. Masaryk vraví, že social[izmus] môže národom malým mnoho osožiť. Musíme mu dať za pravdu!“⁹⁴ Jozef Ruman dokonca navrhol rozvinutie kontaktov so slovenskou sociálnou demokraciou a založenie socialistického časopisu: „Dobre by bolo keby sme založili v Pešti socialistický časopis ktorý by konal služby informačné a vôbec mnohonásobné. Malo by to pre nás veľký význam.“⁹⁵ Šrobár bol v tomto smere skeptický, upozornil konkrétne na problém s personálnym pokrytím ďalšieho žurnalistického projektu. Robotníckej otázke a sociálnym problémom v spoločnosti bola venovaná pozornosť aj mimo Masarykovho diela. Ruman sa v prednáške *O liberalizme národno-hospodárskom* odvolával aj na myšlienky francúzskeho utopického socialistu, Étiennea Cabeta či Edwarda Bellamyho, amerického spisovateľa a politického aktivistu. Odkazy na ich dielo však prevzal, podľa poznámok v zápisnici, z práce prof. Steina⁹⁶ *O sociálnej filosofii utopistických románov*.⁹⁷

V akademickom roku 1899/1900 sa prednášková a samovzdelávacia činnosť spolku opäť začala zameriavať na slovenské dejiny, literatúru a gramaticko-jazykovedné semináre pre mladších. Prispel k tomu odchod dvoch najaktívnejších členov spolku, Vavra Šrobára a Jozefa Rumana, ktorí významne prispievali k profilácii prednášok a diskusií k filozoficko-svetonázorovému charakteru: „[...] po strate tak výdatných pracovných síl ako boli bratia dr. Šrobár a Ruman tohtoročnia naša práca bude snáď primerane slabšia [...]“⁹⁸

91 FALŤANOVÁ, Lubica: K spolkovému životu v meste. In: *Slovenský národopis*, 2000, roč. 48, č. 3–4, s. 264.

92 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 20. máj 1899.

93 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 24. júna 1899.

94 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 20. máj 1899.

95 Tamže.

96 Zápis v zápisnici nie je presný, mohlo ísť o niektorú z prác sociológa, ekonóma, právnika a filozofa Lorenza von Steina (1815–1890).

97 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 4. jún 1898.

98 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 21. október 1899.

Záver

Súčasťou prednáškovej a tzv. samovzdelávacej činnosti slovenského spolku Detvan v Prahe boli v skúmanom období do roku 1900 aj referáty a diskusie z oblasti filozofie či úvahy týkajúce sa svetonázoru. Podľa zachovaných prameňov (zápisnice zo spolkových zasadaní) sa diskutovalo o dielach a myšlienkach prozaikov európskeho významu, akým bol H. Ibsen, L. N. Tolstoj či É. Zola, ale aj o filozofických prácach I. Kanta, E. Renana, A. Schopenhauera, T. G. Masaryka, K. Marxa a F. Engelsa a i. Predmetom diskusie boli v tej dobe kontroverzné otázky ako ženská emancipácia, darvinizmus, socializmus, marxizmus, robotnícka otázka a otázka pozitívneho náboženstva. Svetonázorové a filozofické témy v samovzdelávacej a prednáškovej činnosti prevažovali v 90. rokoch 19. storočia, a to najmä v súvislosti s programovou prípravou na založenie tzv. časopisu „mladých“, ktorej iniciátorom bol najmä V. Šrobár. Štúdium filozofického, politického a svetonázorového myslenia, šíriaceho sa v zahraničí, bolo prezentované ako nevyhnutnosť vzhľadom k nedostatku slovenských intelektuálnych zdrojov, ako prostriedok k formovaniu kritického myslenia a ideovej otvorenosti mladšej generácie slovenskej inteligencie, i ako zdroj inšpirácií pre riešenie domácich sociálno-politických problémov. Kvôli preberaniu myšlienok zahraničných autorov a ich popularizácii prostredníctvom publikačnej činnosti v rámci okruhu slovenského národného hnutia si viacerí členovia spolku vyslúžili kritiku od etablovaných predstaviteľov slovenskej inteligencie, najmä v okruhu Svetozára Hurbana Vajanského, voči ktorej sa kategoricky vymedzovali na spolkových zasadaniach i v tlači. Po ukončení aktívnej spolkovkej činnosti zo strany V. Šrobára, J. Smetanaya a J. Rumana, najagilnejších členov z hľadiska filozoficko-svetonázorovej, interne zameranej spolkovkej osvety, sa spolok so svojimi vnútornými aktivitami vrátil k literárnej, kultúrnej a jazykovednej činnosti. Na svetonázorovú programovú profiláciu tzv. mladej inteligencie, ktorá sa rysovala už v spolkových prednáškach, nadviazala publikačná činnosť časopisu *Hlas* (1898–1904). Slovenský spolok Detvan v Prahe svojou samovzdelávacou činnosťou zameranou najmä na slovenských vysokoškolských študentov výrazne prispel k ideovej diferenciacii slovenskej inteligencie na prelome 19. a 20. storočia, a to obzvlášť posilnením liberálneho prúdu v slovenskom myslení.

STUDIE

„Slovensko Slovákom!“ (Protičeská rétorika slovenskej iredenty na príklade Františka Jehličku)¹

ROMAN HOLEC

“Slovakia belongs to the Slovaks!” (The Anti-Czech rhetoric used by Slovak irredentists; the example of František Jehlička)

The life story of František Jehlička (1879–1939) is the story of a leading representative of the Hungarian irredentists; he would throughout his entire personal and professional life pragmatically change his political opinions and goals – depending on the political situation. In addition to Jehlička’s episodic involvement in Slovak political structures, the paper focuses in particular on his anti-Czechoslovak activities abroad, efforts to gain influence in Slovak domestic politics and ideas concerning the existence of Slovakia outside of Czechoslovakia, in the form of an independent state or within Poland or Hungary. Jehlička’s lifelong anti-Czech rhetoric turned into an obsession, characterised by one-sided argumentation and blatant lies. To a large extent, his language was identical to the rhetoric of currents of Slovak opposition against the common state, but his goals were different and mainly linked to Hungarian revisionism.

Keywords: František Jehlička, Hungarian irredentism, anti-Czechoslovak activities and rhetoric, proposal for Slovakia’s political future

1 Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu APVV-20-0526 *Politická socializácia na území Slovenska v rokoch 1848–1993* riešeného na Historickom ústave SAV a projektu VEGA 1/0139/21 *Slovenský intelektuál na križovatke tradície a moderny* riešeného na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Pojem iredenty (slovenskej i maďarskej) nám do značnej miery splyva a rozdiel vyplýva, či na ňu nazeráme z hľadiska štátu, na pôde ktorej sa odohráva či z hľadiska menšiny, ktorá je jej nositeľom. Etnický rozmer nositeľov iredenty môže byť totiž slovenský (Bazovský) i maďarský, ale môže sa pohybovať i medzi nimi. To je prípad Františka Jehličku, ktorý prešiel očividne od slovenskej až k maďarskej identite, ale dokázal s nimi pragmaticky „pracovať“⁴⁶.

František Jehlička bol najvýraznejšou postavou protičeskoslovenskej zahraničnej iredenty. Jeho cieľom bolo rozbitie republiky a opätovné spojenie Slovenska s Maďarskom, hoci v istých fázach vývoja pracoval aj s poľskou alternatívou. Rovnako pragmaticky menil aj subjekty, pomocou ktorých mu išlo o dosiahnutie zásadnej geopolitickej zmeny v strednej Európe. Okrem horthyovského Maďarska a piłsudsko-beckovského Poľska počítal neskôr aj s pomocou Spoločnosti národov, fašistického Talianska i nacistického Nemecka. Rothermerovská akcia poskytla Jehličkovi možnosť dospieť k revízií Trianonu i s podporou britského prostredia.²

Jehlička po sebe zanechal obrovský a doteraz komplexne nezmapovaný počet hlásení, letákov, brožúr, článkov a inej publicistiky, ktoré zostali svedectvom jeho predstáv a názorov. Pragmatizmus mu umožňoval (neraz) aspoň rétoricky strieďať formuláciu konečných cieľov, hľadať rôznych spojencov, meniť argumentáciu i metódy svojich aktivít. A tak jedinou politickou konštantou mu zostávala nevyhnutnosť rozbiť Československo, z čoho vyplývala otvorená protičeská rétorika, ktorá sa v niektorých prípadoch menila až na posadnutosť. Ani toto však neplatilo absolútne. Bolo dokonca obdobie, keď Jehlička, napriek svojim názorom a presvedčeniu, stál zdanlivo v službách republiky, čo len ukazovalo, že jeho mantinely nepoznali medze. Ako priorita mu totiž zostávali len vlastné ambície a až chorobný karierizmus, pričom v skutočnosti stál v službách týchto svojich záujmov a nim bol ochotný obetovať všetky politické koncepty a ciele. Bol vždy tam, kde očakával najväčší prospech pre svoju osobu.

František Jehlička patril k najtemnejším postavám slovenskej politiky. Spolu s Vojtechom Tukom a Ľudovítom Bazovským vytvoril priam prototyp vypočítavého politika bez chrbtovej kosti, bez zásad a čitateľnosti, s preferovaním vlastných záujmov a s výraznými charakterovými deficitmi. Sú to vlastnosti aj mnohých iných politikov, ale v prípade Jehličku a ďalších išlo o aktivity proti štátu, ktorý Slovákom – pri všetkých svojich nedostatkoch a omyloch – poskytol nebývalé možnosti národnoemancipačného a kultúrneho vývoja. Tento štát nemohol zostať „nažive“, ak sa mali zrealizovať ciele ľudí, ktorých právom radi-

---

2 Z bohatej literatúry KRAMER, Juraj: *Iredenta a separatizmus v slovenskej politike*. Bratislava 1957; MICHELA, Miroslav: *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1921*. Bratislava 2009; JANEK, István: František Jehlička tevékenysége Szlovákia Magyarországhoz csatlakozása érdekében 1919–1925 között. In: *Tanulmányok a hatvan éves Gyarmati György tiszteletére*. Eds. Baráth, Magdolna – Bánkuti, Gábor – Rainer M. János. Budapest 2011, s. 277–289; JANEK, István: František Jehlička and his activity in support of the Hungarian revision in Czechoslovakia in 1919–1938. In: *Dvacáté století – Twentieth Century*, 2015, roč. 7, č. 2, s. 43–55; LORMAN, Tom: For God and which Nation? The Ideology of František Jehlička, Priest, Politician and Pariah of the Slovak National Movement. In: *The Slavonic and East European Review*, 2018, roč. 96, č. 3, s. 507–540.

me k protištátnej iredente. Charakter ich aktivít vynikne o to viac, že ani autonomistickým stranám s dostatočne silnou a v mnohom identickou protičeskou rétorikou nešlo o rozbitie štátu, ale o jeho zásadnú štátoprávnu úpravu.

František Jehlička sa narodil v roku 1879. Mal český pôvod, hoci v živote na Čechovi nič dobrého nenašiel. Ako to bývalo v českých rodinách na Slovensku zvykom, ani Jehlička nezískal vedomie slovenskej identity. Česi prichádzali za chlebom, nie za politikou.³ Štúdium teológie zakončil s vynikajúcimi výsledkami na viedenskom Pázmane. Učil na katolíckych školách, pôsobil ako kaplán v Modre a Bratislave a dostal sa do okruhu spolupracovníkov Ferdiša Jurigu. Práve on mal najväčšiu zásluhu na podchytení ambiciózneho kňaza. Jehlička patril k najvzdelanejším osobnostiam v rámci slovenských intelektuálnych a politických elít. Na jeho počesť usporiadali Česi a Slováci v Luhačoviciach v lete 1905 slávnosť, primeranú veľkým nádejam vkladánym do tohto mladíka. Už v roku 1906 vstúpil do vysokej politiky, keď ho v pezinskom volebnom okrese zvolili do uhorského parlamentu. Vo veku necelých tridsať rokov sa pred ním otvárala kariéra úspešného slovenského politika.

Vtedy prišlo k prvému zlomu v Jehličkovej kariére. Tlak biskupa, preloženie na bezvýznamnú faru, hrozba kriminalizácie a drakonických trestov, ktoré postihli v tom čase jeho priateľov – Andreja Hlinku a Ferdiša Jurigu, spôsobili, že lukratívne alternatívne ponuky nevedel Jehlička odmietnuť, resp. zvolil si jednoduchšiu cestu životom. Napriek presvedčaniu okolia, že vytrvá v politickom zápase, skorumpovaný nádejný politik zložil mandát a prijal miesto na teologickej fakulte v Budapešti. Tam sa o 8 rokov stal univerzitným profesorom.

To však bol len jeden výklad jeho krokov. Jehličkova rezignácia na politickú činnosť vyvolala v slovenskej národne uvedomelej spoločnosti obrovské sklamanie (v katolíckom tábore) a rozhorčenie (v evanjelickom a liberálnom tábore). Pečate zradcu a nedôvery voči sebe samému sa už Jehlička zbaviť nevedel. Sám cítil preto potrebu vysvetliť a zdôvodniť svoj krok a urobil tak v liste z 22. 2. 1907, ktorý vyšiel ako samostatná brožúrka. V liste argumentoval aj koncepčnými rozdielmi a odlišnou taktikou v parlamentných diskusiách v porovnaní s ostatnými nemaďarskými poslancami: „*Musím však vyznať, že búrlivé vystupovanie niektorých mladších od počiatku sa mi nepáčilo; nesrovnávalo sa to s mojím programom a nedržal som za politické pyšného koaliciálneho leva takým vystupovaním dráždiť.*“⁴ Ako rozhodujúci dôvod odchodu z parlamentu však uvádzal svoj zlý zdravotný stav a výslovný lekársky zákaz v pokračovaní parlamentnej práce. Teda nie útek z bojiska a vládna korupcia, ako sa uvádzalo, ale

3 ČULEN, Konštantín: Dr. František Jehlička, suchá ratolesť slovenská, in: *Slovák*, roč. 21, č. 5, 6. 1. 1939.

4 JEHLIČKA, František: *Ctení voličia!* Nagyapolcsány 1907, s. 2.

nevyhnutnosť vyplývajúca zo zdravotného stavu, predovšetkým z ťažkej nervovej choroby.⁵ Pravda, učiť sa a učiť druhých, kázať, písať, novinárčiť, spolkáčiť, odrážať útoky a ohovárania, útočiť a možno i trochu ohovárať, rečniť na ľudových zhromaždeniach i z parlamentnej tribúny, polemizovať – to všetko bolo psychicky náročné a stresujúce. A zrejme nad sily – fyzické i mentálne – samotného Jehličku. Tento výklad potvrdila v roku 1920 anonymná brožúra, ktorá však určite nemala ďaleko k Jehličkovi, ba podľa spôsobu argumentácie, poloprávd i otvorených lží možno s vysokou mierou pravdepodobnosti, hraničiacou až s istotou, tvrdiť, že autorom textu bol sám Jehlička. Podľa tejto brožúry sa „s krváčajúcim srdcom“ vzdal politickej činnosti a rozhodol sa, že „sa stane druhým Andrejom Radlinským“.⁶ Zodpovedala tomu mimoriadne bohatá publicistická činnosť.

Jehlička sa teda až do konca roku 1918 vytratil z verejnej politiky, hoci jeho ideové a filozofické polemiky so sociálnou demokraciou či s liberálmi sa pragmaticky využívali v slovenskom konzervatívnom prostredí i naďalej, dával sa im priestor i publicita.⁷ Jehlička sa stal najkompetentnejším nositeľom konzervatívnych idealistických názorov, človekom, ktorý mal veľa prečítané a poznal moderné filozofické smery, vedel na ne primerane reagovať, keďže sa v nich orientoval neraz lepšie ako tí, čo sa nimi oháňali. Hoci celý život bojoval proti Masarykovi, v roku 1903 sa v súkromnom liste priznal: „[...] *preštudoval [som] Masarykove spisy [filozofické] a všetky jeho pramene, majstrov jeho, jako: Comtea, Pascala, Humea, Locke a Bacona [...] ochotný som dokazovať znemravňujúci vliv novodobej [filozofie] v národoch europejských a vylíčiť všetky jej možné záhubné následky na náš život národný.*“⁸ Krátko nato vydal svoju prácu *Novoveká filozofia a Slováci*, v ktorej si podal všetky moderné myšlienkové prúdy adorované liberálnymi hlasistami. Morálka, ktorá stála na takýchto filozofických základoch a legitimizovala boj silnejšieho so slabším, v konečnom dôsledku umožnila spoločnosti beztriestne pohltiť iné národy.⁹ V tom čase mal ešte Jehlička na mysli predovšetkým Maďarov.

Hoci do poslednej chvíle neveril v rozpad Uhorska, hneď po októbri 1918 sa Jehlička z ničoho nič prihlásil o svoje miesto v slovenskom politickom priestore. Odprosil, sľuboval pokánie, verejne uznal svoju vinu a oľutoval ju,

5 Tamže, s. 6.

6 *Dr. F. Jehlička. Kto on je a čo chce.* Cleveland 1920, s. 6.

7 JEHLIČKA, František: *Novoveká filozofia a Slováci.* Turčiansky Sv. Martin 1903; JEHLIČKA, František: *Sociáldemokracia a náboženstvo.* Trnava 1912 a ďalšie texty o marxizme, náboženstve a pod.

8 Archív Spolku sv. Vojtecha Trnava, f. F. R. Osvald, fasc. 75/č. 65, F. Jehlička F. R. Osvaldovi z 21. 3. 1903. Za upozornenie na prameň ďakujem B. Pavlovkinovej.

9 JEHLIČKA, František: *Novoveká filozofia a Slováci*, s. 15.

oznánil pritom návrat do lona slovenského národa. A nezabudol sa pýtať, kto budú noví slovenskí biskupi. Veď ak malo byť kritériom ich voľby vzdelanie a láska k národu, Jehlička bol vždy k dispozícii. Jeho ambicióznosť nepoznala medze.

Do *Slovenských ľudových novín* písal vo veľkom články na podporu nového štátu, slovenského národa a „bratov Čechov“. V novembri 1918 sa vrátil v osobitnom ohlase ku svojej predvojnovnej „kariére“, svoj útek z bojiska opätovne vysvetlil chorobou „na duši a na čuvoch“, pričom zdôraznil, že naďalej predsa po slovensky publikoval a pre mnohých svojich priateľov zostal oporou. V Budapešti, ktorú práve opúšťal, sa „nikdy dobre necítil, bo vždy sa našlo mnoho ľudí i medzi mojimi kolegami, ktorý ma pre môj slovenský pôvod a pre moje slovenské city nenávideli“.¹⁰ I teraz naňho mnohí útočili, lebo sa opovážil „česko-slovenskú republiku odporúčať, prezidenta Wilsona a Masaryka pochváliť“. Podstata ohlasu spočívala v týchto slovách: „*Moje presvedčenie je to, že každý statočný Slovák horliť má za tento štát, lebo len v ňom sa môže národ oslobodiť od tisícročného utláčania a zabezpečiť si svoju budúcnosť.*“ Odmietal, že by po jarme maďarskom malo nasledovať české a že by si Slováci v novom štáte neubránili svoju „svätú vieru a cirkev“, ako ich strašili zlé jazyky. Nakoniec podčiarkol: „*My teraz nemohli by sme starodávne jarmo zhodiť, keby sme sa s bratmi Čechmi nespojili a o nich sa neopierali. Na úplnú samostatnosť a neodvislosť po tolkom utláčaní nie sme dnes dost' zrelí a silní, veď ešte dlho budeme cítiť na svojom tele modriny, ktoré okovy tisícročného otroctva zapríčinili.*“¹¹

Tento Jehličkov text si treba dobre zapamätať, lebo o pár rokov bude všetko úplne inak.

V novom a umelo vytvorenom Klube slovenských poslancov v rámci Revolučného národného zhromaždenia tvorili katolíci menšinu. A to sa ešte medzi nimi objavil aj národne nespoľahlivý kňaz a budúci (znovu) renegát František Jehlička. Hlinka ho prijal, mal na univerzitných profesorov pod svojím vedením slabosť, ale zo Šrobárovej strany mohlo ísť o zámer už od začiatku diskreditovať takýmto človekom všetkých katolíckych kňazov. Hoci by mal apriórne vzbudzovať nedôveru či pochybnosti o sebe, Hlinkovi vždy imponovalo, keď mu ponúkli služby vzdelaní ľudia a ani teraz nezaváhal. Snáď si naivne myslel, že práve on využije Jehličku (spolu s ďalšími podobnými kandidátmi) v prospech svojich cieľov: „*Porobili chyby, postrečkovali, ale patrili nám, boli vždy*

---

10 ČULEN, Konštantín: Dr. František Jehlička, suchá ratolesť slovenská, in: *Slovák*, roč. 21, č. 10, 13. 1. 1939.

11 Tamže.

v spojení s nami. A čo je hlavné, pracujú za národ. Žiaden človek nie je bez chyby.¹²

Pred Jehličkom stáli viaceré významné úlohy. Mal pomôcť zriadiť bohosloveckú akadémiu i cirkevnú samosprávu, z jeho pera mali vychádzať slovenské učebnice. Zatiaľ chrлил početné články a rýchlo sa zase zaradil medzi nádejné kľúčové osobnosti slovenskej katolíckej politiky. Stál pri zrode Slovenskej ľudovej strany, angažoval sa pri vydávaní stranického periodika *Slovák*.

Dňa 19. decembra 1918 sa zišlo na poradu v Žiline do 300 slovenských katolíkov, ktorí prijali Jehličkov návrh katolíckej autonómie. Diskusie mali pomerne búrlivý priebeh a medzi prítomnými kňazmi sa vytvorili dve skupiny: liberálnejšia zo západu (Ferdiš Juriga) a konzervatívna zo stredného a východného Slovenska (Hlinka), pričom „*Jehlička diplomatizoval medzi nimi opatrne*“. Jeho rétorika nadobudla po oba dni porady opätovne radikálny charakter. Ako uvádzala zápisnica, „*u niektorých prítomných podiv vzbudila často opakovaná chvála na jeho Veličenstvo, apoštolského kráľa Uhorska a proti tomu pohrdlivé spomínanie Masaryka, bez akéhokoľvek titulu a uctenia. Za Jehličkom podobným tónom a spôsobom rečnil i Hlinka.*“ Cez obednú prestávku sa jeden z prítomných dožadoval vysvetlenia, aký to malo zmysel rozprávať o Habsburgovi s takou úctou a oddanosťou a o Masarykovi len s opovrhnutím? Hlinkova odpoveď vyražala dych: „*A nebol by nám lepší kráľ ako nejaký Masaryk?*“¹³ Išlo o charakteristickú nostalgiiu katolíkov za hierarchizovaným stavovským štátom, ktorý stál bližšie mentálnemu svetu rovnako usporiadanej katolíckej cirkvi.

Porada sformulovala a prijala nové požiadavky na štát. Takmer 70 podpísaných (z prítomných údajne okolo stovky kňazov), na prvých troch miestach Hlinka, Jehlička a Karol Anton Medvecký, vypracovalo a prijalo viacero dokumentov. Vzniklo Memorandum katolíckeho kňazstva, ktoré nieslo i Jehličkov rukopis. Riešilo vzťah cirkvi a štátu, žiadalo štátne podpory pre cirkev, odmietalo štátny monopol v školstve, vyzdvihovalo význam kresťanskej vierouky z hľadiska postojov občanov nového štátu, zdôrazňovalo význam USA ako vzorovej krajiny pre vzťah cirkvi a štátu a nezabudlo ani na vtedy populárneho prezidenta Wilsona a jeho princípy. V zmysle už spomínaného monarchistického charakteru katolíckej cirkvi nebolo bez zaujímavosti upozornenie na „*nezmeni-*

12 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice Martin, sig. 64 J 24, A. Hlinka M. Dulovi zo 7. 12. 1918.

13 Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA), f. V. Šrobár, šk. 10, inv. č. 613, Katolícke veci, Anketa r. kat. kňazstva v Žiline o pomere cirkve ku štátu. Úplne inak videl priebeh porád K. A. Medvecký. Vid' MEDVECKÝ, Karol Anton: *Z mojich rozpomienok k šesdesiatinám*. Trnava 1935, s. 107–110 a HOLEC, Roman: *Andrej Hlinka. Otec národa?* Bratislava 2019, s. 145 a nasl.

teľnú monarchistickú ústavu všeobecnej cirkve katolíckej, jej hierarchistický princíp a celé cirkevné právo“. Nakoniec sa memorandum venovalo vymedzeniu diecíz s ohľadom na nové hranice a prepotrebné vymenovanie nových biskupov.¹⁴

Žilinská porada priniesla celý rad sporných, ba konfliktných momentov svedčiacich o veľkom rozkole v katolíckom hnutí. Stále viac napätý vzťah existoval predovšetkým medzi Medveckým a Hlinkom, z čoho profitoval aj Jehlička. Očividne protihlinkovsky zameraná zápisnica z pera Medveckého vyzdvihla skutočnosť, že „Hlinka celkom upadnul do kráľov Jehličkových a tento neprišiel preto do republiky, aby pomáhal robiť poriadok a tvoriť mier, ale aby rozvracal slovenské a štátne pomery“.¹⁵

Podľa publikácie, pripravenej pravdepodobne samotným Jehličkom a vydanaj v USA, si Šrobár nechal Jehličku pred vstupom do pražského parlamentu prelustrovať svojimi referentmi. „Súd“ pozostávajúci údajne zo samých Jehličkových protivníkov sa vyslovil, že jeho vzdanie sa mandátu za Uhorska nebolo zradou, lež „nešťastie zapríčinené chorobou“.¹⁶

Jehličkovi, poslancovi a k tomu komisárovi pre reorganizáciu bratislavskej univerzity s dodatočným platom 3000 Kč mesačne (podľa Jehličkovi priaznivého prameňa „len“ 2000 Kč), pribudla ešte správa „ústredného semenišťa“ na teologickej fakulte, kde sa mal stať dekanom a profesorom. Akoby ešte nebolo dosť, Jehlička mieril za biskupským stolcom. Popritom „štvaj našich dobrých kňazov Slovákov proti vláde, proti štátu a proti Čechom“.¹⁷ Pravda, zápisnica bola písaná s väčším časovým odstupom, zohľadňovala už i neskoršie udalosti roku 1919 a preto sa javila v mnohých smeroch „múdrejšia“. Nič to však nemení na dôverčivosti a naivite Hlinku, ktorý Jehličkovi vo svojej márnomyseľnosti bez problémov „naletel“ a tlačil ho v kariérnom postupe.

Jehličku prijali do Klubu slovenských poslancov a v čase konfliktu Šrobárovho Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovensko s bratislavskou Alžbetinou univerzitou, ktorý vyústil do jej dočasného zatvorenia a potom zase otvorenia. Jehlička sa stal vládnym komisárom tejto univerzity so slušným platom k svojmu poslanceckému príjmu. Univerzitu síce „nezachránil“, ale potom vrah svoje ambície zameral na biskupský stolec a keď sa nakoniec i to ukázalo byť nereálnym, už bol len krok k iredente. V priebehu necelého roka, od novembra

14 SNA, f. V. Šrobár, šk. 10, inv. č. 613, Katolícke veci, Memorandum slovenského rímsko-katolíckeho kňazstva latinského rítu...

15 Tamže, Anketa r. kat. kňazstva v Žiline o pomere cirkve ku štátu.

16 *Dr. F. Jehlička. Kto on je a čo chce.* Cleveland 1920, s. 9.

17 SNA, fond V. Šrobár, šk. 10, inv. č. 613, Katolícke veci, Anketa r. kat. kňazstva v Žiline o pomere cirkve ku štátu.

1918 do augusta 1919, teda Jehlička ešte raz zo seba urobil veľkého Slováka, vzápätí sa od neho dištancoval a zabuchol za sebou poriadne hlučne dvere. O nezištnosti „emigrácie“ mal svedčiť veľký počet dobre platených funkcií, ktoré v republike zanechával. Bolo isté, že počas tohto krátkeho „československého“ času si ponechal v hre viacero alternatív a hovoríť o jednoznačnom bode obratu v jeho prípade možno snáď až po ceste do Paríža.

Predtým sa však ešte odohral celý rad iných udalostí. V ďalšom memorande slovenských katolíkov sa upriamila pozornosť na kláštory, ktoré mali mať na starosti katolícke školy. Žiadali i „centrálne semeníšte“ pre kňazský dorast v Bratislave v počte vyše 200 bohoslovcov a teologickú fakultu na výchovu kňazov v rámci bratislavskej univerzity. Práve Jehlička bol poverený výberom adeptov do budúceho profesorského zboru. V závere sa obsírne hovorilo o pomoci proti socialistickému (boľševickému) teroru. V boji proti tomuto „strašnému zlu“ nemohol štátu nikto tak dobre pomôcť ako cirkev.¹⁸

Koncom februára 1919 nasmerovala zaujímavá zostava katolíckych kňazov zo Slovenského poslaneckého klubu v parlamente (Hlinka, Juriga, Jehlička, Medvecký, Kmeľko, Kolísek) na prezidenta Masaryka memorandum s ďalšími spoločnými požiadavkami. Doba bola jednoducho zrelá na memorandá a kto nič nežiadal, akoby ani neexistoval. Štát sa formoval a takýmto spôsobom sa mohlo prispieť k jeho podobe.

V spomínanom memorande protestovali kňazi proti situácii, keď na biskupských stolcoch sedeli maďarskí hodnostári, nepriateľskí voči republike i slovenským katolíkom. Masaryka ďalej informovali o záveroch žilinskej porady i o žiadostiach k ministrovi Šrobárovi s hlavnou požiadavkou cirkevnej autonómie. Takýmto spôsobom by sa usporiadali cirkevné pomery na Slovensku, skonsolidovala republika a kňazi by mohli pracovať na výchove „*válkou zdivočelého ľudu*“ proti najväčšiemu nebezpečenstvu: boľševizmu.¹⁹ Posledný bod vyplýval z hrozieb stredoeurópskeho vývoja. Radikalizmus máš živý sociálnou nespokojnosťou a vábený jednoduchými nepolitickými riešeniami naberal na sile a predstavoval vážne nebezpečenstvo pre stabilitu v mnohom ešte krehkého štátu.

Naliehavo bolo treba nájsť univerzálny program a riešenie výbušnej situácie, niečo produktívne, aby radikáli nechytli všetko do vlastných rúk. Lebo po revolúcii netúžil nik. V marci 1919 priniesla delegácia amerických Slovákov text Pittsburskej dohody. A v ňom svietila idea politickej autonómie. To mohol byť recept, ktorý oslobodzoval od Prahy a Čechov a dával rozhodnutia do vlast-

---

18 Tamže, Memorandum. Katolícka cirkevná autonómia (22. 1. 1919).

19 Tamže, Memorandum slovenských katolíkov na prezidenta ČSR (26. 2. 1919).

ných rúk. Autonomía bola riešením, stávala sa samoúčelom, akýmsi zázračným grálom a liekom na všetky sociálne, hospodárske a politické problémy a deficity. A v Hlinkovi utvrdzoval túto myšlienku ako šikovný manipulátor i Jehlička. On však videl v autonomii prostriedok, ako sa odpútať od Prahy, a tak sa ľahšie dostať pod vplyv maďarskej politiky, ktorej záujem bol od začiatku jasný: získať „svoj Felvidék“ i s obyvateľmi znovu do maďarských rúk. Toto nebezpečenstvo si Hlinka neuvedomoval.

Komunálne voľby v júni 1919 sa na Slovensku pre vojnové udalosti a maďarských boľševikov nekonali. Priniesli však veľký úspech ľavicu a Kramářovu vládu nahradila v júli sociálnodemokratická vláda Vlastimila Tusara. Bolo to prvé varovanie, lebo postupne sa v rámci sociálnej demokracie formovali ešte radikálnejšie kruhy – budúci komunisti.

Hlinka si uvedomoval komplikovanú vnútropolitickú situáciu, v ktorej stále radikálnejšia rétorika nemala adekvátne výsledky. Preto keď v lete 1919 prišiel František Jehlička s návrhom na cestu do Paríža, veľmi rýchlo presvedčil politicky neskúseného Hlinku, aby sa pridal k delegácii a dodal celej akcii punc legitimity. Rozhodnutie umocnilo presvedčenie, že dohodoví politici by mali vedieť o Slovákoch a ich politických záujmoch. Inak ich predsa zohľadniť nemôžu. Jehlička cestu zdôvodňoval aj tým, že vývoj domácich pomerov nabral nepriaznivý smer a ani parlamentnou, ani súdnou cestou sa nedalo nič dosiahnuť.

Malou delegáciou predkladané memorandá (vo Vatikáne i v Paríži) vznikli bez Hlinkovho príspevku, bez jeho vedomia a s najväčšou pravdepodobnosťou aj bez toho, aby ich mohol čo len trochu ovplyvniť. Existuje reálne podozrenie, že francúzsky text dokumentu vo Vatikáne, ktorému Hlinka nemohol rozumieť i všetky podpisy pod ním (!!!) boli dielom Františka Jehličku a bolo rovnako otázne, či o tomto dokumente Hlinka vedel.²⁰ Jehlička po skončení cesty mystifikoval, že vo Vatikáne dostal politickú podporu, to však nebolo veľmi pravdepodobné. Nevidíme do temnej duše Františka Jehličku a jeho zámerov, ale Hlinkova naivita hraničila až s nezodpovednosťou. Nehovoriac o početných nepresnostiach v argumentácii a o otvorených klamstvách, ktorými sa memorandá len hmýrili. Napríklad o pripojení niektorých slovenských okresov k českým krajinám, o plánovaných verejných voľbách na Slovensku (oproti tajným v Čechách), o nepripustení žien k výkonu volebného práva na Slovensku, o rozdelení mandátov, o okupácii Slovenska českými milíciami, o charaktere bratislavskej univerzity a podobne. Popri tom sa objavuje typická ľudácka argumen-

---

20 HRABOVEC, Emília: Andrej Hlinka – kňaz a politik očami Svätej stolice. In: LETZ, Róbert – MULÍK, Peter a kol.: *Pohľady na osobnosť Andreja Hlinku*. Martin 2009, s. 135.

tácia, ako ju poznáme z verejných zhromaždení a stránickej tlače. O tom, že Česi berú Slovákom vieru, o hospodárskom až koloniálnom vykorisťovaní Slovenska, o počesťovaní školstva a ďalších prejavoch „českého imperializmu“ a „kolonializmu“. Všetko rétorika, s ktorou sa Jehlička v tom čase už dôsledne stotožnil. Ako sa Hlinka po návrate z Paríža priznal vyšetrovateľom, obsah memoranda dobre nepoznal. Jehlička i tak odmietal urobiť v texte akékoľvek zmeny.²¹ V Paríži sa prakticky k nikomu kompetentnému nedostali a rozoslanie memoranda jednotlivým delegáciám nemalo žiadny vplyv, aj vďaka zásahu oficiálnych československých predstaviteľov na mierovej konferencii.

Z celej slovenskej delegácie, ktorá musela napokon opustiť Francúzsko, sa do Československa vrátil jedine Hlinka. Všetci ostatní zostali za hranicami a ich ďalšia činnosť, a najmä v prípade Jehličkovho promaďarského iredentizmu to platilo dvojnásobne, svedčila o tom, komu Andrej Hlinka vlastne naletel a akú nešťastnú úlohu v celej akcii zohral. Jehlička nebol prvý ani posledný, kto sa s podporou Hlinku votrel do strany. Idea autonómie musela prežiť svoju prvú diskreditáciu.

Jehlička sa už nikdy do Československa nevrátil. Tvrdil, že sa všetkých úradov a odmien vzdal a išiel bojovať za práva Slovákov do zahraničia, na inom mieste zase spomenul, že pred odchodom z Paríža sa na porade dohodli, že zostane za hranicami a bude v celej Európe konať agitáciu v prospech Slovákov. Nakoniec však išiel údajne s Hlinkom až do Viedne a tam sa dozvedel, že na Hlinku čaká zatykač (po Hlinkovej smrti tvrdil, že mal v talóne plán jeho úteku z českého väzenia!) a jeho vraj chcú na hranici zabiť. Takže výkladov a dôvodov, prečo mal opustiť republiku, bolo viacero. A keďže pochopil, že Česi dobrovoľne Slovákom nič nedajú, videl možnú pomoc len u susedných národov.²² Vybral sa do Budapešti, neskôr tvrdil, že aj to bolo výsledkom parížskej dohody, ba Hlinkovho poverenia pokračovať (aj v jeho mene) v protičeskej politike.²³ Pravda bola pre Jehličku najmenej dôležitá, preto ju vždy ohýbal podľa svojich predstáv a záujmov.

Protičeskej politike sa venoval so železnou pravidelnosťou v rôznych článkoch a brožúrach, kde v rôznych jazykoch útočil proti podstate štátu a vyzýval Slovákov k autonómii v rámci Uhorska, teda k obnove spolužitia s Maďarmi,

21 DEÁK, Ladislav: Cesta Andreja Hlinku do Paríža roku 1919. In: *Andrej Hlinka a jeho miesto v slovenských dejinách*. Eds. Bielik, František – Borovský, Štefan. Bratislava 1991, s. 73 a 83. Text memoranda publikuje MIKUŠ, Jozef A.: *Slovensko v dráme Európy*. Martin 2002, s. 336–345 a najnovšie ŠMÍD, Marek – PEHR, Michal (eds.): *Československo a Svatý stolec III. (Diplomatická korespondencia a ďalší dokumenty 1917–1928)*. Praha 2015, s. 116–124.

22 *Dr. F. Jehlička. Kto on je a čo chce*. Cleveland 1920, s. 14.

23 JEHLIČKA, Francis: *Father Hlinka's Struggle for Slovak Freedom*. London 1938, s. 30, KRAMER, Juraj: *Iredenta a separatizmus*, s. 31.

alebo aj k osamostatneniu sa. Do Budapešti prišiel začiatkom októbra 1919 a mohol rozbehnúť tzv. slovenskú akciu. Maďarská politika doňho vkladala veľké nádeje. Jehlička začal vydávať časopis *Slovák* a vo svojich politických aktivitách sa odvolával na mandát či aspoň súhlas od Hlinku. Ako výstižne konštatuje Miroslav Michela „napriek rozdielnym koncepciám riešenia slovenskej otázky – v rámci ČSR versus v rámci Uhorska – si však tieto dve katolícke a autonomistické platformy ani v budúcnosti „nezavadzali“ a do značnej miery bola „jedna druhej na ošoh“.“²⁴

Tzv. slovenská akcia mala v Maďarsku celý rad podôb a viacerých nositeľov.²⁵ Všetky aktivity však mali spoločnú predovšetkým protičeskoslovenskú rétoriku. Jedna z platforiem sa sústreďovala okolo bývalého prešovského advokáta Karola Bulissu a historika Lajosa Steiera. Prvý bol známy z periodika *Slovenský národ* a protičeským memorandom britskému diplomatovi G. R. Clerkovi, druhý rozsiahlou knihou o „znásilnení Uhorska“ a o Hornom Uhorsku „pod českým panstvom“.²⁶ Obaja aj v ďalších početných materiáloch a brožúrach ostro vystupovali proti „českému imperializmu“. Liptovský rodák Steier v špeciálnej práci o Čechoch a Slovákoch (Tótoch) upozornil na historické peripetie vzájomného vzťahu i na zápas Slovákov proti počesťovaniu. Slovákov považoval za samostatný národ a ich kultúru, dejiny i jazyk za odlišné od českého. Spojenie s Čechmi ich dostáva do podriadeného vzťahu a čeština sa tak bude šíriť na Slovensku na úkor slovenčiny. Veď ťažko predpokladať, že by českí učitelia či divadlá vystupovali po slovensky. Autonómia v republike zostane len v rovine teórie.²⁷

V práci z roku 1920 Steier konštatoval, že „Česi nikdy nežili v Hornom Uhorsku a ani tam nikdy neexistovala česká kultúra“, na rozdiel od nemeckej a maďarskej.²⁸ Česko-slovenská jednota bola umelo vyfabrikovaná a zostala podľa Steiera prázdnyim slovom.

Do druhej platformy vedenej Zoltánom Sviezseným patrili okrem iných i František Jehlička. Reprezentovalo ju periodikum *Slovák Zahraničný* (1919–1921) a na jeho stránkach si už Jehlička nedával servítku pred ústa. Napriek nepopierateľnému intelektuálnemu potenciálu sa na adresu Čechov doslova brodil v invektívach („pepíci“, „české svine“, „zlodeji“, „husiti“), ktoré mali silné konfesionálne pozadie. Republiku považoval za umelý a neživotný útvar. V pro-

24 MICHELA, Miroslav: *Pod heslom integrity*, s. 55.

25 Tamže, s. 58–63.

26 STEIER, Lajos: *Ungarns Vergewaltigung. Oberungarn unter tschechischer Herrschaft*. Zürich – Leipzig – Wien 1929.

27 STEIER, Lajos: *Csehek és Tótok*. Budapest 1919.

28 STEIER, Louis: *There is no Czech culture in Upper Hungary*. Budapest 1920, s. 42.

tiklade s jej kritickým, až nenávisným obrazom vynikal obraz tolerantnej a kresťanskej Budapešti.²⁹ V Jehličkovej proklamácii z decembra 1919 sa tvrdilo: „*Neodtrhli sme sa, lež odtrhli nás od Uhorska [...] Česká pijavica učinila by zo Slováka akúsi potvoru, akéhosi Čechoslováka. Pozbavili by nás našej svätej viery od otcov zdedenej. Do kresťanskej pšenice, ktorú zasiali sv. Štefan a Vojtech, namiešali by kúkoľ Jána Husa.*“³⁰ Východisko? Bolo treba zbaviť sa Čechov, už po roku bolo zrejmé, že žiť s nimi sa nedalo. Samostatný slovenský štát by na vlastných nohách nemohol stáť, preto sa treba obrátiť k maďarskému náručiu.

K obom platformám treba pripočítať na Slovensku budovanú organizačnú sieť dôverníkov, agentov a informátorov. Od Budapešti brali všetci väčšie-menšie i veľké peniaze a vážne počítali s autonómiou v rámci nového Maďarska (menej s tým už počítala vlastná maďarská politika, pre ktorú to bola skôr taktická návnada). Do úvahy v prípade priaznivých okolností prichádzalo aj vojenské riešenie, či už len maďarské, ale i maďarsko-poľské. Jehlička založil Uhorsko-slovenskú stranu, ktorá ešte začiatkom roka 1920 vystupovala pod heslom „*Čechoslovakia nebola a nebude, ale Hungária bola a bude*“.

Tretiu platformu tvoril Viktor (Győző) Dvortsák (Dvorcsák), ktorý sa v tridsiatych rokoch stane hlavným Jehličkovým spolupracovníkom. Jehlička bol hlavným prispievateľom do jeho časopisu *La Slovaquie*, spolu utvorili v Ženeve Slovenskú radu a spolu pôsobili medzi politikmi v Spoločnosti národov. To sme však už náš výklad poriadne predbehli...

Svojím názorom dal Jehlička výraz po prvý raz v podobe tlačeného letáku zo začiatku roka 1920. Samostatnú štátnu organizáciu Slovenska si v tom čase nevedel predstaviť, a tak ako jediné východisko sa mu javila autonómia v podmienkach Uhorska, ktoré – ako vnímal konkrétne udalosti a medzinárodný kontext – si v krátkom čase malo opäť vydobýť svoje tisícročné hranice. Preto sa obrátil na maďarskú vládu s požiadavkami uznať Slovákov za národ a poskytnúť mu teritoriálnu autonómiu. Osveta, náboženstvo a charita mali tvoriť hlavné portfólio autonómnej správy. Tú mal predstavovať gubernátor, autonómny snem, vyslanci na uhorskom sneme, vlastné súdy, trnavské biskupstvo, slovenská pošta i vojenské jednotky, stredné školy. V januári 1920 vyslovila s touto predstavou súhlas maďarská vláda. Jehlička to vnímal ako lepší stav, resp. ako menej horší v porovnaní s českým spoložitím: „*Ožobrácili, počestili a znemravili by nás. V Čechách ešte i kňazstvo potratilo vieru a táto neverecká nákaza časom i náš národ by zachvátila.*“³¹

29 MICHELA, Miroslav: *Pod heslom integrity*, s. 63.

30 SNA, f. J. Cablk, šk. 17, inv. č. 838, Proklamácia F. Jehličku z decembra 1919.

31 SNA, f. A., Hlinka, šk. 14, inv. č. 912, Výzva dr. F. Jehličku za autonómiu v rámci Maďarského štátu.

Realita však nebola ani zďaleka až taká optimistická. Jehličku s heslom *Slovensko Slovákom* nie vždy uspokojovala „ochota“ (teda skôr neschopnosť) maďarských politikov prekročiť tieň vlastnej výlučnosti a aristokratizmu a brať Slovákov ako rovnocenných. Aj preto a v dôsledku maďarskej neúprimnosti začal hľadať dohodu s Poliakmi a ich záujmami, ako aj so slovenskou emigráciou v Poľsku. Poľská alternatíva ako spojenie na základe spoločnej viery a teritoriálnych záujmov poskytovala ďalšie možnosti pre slovenskú iredentu a Jehličku zvlášť, keďže v oboch krajinách mal politické zázemie. Trochu inak to bolo s ďalšími emigrantmi, ktorí boli viazaní na jednu krajinu a vnímali sa skôr v konkurenčnom vzťahu.³²

Čo však mali všetci spoločné, bola ich snaha sústrediť všetkých predstaviteľov iredenty okolo seba a zo svojej osoby spraviť rozhodujúci, najvplyvnejší a najdôležitejší subjekt. Rovnako sa každý (vrátane Jehličku) snažil vystupovať v súčinnosti s Ludovou stranou a s mandátom (zväčša vyfabrikovaným) od Andreja Hlinku. V priebehu roka 1921, presnejšie od tohto roku, sa však reálne o stranu a o Hlinku mohol vo svojich promaďarských iredentistických aktivitách opierať už len Vojtech Tuka. Navyše zo Slovenska, z pozícií slovenského nacionalistu a z prostredia Ludovej strany, čo len umocňovalo jeho možnosti.³³

Čo mali spoločné všetky Jehličkovy plány, to bola protičeská posadnutosť. Pramenila nepochybne aj z rétoriky autonomistických strán a ich predstaviteľov, ktorí sa nerozpakovali použiť akýkoľvek argument. Jeho korektnosť, objektivita a pravdivosť boli v účelovej rétorike neraz tým posledným a najmenej podstatným. Účelovosť, populizmus, demagógia, polopravdy, ba i klamstvá sa hodili presne na to, aby sa mobilizovali starí priaznivci a lacnými heslami a pseudoargumentmi získavali aj nových. Jehličkovské noviny, letáky a brožúry distribuovali v tisícových nákladoch k slovenským čitateľom a práve v týchto zlomových rokoch mohli zasiať nedôveru, pochybnosti a mnohých ľudí i zvieŕť na protištátne pozície.

Jehlička sa preorientoval na víťazné a významnejšie Poľsko, ktoré malo tiež voči svojmu južnému susedovi nemalé územné nároky a navyše jeho štátny katolicizmus umožňoval vidieť slovensko-poľskú spoluprácu vo veľmi nádejnom svetle. Už v apríli 1920 založil spolu s Františkom Ungerom Slovenskú národnú radu v Krakove, neskôr s Viktorom Dvortsákom vo Varšave, pričom sa stal jej predsedom. V máji 1921 vyhlásila táto inštitúcia samostatnú Slovenskú republiku. Jehlička sa stal predsedom vlády, Unger ministrom zahraničných vecí. Za touto „vládou“, pravda, nikto nestál, a tak zostalo len pri symbolickom kroku.

---

32 MICHELA, Miroslav: *Pod heslom integrity*, s. 110–118.

33 KRAMER, Juraj: *Iredenta a separatizmus*, s. 62–72.

Na jeseň roku 1920 už Jehlička znovu hľadal cestu k Budapešti, hoci si uvedomoval, že nehody s budapeštianskymi politikmi sa neodstránia zo dňa na deň a že potrianonské Maďarsko malo obmedzené možnosti a v Európe minimálnu podporu. Pravda, ťažko sa dalo rozlíšiť, čo bolo pre Jehličku len taktickým krokom, čo vyvolávaním tlaku na partnerov a čo skutočným presvedčením a záujmom. Nemal problém pracovať pre viaceré strany, a najmä brať peniaze z viacerých strán. Stále aktuálnymi sa javili prípravy viacerých poľsko-maďarských vojenských plánov za vymanenie Slovenska z Československej republiky.

V druhej polovici roka 1920 sa Jehlička vybral do USA, veď i tam sa dalo kuť železo a prípadne získať nejaké peniaze. Nemal najlepšiu povesť a známym sa stalo briskné odmietnutie jeho osoby zo strany reverenda Jozefa Murgaša, ktorý patril k autoritám medzi slovenskými katolíckymi intelektuálmi v Spojených štátoch. Ten videl v Jehličkovi obyčajného zradcu a hanbu katolíckej cirkvi.³⁴ Preto ho bolo potrebné rehabilitovať v očiach amerických Slovákov a vysvetliť im jeho činy. Úlohu splnila anonymná americká brožúra, na ktorej musel úzko spolupracovať sám Jehlička. Ak ju, pravda, nenapísal on sám. V nej sa v súvislosti s krakovským periodikom *Slovák* písalo, že Jehlička k jeho distribúcii na Slovensku mohol využiť „aeroplány“. Obával sa však, „že by to ľud slovenský považovať mohol za začiatok revolúcie a začal by mlátiť Čechov, ktorí by ten ľud nemilosrdne postrieľali“.³⁵ Želanie bolo očividne otcom myšlienky.

Koncom roku 1921 sa Jehlička znovu zblížil s maďarskými plánmi, ba obnovil sa i prílev maďarských peňazí, hoci jeho význam a možnosti v očiach Budapešti klesali. Ani pre Hlinku na Slovensku už nepredstavoval takú autoritu ako v minulosti. Zato Jehlička kul v tomto čase už obe železá, manévroval medzi poľskými a maďarskými riešeniami a snažil sa nájsť im spoločného menovateľa. Plán vojenského povstania, podporovaný niekoľko rokov oboma štátmi, mohol byť – aspoň zo začiatku – takýmto východiskom. S pribúdajúcim časom a so stabilizáciou pomerov nadobúdala tento plán čoraz nereálnejšiu podobu.

Poľský Mesiáš nás vykúpi, z poľskej strany príde slovenské vykúpenie, tak znela Jehličkova rétorika ešte zo septembra 1922 v jeho časopise *Slovák*, ktorý vydával v Poľsku, v Cieszyne, po slovensky. V brožúre z roku 1922 oslovoval Jehlička ako profesor varšavskej univerzity a predseda Rady narodowej Słowackiej predovšetkým poľské publikum, keďže jej text pôvodne vyšiel a bol prevza-

---

34 ČULEN, Konštantín: Dr. František Jehlička, suchá ratolesť slovenská, in: *Slovák*, roč. 21, č. 11 zo 14. 1. 1939.

35 *Dr. F. Jehlička. Kto on je a čo chce.* Cleveland 1920, s. 15.

tý z *Przeglądu Katolickiego*. Pri brožúre však Jehlička už počítal aj s tým, že sa jej text dostane i do slovenských rúk.³⁶

Poliakov vnímal ako najbližšieho brata Slovákov a zdôraznil, že v roku 1919 cestoval spolu s Hlinkom do Paríža s poľskými pasmi. Zvyšok textu sa potom už niesol v protičeskej rétorike. Vysloveným klamstvom bolo, že Wilson chcel spoločný štát údajne potvrdiť slovenským plebiscitom, Česi však dobre vedeli, ako by takýto inštitút dopadol, a preto 3. mája 1918 (tak !!!) uzavreli so slovenskými predstaviteľmi v USA Pittsburskú dohodu. V nej slúbená autonómia Wilsona údajne presvedčila, aby nenaliehal na plebiscit.

ČSR bola podľa Jehličku „*velkou kravou, ktorá sa pásala na Slovensku, ale dojená bola v Čechách*“³⁷. Tento obraz bol typický pre ľudácky humor a podobné karikatúry sa často objavovali v rétorike i tlači autonomistickej strany. Rovnako častá bola aj ďalšia téza, že slovenské prírodné zdroje rabovali a predávali Česi. K podobným hodnoteniam sa ťažko dalo dospieť už v roku 1922, nehovoriac o tom, že v takejto jednoducho vyslovenej polohe – bez solídnych argumentov a dôkazov – museli zostať visieť vo vzduchu.

Prenasledovanie cirkvi a kléru (myslelo sa hlavne na katolíkov, veď adresátom bol hlavne poľský čitateľ) a ateizmus Čechov patrili už v tom čase do tradičného repertoáru rétoriky Slovenskej ľudovej strany (ďalej SLS) a aj argumentačne sa dalo oprieť o celý rad príkladov. Obišiel sa Vavro Šrobár i celá jeho garnitúra (s výnimkou poznámky o nich ako o čechofiloch a generáloch bez vojska), útok smeroval výlučne na Čechov. Všetky české strany, vrátane Šrámkových lidovcov, boli proti autonómii a prezident Masaryk na Nový rok 1922 rovnako vraj prehlásil, že o autonómii Slovenska nemôže byť ani reči. V tomto duchu sa v roku 1920 prijala centralistická ústava. Čechoslovakizmus a koncepcia jednotného československého národa sa nemohli odvolávať ani na historické, ani na etnografické argumenty. Bola to pre iredentu svojím spôsobom záchrana, poskytovalo jej to dostatok „munície“, lebo inak by postupne strácala pôdu pod nohami.

Takto išlo podľa Jehličku o výraz českého egoizmu, keď násilná čechizácia premenila vzťah Slovákov k Čechom v jeho vnímaní až na nenávisť. Nerozpakoval sa k svojej politickej agitácii využiť ani zastrelenie dvoch mužov československými (či ako sa v tomto prípade zdôrazňovalo českými) vojakmi na zhromaždení Slovenskej ľudovej strany v Námestove 10. októbra 1920. Jehlička vyzval na bojkot Čechov a českého tovaru na Slovensku, v súlade s denníkom

---

36 JEHLICKA, Franciszek: *Problem słowacki (Stosunki na południowej granicy Polski)*. Warszawa 1922, 12 s.

37 Tamže, s. 6.

Slovák vyzval slovenské ženy, aby sa nevydávali za Čechov, lebo „*zmiešané manželstvá sú pre nás veľkým nebezpečenstvom*“.³⁸

O čo sa údajne zlepšili vzťahy Čechov s Nemcami a Maďarmi (!!!), o to sa podľa Jehličku zhoršili so Slovákami. Keďže požiadavka autonómie už bola politicky obsadená, slovenská emigrácia pracovala už s cieľom nezávislosti Slovenska. Jeho vnútropolitické problémy i zahraničnú slabosť by potom dobre mohli využiť silnejší susedia, čo vlastne bolo už Jehličkovým zámerom a jeho pridanou hodnotou v porovnaní s politikmi autonomistických strán. Nedôveryhodnosť českej politiky demonštroval najmä poľskému čitateľovi Kramářovou nainovou vierou v ruský panslavizmus po páde Sovietov.

V roku 1922 vydal Jehlička povestný leták pod názvom *K čomu ťa prirovnám ty Masarykova republika?* Jeho rétorika tu dosiahla snáď úplné dno, keď Československo prirovnal k húsenici, ktorú treba zašliapnúť, alebo k vredu na tele Európy. To už nie politický zámer, ale obyčajná nenávisť tlačila Jehličkovi do pera podobné vyjadrenia.

V máji 1922 mútil Jehlička politické vody a získaval kontakty i v Ríme. Vo Vatikáne sa sťažoval na slovenských biskupov a ich „husitské sklony“, na sovietskom vyslanectve sa dožadoval práva na sebaurčenie, keďže Slovensko vnímal ako „*vykorisťovanú kolóniu českých kapitalistov*“. Z Ríma potom pokračoval do Berlína, kde rovnako kontaktoval Sovietov.³⁹

Na jeseň 1922 sa Jehlička presunul znovu do USA a od roku 1923 sa tam na pár rokov usídlil. Pôsobenie medzi Slovákami v USA bolo dôvodom zmeniť uhol pohľadu. Práve tu sa zase nechal počuť, že Maďari sa z ničoho nepoučili, Poliaci sú šovinisti, s Čechmi tiež nemožno ísť, a tak nezostáva nič iné ako samostatné Slovensko. Väčšinu slovenských katolíkov v USA si však Jehlička svojimi novinami *Samostatnosť* ani svojím názorovým eskamotérstvom nezískal. Pri príležitosti svojej tretej cesty do USA začiatkom roka 1926 vydal Jehlička za maďarské peniaze v New Yorku ďalšiu protičeskú brožúru *Autonómia alebo Samostatnosť*, v ktorej dospieva k nevyhnutnosti „samostatného Slovenska“. Vytváral dojem (alebo sa o to aspoň snažil), že nemá nič s maďarskou iredentou a že mu išlo vždy len o slovenské záujmy. Keďže však brožúru vydal za maďarské peniaze, v závere pripustil možnosť, že po oslobodení sa od tyrana si národ sám môže rozhodnúť, s kým a ako chce žiť...

V Chicagu sa stretol po rokoch i s Hlinkom a z Hlinkovho neskoršieho listu vieme, k akým témam toto stretnutie dalo podnet. Hlinka totiž Jehličkovi napísal, že svoju politiku robí na báze československého štátu a nemá dôvod na

---

38 Tamže, s. 10.

39 KRAMER, Juraj: *Iredenta a separatizmus*, s. 101–102.

tomto nič meniť. To bolo, samozrejme, pre Jehličku neprijemné, rovnako ako prítomnosť a vystupovanie slovenských biskupov v tom istom čase na americkej pôde.⁴⁰ Reprezentovali štát a cirkev, čo už sa na to dalo v súvislosti s „českým protikatolíckym útlakom“ povedať?

V druhej polovici dvadsiatych rokov, presnejšie po návrate z USA, už Jehlička naplno a neskrývane pracoval v službách maďarskej iredenty. V rámci nej sa dostával do kontaktov aj s Adolfom Pechányom, rodákom z Ilavy, ktorý bol vládny komisárom pre Slovákov v Maďarsku a mal za sebou početné publikácie písané vyslovene v prouhorskom duchu. V roku 1926 vydal prácu *Česko-Slovensko*, venovanú tomuto „strašnému netvorovi“ na sever od Maďarska. Opísal geografické, priemyselné i politické pomery, pričom „československý národ“ nazval najväčšou mystifikáciou a vynálezom novej doby. V prehľade historického vývoja od začiatku 20. storočia sa nevyhol početným chybám a jednostrannostiam, ktoré mali naplniť jasne vytýčený cieľ – ukázať zápas proti centralizmu, „českému imperializmu“ a počesťovaniu so všetkými vlastnosťami kultúrneho boja. Pozornosť venoval pozemkovej reforme a jej sociálnym a národným cieľom, ako aj rôznym protimaďarským represáliám z českej strany.⁴¹

V tomto období rozbehol František Jehlička veľkú akciu proti republike, o ktorej svedčili desiatky hlásení napísaných z Viedne na ministerstvo zahraničných vecí do Budapešti, za ktoré bol maďarskými vládnymi orgánmi už od roku 1921 i platený. Svoje správy dopĺňal prekladmi vlastných letákov i článkov z časopisu *Samostatnosť*, ktorý vydával v Poľsku, ale aj bohatým monitoringom článkov z československej tlače.⁴² O charaktere týchto správ a ich tóne asi najlepšie svedčia titulky článkov zo *Samostatnosti* z roku 1927, medzi ktorými sa objavili také ako *Česi Slovákov rabujú, Jak náš ľud nenávidí Čechov, Preč s Masarykom! Dolu s ním!, Slyšte, že ako nám nemravní Česi zničovali našu mládež, Čecha do mecha a mech do Dunaja, Masaryk zdupkal z republiky, Pepíci v pomykove, Slobodomurárska práca Masaryka odhalená, Kto podporuje česko-slovenský štát, kope hrob nielen Slovákom, ale nadovšetkom slovenskému katolicizmu, Jak Masaryk blbne, Česká suka na Slovensku, Husiti provokujú ďalej katolíkov slovenských, České svine* a mnohé iné. Charakteristicky a s príslovečnou vulgárnosťou vystupoval proti Trianonu, ktorý považoval za „zločin“ a „lotrovstvo“. Podľa neho „požehnaní“ Trianonom boli predovšetkým Slováci, ktorí „nemajú

---

40 Tamže, s. 123–131.

41 PECHÁNY, Adolf: *Česko-Slovensko*. Budapešť 1926.

42 Magyar nemzetiségvédő Országos levéltára Budapest, K 64 (Külgügyminisztérium), 1925-7/b, 1927-7/b-1, 1927-7/b-2, 1928-7/b atď.

čo do gamby vziať, ktorí sú Čechmi už na 9. rok šklbaní, zdieraní, vyžieraní, do francúzskych baní a do Afriky posielaní“.⁴³

Jehlička očividne využíval skutočnosť, že v zahraničí nemohol byť stíhaný na základe zákona na ochranu republiky alebo pre hrubé útoky na ústavných činiteľov (napríklad Masaryk mu bol „synom suky“ či „židovského psa“). Súčasne so zrejším zámerom preukázať vlastnú dôležitosť Jehlička prikladal do správ pre Budapešť i početné články proti svojej osobe.⁴⁴ Veľmi pestré boli i protijehličkovské plagáty a karikatúry, predovšetkým slovenského pôvodu.

Ďalšie Jehličkovo dielo, ktoré máme k dispozícii len v jeho strojopisnej podobe, sa odráža od už spomínanej problematiky českého prenasledovania katolíckej cirkvi a katolíckeho kléru na Slovensku.⁴⁵ Z kontextu ho môžeme datovať do roku 1926, čo bol čas, keď sa Jehlička presunul do blízkej Viedne. Bolo zaujímavé, že Maďarov v tomto strojopisnom texte ani raz nespomína, má vyslovene protičeský charakter a hoci v úvode v jednej vete kritizuje i „báchorku o československom národe“ a hovorí o násilnom počesťovaní Slovákov, celý text sa týka len protikatolíckych českých atrocít. Žiaľ, tu si Jehlička veľmi vymýšľať nemusel, lebo konkrétnych prípadov výsmechu, rozbíjania a dehonestovania krížov a sôch, znesväcovania kostolov, protikatolíckej propagandy, zatvárania cirkevných škôl i fyzických útokov na kňazov bolo viac ako dost. Jehlička vyberá konkrétne prípady, mnohé uvádza z tlače (vrátane maďarskej), ale využíva i českú publicistiku.⁴⁶ Tú útočne protislovenskú, ale i tú zhrozenú, ktorá si uvedomovala neproduktívnosť početných krutých činov a násilností českých dobrovoľníkov, legionárov i vojakov: „*Oni nepotrebujú zbožný slovenský ľud, oni chcú bezbožné stádo, ktoré budú môcť hnať, kde oni chcú. Českí slobodomyslitelia nepotrebujú cirkevné školy, ktoré vyučujú diatky k zbožnému životu a pestujú slovenskú národnú sebaúctu, bo toto sa úplne protiví úmyslom českých husitov.*“⁴⁷

43 Tria non, in: *Samostatnosť*, roč. 1, č. 16, 3. 7. 1927.

44 Najväčší rozsah nadobudla publikácia Slovenskej ligy v USA s názvom *Jehličkov zápisník, do ktorého si vlastnoručne zaznačoval, kde chodil a jako zrádzaľ Československú republiku*. New York [cca 1925].

45 JEHLIČKA, Fr.: *České ukrutnosti proti rímsko-katolíckej cirkvi na Slovensku*. B. m., [1926], strojopis. Pochádza z pozostalosti Aloisa Kolíska a dielo je uložené v Univerzitnej knižnici pod sig. SD 12024.

46 Aspoň dva prípady: „*Dňa 16. decembra 1918 českí legionári sprevádzaní dvoma českými učiteľkami a štyrmi českými poštárkami vlámali sa do kostola v Šavníku [správne v Spišskom Štiavniku] [...] o 6. hodine večer. Priniesli so sebou víno ukradené z biskupskej pivnice a celú noc hýrili v kostole.*“ Alebo v Kláštore pod Znievom privliekli z jedného konca obce sochu sv. Jána Nepomuckého a zavesili ho k soche Panny Márie s nápisom: „*Ján prišiel k Márii na námluvy.*“ Tamže, s. 6. K tomu aj cyklostylový leták JEHLIČKA, František: *Bijeme na zvon! Všetci katolíci slovenskí, spojte sa! Luteranismus a Husitismus proti samostatnosti Slovenska*. B. m., b. r.

47 JEHLIČKA, František: *České ukrutnosti*, s. 1–2.

Jehlička si všima aj konkrétne proticirkevné postoje českých učiteľov na slovenskom vidieku. Párkrát sa v texte dotkol i Masaryka a jeho protikatolíckych prejavov, ako aj československej cirkvi a stotožňovania protihabsburských a protikatolíckych postojov. V závere sa venuje i situácii na poli katolíckej tlače i cen-zúrnyim zásahom štátu voči nej.

Významným Jehličkovým dielom z hľadiska svojej komplexnosti bola brožúra z roku 1928, vydaná po slovensky v USA pod názvom *Desatoro českých pliag na Slovensku*.⁴⁸ Vyšla k 10. výročiu republiky a jej refrénom bolo „vyžeňme Čechov“: „*Nie jubilovať majú Slováci, lež krvavé slzy roníť, päsťe zatínať a volať: Ó, Bože, odpusť nám, že sme boli takí podlí, že sme týchto bezbožných lotrov a psohlavcov 10 rokov u nás trpeli. Naša vina, naša najväčšia vina, že sme na nich nepochytali kosy, sekery, lušne a že sme ich nezahnali za Moravu, odkiaľ sa k nám na našu telesnú i duševnú snahu dovalili.*“⁴⁹

Dielo má teda znovu vyslovene protičeský charakter, je však napísané alegorickým jazykom s využitím mnohých príkladov, bájok a epizód zo Sv. Písma. Česi sú symbolizovaní „českou Husou“, čo bola nepochybne narážka na ich bezverectvo a Jana Husa, ktorý mal stať pri kolíske ich postoja ku katolíckej cirkvi. Prehľadnosť diela zvyšujú body, v ktorých sú jednotlivé argumenty zoradené. Desatoro „českých pliag“ bolo: 1. České žaby (zaplavujú Slovensko a nemilosrdne ho kolonizujú), 2. Povodne, 3. Nezamestnanosť, 4. Chudoba, 5. Hlad, 6. Krvotok, 7. Nesvornosť, 8. Strach, 9. Kanibalizmus (na papieri nás už pohltili, pohltili nás aj v ústave), 10. Duševná cholera (nevera, ateizmus, voľnomyšlienkarstvo a voľná láska, ako medzi psami).

Zaujímavý a v protičeskej rétorike ojedinelý bol bod o povodniach, ktorý inštrumentalizoval ekologické dôsledky nekontrolovaného výrubu slovenských lesov: „*Česi vytínajú naše lesy, holia naše hory, drevo naše kradnú vyvážajú a predávajú [...] Dolu Pohroním nič inšie nevidieť jako holé hole, karsty [holé skaly] a okrás pozbavené rebrá skál – časté povodne.*“ Išlo o Hlinkov citát zo Slováka, ale so situáciou sa stotožňoval i Moravan Jan Roubal v *Lidových novinách*: „*Následkom bezohľadného drancovania obrovských plôch lesných vznikajú na Slovensku katastrofálne povodne, ktorých prv nebývalo. Rýchlo ubýva rozsiahla plocha lesov, ktorá zdržovala vlhkosť, meniacu sa teraz v prudké horské bystriny, potoky a rieky. Slovenský ľud žije v stálom strachu po každom daždi a za jar-*

48 JEHLIČKA, František: *Desatoro českých pliag na Slovensku. Smutné jubileum – vyžeňme Čechov*. Connellsville [1928]. Pravdepodobne v tom istom roku vyšlo i po maďarsky JEHLIČKA, Ferenc: *A tíz cseh csapás Szlovenszkóban. Szomorú jubileum. Vérjük ki a Cseheket!* B. m., b. r..

49 JEHLIČKA, František: *Desatoro českých pliag*, s. 28.

*neho snehu, lebo povodne ničia majetok celých krajov, desiatky mestečiek a na stá dedín vychodia čo rok na nivoč.*⁵⁰

V súvislosti s kanibalizmom sa udávalo, že myšlienka čs. národa bola rovnako „perverzná“ ako idea bulharsko-srbského a poľsko-ruského národa. Jehlička k tomu doplnil ešte typické výroky vodcu lidovcov Jana Šrámka i národného demokrata Karla Kramára, ktorí popierali existenciu Slovákov ako národa.⁵¹

Ďalšia časť textu sa potom vinie formou otázok a odpovedí, pričom sa opakujú klasické otázky a odpovede, v mnohom charakteristické aj pre vtedajších autonomistov. Hovorilo sa o manželstvo, keď ženicha nanútili slovenskej neveste. Nikto sa nikoho nespýtal, v tomto manželstve údajne nebolo lásky, ešte šťastie, že bolo uzavreté len na skúšku, na 10 rokov. Po nich sa môže nevesta slobodne rozhodnúť.

Podľa Jehličku deklaranti a ani martinská porada z 30. 10. 1918 nemali mandát od národa, prítomní zastupovali len samých seba. O súkromnej porade z nasledujúceho dňa si to však už očividne nemyslel, keďže jej pririekol platné uznesenie o tzv. tajnom dodatku k Deklarácii. Ivan Markovič vraj vyzradil, že český Národný výbor vyslal Dérera do Martina, aby dal na vedomie zhromaždeným, čo majú robiť: zaujať skôr vyčkávacie stanovisko, formulovať hmlisto svoje požiadavky a nevyslovovať sa o samospráve voči českým krajinám. To bola síce pravda, ale rovnako bolo treba dopovedať, že v Martine sa nikto Déerom tlmočených rád nepridržiaval. Napokon ani sám Dérer nie.

Obyčajným klamstvom bolo tvrdenie, že Milan Hodža a Samuel Zoch Deklaráciu slovenského národa sfaľovali, keď do textu strčili, že Slováci sú i rečovo jedno s Čechmi a že samostatného slovenského jazyka nieto, ba vytreli z nej odseky požadujúce plebiscit. To nemohol tvrdiť človek, ktorý na deklaračnom zhromaždení vôbec nebol. Kontexty, následnosť krokov, slová prítomných i charakter zmien v Deklarácii – to všetko sú už roky chronicky známe skutočnosti. Vymyslený bol i fakt, že luteránom sľúbili za ich hlasy na deklaračnom zhromaždení v Martine majetky a úrady.

Rovnako podobným zavádzajúcim refrénom bolo, ako Česi oklamali parížsku konferenciu a ako zatajili jestvovanie samostatného slovenského národa. I tu mali veci v skutočnosti zložitejšiu podobu. Súčasťou početných dobových polemík bolo rovnako i to, ako oklamal T. G. Masaryk Slovákov v USA pri podpísaní Pittsburskej dohody.

Svojho vedra s vodou sa od Jehličku dočkali i autonomisti, predovšetkým HSES. Hlinka podľa neho opustil a zradil so svojou stranou slovenský národ

---

50 Tamže, s. 6–7.

51 Tamže, s. 22.

v roku 1927, keď sa spojil so Švehlom a vstúpil do vlády. Hlinku vraj omámila a pokazila sláva, kúpili si ho za krajiniskú správu, čím Hlinka „*svoj národ sotil z pažeráka až do žalúdka českého leva*“. Jemu pritom vliezol do srdca údajne diabol mamonu, pričom počiatky tohto stavu vnímal Jehlička už v roku 1926. Vtedy bol Hlinka na prednáškovom turné v USA (a Jehlička tam agitoval nezávisle od Hlinku) a „*za americké doláre pre národ si vystaval palác v Ružomberku*“.⁵²

V závere Jehlička konštatoval, že najväčší nepriatelia Čechov by mali byť našimi priateľmi – išlo o Nemcov, Maďarov a Poliakov. Treba sa však spoliehať predovšetkým na vlastné sily a uskutočniť „slovenskú revolúciu“. Čo pod ňou rozumel? Autonómiu, ak by ju Slováci vôbec dostali, by aj tak riadili, ako Jehlička hovoril, luteráni, treba sa nám odtrhnúť a osamostatniť. Tak sa zrutí a rozláme „ohavná republika“.

Odkaz Františka Jehličku k desaťročiu republiky nemohol byť jasnejší. Odmietavý postoj k Čechom a Masarykovi umocňoval aj kritikou Edvarda Beneša, v ktorom videl človeka otvárajúceho dvere bolševizmu v strednej Európe. A bolševizmus Jehlička nenávidel rovnako ako Čechov a republiku. V období pôsobenia Ľudákov vo vláde a v čase tzv. rothermerovskej akcie sa zauzlili vzťahy Jehličku s Tukom i s Ľudovou stranou, čo ešte viac prispelo k Jehličkovej marginalizácii. Konfliktne sa vyvinuli nakoniec i vzťahy s poľskou politikou, v dôsledku čoho bolo v roku 1929 zastavené vydávanie *Samostatnosti* na poľskom území.

V roku 1929 sa stretol vo Viedni Jehlička s právnikom a vydavateľom Jaroslavom Stránským, ktorý bol práve vtedy mimo politiky. Ešte ako národný demokrat si však pamätal Jehličku z Revolučného národného zhromaždenia. Na stretnutí padla ponuka, aby Jehlička svoje aktivity presunul na československú pôdu. Podľa exilového politika išlo o Masarykovu iniciatívu, ktorý vraj len zopakoval podobnú ponuku už z roku 1928. Jehlička celú záležitosť prezentoval ako dôkaz, že pre republiku znamenal očividný problém, že on sa nenechá kúpiť a že svoje ciele vie najlepšie realizovať zo zahraničia. Podľa Stránskeho stretnutie nemalo vôbec podobné pozadie, ale vychádzalo z Jehličkovej iniciatívy, ktorému sa vraj už cnelo za domovom. Žiadal od vlády ústupky a nejakú dohodu, aby mohol svoje aktivity zastaviť. Na Stránskeho poznámku, že mu predsa musí byť Čech bližší ako Maďar, mal Jehlička túto odpoveď: „*Ale áno. Lenže z toho nič neplynie. Veď i sestre je bližší brat ako cudzí, a predsa sa nevydá za brata.*“⁵³ Rozhovory skončili neúspechom a o ich skutočnom pozadí sa možno

52 Tamže, s. 40–42. K tomu aj JEHLIČKA, František: *Hlinka „mrcha otec národa*“. Gèneve 1934.

53 ČULEN, Konštantín: Dr. František Jehlička, suchá ratolesť slovenská, in: *Slovák*, roč. 21, č. 13, 17. 1. 1939.

len dohadovať, keďže sprostredkovateľov bolo príliš veľa, aby sme sa dopátrali k pravde.

Pravdou je, že okolo tohto stretnutia vzniklo množstvo šumov a dezinformácií, lebo každá strana mala záujem stretnutie prezentovať ako iniciatívu a zámer toho druhého. Predstava, že by Masaryk korumpoval v roku 1928 politicky slabnúceho Jehličku profesúrou na Karlovej univerzite s ďalšími finančnými sinekúrami, nevyzerá vôbec pravdepodobne a nič na tom nezmenila ani situácia o rok neskôr, i keď HSLS medzičasom opustila vládnu koalíciu. Jehlička vystupoval razantne voči strane ako celku, ale i voči jej predsedovi Andrejovi Hlinkovi. Dokonca vzniklo podozrenie, či za zámerom dostať Jehličku do republiky nestál plán, aby ho potom mohli použiť proti Hlinkovi. Neskôr sa hovorilo o podobných snahách Milana Hodžu.

To všetko však boli s najväčšou pravdepodobnosťou len Jehličkovy výklady, aby takouto sebareprezentáciou zvýšil svoju politickú „cenu“ v čase, keď už bola prakticky na nule. V zahraničí i v Maďarsku Jehličkov vplyv očividne klesal, k čomu neprispeli ani viaceré osobné konflikty v rámci slovenskej iredenty. Ešte viac klesal Jehličkov vplyv na Slovensku, kde už rezignoval na utvorenie „organizácie“, do úzadia sa dostávala jeho úloha bojovníka za samostatnosť krajiny a stále viac bola zrejماً jeho promaďarská orientácia.

Jehličkova propaganda počas hospodárskej krízy bola porovnávaním s pokojným vývojom ekonomiky v Uhorsku, keď si nikto z pamätníkov obdobnú krízu nepamätal. V letáku *Ide nový prevrat* (1931) opakoval a sumarizoval argumenty zo spomínanej práce *Desatoro českých plíag* a predpovedal skorý zánik Československa. Pri očakávanom plebiscite predkladá ľuďom len dve možnosti: zotrvať s Čechmi alebo sa vyrovnáť s Maďarmi a vrátiť sa do Uhorska. Jeho protičeská agitácia nebola bez účinku, lebo vychádzala z reálnych problémov krajiny. Vulgárna a demagogická rétorika nadbiehala rozčarovaniu ľudí a ich pocitom beznádeje. V ďalšom letáku *Hej Slováci! Spojme sa a vyžeňme Čechov* (1932) uvádzal, že nie hospodárska kríza, ale „česká okupácia“ spôsobovala všetku biedu a problémy. V letáku *Nebojte sa bratia, však sa Česi ztratia* (1933) napríklad písal: „bieda naša začala sa už r. 1918 [...] u nás fabriky začali padať hneď, jako sa k nám Česi valiť začali. Padali u nás sv. sochy, padali naše katolícke školy, padali naše fabriky, padali duby, brezy v našich lesoch, padali remeselníci, padali robotníci a padali roľníci.“ Autonomiu ako možnú pomoc odmietal: „[...] neotvorila by vám chotár uhorský, neotvorila by vám cestu do našej 1000 ročnej bohatej uhorskej komory a sýpky.“⁵⁴ Takto prispieval viac k protičeskému štvaniu ako k promaďarským sympatiám.

---

54 Podľa KRAMER, Juraj: *Iredenta a separatizmus*, s. 220.

V roku 1932 Jehlička vydal tlačou reakciu na knihu Roberta W. Setona-Watsona *Slovakia then and now (Slovensko kedysi a teraz)*, v ktorej sa opisovali zmeny a pokrok Slovenska v podmienkach nového štátu. Jehlička v protiklade k tomu osobitnými kapitolami a primerane svojim názorom kriticky opísal českú „konsolidáciu“ a „kultúrne výsledky“ Čechov na Slovensku. Najväčšie nebezpečenstvo videl v tom, že Česi ohrozovali korene kresťanského ducha a morálky, prostredníctvom učiteľov údajne viedli slovenskú mládež k ateizmu, darwinizmu, voľnej láske a mravnému nihilizmu.⁵⁵ Nepovažoval knihu Setona-Watsona ani za vedeckú, ani za objektívnu, vyčítal jej celý rad tendenčných názorov. Polemizoval s tvrdeniami Vavra Šrobára o slovenskom vystaňovalectve, Antona Štefánka o slovenskom školstve (Jehlička videl medzi českými učiteľmi zlodějov, defraudantov, zhýralcov a pod.), Milana Ivanku o českej administratíve na Slovensku, Martina Mičuru o súdnictve, ktoré bolo nečinné pri rozkradnutí inventára topolčianskeho zámku, pri zostrelení Štefánikovho lietadla, pri zastrelení siedmich mladých židov československými legionármi na Sibíri a oslobodení „vrahov“ pražským súdom v roku 1931. Popri koncepčných a „veľkých“ otázkach sa Jehlička nerozpakoval kritizovať ani konkrétne prejavy českej supremacie, veď podľa neho v štáte vládli tí, ktorí rabovali na Sibíri, bolševikom vydali Kolčaka a ďalších, strieľali do slovenských štrajkujúcich atď. Ku kapitole Štefana Osuského, ktorý porovnával postavenie Slovákov za Uhorska a teraz, zopakoval, že Slováci splynuli s Čechoslovákmi, neboli uznaní ani za menšinu a tým ich štát zbavil akejkoľvek ochrany. V súlade s ľudákmi to nazval „najväčšou mystifikáciou v dejinách“, inak povedané „švindľom“.⁵⁶ Slováci sa podľa neho zmenili „na nulu“. Oproti šťastným a ničím nerušeným 900 rokom v Uhorsku kládol „nešťastnú česko-slovenskú jednotu“. Nebol spokojný ani s odpoveďami Andreja Hlinku na adresu postavenia katolíckej cirkvi v republike. V skutočnosti bola vraj realita na Slovensku úplne iná a keďže on sám ju už dôverne nepoznal, opieral sa najmä o články v autonomistickej tlači. Podľa Jehličku „slovenskému národu musí byť zabezpečená možnosť rozhodnúť si svoju vlastnú budúcnosť cestou plebiscitu pod medzinárodnou kontrolou“.⁵⁷

Tie isté motívy (štát popierajúci Boha, neexistencia slovenských škôl, šírenie pornografie na Slovensku, slovenské dievčatá nútené tancovať nahé pred českými profesormi, roľníci živiaci sa krysami a myšami a pod.) Jehlička tematizoval vo svojej prednáške v Londýne koncom roka 1933, pričom dezinterpretoval snahy slovenskej opozície spôsobom, akoby celá chcela obnovenie zväzku

---

55 JEHLICKA, Francis: *Reply to Mr. R. W. Seton Watsons Book Slovakia then and now*. Vienna 1932, s. 11–12.

56 Tamže, s. 26.

57 Tamže, s. 39.

s Maďarskom. R. W. Seton-Watson vyzval preto slovenských poslancov k vyhláseniu, v ktorom by sa podobné tézy spolu s Jehličkom reprezentatívne odmietli. Podpisy na takejto deklarácii zorganizoval okamžite Martin Rázus. Slovenskí poslanci a senátori (vrátane Hlinku a ďalších členov HSLS) odmietli Jehličkovi právo hovoriť v mene slovenského ľudu a rovnako odmietli návrat do Uhorska.⁵⁸

Jehlička mal vo všeobecnosti z Viedne dobré možnosti sledovať vnútropolitický vývoj v Československu. Reagoval naň často jemu vlastným arogantným spôsobom, či už publicistikou alebo listami. V tlači i početných letáčkoch a brožúrach vulgárne vystupoval prakticky proti všetkým domácim politikom v „česko-husitskej“ republike. Kňazi, biskupi, ale i Hlinka boli pre neho zločincami. Hlinku považoval za hlúpeho, nevzdelaného „dedinára“ a neváhal vyzývať Boha, aby ho už „vytrel z knihy živých“. Ťažko sa dali takýmto spôsobom získať spojenci, nehovoriac o akceptácii a uznaní.

Jeho arogantný list starému 90-ročnému kanonikovi Pavlovi Blahovi z júla 1934 má väčšiu výpovednú hodnotu ako čokoľvek iné. Jehlička v ňom reagoval na Blahov rozhovor v *Slovákovi*, v ktorom ho označil za renegáta. Jeho, nie martinských deklarantov, nie čechoslovakistov Ludovíta Okánika a bývalého hlasistu Pavla Blaha. Slovenského sedliaka podľa Jehličku „zabili“ presne takí ako starý Blaho, „ktorí ste mu české pijavice na telo pustili“. Keby si toto sedliaci uvedomili, tak je „zabitý“ kanonik Blaho a jemu podobní „opravdiví renegáti a zradcovia“. Nakoniec mu ako predseda Slovenskej rady, založenej v roku 1933 v Ženeve, v sídle Spoločnosti národov, vynadal do chrapúňov.⁵⁹ Takýmto spôsobom Jehlička za sebou páčil doslova všetky mosty.

Je nepochybné na zamyslenie, ako sa vysoko vzdelaný profesor morálnej teológie dokázal pohybovať na dne a doslova v kanáloch primitívno-vulgárnej politickej argumentácie a rétoriky. Prečo nevedel osloviť čitateľov analytickými úvahami, širokým prehľadom a pádnosťou argumentov? Išlo o nenávisť, ktorá mu vtlačala do pera rôzne prízemné vyjadrenia alebo zámerne chcel pôsobiť na najspodnejšie roviny ľudských emócií? Napokon podobnú agresívnu rétoriku využívala na Slovensku i ideovo spriaznená HSLS.

V roku 1932 vydal Jehlička v USA pod charakteristickým protičeským názvom brožúru, ktorá je zaujímavá tým, že o štyri roky ju vydal znovu, ale s tro-

58 RYCHLÍK, Jan – MARZIK, Thomas D. – BIELIK, Miroslav (eds.): *R. W. Seton-Watson and His Relations with the Czechs and Slovaks. Documents I*. Martin 1995, s. 454–459 (R. W. Seton Watson M. Rázusovi z 18. 12. 1933 a Slovakia 's Protest z 20. 12. 1933).

59 F. Jehličku P. Blahovi z 31. 7. 1934. Podľa ČULEN, Konštantín: Dr. František Jehlička, suchá ratolesť slovenská, in: *Slovák*, roč. 21, č. 12, 15. 1. 1939.

chu pozmeneným a hlavne rozšíreným obsahom.⁶⁰ Budeme sa preto venovať podrobnejšie rozšírenej verzii, lebo tam je rovnaká, ba ešte sofistikovanejšia argumentácia.

V roku 1932 upútalo definovanie rozdielu medzi maďarizáciou a čechizáciou: „*Maďari maďarčili len Slovákov a Česi češtia nielen Slovákov, ale aj Slovensko a slovenčinu.*“⁶¹ Usádzajú na Slovensko svojich ľudí, Slovákov hladom vyháňajú do zahraničia a počesťujú slovenský pravopis. I tu videl Jehlička príčiny podstatne úspešnejšieho a rýchlejšieho počesťovania v porovnaní s podstatne dlhšou, ale inak úplne sterilnou maďarizáciou.

Odišný bol záver práce, kde sa hovorilo o východiskách zo situácie. Jehlička zopakoval, že autonómii Česi Slovákom dať nemôžu. Jednak by ich tým uznali za národ, jednak by museli potom riešiť i Nemcov a Maďarov a jednak by tá autonómia bola všetkým iným, len nie autonómiou. Slovensko by sa preto malo stať samostatným štátom, v Európe je porovnateľných štátov dosť. V prípade odporu veľmocí, možno hľadať federatívne riešenia, pri ktorých boli Slovákom najbližší Maďari. Ďalšie plány? „*Sme za to, aby sa utvoril veľký blok, v ktorom by bolo Poľsko, Slovensko, Uhorsko, Horvátsko, Taliansko, jako mocná hrádza proti bolševizmu a proti panslavizmu*“, tvrdil Jehlička. Panslavizmus vnímal ako protivníka, lebo „*Slovan Slovanovi je najväčším tyranom*“.⁶² Súčasne boli Rusi, Srbi a Česi považovaní za „nebezpečných“ a bolo treba sa ich strániť ako cholery. Uznesenia prijaté parížskou mierovou konferenciou sa už viackrát menili (napr. Rusíni doteraz nedostali sľúbenú autonómiu), mohli by sa teraz zmeniť v prospech Slovákov ako národa a v zmysle požiadaviek Slovenskej rady, ktorú reprezentoval predovšetkým František Jehlička.

Slovenská rada (Conseil Slovaque) pri Spoločnosti národov „vyrábala“ memorandá, v ktorých širila informácie o útlaku Slovákov Čechmi a o tom, že Maďarsko im bude lepšou matkou (napríklad *Appel du Conseil Slovaque au monde civilisé* [1933], *Aide mémoire du Conseil Slovaquie adressé à la Société des Nations* [1933], *Comment fut signée une Déclaration*. Geneva 1935 a *La Vérité slovaque et les Trucs de la Diplomatie tchèque*. Geneva 1935). Československá diplomacia označovala tieto memorandá za nástroj maďarskej iredenty a jej orgánu Maďarskej revíznej ligy (*Magyar Revíziós Liga*). Tá vznikla v roku 1927 so zámerom poukazovať v medzinárodnom meradle na všetky nespravodlivosti Trianonskej mierovej zmluvy.

---

60 JEHLIČKA, František: *Náš program. Marš von Česi! Slovensko patrí Slovákom!* McKeesport 1932.

61 Tamže, s. 13.

62 Tamže, s. 30.

Slovenská rada pri Spoločnosti národov bola zdanlivo vznešenou inštitúciou, v skutočnosti spolkom pár pochybných existencií s prepožičanou poštovou schránkou na dobrej adrese.⁶³

V roku 1933 vydal Jehlička maďarsko-francúzsku brožúru na tému Slovákov a revízie mierových zmlúv, pričom viac ako polovicu textu venoval proti-českej rétorike. Venoval sa čechoslovakizmu a potláčaniu slovenskej identity a jazyka, rôznym stereotypom a polopravdám, ktoré zovšeobecňoval na všetkých a na každého. Kým čabianski Slováci patria tradične k najbohatším, Česi spravili zo Slovákov žobrákov odsúdených na emigráciu. Pod českým panstvom Slovensko hospodársky úplne skrachovalo a nezamestnaní v Bratislave sa musia živiť „údenými potkanmi a psami“.⁶⁴ V interných hláseniach z roku 1927 v duchu svojej sociálnej demagógie často tematizoval kanibalizmus moldavských Rómov a videl v ňom dôsledok katastrofálnej hospodárskej situácie ako dedičstvo českého šafárenia na Slovensku. Pre spravodlivosť treba dodať, že česká tlač vníma „moldavských kanibalov“ ako logický pozostatok uhorských pomerov.⁶⁵ Išlo pritom o vykonšpirované fabulácie politicky inštrumentalizované propagandou oboch susediacich štátov.

V roku 1935 vydal Jehlička vo Varšave v podobe samostatnej brožúry svoj veľký článok z mesačníka *Nasza Przyszłość*. V oboch identických textoch sa síce obracal na poľského čitateľa, ale jeho príklady a argumenty boli stále rovnaké. Opakoval ich v iných brožúrach, objavovali sa v *Samostatnosti* i v interných hláseniach maďarskej vláde. Pôsobili ako obohraná platňa a dôveryhodnosť im malo dodať odvolávanie sa na autonomistické tlačové orgány, marginálnu českú tlač či na z kontextu vytrhnuté kritické citáty napr. z „Čecha Meakulpínskeho“ a z jeho brožúry *Co hatí Slováky?* (1901). V skutočnosti išlo o slovenského evanjelického kňaza Ladislava Novomestského, ktorého hlas znel v súzvuku s hlasizmom a ten Jehlička priam bytostne nenávidel! Novomestský rovnako stál za čo najužšou česko-slovenskou národnou jednotou a za radikálne reformy v cirkevnom živote, ako aj za vedecký prístup k životu a náboženstvu. To všetko boli pre Jehličku absolútne neprijateľné názory, nebránilo mu to však

63 Podrobnejšie KOVÁČ, Dušan: „Zúrivý“ maďarský revizionista ako konateľ Slovenskej rady v Ženeve. In: *História zadnými dverami III. Nezvyčajné príbehy zo slovenských a svetových dejín*. Ed. Michálek, Slavomír. Bratislava 2021, s. 355–363.

64 JEHLICKA, Ferenc: *A revízió és a szlovákok*. Budapest 1933, s. 8–9. V interných hláseniach o Slovákoch hovoril len ako o Tótoch.

65 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Budapest, K-64 (Külügyminisztérium), 1927 – 7/b – 1, hlásenia F. Jehličku z 11. 3., 18. 3. a 25. 3. 1927, ako aj Pepíci nás vyžierajú, Cigáni nás zožierajú, in: *Samostatnosť*, roč. 1, č. 2, 19. 3. 1927.

odvolávať sa na jednotlivé tvrdenia z diela, ale – opakujeme – úplne vytrhnuté z kontextu.⁶⁶

Poľská brožúra obsahovala navyše okrem tradičnej protičeskej rétoriky aj jej poľskú podobu, keď Čechov nazývala „slovanskými Prušiakmi“, vyčítala im vyrabovanie Sibíri na sklonku a po prvej svetovej vojne, vydanie Kolčaka, zmocnenie sa ruského štátneho pokladu (na základe toho vznikla pražská Legiobanka) i to, že Česi utláčali až tri slovanské národy: Slovákov, Rusínov a tješínskych Poliakov. V závere sa konštatovalo: „*Nechceme české krivdy. Nežiadame nič z toho, čo im patrí. Nech však vrátia Poľsku tješínskych Poliakov a sami nech odídu zo Slovenska!*“⁶⁷ Spojenie s Maďarmi už bolo pre Jehličku nespochybniteľné. Stáli Slovákom bližšie geograficky, historicky, hospodársky i duchovne. Popri tradičných argumentoch novo pôsobilo odvolávanie sa na chameleóna slovenskej politiky Ludovíta Bazovského, ktorý v tom čase už stál na jednoznačne protičeských pozíciách a po peripetiách v Tukovom procese bol na ceste k službám v rámci maďarskej iredenty.⁶⁸

V roku 1936 zopakoval v ďalšom diele podstatu svojho programu, avšak vrátil sa vo výraznej miere k Maďarom a k Uhorsku, a snáď sa spoliehajúc na 18-ročný odstup od jeho rozpadu, vykresľoval ho spôsobom, ktorý ani zďaleka nezodpovedal realite.⁶⁹ V tejto publikácii podal asi najrozsiahlejším a najkoncentrovanejším spôsobom podstatu svojich názorov. Napokon mal ešte dva roky do smrti...

Celý text pozostáva zo 111 otázok a odpovedí. Tie však boli formulované príliš účelovo a selektívne. Autor predovšetkým zdôraznil, že hovorí o Slovákoch, Slovenkách, o Slovensku a slovenskom jazyku: „*Sme uhorskí Slováci, lebo*

---

66 Podrobnejšie KOVÁČ, Dušan: *Ladislav Novomestský-Meakulpínský a zápas o moderné Slovensko*. Bratislava 2013 a KOVÁČ, Dušan: *Cesta od Novomestského k Meakulpínskému. Formovanie vedomia a postojov slovenského intelektuála v období fin de siècle*. In: DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Gabriela a kol.: *V supermarkete dejín. Podoby moderných dejín a spoločnosti v stredo európskom priestore. Pocta Elene Mannovej*. Bratislava 2021, s. 151–172.

67 JEHLICZKA, Franciszek: *Quo vadis Słowaczyno?* Warszawa 1935, s. 22. Za textom je napísané Geneva 1935.

68 K tomu HOLEC, Roman: *The Small Person and Large History (The moral Fall of Ludovít Bazovský)*. In: „*Discourses - Diskurse*“. *Essays for Mikuláš Teich & Alice Teichova*. Eds. Enderle-Burcel, Gertrude – Kubů, Eduard – Šouša, Jiří – Stiefel, Dieter. Pelhřimov-Prague-Vienna 2008, s. 189–200 a HOLEC, Roman: *Na úplnom dne zrady...* (Ludovít Bazovský v službách iredenty a maďarskej vlády). In: *Kapitoly z histórie stredo európskeho priestoru v 19. a 20. storočí. Pocta k 70. ročnému jubileu Dušana Kováča*. Ed. Ivaničková, Edit. Bratislava 2011, s. 282–305.

69 JEHLIČKA, František: *Náš program. Marš von Česi! Slovensko patrí Slovákom!* McKeesport 1936.

naše Slovensko tvorí s Uhorskom jeden zemepisný a hospodársky celok, dokonálny celok, aký nikde inde nenájdem, všetko smeruje na juh, rieky, doliny, ľudia.⁷⁰

A potom pokračujú formulácie, ktoré jasne poukazujú na Jehličkove zámerly. Slováci nemali v Uhorsku žiadnej krivdy, slovenský jazyk bol užívaný, tisícročné jarmo a otroctvo je klamstvom. Ani Slováci v Čabe si sťažovať nemohli, najhoršie to bolo v českom prostredí, veď horšie ako doma to byť nemohlo. Dôkazom mu bola rozsiahla slovenská emigrácia, nikomu sa nežiadalo českej „slobody“. Ani s náboženstvom neboli v Uhorsku problémy, na Slovensku pôsobilo vyše 20 katolíckych gymnázií, Česi ich všetky skonfiškovali, cirkevných škôl na Slovensku niet: „Cieľ českej politiky je spraviť zo Slovákov najprv žobrákov, potom Čechov, napokon husitov.“⁷¹

Svoje tvrdenia dokladal Jehlička rôznymi slovenskými citátmi z Ambra Pietora, Vajanského, Pavla Mudroňa, Jozefa Škultétyho, Meakulpínskeho (Ladislava Novomestského) a ďalších, vždy si z nich však vyberal a vytrhával ich z kontextu. To isté sa týkalo dobových politikov, ktorí vnímali „starú vlasť“ pozitívnejšie v porovnaní s republikou (Hlinka, Rázus, Juriga). Uvedené myšlienky boli pritom súčasťou konkrétneho politického boja a politického tlaku na Prahu: „Daromné je každé osočovanie, stará uhorská vlasť dala nám viac ako nášmu srdcu cudzia česká republika. Za tisíc uhorských rokov ani polovičku toho sme nevytrpeli, čo za posledné roky od Čechov. Takého oslobodenia, ktoré je tisíckrát horšie, slovenský ľud si nežiadal [...] pamiatka starej uhorskej vlasti žije v našich dušiach.“⁷² Hlinka to mal povedať začiatkom júna 1925 pri odhaľovaní sochy slovenských hrdinov padlých v 1. svetovej vojne zo Svätého Jura pri Prešporke. Podobných výrokov, prameniach skôr z bezprostrednej improvizácie ako z vopred napísaného a starostlivo pripraveného prejavu, existoval veľký počet. Podľa Jurigu hrozila Slovákom po obsadení krajiny Čechmi trojnásobná smrť: duchovná (náboženská), národná i hospodárska.

Jehlička tvrdil, že Slováci sa mali v Uhorsku dobre. Nikto neraboval a nepálil slovenské dediny, chlieb bol na stole i pod ním, slovenský jazyk sa mohol voľne užívať, Matica slovenská mohla vyvíjať svoje aktivity, katolícku cirkev nikto neprenasledoval, na vieru nikto nesiahahal, tisícročné jarmo a otroctvo bolo obyčajným klamstvom. Kým Česi vyhlasujú v ústave, že Slovákov niet, Maďari uznávali ich jestvovanie. Slovenský ľud nebol nikdy za prevrat, nikdy by neodhlasoval odtrhnutie od Uhorska a pripojenie sa k ČSR. To bola nepochybne pravda (deficity v národnom vedomí, obavy z budúceho kontextu a z neistej budúcnosti), určite však nie z dôvodov, ktoré udával Jehlička. Slováci sa podľa

70 Tamže, s. 4.

71 Tamže, s. 9. Išlo o citát zo *Slováka* z 30. 3. 1928.

72 Tamže, s. 9–10. Išlo o citát z *Národných novín* z 20.11.1929.

neho nikdy nechceli odtrhnúť od Uhorska, ale verní uhorskej matke-vlasti za uhorskú krajinu i kráľa vždy udatne bojovali.

Nakoniec sa z tohto priam ideálneho spolužitia dostal Jehlička i k maďarsko-slovenským atrocitám a konfliktom. Zdôvodnil ich nárastom politického panslavizmu medzi slovenskými elitami a ruským nebezpečenstvom, na ktoré reagoval vzostup panmaďarizmu. „Maďarskí šovinisti“ začínali natiskať maďarčinu a siahali Slovákom na ich reč, tisícročný dobrý vzťah sa začal kalieť.

Prevrat nebol napriek zhoršeným slovensko-maďarským vzťahom ani zďaleka podľa Jehličku dobrým riešením. Rozhodlo sa o nás bez nás, písal Jehlička, keď nás ako stádo baranov prehnali z jedného štátu do druhého. Uhorsko zostalo bez Slovenska biedne, Slovensko bez Uhorska zomiera hladom, odkázanosť bola obojstranná. Česi pozastavili chod fabriek na Slovensku a vykorisťujú ho ako svoju kolóniu. K tomu nasleduje stereotyp českých četníkov strieľajúcich do slovenských ľudí. Jehlička sa okrem poloprávd nehanbil vymýšľať si ani očividné lži. Napríklad dôkazom toho, ako zle sa žilo inteligencii, bol predaj ich vlastných tiel anatomickým ústavom (!!!). Česi „pripravili“ Slovensko pre boľševizmus, čomu v dôsledku hospodárskych a sociálnych pomerov zodpovedal rastúci vývoj ľavicového radikalizmu.

Hlinkovi vyčítal, že namiesto dohody s Maďarmi, aby tak zabezpečil svoju národu budúcnosť, utekal do Martina deklarovať, že Slováci nejestvujú.

Maďari už uznávali chyby svojej národnostnej politiky a že Slovákom krivdili, existovalo pre to viacero dôkazov. Česi však svoje chyby a zločiny neboli schopní a ochotní priznať.

Tvrdenie, že „česká diplomacia“ sa bála plebiscitu, neobstálo. Jednoducho nebola na plebiscit odkázaná, nová republika predsa patrila k víťazom a volanie maďarskej aristokracie po demokratickom plebiscite vyznievalo veľmi nepravdivo, ba falošne. „Zradná martinská konferencia“ (myslelo sa na deklaračné zhromaždenie) vyhlásila slovenský národ za mŕtvy, čo bol tiež nezmysel i pri tej najväčšej symbolike. Deklaráciu považoval Jehlička za dielo luteránov a samozvancov. Luteráni podľa neho zradili národ v snahe dostať ho do „husoluteránskej“ republiky, chcú v nej vládnuť na úkor katolíkov.

Ďalšie útoky sa týkali vysokého školstva. Česi založili univerzitu v Bratislave vraj na to, aby pochovala slovenčinu. Profesormi boli Česi, prednášali po česky, úradná reč bola čeština a slovenčina nemala na univerzite ani vlastnú katedru. Najkrajšie bolo, podľa Jehličku, že ju pomenovali po Komenskom, on bol predsa prvý, ktorý hlásal, že vyučovanie sa má konať v materinskej reči. Slovenčine sa posmievali ako aziatčine a bastardčine, z katedry českí profesori tupili Slovákov a posmievali sa im, vraj ich o pár rokov počestia ako Moravanov. Celý rad činiteľov pracoval na počestení Slovákov a maďarčina ani zďaleka neohrozova-

la slovenčinu tak ako blízka čeština, ba i preberala mnohé slovenské slová a výrazy. Jehlička sa odvolával na Vajanského, podľa ktorého aj Eskimáci boli Slovákom bližší ako ponemčení a pofrancúzštení Česi. Nikto zo slovenských politikov nedostal za Uhorska trest v rozsahu Tukovho 15-ročného väzenia.⁷³ To bola síce pravda, porovnávať rozsah protištátnej činnosti pred rokom 1918 a po ňom, ako aj rozsah cenzúry, však už veľmi korektné nebolo, už i vzhľadom na obrovský rozmach slovenskej tlače a publicistiky po roku 1918. O portfóliu osobných a občianskych slobôd ani nehovoriac.

Východisko podľa Jehličku? Autonómia v ČSR by Slovákom nepomohla, jednak by všetky posty obsadili luteráni a priaznivci štátu, jednak by Česi považovali Slovensko stále len za svoju kolóniu a nepomohli by nám ani ohľadom viery a mravov. Bolo by to ako telo pásomnice, ktoré by sa síce vypudilo, ale hlava by zostala v žalúdku a z nej by pásomnica zase narástla. Inde zase Jedlička tvrdí, že by Česi nemohli dať Slovákom autonómiu, lebo by ich tým uznali za národ.

Prečo by nebolo možné odtrhnúť sa od Čechov? Ani Jehlička neopomenul írsky príklad, ktorý bol na Slovensku mimoriadne obľúbený: „*Pozrime sa ku pr. na Irčanov (Ajrišov). Tí sa dostali do moci opravdivého britského leva, nie tak ako my, do pazúrov akejsi potvory, majúcej dva chvosty. Aj Ajriši predsa sa oslobodili od toho britského leva, nezľakli sa svetovej anglickej ríše a dnes už majú svoj slobodný írsky štát. Keď Irčania mohli zvíťaziť v boji s tak mocným nepriateľom, prečo by sme sa my mali ľakať českých Švejkov?*“⁷⁴

Každý má právo na vlastný a samostatný vývoj, preto Slováci majú právo odtrhnúť sa od Čechov. Napokon samotní Česi im v tom dávajú historický dobrý príklad, rozbiť štáty vedia podľa Jehličku dobre... Na druhej strane Maďari Slovákom sľubujú autonómiu, a čo nebolo – ani teoreticky – dobré od Čechov, to mohlo byť riešením od Maďarov.

Naša Slovenská rada v Ženeve, pokračoval Jehlička, otvára svetu oči, v dôsledku čoho sa celý svet pohoršuje „*nad pekelnými plánmi čechobolševikov*“. Kresťanské národy raz rozbijú Česko a bolševické Rusko, tieto „brlohy zločinného a diabolského bolševizmu“, to bude koniec československého štátu a začiatok slobody slovenského národa.

73 K Tukovmu procesu Jehlička publikoval rozsiahlu publikáciu so silným protičeskoslovenským zameraním JEHLICKA, François: *Une Étape du Calvaire Slovaque. Le procès Tuka 1929–1930*. Paris 1930.

74 JEHLIČKA, František: *Náš program. Marš von Česi! Slovensko patrí Slovákom!* McKeesport 1936, s. 42. Rozdelenie Československa požadoval aj v ďalších publikáciách: JEHLICKA, François: *Appel des Slovaques à la nation française: divisez la Tschecoslovaquie!* Vienne 1933 a JEHLICKA, François: *Le problème slovaque*. Genève 1935.

Bolo očividné, že Jehlička už stratil reálny kontakt s dianím na Slovensku a jeho stále opakované a obmieňané názory už neboli vedené racionálnymi úvahami a logikou historického vývoja (ak vôbec nejaká existuje), ale slepou nenávisťou, chorobnou ambicióznosťou a stratou zdravého úsudku. Nevedel pochopiť, že Slovensko prešlo v republike veľkým vývojom, že vyrástla nová generácia inteligencie s úplne novým duchom, že sa úplne zmenila celá spoločnosť a nakoniec i jeho rodné Kúty. Veril tomu, že slovenčina bola úplne vytlačená z verejného života, aspoň to tvrdil, a preto nedokázal pochopiť, že autonomisti neboli priaznivo naklonení žiadnej revízii ani návratu k Maďarom. Hoci staré zoznamy predplatiteľov *Slovenských ľudových novín* využíval na distribúciu svojich tlačovín, určite nechápal a neveril by tvrdeniu, že na Slovensku už nemal žiadnych prívržencov.

Priepasť medzi ním a krajinou sa z roka na rok zväčšovala.

Od roku 1933 už Jehlička videl veľké možnosti hlavne v spolupráci s nacistickým Nemeckom a fašistickým Talianskom. Prijal ho Mussolini i niekoľkí pohlavári nemeckého nacizmu. Najmä Taliani mu boli sympatickí vďaka ich úzkemu vzťahu s katolíckou cirkvou, ktorý mu pri Nemcoch chýbal. Prednášal istý čas aj na fašistickej škole v Miláne. Uzavretie československo-sovietskej zmluvy (1935) viedli Jehličku k obvineniam republiky z bolševizmu. Za existenciou tohto štátu vnímal tradične „ruku Moskvy“. Rovnako Slovensko tvorilo ako súčasť republiky nebezpečné východisko pre bolševizmus. Bolo príznačné, že jednu takúto knihu z roku 1937 uvádzali sprievodné slová švédskeho cestovateľa a obdivovateľa nacizmu Svena Hedina.⁷⁵

V septembri 1935 prednášal Jehlička v Ženeve na tému *Slovensko, kľúč k problému strednej Európy*. Poukázal na jeho bolševizovanie, čo vyvolalo pozornosť najmä medzi prítomnými Nemcami a Talianmi.⁷⁶ Inak veci videli frankofilné noviny, ktoré upozorňovali na prepojenie prednášajúceho s maďarským revizionizmom. Jehlička neostal nič dlžný a v ďalšej brožúre tieto tvrdenia poprel a zhrnul pritom mnohé „triky českej diplomacie“, na ktoré Slovensko vždy doplatilo. Počínajúc Pittsburgom, mierovou konferenciou a končiac Trianomom.⁷⁷

Jehlička obracal svoje oči stále viac do Berlína i Ríma. Nenávisť k Čechom sústredil do požiadavky rozbiť republiku, čo bolo síce v súlade s nemeckými plánmi (a talianske sa mu nebránili), zato ani jeden z nich netúžil dosiahnuť takýto cieľ prostredníctvom maďarskej iredenty. Problémom bol aj samotný Jehlička, za ktorým nikto nestál a ktorý nikoho na Slovensku nereprezentoval.

75 JEHLIČKA, Franz: *Moskaus Hand in Mitteleuropa*. Herrsching 1937.

76 Prednáška vyšla ako brožúra pod názvom *Slovensko, kľúč Strednej Európy*. McKeesport 1935.

77 JEHLIČKA, François: *La vérité Slovaque et les trucs de la diplomatie tchéque*. Genève 1935.

Preto po smrti Hlinku (1938) Jehlička, ako už toľkokrát predtým, otočil o 180 stupňov a venoval (na svoje zvyklosti) pomerne žičlivé spomienky svojmu bývalému politickému druhovi, tak kritizovanému po roku 1927, keď HSLS vstúpila do vlády. Akoby si chcel dožiť z rýchlo sa rodiaceho Hlinkovho posmrtného kultu. Pravda, popri boji za autonómiu spomenul i Hlinkov panslavizmus, kultivovaný napriek tomu, že katolícka cirkev ho údajne odsúdila a Poliari tento smer odsudzovali pravidelne. Kritizoval, že Hlinka podľahol „českým konšpiráciám“ a pomohol Čechom „oklamať Európu“, napr. podpisom pod Deklaráciu z októbra 1918. Jehličkovi nevadilo, že sa nepodpisovala a rovnako nemal problém uviesť, že zo 106 deklarantov bolo 95 evanjelikov, čo nezodpovedalo skutočnosti.⁷⁸

Aj ďalší Jehličkov výklad treba brať s rezervou. Hlinka už nebol medzi živými, aby korigoval či poprel jeho tvrdenia. Podľa neho ho v novembri 1918 navštívil Hlinka s budúcim spišským biskupom Jánom Vojaššákom v Budapešti a prehovorili ho, aby im pomohol v boji proti Čechom v pražskom parlamente. S povolením svojho arcibiskupa, kardinála Černocho, vyhovel naliehavému pozvaniu do Prahy.⁷⁹ Teda nie on sám sa prihlásil do slovenských služieb, ako to vnímal vo svojom svedectve Konštantín Čulen. Podľa brožúry pripravenej s najväčšou pravdepodobnosťou Jehličkom samotným, prišiel za ním do Budapešti Hlinka už v októbri 1918 a vyzval ho na pomoc „*lebo nás zožerú*“, „*pomáhať brániť Cirkev a národ náš*“.⁸⁰

Vstup do vládnej koalície vysvetlil Jehlička Hlinkovým záväzkom, keď mu pražská vláda pomohla sumou 12 miliónov Kč zachrániť pred krachom „jeho“ Ludovú banku. Krach by ohrozil mnohých roľníckych vkladateľov a nakoniec i samotného Hlinku. Rozhodujúci zlom v akejkoľvek česko-slovenskej spolupráci prinieslo údajne až Tukovo odsúdenie a uväznenie.⁸¹ Tieto Jehličkove interpretácie treba brať s veľkou rezervou. Jednak boli účelové a jednak ich po Hlinkovej smrti nemal kto spochybníť.

Potom už prišiel rad na obligátnu Jehličkovu protičeskú rétoriku spojenú s proticirkevnými krokmi českej politiky, s pôsobením bratislavskej univerzity i s českými „konšpiráciami“ v Paríži, v súvislosti so spoločnou cestou na mierovú konferenciu. Dokonca vytiahol i „vraždu“ vlastenca M. R. Štefánika! Aj v sú-

78 JEHLIČKA, Francis: *Father Hlinka's Struggle for Slovak Freedom*. London 1938, s. 14–15. Ide o upravený preklad brožúry JEHLIČKA, François: *André Hlinka à la conférence de la paix de Paris: le Véritable Hlinka*. Genève 1938. Vydať ich počas Hlinkovho života, znamenalo, očakávať polemické reakcie zo strany ružomberského kňaza. Po Hlinkovej smrti získal Jehlička „monopol“ na výklad, čo ako živý.

79 Tamže, s. 16.

80 *Dr. F. Jehlička. Kto on je a čo chce*. Cleveland 1920, s. 9.

81 JEHLIČKA, František: *Father Hlinka's Struggle*, s. 34–35.

vislosti s Hlinkovou smrťou spomenul rôzne české marginálne poznámky na adresu mŕtveho, ktorý symbolizoval spolu s Tukom a Jehličkom „*kontinuálny boj proti našemu štátu*“. Podľa Jehličku „*osud ho tak pripravil o radosť z toho, že sa jeho ľud opäť spojí s Maďarmi*“.⁸²

Protičeská rétorika sa stala celoživotnou agendou Františka Jehličku. Vypomáhal si argumentmi slovenských autonomistických strán, nemusel mať pritom obavy z cenzúry, ani z legislatívy na ochranu republiky a jej predstaviteľov a rovnako nebol nútený si overovať pravdivosť jednotlivých faktov. Naopak, mohol dať neobmedzený priechod vlastným interpretáciám a zámerom. Boli vedené nenávisťou proti všetkému českému, manipulatívnym výkladom i otvoreným klamstvám. Vytrvalosť, ktorú venoval svojim politickým zámerom, by si zaslúžila chvályhodnejší účel. Ako rástlo národné vedomie medzi Slovákami a ako sa na Slovensku formovala politická kultúra a demokratické inštitúty, klesal význam, ohlas a možnosti Jehličkových aktivít. Dokonca i keď sa nad Európou začalo v tridsiatych rokoch zmrákať, boli Jehličkom ponúkané maďarské alternatívy riešenia slovenskej otázky už úplne marginalizované a ocitli sa na úplnej periférii slovenskej politiky.

Počas posledných rokov svojho života umiestnil František Jehlička na steny svojej cely v kapucínskom kláštore vo Viedni kópiu obrazu talianskeho barokového umelca Pompea Girolama Batoniho s názvom *Návrat márnokratného syna* (1773).⁸³ Určite mu evokoval jeho vlastné predstavy, ktoré roky hlásal, že raz sa vráti do republiky (?) ako Masaryk, teda ako víťaz. Otázne je, či myslel na samostatné Slovensko alebo na veľké Maďarsko. A či vôbec myslel z kapucínskeho kláštora, tak prepojeného na pochovaných Habsburgovcov v jeho podzemí, na republiku...

Na prelome rokov 1938/39 sa už zdanlivo pomaly mohol chystať na cestu. Je na mieste otázka, ako by ho prijali na Slovensku, ale určite by ho nikto nevítal so slávobránami. Osud Jehličkovi ušetril ďalšie sklamanie, keďže dňa 3. januára 1939 zomrel kúsok od domova, vo Viedni. Denník *Slovák* a Konštantín Čulen uzavrel svoj posmrtný seriál o Jehličkovi so slovami: „*Jeho meno mohlo sa skvieť v našich dejinách na mieste najpoprednejšom... zostane po ňom len smutná rozpomienka na veľkú sklamanú nádej*“.⁸⁴ A meno sa rýchlo vytratilo do úplného zabudnutia.

---

82 Tamže, s. 42–43.

83 Podľa LORMAN, Tom: *For God and which Nation?*

84 ČULEN, Konštantín: Dr. František Jehlička, suchá ratolesť slovenská, in: *Slovák*, roč. 21, č. 14, 18. 1. 1939.

STUDIE

Pokusy o demokratizaci volebního systému ve druhé polovině šedesátých let a volby v roce 1971

JAN RYCHLÍK

Attempts to democratize the electoral system during the second half of the 1960s and the 1971 elections

The political liberalisation of the 1960s had its echo also in reflections about the need to democratise the Czechoslovak electoral system. Elections in communist Czechoslovakia were a farce: they were held in single-member districts, in which only one candidate run, leaving the voter with no choice. Act No 113/1967 of 30 November 1967 on elections to the National Assembly, and the accompanying Act No 114/1967 on elections to national committees, introduced multi-member districts in which the number of candidates was higher than the number of seats. Thus, for the first time since the 1948 elections, voters were given the chance to choose from a multitude of candidates, not just one. The first elections to be held this way were planned for the spring of 1968, but were – also in the context of the preparation of the constitutional act on the federal system – postponed first to autumn 1968 and then to the following year. The Soviet occupation of Czechoslovakia, which began on 21 August 1968, and the onset of what is called normalisation meant that the electoral reform was not realized at all. In the autumn of 1969, elections were again postponed until 1971. For these elections, a new electoral law was adopted, bringing back the old practice of single-member districts with but one candidate running. The elections held in 1976, 1981 and 1986 followed that undemocratic procedure.

Keywords: 1960s liberalisation, elections, electoral reform, normalisation

Volby v roce 1964

Volby v komunistických diktaturách celkem pochopitelně nejsou v zájmu badatelů, protože jak známo nemají politický význam a politickou linii neurčují. Ani v Československu tomu nebylo jinak. Druhá polovina šedesátých let nicméně přinesla pokusy o určité korektury role voleb a parlamentu. Rolí parlamentu v roce 1968 se blíže zabýval především Ondřej Felcman,¹ spíše okrajově se této problematice věnuje i italský badatel Francesco Caccamo, autor studie o vzniku a činnosti mezioborového týmu Zdeňka Mlynáře zkoumajícího v letech 1967–1968 možnostmi úprav v politickém systému.² Zde je vhodné připomenout, že teoretik ústavního práva Vladimír Klokočka se v roce 1968 podrobně zabýval problémem voleb, včetně tzv. socialistických zemí; provedl kritiku dosavadního československého volebního systému a navrhl jeho zcela novou koncepci. Jeho kniha „Volby v pluralitních demokraciích“ zůstává i po mnoha desetiletích významným dokumentem o politickém myšlení reformátorů pražského jara.³ Ostatní dostupné práce se týkají buď voleb v roce 1948, nebo naopak situace v době normalizace a připravovaných změn v době přestavby. Následující studie se snaží vyplnit časové období mezi lety 1964–1971.⁴

Rok 1964 byl v Československu rokem volebním: voleny měly být národní výbory všech stupňů, Národní shromáždění (NS) a na Slovensku též Slovenská národní rada (SNR) a také soudci (přisedící) lidových soudů. Příslušné volební zákony schválily Národní shromáždění a Slovenská národní rada na svých zasedáních 26. a 27. února 1964. Zpravodaj ústavně-právního výboru NS Václav Škoda odůvodnil potřebu nového zákona takto: „*Návrh zákona o volbách do Národního shromáždění a do národních výborů plně zajišťuje zásadu vytýčenou*

1 FELCMAN, Ondřej: *Československý parlament na prahu Pražského jara. Národní shromáždění na cestě k reformě (1964 – duben 1968)*. Praha 2015.

2 HOPPE, Jiří – ŠKODOVÁ, Markéta – SUK, Jiří – CACCAMO, Francesco: *O nový československý model socialismu. Čtyři interdisciplinární vědecké týmy při ČSAV a UK v 60. letech*. Praha 2015, s. 92–122.

3 KLOKOČKA, Vladimír: *Volby v pluralitních demokraciích*. Praha 1968, s. 238–298.

4 KAPLAN, Karel: *Národní fronta 1948–1960*. Praha 2012; CIGÁNEK, František: *Předlistopadový parlament ve světle archivní dokumentace*. In: MANDLER, Emanuel (ed.): *Dvě desetiletí před listopadem 89*. Praha 1993, s. 57–86; CHARVÁT, Jakub – Martin ŠTEFEK, Martin: *Kořeny československé volební reformy připravované v druhé polovině osmdesátých let dvacátého století*. In: *Politologický časopis*, 2010, roč. 17, č. 1, s. 24–36; CHARVÁT, Jakub: *Volby a komunistické Československo (v komparativní perspektivě)*. In: KOCIAN, Jiří – PAŽOUT, Jaroslav – RÁKOSNÍK, Jakub (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. VII. Praha 2010, s. 15–60; VILÍMEK, Tomáš: „*Všichni komunisté do ureň*“. *Volby v Československu v letech 1971–1989 jako společenský, politický a státně-bezpečnostní fenomén*. Praha 2016.

XII. sjezdem KSC, aby při volbách do zastupitelských sborů byl zvýšen vliv pracujících na výběr kandidátů a tím dále prohloubena jedna ze zásad socialistické demokracie. Návrh zákona stanoví, že pro každý volební obvod může být navržen jeden nebo více kandidátů. Návrh zákona zajišťuje, aby návrhy kandidátů na funkce poslance a na soudce byly činěny na nejširší základně. Kandidáty na poslance do zastupitelských orgánů i na volené soudce navrhuje Komunistická strana Československa, jiné politické strany a další společenské organizace, shromáždění pracujících na závodech, úřadech a vesnicích, shromáždění vojáků a ostatních ozbrojených sborů. Návrhy volebních zákonů umožňují, aby na veřejných schůzích a shromážděních pracujících byla dána všem občanům plná možnost vyjádřit se k navrženým kandidátům, pozměnit je a vybrat z více navržených takového, který bude plně zajišťovat náročné úkoly jejich poslance v zastupitelském sboru.“⁵

Následující den v podstatě stejnými slovy odůvodnil návrh zákona o volbách do SNR v plénu Slovenské národní rady zpravodaj Peter Colotka: „Zásada vytýčená XII. zjazdom KSC, aby pri volbách do zastupitelských zborov sa zvýšil vplyv pracujúcich na výber kandidátov, je vyjadrená najmä v ustanovení § 23 ods. 2 osnovy. Podľa tohto ustanovenia kandidátov navrhuje Komunistická strana Československa, iné politické strany a ďalšie spoločenské organizácie Slovenského národného frontu, zhromaždenia robotníkov, roľníkov a ostatných pracujúcich v závodoch, úradoch a na dedinách a zhromaždenia vojakov a príslušníkov ostatných ozbrojených zborov. Zvýšený vplyv pracujúcich sa prejaví v tom, že budú môcť navrhnúť viac kandidátov, že budú mať možnosť na verejných zhromaždeniach vyjadriť sa ku všetkým návrhom, posúdiť ich a vybrať si z kandidátov toho, ktorý bude plne zabezpečovať náročné úlohy Slovenskej národnej rady.“⁶

Oba navržené zákony skutečně umožňovaly, aby bylo na schůzích voličů navrhováno více kandidátů a aby eventuálně takto navržení kandidáti pak ve volbách soutěžili o hlasy voličů, což v teoretické rovině jistě znamenalo pokrok proti dosavadnímu stavu. *Rudé právo* proto nový volební zákon do Národního shromáždění komentovalo jako „další prohloubení naší socialistické demokracie“.⁷ Avšak ani Škoda, ani Colotka neřekli to podstatné: že totiž výběr bude stranickými orgány „usměrňován“ a kandidát bude v konečném důsledku opět

5 Stenografický protokol o 24. schůzi Národního shromáždění, III. volební období, 26. 2. 1964, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/stenprot/024schuz/s024001.htm> (11. 1. 2021)

6 Stenografický protokol o 18. schůzi Slovenskej národnej rady, III. volebné obdobie, 27. 2. 1964, tamtéž, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1960snr/stenprot/018schuz/s018001.htm> (11. 1. 2021).

7 *Rudé právo*, 27. 2. 1964, s. 1.

jen jeden: postup navrhování kandidátů totiž ve skutečnosti určovalo usnesení předsednictva ústředního výboru (PÚV) KSČ ze 7. ledna 1964, podle kterého se ještě před podáním kandidátky měla schůze voličů vždy sjednotit na jediném kandidátovi a jeho jméno pak oznámit okresní volební komisi. Okresní a krajské výbory KSČ měly výběrový proces na schůzích usměrňovat tak, aby prošel kandidát navržený po předchozí dohodě stran Národní fronty, tj. v konečném důsledku kandidát schválený vedením KSČ. Voliči sami ostatně nikoho navrhopvat nemohli. V materiálu se doslova říká: „*Návrhy na kandidáty nesmí být návrhem jednotlivců či několika lidí, ale nejširších kolektivů, členských schůzí strany, schůzí osazenstev závodů organizovaných v ROH, schůzí všech členů JZD atp. Tak se také stane, že v jednom volebním obvodu může být navrženo více kandidátů. Musíme však dbát, aby například proti členovi KSČ nebyl navrhován příslušník druhé politické strany NF.*“⁸ Oba navržené volební zákony byly samozřejmě jednomyslně schváleny.⁹ Vlastní volby, které proběhly 14. června 1964, se tak nijak nelišily od plebiscitních divadel z let 1948, 1954 a 1960 a skončily s obvyklým výsledkem: pro kandidáty Národní fronty do Národního shromáždění a Slovenské národní rady (a také pro navržené kandidáty na funkce soudců lidových soudů) se vyslovilo 99,9 % a pro kandidáty do národních výborů 99,8 % voličů.¹⁰

Pokus o volební reformu v roce 1967

V rámci opatrných změn po roce 1965 došlo i k pokusu o nové pojetí voleb. Volby neměly už být jen formálním vyjádřením souhlasu s politikou KSČ, ale měly být i projevem vlastní aktivity a iniciativy voličů. První úvahy v tomto směru se ve stranických grémiích objevily v roce 1966, konkrétně 19. dubna 1966, kdy předsednictvo ÚV KSČ projednalo návrh na změnu zákona o volbách do Národního shromáždění a národních výborů.¹¹ Konkrétnější obrysy získaly návrhy až po XIII. sjezdu KSČ (31. května – 4. června 1966). Podstata připravované reformy spočívala v možnosti výběru z více kandidátů v každém

8 Národní archiv (dále NA), f. KSČ – ústřední výbor, 1945–1989 (dále KSČ – ÚV), 02/1 – předsednictvo, 1962–1966, sv. 48, arch. j. 51, bod 20.

9 Zákon č. 34/1964 Sb. ze dne 26. února 1964 o volbách do Národního shromáždění a národních výborů. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, roč. 1964, částka 17, s. 137–146; zákon Slovenské národní rady č. 35/1964 Sb. ze dne 27. února 1964 o volbách do Slovenské národní rady. *Tamtéž*, s. 147–155.

10 BUCHVALDEK, Miroslav a kol.: *Československé dějiny v datech*. Praha 1986, s. 633. Srv. *Rudé právo*, 16. 6. 1964, s. 1.

11 NA, KSČ – ÚV, 02/1 – předsednictvo, 1962–1966, sv. 140, arch. j. 147, bod 6.

volebním obvodu. Nešlo o něco zásadně nového: podobný systém existoval už v od roku 1957 v sousedním Polsku, v roce 1965 v NDR a o rok později byl zákonem zaveden také v Maďarsku, kde se první parlamentní volby z více kandidátů uskutečnily na jaře 1967.¹²

Reforma se připravovala delší dobu a v politickém ohledu navazovala na usnesení XIII. sjezdu o prohlubování socialistické demokracie.¹³ Vlastní reformě předcházela rovněž delší doba připravovaný nový zákon o národních výbo-
rech schválený Národním shromážděním 29. června 1967.¹⁴ O návrzích reformy jednalo plénum ÚV KSČ 26.–27. září 1967, které přijalo na návrh předsednictva politickou směrnicí o zabezpečení voleb do národních výborů, Národního shromáždění a Slovenské národní rady v roce 1968. Volby do národních výborů se měly konat odděleně od voleb do Národního shromáždění a Slovenské národní rady a zcela samostatně měly proběhnout i volby soudců. Počítalo se s tím, že volby proběhnou ve vícemandátových volebních obvodech a s větším počtem kandidátů, než kolik míst se mělo obsadit.¹⁵ Samotná legislativní příprava volební reformy pak už proběhla rychle: základní rysy reformy projednalo předsednictvo Národního shromáždění 11. října a už 10. listopadu jednalo o paragrafovaném znění, které o dva dny před tím vypracoval ústavněprávní výbor a výbor pro národní výbory.¹⁶ Národní shromáždění mělo schválit reformu v podobě dvou oddělených zákonů: o volbách do Národního shromáždění a o volbách do národních výborů.

Konečná verze obou osnov zákonů se dostala poslední listopadový den na pořad 17. schůze Národního shromáždění. Ještě před projednáním volební reformy bylo ústavním zákonem prodlouženo volební období až do 16. listopadu 1968.¹⁷ Faktické prodloužení volebního období o několik měsíců byla odůvodněna zpravodajem Václavem Škodou tím, že bude vhodné volby uspořádat k padesátému výročí vzniku republiky. Další dva návrhy měly daleko větší dopad. Zpravodaj ústavněprávního výboru Václav Škoda poslancům jejich vý-

---

12 DUDEK, Antoni – ZBLEWSKI, Zdzisław: *Utopia nad Wisłą. Historia Peerelu*. Warszawa – Bielsko-Biała 2008, s. 151; *DDR Handbuch*. Köln 1975, s. 916; 1967 Hungarian parliamentary election, online in: https://en.wikipedia.org/wiki/1967_Hungarian_parliamentary_election (22. 1. 2021).

13 *Příruční slovník naučný*, díl IV. Praha 1967, s. 929.

14 Zákon č. 69/1967 Sb. ze dne 29. června 1967 o národních výbo-
rech. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, roč. 1967, částka 27, s. 265–277.

15 FELCMAN, Ondřej: *Československý parlament na prahu Pražského jara*, s. 96.

16 *Tamtéž*, s. 98.

17 Ústavní zákon č. 112/1967 Sb. ze dne 30. listopadu 1967 o skončení volebního období Národního shromáždění, Slovenské národní rady, Nejvyššího soudu, krajských, okresních a vojenských soudů. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, roč. 1967, částka 43, s. 417.

znam objasnil následovně: „Vytvářejí se vícemandátové volební obvody, v nichž bude navrhováno zpravidla o jednu třetinu až o jednu polovinu více kandidátů, nežli má být zvoleno poslanců. Volební obvody mají být stanoveny tak, aby na každého poslance téhož zastupitelského sboru připadal přibližně stejný počet voličů a aby u Národního shromáždění a krajských národních výborů nepřekračovaly hranice okresů nebo krajů. Vícemandátové volební obvody vytvářejí podmínky pro registraci více kandidátů, než má být zvoleno poslanců, což dává voličům reálnou možnost výběru.“¹⁸

Navrhovanými zákony o volbách do Národního shromáždění a národních výborů měla skončit fraška, kdy v každém volebním obvodu kandidoval jen jeden kandidát, a volby tedy měly čistě plebiscitní charakter, protože volič neměl z čeho vybírat. Zvolen za poslance měl být napříště ten, kdo obdržel ve volbách nadpoloviční většinu platných hlasů a současně byl na kandidátce v pořadí na zvolitelném místě pro poslance. K platnosti voleb se vyžadovala účast nadpoloviční většiny voličů zapsaných ve voličských seznamech v daném volebním obvodu. Ti kandidáti, kteří obdrželi při volbách nadpoloviční většinu hlasů a nebyli na zvolitelném místě pro poslance, se stávali náhradníky v příslušném volebním obvodě. V případě uprázdnění mandátu tedy odpadala nutnost konat doplňovací volby. Neúčastnila-li se voleb nadpoloviční většina oprávněných voličů ve volebním obvodu anebo nebyl-li zvolen potřebný počet poslanců, měly se konat nové volby, aby bylo zvoleno tolik poslanců, kolik je jich stanoveno pro volební obvod.

Národní shromáždění oba návrhy volebních zákonů schválilo 30. listopadu 1967.¹⁹

Rudé právo věnovalo novým volebním zákonům značnou pozornost a přineslo obsáhlé výňatky z projevů poslanců.²⁰ I když zákony nebyly nijak radikální a nijak nenarušovaly politický monopol KSČ, nepochybně posunuly výběr poslanců a průběh voleb správným směrem. Při přípravě zákonů o volební reformě byla ale zcela vynechána Slovenská národní rada. Z logiky věci přitom vyplývalo, že stejné parametry týkající se voleb do Národního shromáždění se budou vztahovat i na volby do Slovenské národní rady, která by k tomu ovšem musela sama přijmout příslušný zákon. Ten ale přijat nebyl. Důvody nejsou

18 Stenografický protokol o 17. schůzi Národního shromáždění, 4. volební období, 30. 11. 1967, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/017schuz/s017002.htm> (20. 1. 2021).

19 Zákon č. 113/1967 Sb. ze dne 30. listopadu 1967 o volbách do Národního shromáždění. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, roč. 1967, částka 43, s. 418–425, zákon č. 114/1967 Sb. ze dne 30. listopadu 1967 o volbách do národních výborů. *Tamtéž*, s. 426–433.

20 *Rudé právo*, 1. 12. 1967, s. 1–3.

zcela jasné, dá se ale předpokládat, že problém souvisel s tehdejší snahou slovenských politiků prosadit zvláštní zákon o hlavním městě Bratislavě, který by ovšem vyžadoval i zvláštní zákon o volbách do jeho městského národního výboru. Proti zvláštnímu statutu Bratislavy jako druhého hlavního města se opakovaně stavěl prezident Antonín Novotný, a tak mohl být zákon přijat až po jeho politickém pádu, konkrétně 14. března 1968.²¹ Na stejném zasedání byla ale také přijata rezoluce požadující urychlenou přípravu ústavního zákona o československé federaci. Přijetí volebního zákona o volbách do Slovenské národní rady tím pádem bylo nutno odložit až do schválení federalizačního zákona.

Otázka voleb v letech 1968–1969

Zhruba od roku 1967 se postupně část poslanců Národního shromáždění začala pokoušet o aktivnější roli, což se projevovalo např. občasným podáváním interpelací. Po vynuceném odchodu Antonína Novotného z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ a nástupu proreformního Alexandra Dubčeka (5. ledna 1968) se objevily také tendence některých poslanců o vymanění se z naprosté podřízenosti vládě, resp. předsednictvu ÚV KSČ.²² Ovšem, bráno jako celek patřil československý parlament v době pražského jara naopak spíše k oporám konzervativních sil. Otázkou, kterou se opakovaně zabývaly jak stranické orgány, tak předsednictvo Národního shromáždění bylo, kdy se vlastně mají konat plánované volby. I když ústavní zákon schválený na podzim 1967 počítal s prodloužením volebního období až do podzimu 1968, předsednictvo Národního shromáždění po dohodě s předsednictvem ÚV KSČ se nejprve přiklonilo k myšlence uspořádat volby buď 19. května, nebo v červnu. Na neděli 19. května také předsednictvo Národního shromáždění svým usnesením z 9. ledna 1968 plánovalo volby do národních výborů.²³

Charakteristické ale je, že velká část poslanců ze stranické skupiny poslanců Národního shromáždění se na schůzi 29. března při jednání o datu voleb vyslovila proti systému vícemandátových obvodů. Poslankyně Alena Pokorná např.

21 Zákon Slovenské národní rady č. 43/1968 Sb. ze dne 14. března 1968 o hlavním městě Slovenska. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, roč. 1968, částka 13, s. 109–112. K problematice viz též FELCMAN, Ondřej: *Československý parlament na prahu Pražského jara*, s. 91–92.

22 K tomuto procesu podrobněji FELCMAN, Ondřej: *Československý parlament na prahu Pražského jara*, s. 83–91, s. 175–209.

23 Usnesení předsednictva Národního shromáždění č. 6/1968 Sb. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, roč. 1968, částka 2, s. 9.

otevřeně řekla: „*Vícemandátové obvody nepřinášejí nic kladného v naší společnosti, naopak, zhoršují postavení našich kandidátů, kteří neprocházejí proto, že je občané neznají.*“²⁴ Stranická skupina zároveň doporučila odložit volby až na podzim.²⁵

V samotném předsednictvu ÚV KSČ nebyla v této věci jednota: v březnu ještě převažoval názor, že by se volby měly konat v červnu, s čímž 26. března vyjádřilo souhlas i předsednictvo Národního shromáždění,²⁶ které právě v té době připravovalo volbu nového prezidenta republiky.²⁷ Avšak v souvislosti s přijetím Akčního programu KSČ (5. dubna 1968) se situace změnila. Dubnové zasedání ÚV KSČ rozhodlo o odložení voleb na podzim s odůvodněním, že je nejprve třeba přijmout ústavní zákon o federativním uspořádání. Předseda Národního shromáždění Bohuslav Laštovička oznámil 11. dubna, že předsednictvo Národního shromáždění revokovalo svoje původní usnesení, podle kterého se měly volby konat 19. května, a rozhodlo se přeložit je na podzim.²⁸ To se týkalo i voleb do národních výborů.²⁹ Týž den Bohuslav Laštovička, který se už 4. dubna vzdal členství v předsednictvu ÚV KSČ, rezignoval na funkci předsedy Národního shromáždění jako člověk příliš spjatý s érou Antonína Novotného.³⁰ O týden později – 18. dubna – byl do funkce předsedy NS zvolen v tajném hlasování Josef Smrkovský, už tehdy se profilující jako jeden z čelných představitelů reformního proudu. Ačkoliv šlo o kandidáta vybraného a schváleného do funkce předsednictvem ÚV KSČ, nebyl zvolen jednomyslně: z celkového počtu 259 přítomných poslanců bylo pro Smrkovského odevzdáno 188 hlasů, proti bylo 68 a tři hlasy byly neplatné.³¹

---

24 CIGÁNEK, František – FELCMAN, Ondřej (eds.): *Národní shromáždění. Sv. 1. 1. květen 1967 – červenec 1968. Prameny k dějinám československé krize 1967–1970.* Díl 3, sv. 1 (dále jen PDČSK 3/1). Praha–Brno, 2002, dokument č. 27, s. 151.

25 *Tamtéž*, s. 154

26 *Tamtéž*, 3/1, dokument č. 25, s. 143–146.

27 Antonín Novotný rezignoval pod tlakem veřejnosti 22. 3. 1968; 30. 3. 1968 zvolilo Národní shromáždění prezidentem generála Ludvíka Svobodu, který byl navržen jako společný kandidát Národní fronty, byť návrhů bylo původně více. Z celkového počtu 288 platných hlasů dostal Svoboda 282 hlasy, šest poslanců se hlasování zdrželo. Viz stenografický protokol o 21. schůzi Národního shromáždění, IV. volební období, 30. 3. 1968, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/021schuz/s021001.htm> (26. 2. 2021).

28 PDČSK, 3/1, dokument č. 29, s. 157–158.

29 Usnesení předsednictva Národního shromáždění č. 52/1968 Sb. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, roč. 1968, částka 17, s. 127.

30 PDČSK, 3/1, dokument č. 28, s. 155–156.

31 PDČSK, 3/1, dokument č. 32, s. 163.

Úvahy o reformě volebního systému

Se silícím demokratizačním procesem na jaře 1968 se stále jasněji ukazovalo, že ani volební zákony přijaté na podzim 1967 už nevyhovují. Teoretik ústavního práva Vladimír Klokočka se k problému stávající podoby voleb vyjádřil jasně: „Součástí této demokratické fasády direktivního politického systému jsou i volby. Do monistického chápání společnosti a politiky se volby nehodí, jsou zbytečné. Místo konfrontace politických zájmů a formace většiny mění se v bezúčelnou a groteskní manifestaci žulové jednoty, stejně jako prvomájové a jiné manifestace.“³² Klokočka zároveň prohlásil volební zákon z roku 1967 za nedostačující, když zřízení vícemandátových obvodů označil pouze za „úpravy vnější fasády volebního systému poněkud zakrývající starý interiér“.³³ Navrhl proto vlastní, na svou dobu skutečně radikální řešení: „Neuspokojivý je i většinový volební systém založený na větších volebních obvodech, podle volebního zákona až osmimandátových, a požadavku absolutní většiny hlasů ke zvolení poslance. Tato soustava není vhodná ani po odstranění některých vysloveně protidemokratických praktik, jako je např. stanovení pořadí kandidátů s důsledky z toho plynoucími. Při demokratizaci navrhování kandidátů je nutno počítat s eventualitou nezávislých kandidátů a s oprávněnou politickou aktivitou nestraníků. Bylo by proto přiměřené, aby na návrh určitého počtu voličů (asi 500) byl povinně zaregistrován i nezávislý kandidát. Má-li být vztah mezi stranami Národní fronty založen na partnerství, je třeba počítat i s tím, že každá ze stran Národní fronty může postavit v obvodu tolik nebo téměř tolik kandidátů, kolik je vůbec mandátů.“³⁴

Podle tehdejšího tajemníka ÚV KSČ Zdeňka Mlynáře se do budoucna počítalo s tím, že by vedle kandidátů Národní fronty mohli ve volbách kandidovat i jiná uskupení nebo jednotlivci, pokud by předložili stanovený počet podpisů pod svou kandidaturu. Mlynář o tom později řekl: „Stručně řečeno, představoval jsem si, že v nejbližších dvou letech je nutné v praxi vyzkoušet, co všechno přinesou reformy, slíbené již Akčním programem KSČ. Mělo to být přechodné období, v němž se měla vypracovat i nová ústava státu. I parlament by tedy byl volen jen na toto období. Na konci těchto dvou let by pak bylo nutné – na základě zkušeností – vytvořit nový, demokratičtější volební systém a ústavně zajistit postavení samosprávy na závodech a jiných pracovištích.“³⁵

32 KLOKOČKA, Vladimír: *Volby v pluralitních demokraciích*, s. 249.

33 *Tamtéž*, s. 250.

34 *Tamtéž*, s. 287–288.

35 MLYNÁŘ, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*. Praha 1990, s. 163.

Mlynářův mezioborový tým zpracovávající návrhy na rozvoj politického systému se také nevyhnul otázce možnosti samostatného kandidování jiných stran a vzniku opozice. Zdeněk Mlynář v připomínkách k podkladovému materiálu pro přípravu Akčního programu KSČ 25. ledna 1968 napsal: „Zároveň považují za nutné dodat, že považují za teoreticky prokázané, že socialismus by mohl mít politický systém několika politických stran.“³⁶ Zatímco Zdeněk Mlynář a právník Václav Pavlíček existenci opozice a působení více stran v socialismu pouze připouštěli, další člen týmu Michal Lakatoš existenci opozice dokonce do budoucna považoval za nevyhnutnou.³⁷ Podobně i Vladimír Klokočka napsal, že existující politické struktury v ČSSR odpovídá „nejspíše systém několika politických stran. Základním předpokladem legalizace politických stran by však mělo být jejich uznání základních principů socialistického zřízení a pravidel politické demokracie, podrobené vlastně trvalé kontrole ústavního soudu.“³⁸

Klokočka také navrhl vlastní systém, podle kterého mohly samostatně kandidovat všechny strany Národní fronty i nezávislí kandidáti, jejichž registraci podpoří alespoň tisíc občanů příslušného volebního obvodu. Voliči měli mít podle velikosti volebního obvodu (kraje) dva až čtyři preferenční hlasy, kterými mohli posunovat kandidáty na kandidátní listině každé politické strany na zvolitelné místo. Volby se měly konat v menších volebních obvodech, v nichž by se volilo zhruba po dvaceti poslancích. Volič měl sice získat jen jednu kandidátku společnou pro všechny strany Národní fronty, avšak kandidáti jednotlivých stran měli být jasně odděleni a volič by hlasoval vždy jen pro jednu stranu, kterou vyznačí a v rámci které může uplatnit preferenční hlasy. Ve zvláštní části kandidátky by byli uvedeni nezávislí kandidáti, kteří tak tvořili jakousi „stranu nestraníků“. Systém umožňoval voliči buď hlasovat pro politickou stranu s použitím preferenčních hlasů, nebo pro nezávislé kandidáty.³⁹

Požadavek politického pluralismu a volby z více stran, minimálně alespoň v tom rozsahu, jaký existoval v letech 1945–1948, silně rezonoval v roce 1968 v české i slovenské veřejnosti. Všechny uvedené návrhy však zůstaly jen v rovině počátečních úvah a Národní shromáždění o nich vůbec nejednalo. Konzervativní jádro v KSČ považovalo podobné návrhy za obzvláště nebezpečné. Ne

36 HOPPE, Jiří – ŠKODOVÁ, Markéta – SUK, Jiří – CACCAMO, Francesco: *O nový československý model socialismu*, dokument č. 34, s. 220.

37 HOPPE, Jiří – ŠKODOVÁ, Markéta – SUK, Jiří – CACCAMO, Francesco: *O nový československý model socialismu*, s. 109–111.

38 KLOKOČKA, Vladimír: *Volby v pluralitních demokraciích*, s. 283.

39 *Tamtéž*, s. 290–298.

náhodou „normalizační“ profesor právnické fakulty Univerzity Komenského Jaroslav Chovanec o tom v roce 1974 napsal: „Pravicové oportunistické a antisocialistické síly se zmocnily všech rozhodujících pozic v Národním shromáždění, kde se silně aktivizovaly především v oblasti legislativní činnosti a práci na osnovách a návrzích zákonů. Zejména šlo o rehabilitační zákon č. 82/1968 Sb., novelu tiskového zákona č. 84/1969 Sb., zákon o Národní frontě č. 128/1968 Sb., který byl později zrušen, a také přípravě volebního zákona z r. 1968, který pod tlakem marxisticko-leninských sil nebyl vůbec přijat.“⁴⁰

Volby do České národní rady

V souvislosti s reformním procesem se ze Slovenska stále hlasitěji ozýval starý požadavek na přeměnu Československa ve federaci dvou republik. Slovenská národní rada se na svém zasedání 14.–15. března 1968 „vzbouřila“. Ačkoliv na pořadu jednání byl – jak už víme – jen návrh zákona o hlavním městě Slovenska Bratislavě, plénum prosadilo doplnění programu o diskusi o státoprávních otázkách. Odvolalo z funkce dosavadního předsedu Michala Chudíka, stoupence Antonína Novotného a centralistu, a přijalo usnesení požadující urychleně vypracovat ústavní zákon o československé federaci.⁴¹ Požadavek federace se dostal také do Akčního programu KSČ z 5. dubna 1968⁴² a pak do prohlášení nové vlády Oldřicha Černíka, kterou nový prezident republiky Ludvík Svoboda jmenoval 8. dubna 1968. Pro přípravu federace tato vláda zřídila zvláštní výbor složený z ústavně-právní a ekonomické komise pod předsednictvím Gustáva Husáka, resp. Oty Šika.

Existence federace vyžadovala, aby na české straně vznikl orgán obdobný Slovenské národně radě – Česká národní rada. Pro nedostatek času ovšem nebylo možné tento český legislativní orgán zvolit a není také třeba pochybovat, že konzervativní členové předsednictva ÚV KSČ si momentálně s ohledem na celkovou situaci v českých zemích žádné volby nepřáli. Proto měla Česká národní rada vzniknout ústavním zákonem a měla být zatím „zvolena“ Národním shromážděním. Takto vzniklá ČNR měla zatím fungovat jen jako provizorní do doby řádných voleb do všech zastupitelských orgánů.

---

40 CHOVANEC, Jaroslav: *Zastupitelská soustava Československé socialistické republiky*. Praha 1974, s. 22.

41 RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan: *Slovenské národné orgány 1943–1968*. Bratislava 1973, s. 270–272.

42 *Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*. Praha 1969, s. 120.

Ústavní zákon o přípravě federativního uspořádání⁴³ schválilo Národní shromáždění urychleně na své 24. schůzi 24. června 1968.⁴⁴ Zákon obnovoval zákaz majorizace pro přijímání ústavních zákonů a zákonů týkajících se státoprávního uspořádání.⁴⁵ Znamenalo to, že při přijímání ústavních zákonů týkajících se státoprávního uspořádání mezi Čechy a Slováky měli napříště hlasovat poslanci zvolení v českých krajích odděleně od poslanců zvolených na Slovensku a k přijetí zákona bylo zapotřebí kvalifikované většiny obou částí sněmovny (§ 1). Zároveň zákon zřizoval Českou národní radu. Úkoly spojené s přípravou federace měly plnit národní rady (§ 2). Počet členů ČNR mělo určit Národní shromáždění, které také mělo zvolit ČNR ze svých poslanců zvolených v českých krajích a z vynikajících osob českého veřejného života (§ 4). Rovněž SNR získala právo doplnit si svůj počet z význačných osob slovenského veřejného života, které nejsou poslanci SNR (§ 6).

Příprava federace si opět vyžádala odložení voleb: ústavní zákon z 26. června 1968 stanovil, že se mají uskutečnit do konce roku 1969.⁴⁶ Avšak ani volby do České národní rady, o které ústavní zákon nehovořil, se ve skutečnosti v pravém slova smyslu neuskutečnily, protože jak už bylo řečeno, poslance volili nikoliv občané, ale poslanci Národního shromáždění. Tato volba se uskutečnila 10. července, kdy NS zvolilo celkem 150 poslanců. Hlasování se zúčastnilo 244 poslanců. Kandidátka jako celek sice získala v tajném hlasování nadpoloviční většinu hlasů poslanců, avšak dva navržené kandidáti – cestovatel a spisovatel Jiří Hanzelka a spisovatel Pavel Kohout – zvoleni nebyli.⁴⁷ Je zřejmé, že konzervativní poslanci za KSČ pro ně nehlasovali a z kandidátky je škrtili. Předsedou ČNR byl na jejím prvním zasedání zvolen tajemník ÚV KSČ Čestmír Císař,⁴⁸ hlásící se tehdy k reformnímu proudu.

43 Ústavní zákon č. 77/1968 Sb. ze dne 24. června 1968 o přípravě federativního uspořádání Československé socialistické republiky. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, roč. 1968, částka 25, s. 217–218.

44 Stenografický protokol o 24. schůzi Národního shromáždění, 4. volební období, 24. 6. 1968, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/024schuz/s024001.htm> (11. 1. 2021).

45 Tento systém existoval ve třetí republice a byl zrušen ústavním zákonem č. 74/1948 Sb. z 16. dubna 1948.

46 Ústavní zákon č. 83/1968 Sb. ze dne 26. června 1968 o skončení volebního období národních výborů, Národního shromáždění a Slovenské národní rady. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, roč. 1968, částka 26, s. 237.

47 Stenografický protokol o 25. schůzi Národního shromáždění, 4. volební období, 10. 7. 1968, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/025schuz/s025005.htm> (11. 1. 2021).

48 Ke vzniku České národní rady a její činnosti viz JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969*, 2. vydání. Praha 1990, srv. též: CÍSAŘ, Čestmír: *Člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah*. Praha 1998, s. 470–472.

Ústavní zákon o československé federaci

Konečný text ústavního zákona o československé federaci byl vypracován až po sovětské okupaci (21. srpna 1968) a přijetí tzv. moskevského protokolu (26. srpna), kterým se československé vedení zavázalo samo zlikvidovat reformní proces. Osnova federalizačního zákona vycházela z návrhu Husákovy ústavně-právní komise, který během září a října narychlo dopracovaly zvláštní výbory České a Slovenské národní rady a jednali o nich také předsedové obou národních rad – Čestmír Císař a Ondrej Klokoč. Národní shromáždění 27. října 1968 osnovu zákona slavnostně schválilo v předvečer padesátého výročí vzniku Československa⁴⁹ a o tři dny později byl hotový text slavnostně podepsán prezidentem Ludvíkem Svobodou, předsedou vlády Oldřichem Černíkem a předsedou Národního shromáždění Josefem Smrkovským v Bratislavě.

Po formální stránce znamenal ústavní zákon o československé federaci⁵⁰ jen novelizaci ústavy z 11. července 1960, avšak ve skutečnosti šlo o tak zásadní změnu, že vlastně vznikla vůbec nová ústava, která pak přes různé změny platila až do zániku Československa v roce 1992. S platností od 1. ledna 1969 vznikly na území Československa dva polosamostatné státy – Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika, každá s vlastním jednokomorovým parlamentem (Česká národní rada a Slovenská národní rada) a vlastní vládou. Ministry republikové vlády jmenovalo předsednictvo příslušné národní rady, které představovalo jakousi kolektivní hlavu republiky. Pravomoc republikových vlád a parlamentů se vztahovala na veškeré záležitosti vyjma těch, které byly taxativně svěřeny do kompetence federální vlády a federálního parlamentu. Sem patřily především záležitosti zahraniční politiky, zahraničního obchodu, cel, ekonomického rozvoje, financí a obrany. Federální vláda se skládala z federálních ministrů a státních tajemníků jmenovaných prezidentem republiky, přičemž státní tajemník nemohl být občanem té republiky, jejímž občanem byl federální ministr. Vedle federálních ministerstev byly zřízeny ještě paritně složené federální výbory koordinující činnost v různých oblastech.

Federální vláda byla zodpovědná federálnímu parlamentu zvanému Federální shromáždění (FS), které bylo dvoukomorové. Skládalo se ze Sněmovny lidu (SL) o dvou stech poslancích volených na území celého státu podle stejného klíče, takže počet poslanců zvolených v České socialistické republice zde byl

---

49 Stenografický protokol o 28. schůzi Národního shromáždění, 4. volební období, 27. 10. 1968, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/028schuz/s028001.htm> (11. 1. 2021).

50 Ústavní zákon č. 143/1968 Sb. ze dne 27. října 1968 o československé federaci. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, roč. 1968, částka 41, s. 381–401.

výrazně vyšší, a Sněmovny národů (SN) o sto padesáti poslancích, z nichž se v každé republice volila jedna polovina, tj. sedmdesát pět poslanců. K přijetí zákona bylo třeba souhlasu obou komor. Zvláštností československého ústavního systému byl zákaz majorizace. Spočíval v tom, že při hlasování o výčtem stanoveném zásadním okruhu problémů, u všech ústavních zákonů a také u volby prezidenta, schvalování státního rozpočtu, hlasování o důvěře vládě či o jejím odvolání a o vypovídání války či uzavírání míru hlasovala česká a slovenská část Sněmovny národů odděleně a návrh byl přijat pouze v případě, že se pro něj vyslovila většina (popřípadě u ústavních zákonů, volby prezidenta a vypovězení války ústavní většina, tedy třípětinová většina) všech poslanců české i slovenské části této sněmovny. Do československého ústavního systému tak byla zakomponována možnost permanentní politické krize a politického patu, který mohl vést až k rozpadu státu. Samozřejmě, v podmínkách komunistické diktatury, kde byla všechna politická rozhodnutí dílem předsednictva ÚV KSČ a parlament je jen trpně přijímal, nemohla takováto situace nastat.

Ústavní zákon o československé federaci předpokládal, že Slovenská národní rada bude mít 150 poslanců a Česká národní rada 200 poslanců, tedy více, než kolik jich při přijímání ústavního zákona ve skutečnosti bylo. Volby do Federálního shromáždění a do národních rad se ale neuskutečnily. Místo toho Česká a Slovenská národní rada prostě kooptovaly další poslance podle předem předložené doplňující kandidátky na stanovený počet a potom ze svých řad delegovaly každá po 75 poslancích do Sněmovny národů. Dosavadní Národní shromáždění se stalo na přechodnou dobu Sněmovnou lidu.

Čistka ve Federálním shromáždění a České i Slovenské národní radě

Vzato čistě teoreticky bylo Československo od Nového roku 1969 volnou federací dvou polosamostatných států; s ohledem na stále se zrychlující tempo normalizace se však federalismus stal problematickým, protože ve skutečnosti byla činnost všech tří parlamentů stejně jako všech tří vlád podřízena rozhodnutím předsednictva ÚV KSČ. To v praxi znamenalo obnovení centralismu a rozhodování i o slovenských věcech v Praze; na tom nic nezměnila skutečnost, že v čele ÚV KSČ stál i po srpnové okupaci (do 17. dubna 1969) Slovák Alexander Dubček a po něm další Slovák a „otec federace“ Gustáv Husák. Takovýto výsledek se ostatně dal očekávat, protože československý model byl do značné míry kopií sovětské federace, která národnostní spory také nedokázala vyřešit.⁵¹

51 K tomuto problému viz GONĚC, Vladimír: Několik poznámek k tématům kolem „normalizace.“ In: *Česko-slovenská historická ročenka 2019–2020*. Bratislava 2020, s. 86–88.

Národní, resp. Federální shromáždění nepatřilo k oporám reformního procesu, což se plně projevilo hned na počátku normalizace. Patnáctého října 1969 bylo zahájeno podzimní zasedání Federálního shromáždění. Samotné jednání FS je ukázkou hlubokého úpadku tohoto zákonodárského sboru. Federální shromáždění jako třetí bod programu zrušila usnesení a dokumenty Národního shromáždění a předsednictva Národního shromáždění ze srpna 1968 odsuzující sovětskou okupaci a potom (jako bod 4) schválilo zvláštní ústavní zákon o prodloužení volebního období národních výborů, národních rad a Federálního shromáždění, Nejvyššího soudu, krajských, okresních a vojenských soudů. Ústavní zákon současně umožňoval ústředním, republikovým, krajským a okresním orgánům Národní fronty (tj. fakticky příslušným teritoriálním orgánům KSČ) navrhnout odvolání poslance jakéhokoliv zastupitelského sboru, pokud delší čas neplnil své poslancecké funkce anebo narušoval politiku Národní fronty anebo pokud byl pravomocně odsouzen pro trestný čin. O návrhu na zbavení mandátu hlasoval příslušný zastupitelský orgán, pouze u poslanců Sněmovny národů rozhodovala hlasováním ta národní rada, která poslance do SN jmenovala. Protože Sněmovna národů byla dočasně složena z delegovaných poslanců obou národních rad, znamenalo odvolání takového delegovaného poslance zánik jeho mandátu jak v příslušné národní radě, tak i ve Sněmovně národů. Uprázdnil-li se mandát jakéhokoliv zastupitelského sboru, nebylo až do konce volebního období třeba vypisovat nové volby, ale současně pokud to vyžadovala činnost zastupitelského sboru, mohl tento sbor na návrh příslušného orgánu Národní fronty sám doplnit kooptací počet svých poslanců na zákonem stanovený počet. Takovouto kooptací pak zákonodárský orgán potvrdil vlastním hlasováním. Volby, které se měly konat původně už na jaře a pak nejpozději do konce roku 1969, byly znovu odloženy a měly se konat nejpozději do 31. prosince 1971. Až do provedení voleb bylo možno odvolávat a kooptovat poslance i opakovaně.

Ačkoliv text zákona výslovně nehovořil o tom, že budoucí volby se neuskuteční podle platného volebního zákona z roku 1967, z díkce odůvodnění to jasně vyplývalo. Zpravodaj ústavněprávních výborů obou sněmoven Vincenc Červinka odůvodnil totiž návrh zákona takto: „*Nám poslancům a občanům obou našich národů je dobře známo, že na základě rozhodnutí ÚV KSČ byly připravovány volby na rok 1968 na základě zákonů přijatých na podzim roku 1967. Zákony přinášely mnohé pozitivní prvky, jako např. systém vícemandátových obvodů, stanovení náhradníků a další. [...] Bohužel přes veškerou snahu komunistické strany, vlády, Národní fronty a Národního shromáždění volby nemohly být provedeny. Nátlakové skupiny prosazovaly např. samostatné kandidátní listiny pro každou politickou stranu, požadovaly, aby pořadí poslanců a náhradníků by-*

lo určováno podle počtu odevzdaných hlasů pro jednotlivé kandidáty, což by znamenalo nerespektování pořadí stanoveného orgány Národní fronty a odstranění nejschopnějších funkcionářů. Prosazovaly se názory dát dokonce kandidátní listiny několik dnů před volbami do rodin, aby si voliči mohli upravit kandidátní listiny doma, pochopitelně proto, aby antisocialistickým silám bylo možno tyto voliče ovlivňovat. Byly uplatňovány i jiné nepochopitelné [sic] návrhy. Již tenkrát bylo zřejmé, oč šlo nátlakovým skupinám a jejich duchovním vůdcům. Taková byla v té době situace a politická atmosféra. Nehorázná štvavá kampaň sdělovacích prostředků a protikomunistických, antisocialistických a pravicových skupin volby v roce 1968 znemožnila.⁵² Přeloženo z komunistického „newspeaku“ do srozumitelné češtiny řekl Červinka se směsí drzosti a otevřeného cynismu toto: volby se zatím nemohou konat, protože by voliči zvolili za poslance jiné kandidáty než ty poslušné, které tam chceme mít.

Část poslanců, která nepochybovala o tom, že mandát tak jako tak ztratí, rezignovala anebo zasedání bojkotovala: při jednání v české části Sněmovny národů bylo přítomno ze 75 poslanců nominovaných přechodně Českou národní radou jen 60 poslanců, ve slovenské ze 75 jen 57 a ve Sněmovně lidu z 300 poslanců jen 220. Zbytek se podřídil: rozprava se nekonala a s výjimkou jednoho poslance české části Sněmovny národů a dvou poslanců Sněmovny lidu pro návrh hlasovali všichni přítomní poslanci.⁵³

Zákon byl ještě týž den publikován ve Sbírce zákonů pod číslem 117/1969 Sb.,⁵⁴ a vstupoval tedy v platnost okamžitě. Následující den – 16. října odpoledne – se konala nová schůze Sněmovny lidu, na které byli podle právě schváleného ústavního zákona zbaveni hlasováním sněmovny mandátů poslanci Jan Šubrt, Jiří Pelikán, Václav Prchlík, František Vodsoň, MUDr. František Kriegel, CSC., JUDr. Gertruda Sekaninová a Ing. Božena Fuková, tj. ti poslanci, kteří buď zůstali v zahraničí, anebo na podzim 1968 odmítli hlasovat pro smlouvu o „dočasném“ pobytu sovětských vojsk.⁵⁵ Při hlasování se proti tomu, aby byli zbaveni mandátu, nikdo nevyslovil. Alexander Dubček zůstal formálně poslancem Sněmovny lidu až do 8. července 1970, kdy byl na návrh předsedy ústřed-

52 Stenografický protokol o 3. společné chůzi SL a SN FS, I. volební období, 15. 10. 1969, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1969fs/slsn/stenprot/003schuz/s003005.htm> (11. 1. 2021).

53 Stenografický protokol o 3. společné schůzi SL a SN FS I. volební období, 15. 10. 1969, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1969fs/slsn/stenprot/003schuz/s003006.htm> (29. 5. 2022)

54 *Sbírka zákonů ČSSR, ČSR, SSR*, částka 38, s. 413–414.

55 Stenografický protokol o 5. schůzi SL FS, I. volební období, 16. 10. 1969, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1969fs/sl/stenprot/005schuz/s005001.htm> (11. 1. 2021).

ního výboru NF Miloslava Vacíka rovněž zbaven mandátu. Ani nyní se při hlasování sněmovny proti tomu nikdo nepostavil.⁵⁶

Největší čistka se odehrála na půdě České národní rady. Bylo to pochopitelné, protože tento orgán byl ustaven v roce 1968 a reformní síly v něm měly silné zastoupení. Předseda Ústředního výboru Národní fronty České socialistické republiky Josef Korčák oznámil na 5. schůzi ČNR 26. listopadu 1969, že byl proveden pohovor s celkem 62 poslanci, z nichž 53 se rozhodlo na svůj mandát rezignovat. Zbylých devět (Zdeněk Rychtrmoc, Jan Mikeska, Liběna Snížková, Rudolf Battěk, Eduard Goldstücker, Zdeněk Hejzlar, Milan Hübl, Ota Šik a Václav Tůma) byli následně hlasováním mandátu zbaveni.⁵⁷ Česká národní rada provedla kooptaci dvaasedesáti poslanců. Poté rezignoval předseda Čestmír Císař, který byl nahrazen Evženem Erbanem a bylo vyměněno celé předsednictvo. Nakonec „nová“ ČNR zvolila navržené nové poslance do Sněmovny národů náhradou za ty, kteří ztrátou mandátu v ČNR ztratili i mandát poslance Sněmovny národů.⁵⁸ *Rudé právo* v komentáři k personálním čistkám s uspokojením konstatovalo, že „v ČNR je konečně čistý stůl“.⁵⁹

Čistka na půdě Slovenské národní rady měla mnohem omezenější rozsah, než tomu bylo v ČNR. Na zasedání pléna SNR 1. prosince 1969 se vzdali poslaneckého mandátu Róbert Harenčár, Július Ruman a Martin Hraško. Harenčiar a Ruman tím zároveň ztráceli mandát poslance Sněmovny národů Federálního shromáždění, kam byli delegováni. Místo nich SNR delegovala do SN FS Jána Štanclá a Jozefa Malinu.⁶⁰ Malý rozsah personálních změn v SNR byl způsoben tím, že do SNR se už při kooptacích na podzim 1968, kdy bylo třeba doplnit počet poslanců na stanovených 150, dostali lidé vyhovující Husákově vedení. Ve funkci také až do smrti v roce 1975 zůstal dosavadní předseda SNR Ondrej Klokoč.

Sněmovna národů na své 5. schůzi 3. prosince 1969 vzala na vědomí, že dnem 26. listopadu 1969 přestaly být členy České národní rady a tím též poslanci Sněmovny národů Jaroslav Černý, Miluše Fischerová, Josef Fořt, Vítězslav Frank, Rudolf Grtner, František Gebauer, Jiří Grospič, Zdeněk Jičínský, Karel Kácl, Vladimír Kašpar, Miloš Matějka, Jan Mikeska, Zdeněk Onderek, Rudolf Smutný, Josef Špaček, Eduard Tománek, Antonín Václavík, Zbyněk Vo-

56 Stenografický záznam o 9. schůzi Sněmovny lidu dne 8. 7. 1970, tamtéž, online in: <http://www.psp.cz/eknih/1969fs/sl/stenprot/009schuz/s009001.htm> (2. 1. 2021).

57 Stenografický protokol o 5. schůzi ČNR, I. volební období, 26. 11. 1969, tamtéž, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1969cnr/stenprot/005schuz/s005001.htm> (cit. 2. 1. 2021).

58 Stenografický protokol o 5. schůzi SN FS, I. volební období, 3. 12. 1969, tamtéž, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1969cnr/stenprot/005schuz/s005004.htm> (2. 1. 2021).

59 *Rudé právo*, 1. 12. 1969, s. 2.

60 *Pravda*, 2. 12. 1969, s. 2.

krouhlický a Otto Wichterle a že dne 1. prosince přestali být poslanci Slovenské národní rady a tím též poslanci Sněmovny národů Robert Harenčár a Martin Hraško.⁶¹

Většina „nežádoucích“ poslanců všech tří parlamentů i národních výborů formálně nebyla odvolána, nýbrž sama rezignovala. Do března opustilo Federální shromáždění v důsledku rezignace 101 poslanců a 16 jich bylo odvoláno; v České národní radě rezignovalo 85 poslanců a 10 jich bylo odvoláno, v Slovenské národní radě rezignovalo 28 a 5 pět odvoláno. Národní výbory opustilo během roku 1970 téměř 15 % poslanců.⁶² Protože tak velký úbytek ohrožoval fungování zastupitelských sborů, byly všechny sbory průběžně doplňovány koptacemi. Ústavní zákon č. 117/1969 Sb. definitivně zpochybnil princip nezávislosti a nedotknutelnosti poslance a je důkazem nejhlubšího úpadku československého parlamentarismu.

Volby a zastupitelské sbory v období normalizace

První volby v období normalizace se konaly teprve na podzim roku 1971, v návaznosti na XIV. sjezd KSČ, kterým byla oficiálně ukončena „*konsolidace společnosti po krizovém období*“. Přípravám voleb po konsolidaci poměrů věnovalo Husákovo vedení velkou pozornost. Jejich průběh měl ukázat, do jaké míry je společnost skutečně konsolidována podle představ vedení. Obavy vzbuzovala především možnost většího bojkotu voleb.

Samotná koncepce voleb byla schválena v předsednictvu ÚV KSČ už 19. března 1971 a harmonogram jejich příprav byl přijat 23. dubna 1971, tedy ještě před konáním XIV. sjezdu KSČ.⁶³ PÚV KSS schválilo vlastní harmonogram s ohledem na slovenské poměry. K rozpracování koncepce došlo teprve po XIV. sjezdu. Předsednictvo ÚV KSČ na své 3. schůzi 25. června 1971 projednalo zprávu o přípravě voleb spolu s body, které je třeba ještě upřesnit či dořešit. Bodů bylo celkem šest. Podle bodu č. 1 při jednání s ostatními stranami NF měla KSČ trvat na principu, že nadpoloviční většinu kandidátů tvoří členové

61 Stenografický protokol o 5. schůzi SN FS, I. volební období, 3. 12. 1969, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1969fs/sn/stenprot/005schuz/s005001.htm> (2. 1. 2021). Viz též Stenografický záznam 5. schůze České národní rady 26. 11. 1969, tamtéž, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1969cnr/stenprot/005schuz/> (24. 2. 2021).

62 VILÍMEK, Tomáš: „*Všichni komunisté do uren*“, s. 132.

63 XIV. sjezd KSČ se uskutečnil v Praze 25.–29. 5. 1971 v návaznosti na XXIV. sjezd KSSS (30. 3.–9. 4. 1971). Před XIV. sjezdem KSČ se v Bratislavě ve dnech 13.–15. 5. 1971 uskutečnil sjezd KSS.

KSČ, a nepřipustit, aby nekomunisté posilovali své pozice. Zvýšit se měl počet kandidátů bez politické příslušnosti, ale u ostatních politických stran neměl být brán zřetel na růst členské základny v posledním období, tj. v letech 1968–1969. Bod 2 požadoval jako už standardně zvýšení počtu kandidátů z řad dělníků ve výrobě a rovněž zvýšení zastoupení žen a mladých lidí. Další, třetí bod, se týkal důležité otázky, zda někdejší členové KSČ, kteří byli při čistkách vyškrtnuti (o vyloučení se v textu vůbec nehovořilo), mohou být členy volebních komisí, popř. zda mohou být navrhováni i za kandidáty. S touto sensitivní otázkou si předsednictvo příliš nevědělo rady. O členství ve volebních komisích a v místních národních výborech totiž nebyl mezi veřejností nijak velký zájem, někdejší členové KSČ měli naproti tomu zkušenosti a často i ochotu ke spolupráci. Bylo jasné, že místní volební komise a místní národní výbory bez vyškrtnutých členů v některých obcích vůbec nebude možné sestavit. Předsednictvo nakonec rozhodlo, aby se otázka někdejších členů KSČ řešila individuálně podle současných i někdejších politických postojů dotčené osoby a místní situace. Bod 4 se týkal navrhování kandidátů. Kandidáti do nejvyšších zastupitelských sborů, tedy do Federálního shromáždění a obou národních rad, měli být vybráni jako první přímo „na centrální úrovni Národní fronty“, což reálně znamenalo na úrovni předsednictva ÚV KSČ; kandidáti do národních výborů měli být navrhováni na příslušné úrovni stranického aparátu. Otevřená zůstala otázka, do jaké míry mají mít krajské výbory KSČ možnost ovlivňovat výběr parlamentních kandidátů. Bod 5 se týkal kádrové přípravy volebních komisí a poslední, šestý bod návrhu na prodloužení volebního období na pět let, aby odpovídalo délce mezi sjezdy KSČ a pětiletým hospodářským plánům. Předsednictvo zprávu schválilo a ustanovilo osmičlennou operativní komisi pro přípravu voleb pod Husákovým předsednictvím, která měla pravidelně informovat PÚV. Obdobné komise měly být vytvořeny na úrovni KV KSČ a OV KSČ.⁶⁴

Při analýze koncepce lehce zjistíme, že předsednictvo ÚV KSČ se vrátilo k modelu jednotné kandidátky Národní fronty v jednomandátových obvodech s jediným kandidátem v každém obvodu. K tomu je nutno dodat, že ještě v červnu 1969, tedy už po nástupu Gustáva Husáka do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ, se při volbách, které se měly na podzim původně konat, počítalo s více kandidáty.⁶⁵ Důraz byl nyní opět kladen na „dělnický a rolnický“ charakter všech tří parlamentů a na podíl žen, které podle výpočtu historičky Adély Gjuričové v období normalizace tvořily zhruba 30 % všech poslanců.⁶⁶

64 NA, KSČ-ÚV, 02/1 – předsednictvo, 1971–1976, sv. 2, arch. j. 3, bod 2.

65 VILÍMEK, Tomáš: „Všichni komunisté do ureň“, s. 131.

66 GJURIČOVÁ, Adéla – ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Návrat parlamentu. Češi a Slováci ve Federálním parlamentu 1989–1992*. Praha 2018, s. 58.

Návrh zákona o volbách do Federálního shromáždění byl podán ve Federálním shromáždění jako poslanecká iniciativa místopředsedy Národní fronty poslance prof. MUDr. Tomáše Trávníčka a skupiny poslanců. Současně byl podán rovněž jako poslanecká iniciativa návrh ústavního zákona na prodloužení volebního období ze čtyř na pět let. Podle zpravodaje JUDr. Vladimíra Maříka bylo důvodem srovnání délky volebního období s frekvencí sjezdů KSČ a pětiletými plány. Oba návrhy byly projednány jako třetí a čtvrtý bod 8. společné schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů 6. července 1971. Při odůvodňování návrhu zákona se Mařík vůbec netajil tím, že jde o návrat ke způsobu voleb tak, jak probíhaly před rokem 1968, když řekl, že „naše dosavadní zkušenosti svědčí pro jednomandatové volební obvody, které umožňují užší styk voličů s poslancem i uplatnění jeho plné politické odpovědnosti vůči voličům i Národní frontě.“⁶⁷ Jan Němec v diskusi k návrhu volebního zákona zase řekl toto: „Všichni máme v živé paměti všechny ty hlásné trouby masarykovské a benešovské demokracie, které propagovaly volnou hru politických sil.“⁶⁸ Kritizoval také návrhy na reformu voleb z roku 1968, o nichž prohlásil, že to byl „jeden z klasických případů manipulace, jíž byl čs. lid v roce 1968 pravicovými silami řízen“.⁶⁹ Obě sněmovny samozřejmě oba návrhy zákonů jednohlasně schválily.⁶⁹ Rudé právo přineslo o novém volebním zákonu následující den zprávu se stručným výtahem řeči poslanců, avšak obsah zákona nijak nekomentovalo.⁷⁰

Schválený zákon o volbách do Federálního shromáždění stanovoval, že kandidáty pro jednotlivé volební obvody navrhuje KSČ, politické strany a společenské organizace sdružené v Národní frontě, přičemž v každém obvodu může být navržen jeden nebo více kandidátů (§ 24). Nový zákon tak výslovně rušil ustanovení o tom, že kandidáti mají být těmito organizacemi navrhováni na schůzích voličů, a také možnost, aby bylo na těchto schůzích navrženo více osob. Při vlastních volbách byl tak jako dříve za platný hlas odevzdaný proti kandidátovi uznáván jen takový volební lístek, kde bylo celé jméno i příjmení

---

67 Stenografický protokol 8. společné schůze SL a SN FS, I. volební období, 6. 7. 1971, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1969fs/slsn/stenprot/008schuz/s008008.htm> (9. 1. 2021).

68 Tamtéž, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1969fs/slsn/stenprot/008schuz/s008012.htm> (9. 1. 2021). Němec sice nikoho konkrétního nejmenoval, ale zřejmě šlo o návrhy Vladimíra Klokočky, které ovšem ve svém vystoupení dezinterpretoval.

69 Ústavní zákon č. 43/1971 Sb. ze dne 6. července 1971, kterým se mění čl. 86 Ústavy a čl. 30 a 103 ústavního zákona o československé federaci. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, České socialistické republiky, Slovenské socialistické republiky*, roč. 1971, částka 14, s. 245; zákon č. 44/1971 Sb. ze dne 6. července 1971 o volbách do Federálního shromáždění. *Tamtéž*, s. 246–253.

70 *Rudé právo*, 7. 7. 1971, s. 1–2.

kandidáta jasně přeškrtnuto (§ 35). Zákon ponechával v platnosti voličské průkazy, tj. možnost voliče nechat se vyškrtnout z voličského seznamu v místě bydliště a na základě vydaného voličského průkazu volit v jiném volebním obvodu (§ 9). V období normalizace bylo toto opatření občas využíváno občany, kteří se chtěli trapné volební frašce vyhnout. Požádal-li totiž volič o vydání voličského průkazu, byl ze seznamu voličů ve své obci vyškrtnut a volební komise se o něj více nestarala; pokud se nikde v den volby do volebního seznamu nezapsal, volit nemusel, aniž by si toho většinou někdo všiml. Pamatováno bylo i na čisté teoretickou možnost, že by navržený kandidát nebyl zvolen: v takovém případě se měla do 14 dnů konat nová volba (§ 46). Zachována zůstala i možnost odvolání poslance na návrh orgánu Národní fronty. V takovém případě měli o odvolání rozhodnout voliči poslancova obvodu na shromáždění veřejným hlasováním (§ 49).

V návaznosti na zákon o volbách do FS schválily i obě národní rady své zákony o volbách: Česká národní rada tak učinila 7. července a Slovenská národní rada 8. července 1971.⁷¹ Po obsahové stránce, tj. pokud jde o navrhování kandidátů a průběh voleb, byly zákony shodné se zákonem o volbách do Federálního shromáždění.⁷² Zajímavé je, že ačkoliv měly republiky své vlastní občanství (každý občan ČSSR byl od 1. ledna 1969 občanem České či Slovenské socialistické republiky podle místa svého narození, resp. místa narození svých rodičů), zákony tuto skutečnost vůbec nerefletovaly. I voliči – občané České socialistické republiky, pokud žili na Slovensku, – volili do Slovenské národní rady a slovenské části Sněmovny národů a analogicky voliči – občané Slovenské socialistické republiky žijící v České socialistické republice – volili do České národní rady a české části Sněmovny národů. Tuto nelogičnost převzaly i volební zákony z polistopadového období.

Národní rady obou republik souběžně s přijetím zákona o volbách do příslušné národní rady přijaly také 7. a 8. července 1971 zákony o volbách do národních výborů ve své republice.⁷³ V každém volebním obvodě se volil jen jeden poslanec, pouze v malých obcích do 3 000 obyvatel byla přípustná výjimka.

---

71 Zákon České národní rady č. 53/1971 Sb. ze dne 7. července 1971 o volbách do České národní rady. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, České socialistické republiky, Slovenské socialistické republiky*, roč. 1971, částka 16, s. 285–291, zákon Slovenské národní rady č. 55/1971 Sb. ze dne 8. července 1971 o volbách do Slovenské národní rady. *Tamtéž*, částka 17, s. 301–307.

72 § 23 odst. 2 a § 34 odst. 1 zákona ČNR č. 53/1971 Sb., § 24 odst. 2 a § 35 odst. 1 zákona SNR č. 55/1971 Sb.

73 Zákon České národní rady č. 54/1971 Sb. ze dne 7. července 1971 o volbách do národních výborů v České socialistické republice. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, České socialistické republiky, Slovenské socialistické republiky*, roč. 1971, částka 16,

Podle velikosti obce byl počet poslanců stanoven v rozpětí od 9 do 25 a tyto bylo možné volit v jediném volebním obvodu.⁷⁴ Způsob navrhování kandidátů byl shodný jako v případě kandidátů do národních rad a Federálního shromáždění. Shodný byl i průběh voleb a počítání hlasů pro a proti kandidátům NF.⁷⁵

Od počátku se počítalo s tím, že všechny volby se budou konat společně a pro každý zastupitelský orgán obdrží volič zvláštní volební lístek (kandidátku) jen s jedním jménem. Možnost, kterou zákony dávaly, totiž aby ve volebním obvodu bylo zaregistrováno více kandidátů Národní fronty, se nikde nerealizovala. Volby byly stanoveny na pátek a sobotu 26. a 27. listopadu 1971. Průběh předvolební kampaně vedení KSČ pozorně sledovalo. Voliče navštěvovaly agitační dvojice: ty zvaly voliče na volby a přesvědčovaly je, aby se voleb zúčastnili. Předávaly voličům legitimační lístky, prováděly kontrolu voličských seznamů. Seznamovaly s navrženými kandidáty a s volebními programy, zjišťovaly nemocné osoby, které se nemohou dostavit k volbám, zodpovídaly dotazy, prodávávaly účast ve volbách první den a také získávaly voliče k uzavírání závazků na plnění místních volebních programů.

Souhrnná zpráva o průběhu předvolební kampaně konstatovala některé negativní jevy: odmítání jednotlivců zúčastnit se voleb, opakující se případy rozesílání letáků, anonymních dopisů a psaní různých protivládních hesel, poškozování agitačních materiálů a volebních vyhlášek. Ovšem, jak se ve zprávě uvádí, „počet voličů, kteří výslovně odmítli účast na volbách, byl zcela nepatrný. Znovu se v některých místech setkali agitátoři s případy, kdy někteří voliči podmiňovali svoji účast na volbách splněním některých svých osobních požadavků (např. bytových, údržba domů apod.).“⁷⁶

Před volbami roku 1971 vydalo několik opozičních seskupení, tehdy jinak značně rozdrobených, společný leták nadepsaný „Občané“, vyzývající k bojkotu voleb anebo škrtnutí kandidátů. Iniciativa vyšla zřejmě od historika Jana Tesaře a skupiny „Revoluční hnutí – Jan Palach“, autorem byl zřejmě někdejší studentský aktivista Jiří Müller, vystupující jménem „Hnutí občanské odpovědnosti“. S obsahem vyslovalo souhlas Československé hnutí za demokratický socialismus (Milan Šilhan) a Socialistické hnutí československých občanů (Milan Hübl). Celou akce organizovali vedle Jiřího Müllera a Jana Tesaře především bývalý tajemník jihomoravského Krajského výboru KSČ v Brně Jaroslav Šabata

---

s. 292–299, zákon Slovenské národní rady č. 56/1971 Sb. ze dne 8. července 1971 o volbách do národních výborů v Slovenské socialistické republice. Tamtéž, částka 17, s. 308–315.

74 FLEGL, Vladimír: *Ústavní základy Československé socialistické republiky*. Praha 1981, s. 60.

75 § 24 odst. 2 a § 35 odst. 1 zák. ČNR č. 54/1971 Sb., § 24 odst. 2 a § 35 odst. 1 zák. SNR č. 56/1971 Sb.

76 NA, KSČ-ÚV, 02/1 – předsednictvo, 1971–1976, sv. 20, arch. j. 20, inf. 11.

a Rudolf Battěk.⁷⁷ Leták začínající oslovením „Občané“ upozorňoval na skutečnost, že v Československu není uzákoněna volební povinnost, a občané proto mají právo k volbám nejít. Bojkot voleb označoval leták za nejlepší vyjádření protestu s normalizačním režimem. Pokud už občané k volbám půjdou, leták radil, jak hlasovat proti navrženému kandidátovi, popřípadě jak přerhnout či jinak znehodnotit hlasovací lístek tak, aby to volební komise při jeho vhažování do urny nezaregistrovala. Jiný leták s podpisem „Moravané“, vyzýval rovněž občany k bojkotu voleb. Podle policejních svodků bylo jen v době od 8. do 15. listopadu 1969 zadrženo či samotnými občany odevzdáno přes pět tisíc letáků proti volbám, převážně v Praze a v Brně.⁷⁸

Samotný průběh voleb byl pečlivě monitorován. Zprávy o průběhu podávaly jednotlivé volební komise, které měly nařízeno pečlivě sledovat, kdo veřejně škrtá kandidáty či „jde za plentu“ a podávat o tom zprávy. Ty se shromažďovaly za celý okres a pak za celý kraj. Předsednictvu ÚV KSČ byla zaslána svodka za každý den po jednotlivých krajích. Zvlášť byla hodnocena situace v Praze a Bratislavě a hlasování v ozbrojených silách.⁷⁹

Už při čtení zprávy o průběhu prvního dne voleb⁸⁰ je zřejmé, že výzvy opozice k bojkotu neměly úspěch. Někteří opoziční aktivisté ostatně sami pochybovali o účelnosti celé akce. Považovali ji za dané situace za neefektivní a vnímali ji jako zbytečné riziko. Jejich obavy se brzy potvrdily, když byla řada rozšiřovatelů letáků 8. listopadu pozatýkána.⁸¹ Zorganizovat bojkot voleb ostatně bylo v dané situaci nereálné: k alespoň částečnému úspěchu by bylo zapotřebí rozvětvené organizace s poměrně širokou podporou veřejnosti, jako tomu bylo při posledních komunistických volbách v Polsku v roce 1984, resp. 1985.⁸²

Zpráva o průběhu prvního dne voleb konstatuje, že nálada je dobrá, většina občanů volí manifestačně, tj. nejde za zástěnu. „Rušivých momentů“ bylo velmi

---

77 OTÁHAL, Milan: První fáze opozice proti takzvané normalizaci (1969–1972). In: MANDLER, Emanuel (ed.): *Dvě desetiletí před listopadem* 89. Praha 1993, s. 29. Podrobněji ke vzniku letáku „Občané“ viz VILÍMEK, TOMÁŠ: „Všichni komunisté do uren“, s. 273–274.

78 VILÍMEK, TOMÁŠ: „Všichni komunisté do uren“, s. 272–273.

79 Podrobné zprávy o všech volbách po linii bezpečnostních složek zpracoval na základě materiálů uložených v Archivu bezpečnostních složek Tomáš Vilímek ve své monografii „Všichni komunisté do uren“, s. 129–219.

80 NA, KSČ-ÚV, 02/1 – předsednictvo, 1971–1976, sv. 20, arch. j. 21, inf. 2.

81 VILÍMEK, TOMÁŠ: „Všichni komunisté do uren“, s. 275.

82 V Polsku se 17. 6. 1984 konaly poslední komunistické volby do národních rad (obdobu československých národních výborů) a 13. 10. 1985 do Sejmu. Podzemní struktury zakázaného odborového sdružení „Solidarita“ vyzvaly k bojkotu voleb a opakovaně za něj agitovaly, což přineslo úspěch. I podle oficiálních výsledků se voleb do národních rad zúčastnilo jen 74,8 % a do Sejmu 78,8 % voličů, zatímco podle tvrzení opozice byla účast v obou hlasováních jen něco nad 50 %. DUDEK, Antoni – ZBLEWSKI, Zdzisław: *Utopia nad Wisłą*, s. 327–328.

málo: v Praze 10 na sídlišti Malešice, středisko Třebšín, dva voliči – matka se synem – roztrhali veřejně kandidátky a do urny hodili prázdné obálky. V Praze 9 na sídlišti Prosek, volební obvod 40, si „čtyři voliči ponechali kandidátku s Husáka, ostatní vhodili do volební urny“. V okrese Praha-západ se někteří voliči obrátili zády k volební komisi a škrtnali kandidáty NF, aniž šli za plentu. V obci Přední Kopanina dosáhl počet voličů, kteří šli za plentu, 40 %. V Jihočeském kraji v okrese Písek ve čtyřech obcích vždy 1 volič veřejně roztrhal všechny kandidátky. Zpráva konstatuje, že „v obci Míšenici jde o občana Holečka, bývalého 40ha kulaka“. V Západočeském kraji v okresu Sokolov, obci Habartov Vladimír Mráz veřejně roztrhal ve volební místnosti kandidátku. V Kynšperku nad Ohří zdravotní sestra Eva Bolváryová veřejně škrtnala kandidáty. V Severočeském kraji byly v Liberci v odjezdové hale na nádraží zjištěny hanlivé nápisy na volebních plakátech. Ve Východočeském kraji se vyskytly případy odmítání účasti ve volbách a větší počet škrtnutých kandidátů. Nejvíce lidí „za plentou“ bylo v obci Zábrodí v okresu Náchod, celá jedna pětina z celkové účasti na volbách. Nejnižší účast v tomto okrese byla v obci Dolany; zpráva to odůvodňovala tím, že zde žije bývalý ministr zemědělství Borůvka, spjatý s reformním procesem. V Dolanech odvolilo jen 29,2 %. V Hustířanech bylo za plentou celkem 20 % voličů. Na Moravě se nevyskytly celkem žádné „rušivé“ jevy. Pouze do Hustopečí přijel autobusový zájezd z Prahy, ze kterého 20 osob volilo na základě voličských průkazů a všichni šli „za plentu“. Na Slovensku se vyskytly jen dvě „závady“ v Bratislavě: ve volební místnosti č. 135 jeden volič převzal volební lístky, a aniž by se zúčastnil hlasování, odešel pryč. U agitačního střediska č. 135 jeden volič přinesl a postavil dřevěný kříž, který byl ale okamžitě odstraněn. Hlavní politická správa Československé lidové armády neohlásila žádné „závady.“⁸³ *Rudé právo* tak mohlo s uspokojením svou reportáž o prvním dni voleb uvést palcovým titulkem „*Naprostá většina občanů volí manifestačně*“.⁸⁴

Zpráva za 27. listopad rovněž dávala důvod k optimismu. V Praze voliči chodili za plentu jen ojedinele, např. na Vysoké škole zemědělské ze zapsaných 800 voličů jich šlo zatím za plentu asi 10 %. Dále zpráva uvádí: „*Soudruh Loch, bezpartijní dělník z Tesly Karlín, který vystoupil na mítinku Pražanů, přinesl dnes v poledne na OV KSČ Praha 8 dopis z Brna II, v němž byl leták zaměřený proti volbám (podepsáno „Hnutí odporu“). Materiál byl předán bezpečnosti.*“ Ve Středočeském kraji „*manželka bývalého člena ÚV KSČ Vodsloně navštívila zmocněnce pro volby Ing. Hlízдила a sdělila mu, že ona ani manžel nepůjdou volit,*

83 NA, KSČ-ÚV, 02/1 – předsednictvo, 1971–1976, sv. 20, arch. j. 21, inf. 2.

84 *Rudé právo*, 27. 11. 1971, s. 1.

protože se necítí svobodnými. Manžel je stále vyslýchán kvůli peticím a na kano-
nech se vládnout nedá. Oznámila také, že jeden syn studuje ve Francii, a pokud
jde o další dva, nemůže za ně mluvit a neví, zda půjdou volit.“ Ve Východočes-
kém kraji došlo v Úpici a v Hostinném k pomluvám dvou funkcionářů (zpráva
neuvádí, o co konkrétně šlo a jak se to týká voleb). V okrese Havlíčkův Brod
několik důchodců odmítlo jít k volbám z důvodů, že jim nebyl upraven dů-
chod. K „politické provokaci“ došlo v Pardubicích: na domovním bloku, kde
byly problémy s teplofikací, byl vyvěšen list s textem: „Jsi-li spokojen, jdi volit.“
V okrese Semily „došlo k hrubé závadě v případě přípravy hlasovacích lístků do
FS. Místo lístků se jménem s. Hamouze byly buď jiné, nebo prázdné. Rozsah není
blíže určen.“ Volební komise nicméně zajistila dotisk nových lístků v místní tis-
kárně. Na Slovensku byly zaznamenány dva incidenty v Bratislavě, kde byl za-
chycen jeden leták proti volbám. Kromě toho jeden občan „zastrašoval ve vo-
lební místnosti voliče“.⁸⁵

Podle zprávy ústřední volební komise dopadly volby takto: pro kandidátku
NF bylo odevzdáno do Sněmovny lidu FS celkem 99,81 %, do Sněmovny náro-
dů 99,77 %, do České národní rady 99,78 %, do Slovenské národní rady 99,94 %,
do krajských národních výborů 99,84 %, do okresních národních výborů
99,77 % a do místních národních výborů 99,85 %.⁸⁶ Regulérnost těchto výsled-
ků nelze ověřit, ale s ohledem na zprávy o průběhu voleb není pravděpodobné,
že by byl výsledek nějak zásadně upravován, snad leda v tom smyslu, že tak jako
v předchozích volbách byly za platné hlasy pro kandidáty NF započítány i úmysl-
ně poškozené lístky. Za hlas proti kandidátovi Národní fronty byl považován
jen takový, kde bylo skutečně jméno a příjmení kandidáta od počátku až do-
konce přeškrtnuto. Tento systém manipulace byl běžný už od roku 1954⁸⁷ a byl
znám i v jiných socialistických státech.⁸⁸ Žádná falsifikace výsledků ale ve sku-
tečnosti nebyla zapotřebí. Společnost už byla zase poslušná a předsednictvo
ÚV KSČ mohlo být spokojeno. Spokojeno také skutečně bylo a na své 19. schů-
zi 27. listopadu večer označilo průběh voleb jako úspěšný.⁸⁹ Československý
filmový týdeník z prvního prosincového týdne roku 1971 (č. 49/1971,

85 NA, KSČ-ÚV, 02/1 – předsednictvo, 1971–1976, sv. 20, arch. j. 21, inf. 3.

86 Československé dějiny v datech, s. 634.

87 OPAT, Jaroslav: *Z času válek a chaosu. Vzpomínky a úvahy*. Praha 2014, s. 67–68.

88 V NDR byly tímto způsobem prokazatelně zfalšovány obecní volby 7. května 1989, na což formující se opozice, která provedla vlastní sčítání počtu škrtnutých kandidátů, okamžitě upozornila. Zfalšované obecní volby vyvolaly demonstrace v některých městech. Tyto demonstrace nakonec vedly k pádu režimu a zániku NDR. VYKOUKAL, Jiří – LITERA, Bohu-
slav – TEJCHMAN, Miroslav: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*.
Praha 2000, s. 710.

89 NA, KSČ-ÚV, 02/1 – předsednictvo, 1971–1976, sv. 20, arch. j. 22, b. 2.

1386/2379) věnoval celý obsah volbám: štáby ukazovaly nejrůznější osobnosti veřejného a kulturního života, jak si berou ze stolu, za kterým sedí volební komise, kandidátky Národní fronty a hned je bez jakýchkoliv úprav házejí do urny stojící vedle. Ani v jednom případě se neobjevil záběr, v němž by volič šel s kandidátkami „za plentu“, která na záběrech není vůbec vidět.

První normalizační volby se staly vzorem pro všechny další volby, které se konaly 22.–23. října 1976, 5.–6. června 1981 a konečně 23.–24. května 1986. Z reformních pokusů udělat z plebiscitního show volby alespoň částečně, jak to předpokládaly zákony z roku 1967, nezbylo nic. Je otázka, do jaké míry si Husákovo stranické vedení uvědomovalo, že téměř stoprocentní účast ve volbách s téměř stoprocentním odevzdáváním hlasů pro předem vybraného kandidáta Národní fronty jsou už na první pohled nedůvěryhodné a žádnou podporu obyvatelstva politice KSČ ve skutečnosti nevyjadřují. Samozřejmě, nedá se předpokládat, že by Husák a ostatní členové předsednictva byli tak naivní, aby uvěřili tomu, že skutečně 99 % dospělého obyvatelstva jejich politiku podporuje; spíše to vypadá tak, že nechtěli do už zaběhnutého a vyzkoušeného systému „voleb“ zasahovat ve smyslu známého jezuitského hesla *quietur non movere*. Teprve na sklonku normalizačního období, v období přestavby a po Husákově odchodu z funkce generálního tajemníka ÚV KSČ, se stranické vedení k myšlence volby z více kandidátů velmi opatrně vrátilo a vyzkoušelo ji na jaře 1989 v doplňovacích volbách v několika volebních obvodech.⁹⁰ To se ale již vymyká rámci této studie.

---

90 CHARVÁT, Jakub – ŠTEFEK, Martin: Kořeny československé volební reformy připravované v druhé polovině osmdesátých let dvacátého století. In: *Politologický časopis*, 2010, roč. 17, č. 1, s. 24–36.

STUDIE

Evropské paralely pro scestí a selhání federalistického myšlení v prostoru bývalého Československa

VLADIMÍR GONĚC

European parallels of the delusions and failures of federalist thinking in former Czechoslovakia

This paper is based on Constantin Frantz's concept of a true "federation for citizens". Frantz's concept has been misunderstood and neglected by a large part of the persons involved in constitutional thinking in the mid 19th century Bohemia and Upper Hungary, that is, the territories of today's Czech and Slovak Republics. The result of that neglect and misunderstanding was delusion. The Czech Faculty of Law at Charles University in Prague became a stronghold of dogmatic centralist thinking; it found itself in conflict with other university faculties in interwar Czechoslovakia. With the take over of the Communist Party in February 1948, critical federalist thinking vanished, as a result of government domestic policy. After August 1968, critical federalist thinking as a concept of federation ceased to exist, since the concept 'federation' was bereft of its true sense. This resulted in the painful lack of understanding of the inherent problems of federalism and decentralisation in the early 1990s.

Keywords: Constantin Frantz; Czech and Slovak federalist thinking; fake federation; centralism; Prussian and "Soviet" federalism

Tento příspěvek navazuje mimo jiné na studie autora zveřejněné ve svazcích *Česko-slovenské historické ročenky* 2008, 2017–2018 a 2019–2020.¹ Je v tom

1 GONĚC, Vladimír: K trendům v politickém systému a federalizaci. In: *Pražské jaro 1968: spory o něm a v něm. Česko-slovenská historická ročenka 2008*. Brno 2008, s. 229–257; GO-

i specifickou vysvětlivkou k některým z tezí zahrnutých v annexu poslední ze studií, jež jsou uvedeny v předchozí poznámce.

Scestí federalistického myšlení v prostoru dnešní ČR a SR má své podstatně hlubší kořeny, než by byl pouhý vývoj po roku 1948. Nejobecněji lze připomenout, že – na rozdíl od kultury, u níž má smysl navracet se pro evropský prostor ke konceptu Sever–Jih a hledat v této dimenzi výrazné dělicí čáry – pro právo a právní myšlení zůstaly severoitalské městské republiky 14. století jen dílčím impulsem. Tedy členění Západ–Východ má své hluboké opodstatnění, pro právo s výraznou profilací už v období raného novověku a se silnou krystalizací v průběhu 19. století a s dalším prohloubením diferencí ve století 20.

Jen encyklopedicky připomeňme, že průkopníky nového práva se staly v raném novověku především univerzity v Nizozemí, v čele s univerzitou v Leydenu, v konkrétním rozvoji občanského práva, obchodního práva, a dokonce i mezinárodního práva soukromého. K nim se brzy řadily i univerzity v Porýní (z nichž pro právo za absolutní špičku až do počátku 20. století platila univerzita v Bonnu), vedle nich pak univerzita číslo jedna Benátské republiky, totiž v Padově. Pro německý prostor se neuplatnila celistvost, nýbrž byl vnitřně rozdělen mezi Západ a Východ,² navíc s vnitřním mezipásmem, které blokovalo komunikaci. Právnická fakulta vídeňské univerzity nabrala směr k evropské špičce v 60. letech 19. století.

* * *

Připomeňme ve sledované souvislosti obecnější rozdíl Západu a Východu v uplatňování práva: V rámci Západu už na prahu 20. století byly formulovány charakteristiky o „prorůstání společnosti právem“. Právo má mít jakožto prvořadou svou roli pomáhat jednotlivci orientovat se ve společnosti, pomáhat hledat a formovat onu křehkou rovnováhu mezi uplatňováním zájmů a potřeb jednotlivce a uplatňováním zájmů a potřeb ostatních členů společnosti.

NĚC, Vladimír: Federalismus v Československu jako nesoulad právního myšlení a politické reality. Centralizace 1918, devastace po 1939, demolicе po 1948 a 1968. In: *Roky 1848 – 1918 – 1938 – 1948 – 1968. Ich priebeh, dohry a reflexia v spoločných dejinách*. Eds. Holec, Roman – Goněc, Vladimír. *Česko-slovenská historická ročenka 2017–2018*. Bratislava 2018, s. 111–156; GONĚC, Vladimír: Několik poznámek k tématům kolem „normalizace“. In: *Počátky normalizace v Československu (1969–1971)*. Eds. Goněc, Vladimír – Holec, Roman. *Česko-slovenská historická ročenka 2019–2020*. Bratislava 2020, s. 71–92. V posledním uvedeném titulu jsou rovněž umístěny odkazy na vybraných cca dvacet titulů autora ze sumy studií, kterou publikoval k sledované problematice od r. 1994 (*Česko-slovenská historická ročenka 2019–2020*, s. 86–88).

2 Cca dle pověstné čáry „na východ od Labe“.

Ústřední orgány státu na Západě mají uloženy především úkoly, které musí plnit, a to jakožto závazek vůči občanům.

Na Východě narazíme na protipól: Posláním práva zůstává fungovat jako nástroj restringování jednotlivce, manipulování jednotlivce, šikanování, resp. i přímo terorizování jednotlivce ze strany ústřední státní moci – ať už za cara či za vlády Zalitavska, tak posléze jako princip komunistického „právního státu“.³ Odtud navazuje aktuální zájem mnohých aktérů politické špičky: Jak vývoj k západnímu uplatňování práva zablokovat v konkrétních podmínkách Polska, Maďarska, ČR etc.

Východ je značně poznamenán tím, že proces překonávání absolutismu a rozchodu se stavovskou společností probíhal jen částečně, jen formou dílčího „odkrajování“ některých prvků, při úsilí zachovat funkčnost principů absolutismu a stavovské společnosti a ponechat pro budoucí generace možnost jejich návratu či restartu v nějaké modernizovanější podobě. Není překvapivé, že do tohoto proudu úsilí po návratech patří i stalinismus a neostalinismus.⁴

Východní stát jde proti občanům, ústřední orgány státu zůstávají značnou měrou nositeli libovůle, resp. přímo nositeli zvůle, a už vůbec nehodlají fungovat jako naplňovatel úkolů vůči obyvatelstvu. Nanejvýš se je snaží zmást představami, že obyvatelstvu je blaze, a proto leží na obyvatelstvu ty a ty povinnosti.

Specificky pro témata centralismu a federalismu budiž doplněno, že Východ je dále zatížen hluboce zakořeněným vědomím potřeby silné ústřední moci, která má právo zasahovat do všeho, detailně i v nejnižších složkách moci a správy (v případě formálně federalistického uspořádání k tomu potřebuje „pouze“ nový ústavní zákon, někdy ani ten ne), resp. má přímo „povinnost“ zasahovat do všeho shora až zcela dolů, se zdůvodněním, že centrální moc je oním hlídačem a spasitelem při plnění údajně nejdůležitějších „celospolečenských“ úkolů, zdůvodňovaných národní bezpečností, jindy národní celistvostí, jindy ochranou národní kultury, či dokonce zcela vágně vyjádřené národní cti. Při bližším ohledání se tam vejde skutečně cokoliv, zároveň při onom bližším ohledání jde v praxi o výlučnou realizaci zájmů „vrchních deseti tisíc“, a to nikoli v nějakém „modernistickém“ vyjádření, nýbrž vždy ve smyslu reliktvů stavovské společnosti a stavovského smýšlení.

---

3 V Československu za režimu „normalizace“ se konkrétně operovalo s tzv. „principy socialistické zákonnosti“.

4 Včetně jeho brežněvovské a husákovské verze.

Než bude podán výklad k osobnosti, která nastavila „nové výhybky“ pro vývoj právního myšlení o federalismu ve druhé polovině 19. století, několik obecnějších poznámek k otázce funkčnosti. Ta je vleklým tématem, které se táhne desítky let jak v dimenzích myšlení o federalismu, tak v mnohých dalších rovinách. Je to vlastně součást širší otázky reflexe či absence reflexe u jakýchkoli transformací.⁵ Východiskem problému bývá až příliš často jednostranný, nedomyšlený nápad, který je dogmaticky prosazován. Pro politické praktiky pak je dalším nebezpečím svůdnost, když se jádrem stane jednorozměrné opatření, které je nadhodnoceno jako všelék – ať už je to víceméně nový (avšak insitní) nápad, anebo přízemní opisování z jiných, neadekvátních poměrů.

Výsledkem je známé „více škody než užitku“. Ať už je efekt nulový (ovšem škoda spočívá ve ztracené energii či zmarněných nákladech), anebo vznikne přímá škoda. K tomu ovšem nutno akcentovat ještě rovinu škod morálních; ty jsme si stále nezvykli náležitě vnímat, natož pak doceňovat jejich dlouhodobou zátěž.

Obecně pak můžeme nalézat krystalizaci zásadního rozporu v námětech na politická řešení:

a) je derivován model (častější případ) či spíše námět, či pouhé řečnický rozvedené heslo, o němž se od počátku nekriticky tvrdí, že je všelékem,

b) hledá se (méně často) kritický model, vůči němuž je od počátku stavěn i parametr funkčnosti. Přitom předstupněm k řešení „b“ bývá kladení otázky: která řešení nevedou ke skutečnému cíli, která mají negativní efekt, která jsou předem z konkrétních důvodů nepřijatelná. Negativní vymezení, onen vynález střeoevropské racionality, ovšem musí v určitém momentě přejít v pozitivně stavěné cíle.

Naznačená „výhybka“ se vztahuje ke Constantinu Frantzovi.⁶ Byl právním teoretikem, příznačným tvrdou kritikou do vlastních řad německých právních teoretiků, zároveň s tvrdým odmítnutím nacionální ideje a národního státu. Tedy postup „proti domácímu nacionalismu“, současně za skutečnou svobodu a za Evropu.

5 Mimočodem historie ukazuje, že ona absence reflexe je nejčastěji problémem ekonomických transformací.

6 Žil v letech 1817–1891.

V paralele k ekonomovi Friedrichu Listovi⁷ s jeho náměty „velkoprostorové ekonomiky“, se Frantz vyvinul v tvrdého kritika Lista jakožto technokrata (a vůbec technokratismus odmítal). V průběhu padesátých let 19. století postoupil ke kritice teorií evropské rovnováhy; zavrhl je jako již beznadějně nefunkční model. Očekával rozvinutí regionálních integračních trendů cestou uplatňování federalismu, a to ve vícero stupních, až do podoby rozsáhlých federací ve velkých evropských regionech; nad nimi by byla časem zformována celoevropská konfederace.

Za průlomový berme především koncept stupňovitě, resp. mnohastupňovitě výstavby federace. Tedy federace federací, resp. v jiném rozměru úzké konfederace federací etc.⁸ K tomu akcentujeme, že Frantz nevytvářel nějaké dedukované konstrukce; naopak odmítal dogmata a schémata dosavadní právní teorie⁹ a intenzivně se zabýval reálnými vnitroněmeckými integračními trendy i dalšími procesy politickými i ekonomickými.

Vyvrcholení jeho přínosu bylo založeno v souvislostech jeho kritického vyhodnocování procesu sjednocování Německa a sjednocování Itálie. Frantz obecně odmítal model centralizovaného státu a prostory Německa a Itálie hodnotil jako obzvlášť nevhodné pro ustavení unitárního národního státu. Stal se jedním z nejtvrdších kritiků jak „novoněmecké říše“, tak „novoitalské říše“ jakožto politických i právních zmetků, jako nesourodých a dlouhodobě neudržitelných konstrukcí. Stávající podobě sjednoceného Německa vytýkal fiktivní federativní uspořádání a reálně fungující centralismus, který poškozují skutečné zájmy Německa. Vystoupil takto jako první s konceptem „fiktivního federalismu“ a „fikce federace“. Itálii vytýkal extrémní centralismus, který poškozují skutečné italské zájmy.

Pro Německo akcentoval konkrétně obrovské rozdíly a nesounáležitost oblastí a obyvatelstva na západ a na východ od Labe. Současně zdůrazňoval obrovské rozdíly mezi jižním Německem a severním Německem. Výsledkem jsou jakoby čtyři různorodá Německa, avšak ani ta Frantz nepovažoval za vy-

---

7 Nominálně o necelou generaci staršímu (1789–1846).

8 FRANTZ, Constantin: *Untersuchungen über das europäische Gleichgewicht*. Wien – Berlin, Schneider 1859.

9 V tehdejší „prusko-německé“ právní teorii dominoval koncept, že federalistické uspořádání je (a ničím jiným nemůže být než) pouhou přechodovou fází mezi sumou nezávislých států a jediným centralizovaným státem, který se posléze jakýmsi „řízením osudu“ či „historickou zákonitostí“ na tomtéž území zformuje. Tento koncept byl – leckdy z bezradnosti – jednoduše opisován i do příruček mimo Německo. A jmenovitě v našem prostředí je stále nedostatečně reflektováno, že nejdalekosáhlejším prostředníkem onoho konceptu federace jako mezičlátku a zákonité cesty k centralismu byly u nás „červené“ příručky „teorie státu a práva“ a že jejich působení ještě zcela nevytizelo.

hraněné celky. Akcentoval především rozdíly, a to zásadní rozdíly etnografické, politické, duchovní.¹⁰ Blokátorem „vnitroněmeckého provozu“ je především Duryňsko (a od něho pásmo na sever až k Labi); naopak žádné skutečné centrum se nevytvořilo. Vídeň a Berlín leží v extrémní poloze, přičemž vykazují podstatný dosah na rozsáhlá neněmecká území.¹¹

Jako další zásadní problém sledoval Frantz otevřenost Německa (a mnohých jiných států, jmenovitě i Francie) navenek. Jejich území jsou neukončená, prostorově otevřená na všechny strany, se širokými pásmy promísení různorodých etnických a kulturních elementů. A tak německý národ není žádným jednotným bytím, je možno nanejvýš kostrbatě konstruovat jakýsi „národ složený z národů“. Německá území takto vycházejí Frantzovi jako „přirozený prostor pro federalizaci“. Půjde však zcela detailně o to, jaký model federalizace se podaří sestavit.¹²

V průběhu šedesátých a sedmdesátých let 19. století se Frantz soustředil na analýzu a kritiku konkrétního modelu sjednocování Německa a doformování státu, který prezentoval jako quasifederaci. V Německu byla nastolena mocenská nerovnováha; byla vytvořena příliš silná centrální moc, přitom však tato centrální moc je fakticky mocí pouze Pruska. Prusko jako jediné si prakticky podrželo všechny bývalé pravomoci a zároveň nadále jedná jakožto Prusko jménem celého Německa. Tyto své vývody Frantz akcentoval i zlomyslnými charakteristikami jako „pruské německé císařství“.¹³

Prusko takto fakticky nevstoupilo do Německa a „zbytkové“ Německo se naopak zdráhá vstoupit přímo do Pruska. To není formálně logický paradox, to představuje jádro problémů, které povedou ke krizi.¹⁴ Frantz varoval před tendencí, která již přinesla zmizení státnosti Hannoverska a Hessenska a která shodnými mechanismy centralizace povede i k vymizení ostatních německých států.¹⁵

---

10 Včetně konfesních – „katolické Německo“ a „luteránské Německo“ nelze unifikovat... Frantz používá i velmi jednoznačných generalizací jako „je nepopíratelné, že na západ a na východ od Labe žije zcela rozdílné obyvatelstvo“. FRANTZ, Constantin: Erweiterung des Deutschen Bundes zum mitteleuropäischen Bunde, In: FRANTZ, Constantin: *Deutschland und der Föderalismus*. Stuttgart, Dt. Verlagsanstalt 1921 [reedice], s. 132.

11 FRANTZ, Constantin: Allgemeine Betrachtungen über den föderativen Charakter Deutschlands, In: FRANTZ, Constantin: *Deutschland und der Föderalismus*, s. 38–40.

12 FRANTZ, Constantin: Allgemeine Betrachtungen über den föderativen Charakter Deutschlands, s. 41–48.

13 FRANTZ, Constantin: Erweiterung des Deutschen Bundes zum mitteleuropäischen Bunde, s. 135.

14 FRANTZ, Constantin: *Der Bankrott der herrschenden Staatsweisheit*. München, Hüttler 1874, s. 15, 17, 18.

15 FRANTZ, Constantin: Erweiterung des Deutschen Bundes zum mitteleuropäischen Bunde, s. 130.

Skutečný „Bund“ musí být dle Frantze „polyarchií“, to se neslučuje s monarchií, a to ani s konstituční monarchií. Ústavní konstrukce Německa vykazují tendenci nadále posilovat centrální moc a omezovat zbývající partikulární suverenity. Hrozí, že výsledkem tohoto vývoje budou trosky dílčích německých států (kromě Pruska) zbavené reálných mocenských prostředků a kompetencí.

Prusko představuje téměř dvě třetiny Německa a zároveň je faktickou centrální mocí v Německu. Takový model nelze uznat za spolkový stát. Z hlediska funkčnosti spolkového státu vymezoval Frantz ještě jeden princip, spolu s rozdílností v jeho uplatnění: Zcela jiný model znamená, když dílčí stát je nositelem určitých práv, avšak nevyužívá jich, resp. nevyužívá jich plně, proti modelu, kdy se dílčí stát určitých práv vzdá. Frantz zdůrazňoval, že ústavu je nutno konstruovat podle prvního modelu – držení určitých práv, která mohou i nemusí být dílčím státem využívány, znamená prostředek právní ochrany proti všemocnosti centra, resp. proti nadměrné moci centra.¹⁶ K tomu přidával podmínku, že dílčím německým státům musí být zachovány reálné mocenské nástroje; jinak nebudou nic víc než pouhý nesmysl.¹⁷

Zároveň Frantz důrazně odmítal mechanismus rozmnožování kompetencí centrální moci. Jakožto naprosto nepřijatelný a nebezpečný zavrhoval princip, že „říšský sněm může vše“, tedy i sám měnit ústavu. Jako ještě více neúnosný a zcela protiprávní stav prezentuje Frantz aplikování „stavu nouze“ ústřední německou vládou;¹⁸ vláda intenzivně zneužívá mechanismu, kdy – nemá-li příslušné kompetence – sama si je přidělí. Varoval, že přijde rozčarování a deziluze.¹⁹

Centralismus ruku v ruce se stávající státovědní doktrínou a jmenovitě se stávající ústavní doktrínou v Německu povedou nevyhnutelně k uplatňování principu vůdcovství,²⁰ nikoli prorocky, nýbrž na základě analýzy varoval Frantz. K stávajícímu dogmatu „právního státu“ poznamenal, že fakticky se prezentuje jako násilnický stát, v němž násilí je jen přikryto pláštíkem práva, stát, v němž

---

16 FRANTZ, Constantin: *Der Bankrott der herrschenden Staatsweisheit*, s. 23.

17 FRANTZ, Constantin: *Erweiterung des Deutschen Bundes zum mitteleuropäischen Bunde*, s. 130.

18 Vláda využije toho, že říšský sněm momentálně nezasedá (resp. přímo zařídí, aby nezasedal), vyhlásí „stav nouze“ a přijme nařízení s platností zákona; dodatečně si na říšském sněmu vynutí plnou legitimizaci (anebo po krátkodobém uplatnění dotýčnou normu už nepotřebuje, nakolik ji už plně vyčerpala). Tak otevřeně zneužívání dnes již mechanismy evropských států nepřipouštějí, v maskovanější formě na ně však narážíme (známe je i od nás, zvláště z období 1992–1996).

19 FRANTZ, Constantin: *Der Bankrott der herrschenden Staatsweisheit*, s. 26–27.

20 Doslova: Führerschaft.

se služebníčkovští právníci a státovědci jen předvádějí ve „státoprávním kostymérství“.²¹

Zcela nepřijatelným byl pro Frantze stav, kdy si Prusko takto fakticky nekontrolovatelně přivlastnilo branné kapacity celého Německa. Požadoval zrušit celoněmeckou armádu a přenést armádní záležitosti na členské státy spolku.²² Frantz takto zřejmě jako první tvrdě naboural i dogma, že ve federacích mají záležitosti obrany náležet do výlučné kompetence federálních orgánů.²³ Podobně odmítl dogma o přenesení zahraniční politiky výlučně do kompetence federálních orgánů; požadoval jmenovitě zachování diplomatické služby jednotlivých německých států.²⁴

Pro stávající model Německa neviděl vhodnější cestu než opětnou demontáž, spojenou s demontáží především samotného Pruska. Pozitivní východisko může přinést jen zrušení pruského státu a aktuální podoby „německé říše“. Musí být uchována zemská práva a uplatněna důsledná dělba moci mezi zemským a říšským právem; a to s podmínkou, že říšské právo bude přicházet vždy „in subsidium“.²⁵ Tento princip v dané době respektovala jednoznačně jen švýcarská ústava. Celou ústavu Německa z roku 1866 Frantz ostře odmítal pro její účelovost, jejímž jediným cílem bylo dát vítězi – Prusku – k dispozici mocenské prostředky celého Německa. Ústavu rovněž klasifikuje jako „hanebné selhání německého ducha“ a jako „zvolnou improvizaci“, která se sama časem zhroutlí (pokud ji nebude udržovat trvalý silný mocenský tlak).²⁶

Proti Německu postavil jako pozitivní dva jiné příklady: Švýcarsko a Nizozemí; ty – přes své malé územní dimenze – po vyčlenění z někdejší říše nevytvorily centralizované státy, nýbrž vnitřní reálná a vyvážená federativní zřízení.

---

21 FRANTZ, Constantin: *Der Bankrott der herrschenden Staatsweisheit*, s. 38-47. Frantz tyto právníky ironizuje jako „kostýmní výtvarníky nového německého právního státu“, jmenovitě ty, kteří zpatlali ústavu z roku 1866. Jejich hlavním „přínosem“ je, že se anexe vydávají za „legitimní reunie“. Proti tomu připomínkoval Frantz, že skutečnými šaty Bismarcka není „plášťík právního státu“, nýbrž „kyrýsnická uniforma“.

22 FRANTZ, Constantin: *Erweiterung des Deutschen Bundes zum mitteleuropäischen Bunde*, s. 131, 153.

23 Frantz používal i argumentu, že nastíněný model decentralizace, kdy každý dílčí stát má svou armádu a federace žádnou (pro případ ohrožení by se celoněmecká obrana zajišťovala cestou kontingentů z jednotlivých členských států) znamená faktické uplatnění skutečného obranného principu, kdežto centralizovaná armáda je už sama o sobě uplatněním principu agrese, tedy hrozbou pro mír. FRANTZ, Constantin: *Der Bankrott der herrschenden Staatsweisheit*, s. 19-23.

24 Právě uplatňování tohoto – už Frantzem odmítaného – dogmatu bylo ještě o více než sto let poté jednou ze základních příčin rozbití Československa na přelomu 1992/1993.

25 FRANTZ, Constantin: *Der Bankrott der herrschenden Staatsweisheit*, s. 58-59.

26 FRANTZ, Constantin: *Der Bankrott der herrschenden Staatsweisheit*, s. 7, 8.

Frantz je přitom zřejmě prvním z právních teoretiků, který nepovažoval švýcarské zřízení za ojedinělé specifikum (a už vůbec ne za abnormalitu z mimořádných podmínek), nýbrž za model, vhodný přinejmenším jako inspirace.²⁷ Švýcarský a nizozemský model jsou prezentovány jako vzor nejen pro velké, nýbrž i malé evropské státy. Ty všechny pro vnitřní funkční a skutečně svobodné uspořádání potřebují model federace.²⁸

Zároveň je obecně kritizován centralizovaný model státu jako takový a tím jsou nepřímou kritizovány takové státy jako Francie.²⁹ A italské uspořádání – jakožto tvrdě centralizovaný stát – je pro Frantze vlastně ještě více odsouzeníhodným modelem než německé. Jediným pozitivnějším momentem oproti Německu je, že se k tvrdému centralismu italské státní orgány otevřeně přiznávají. Zároveň Bismarck sklídí od Frantze výsměch za špatné a neústrojné opisování od Cavoura, navíc s posměškem, že Cavour nemůže být žádným vzorem, že od něho vůbec nic nelze „dobře opisovat“.

Znovu a znovu poměřoval Frantz státoprávní formy se skutečnou funkčností, kladl téma reálné možnosti fungování konkrétní státní formy. V další rovině se mu tak vracelo téma vnitřní vyváženosti federace, spolu s životaschopností členů federace. Příliš velký člunek federace už sám o sobě fakticky likviduje její mechanismus; ani státy střední velikosti už nejsou schopny mu odolat. To však nemá automaticky znamenat, že člunky federace musí nutně být srovnatelně velké. Naopak už v celku, který by zahrnoval dva velké, navzájem vyvážené člunky okamžitě nabývá na váze i hlásek kteréhokoli dalšího člena, byť by tento člen byl i jen trpasličích územních rozměrů.³⁰

27 FRANTZ, Constantin: Allgemeine Betrachtungen über den föderativen Charakter Deutschlands, s. 43.

28 Obrys systematiky podal: FRANTZ, Constantin: *Der Föderalismus als leitende Princip für die sociale, staatliche und internationale Organisation unter besonderer Bezugnahme auf Deutschland*. Mainz 1879. [Z poválečných reedic: Koblenz 1947; Aalen 1962.]

29 Dodnes u nás víceméně nevnímáme, že se Francie pokouší o vnitřní federalizaci už v několika stále „vyšších“ vlnách od přijetí ústavy v roce 1946 (po prvotních úvahách ještě z přelomu 19. a 20. století).

30 FRANTZ, Constantin: Allgemeine Betrachtungen über den föderativen Charakter Deutschlands, s. 50. Lze odkázat i na Frantzem často vyzvedaný model Švýcarska, a sice i z dnešních poměrů. Je zde několik navzájem vyvážených velkých kantonů; díky tomu mohou plnohodnotně fungovat i tak malé kantony, které by v centralizovaném státě nebyly schopny fungovat ani na úrovni „samosprávného“ okresu (nejmenší je Appenzell-Innerrhoden, dnes s 15 tisíci obyvateli).

Naopak pokud Frantz mluvil o trpasličích státech v severním Německu, že „vypadají jako náplavy písčín v pruském oceánu, které příští vlna rozmyje“, pak na vině není trpasličí rozměr, nýbrž jednak faktické postavení Pruska v Německu, jednak spjatost oněch malých států s Pruskem specifickými vojenskými a dalšími smlouvami, v důsledku čehož tyto státy nevystupují v celoněmeckých orgánech samostatně, nýbrž fakticky jako součást hlasů Pruska.

Zdůrazňuje-li Frantz životnost, resp. životaschopnost článků federace, znamená to především důraz na parametr, aby každá země byla specificky spravována podle svých potřeb. Proto zvláště důrazně varoval před byrokraticky vytvořenými celky;³¹ právě ty by se staly pasívními obětmi faktické tvrdé centralizace, vlastní obyvatelstvo by nemělo zájem na jejich existenci. Proto byrokraticky ustavené celky podle nějakých quasivědeckých parametrů³² (jako například rozměr území či srovnatelná materiální síla členů) nemají smysl.

Dalším důležitým Frantzovým zobecněním je, že všechny centralizované státy jsou nepřirozenými, deformovanými útvary.³³ Tak nikoli pouze pro Německo, nýbrž i pro Francii platí, že její součástí jsou regiony, které do ní „patří i nepatří“.³⁴ Ještě zásadnější než územní problém je však vymizení skutečné vůle majority ve velkém centralizovaném státě; většina obyvatelstva ztrácí možnost jakkoli ovlivňovat chod státu. Tento chod se dostává do rukou politických intrikánů, s rezolutními vůdci v čele. Ti svoje zájmy vnucují jako „národní zájem“. „Národní zájem“ a reálný mocenský zájem je zpětně základnou veškeré centralizace.

Kritika ideologizace a služebníčkovské role „státovědy“ vedla Frantze i ke kritice principů „státního účelu“ a „státního zájmu“. Příkládání absolutní hodnoty těmto principům je v Německu rozměrem podstaty „ryzího machiavellismu bismarckovské politiky“. Obecně jde pro většinu států o základnu politiky bludného kruhu účelu a prostředků, kdy je obětováno svědomí. Pro Frantze jde takto o výplod absolutismu a o reziduum absolutismu; jako takový je nepřijatelný.

V otázce zakotvení práva, konkrétně v rozměrech „právo a společnost“, „právo a spravedlnost“ atp., se Frantz projevil jako předstupeň toho, co v závěru 19. století systematicky řešila heidelberská větev novokantovství, totiž zakotvení práva ve světě hodnot. Frantz osobně zdůrazňoval, že soudržnost společnosti není nesena pouze fyziologickými a ekonomickými vztahy, nýbrž že vždy vystupují i vztahy morální a religiózní. Jejich uplatněním se však odhaluje jako podvod a ztrácí opodstatnění právě onen „národní zájem“ a mocenský zájem.

---

31 Jako zvláště odpudivý ryzí byrokratický výtvar kladl pruskou provincii Sasko.

32 Dnes bychom řekli i „technokraticky sestrojené celky“.

33 Evropské koncepty 20. století se ještě více zaměřovaly na problém centralizovaného národního státu jakožto překážky skutečné inovace a pozitivní transformace vnitroeurospkých poměrů, až to během druhé světové války vyvrcholilo v sérii tvrdých výroků, že národní stát sám o sobě je příčinou všech válek v Evropě...

34 Victor Hugo v téže době přímo z tribuny francouzského Národního shromáždění varoval, že připojení Alasky a Lotrinska k Německu je sice anexí, ale že rovněž opětne připojení těchto území k Francii by bylo anexí.

A odhalením tohoto podvodu se otevírá cesta pro skutečné právo a jmenovitě i cesta ke skutečné decentralizaci.³⁵

K oné podvodnosti či podloudnosti přidával Frantz i kritiku zlovolného obecného přístupu k dějinám, kdy se sleduje jen pouhé zřetězení jednotlivých status quo, které je vzápětí podloudně vydáváno za „historický vývoj“. K tomu právní věda a politické vědy dokážou přilepit další podvod, že se každý status quo vydává za řád prozřetelnosti či za božský řád. Frantz jen připomíná, že takové podvody se uplatňovaly už za starého Říma, zvláště intenzivně s nimi operovalo osvícenství.³⁶

Proti tomu Frantz zdůrazňoval, že to, co je nadřazeno státu, ústavě a právu vůbec, není religiózní podstaty. Je z tohoto světa a je tím, z čeho vyzchází duchovní život národů, totiž vědomí vlastní cti a důstojnosti člověka jako skutečného individua. Zde musí ležet i zakotvení pro politické, právní vědy i pro ekonomické vědy; obojí si nesmí nechat vnutit soutěž s přírodními vědami, zejména v metodologii nesmí postupovat naturalisticky.³⁷ Materiální rovina není pro ně sama o sobě platnou, neboť nemůže být ničím více než pouhý prostorem k účelům lidského života.³⁸ Při kritickém studiu mezinárodních vztahů formuloval Frantz mj. závěr, že čím je konkrétní stát centralizovanější, tím méně je schopen vůbec komunikovat navenek skutečně partnersky, doslova takto v nepřímé úměře. Důsledek: krajně centralizovaný stát nabírá stále agresivnější tendence a stále více vystupuje s ryzím úsilím o zábor cizího území.³⁹ Také v rozměru analýz mezinárodních vztahů dospěl Frantz k hodnocení, že stávající státověda, resp. její dominující proudy v Německu i v (postbonapartistické) Francii atd., degenerovala v pouhou „státní doktrínu“ a v pouhý školometský pseudosystém,⁴⁰ zároveň ve výraz vědeckého bankrotu.⁴¹

Po onom rozdělení Německa na východní a západní jakožto naprosto nepojité části, viděl předpoklady pro skutečné federalistické propojování v Porýní. Zdejší německé státy mají přitom předpoklady pro onu „otevřenost nave-

---

35 FRANTZ, Constantin: *Der Bankrott der herrschenden Staatsweisheit*, s. 31–37. (Zároveň se tudy pro Frantze otevírá i cesta k „federaci celé civilizované Evropy“.)

36 FRANTZ, Constantin: *Die internationale Organisation*. In: FRANTZ, Constantin: *Deutschland und der Föderalismus*, Berlin 1921 [reedice], s. 206, 208, 210.

37 Jmenovitě nesmí postupovat od jednotlivého k obecnému, nýbrž od oné problematiky vědomí cti a důstojnosti individua jakožto nejvyšší roviny k rovině norem.

38 FRANTZ, Constantin: *Die internationale Organisation*, s. 211–212.

39 FRANTZ, Constantin: *Die internationale Organisation*, s. 155–164.

40 FRANTZ, Constantin: *Erweiterung des Deutschen Bundes zum mitteleuropäischen Bunde*, s. 142.

41 Se znevěrohodněním klasické diplomacie, se selháním systému „rovnováhy velmocí“ a „systému neintervencí“, s pseudoučením o suverenitě státu etc.

nek“, totiž vytvoření funkční federace i s Nizozemím, Belgií, Švýcarskem a perspektivně i se skandinávskými zeměmi, a to v podobě „federace federací“, tedy vícestupňové federace, v níž zůstane garantována i ona švýcarská svoboda obce, extrapolovaná i do ostatního prostoru formovaného „Západního svazu“.42 Ten bude současně i skutečným partnerem pro Francii i Británii.

Naznačené principy skutečně nového federalismu měly být v dlouhodobém výhledu předpokladem a východiskem i pro „federaci celé civilizované Evropy“. Jako princip onoho nového federalismu Frantz formuloval, že „nad státním občanem stojí člověk“. Jádro státovědného konceptu nesmí akcentovat stát a jeho mechanismy,43 nýbrž skutečně hlubší principy – práva člověka a práva lidství.44

* * *

Hans Kelsen, František Weyr a jejich škola i některé příbuzné osobnosti středoevropského právního myšlení začali od prvního decenia 20. století akcentovat význam zodpovědnosti politiků za právo v obráceném gardu, než byli mnozí politikové zvyklí. To oni jsou tvůrci základní kostry práva, oni přijímají (a rovněž případně revidují) ústavu, přijímají zákony. Vysoce kvalifikovaných právníků se na jejich názor ani příliš neptají, natož aby takový názor respektovali. Když je ústava špatná a úměrně jí jsou špatné i zákony, tak to nemohou prolomit ani kvalitní právníci. Ani ústavní soud nemůže být institucí, která bude hrát roli jakési třetí komory parlamentu, navíc nadřazené „obyčejným“ komorám.45

---

42 Frantz opakovaně varoval, že stávající uspořádání Německa u těchto, momentálně ještě neutrálních států (tj. Nizozemí, Belgie, Švýcarsko, Dánsko, švédsko-norská unie) naopak vypestuje vyhraněné protiněmecké postoje. Např.: FRANTZ, Constantin: *Erweiterung des Deutschen Bundes zum mitteleuropäischen Bunde*, s. 134. Naopak pro uvedený prostor Západního svazu, tj. bez východního a jihovýchodního Německa, se vytvoří vědomí vzájemné blízkosti, vzájemného partnerství a vzájemné sounáležitosti.

Frantz kritizoval i ekonomickou podobu sjednocení Německa. Stávající německý obchodní spolek považoval za narušený a znehodnocený pruskými mocenskými zásahy, které poškozují hospodářské potřeby ostatních německých zemí. Pruskem vnucovaný systém ochranných cel ostatní německé země poškozují; podvazuje jejich obchodní aktivity přes hranice Německa (jmenovitě Porýní je nepřístupné odříznuto od Nizozemí) a celkově brzdí jejich hospodářský růst. Rakousko poškozují dvojnásobně.

43 Připomeňme již výše prezentované Frantzovo hodnocení, že takový přístup znamená bankrot státovědy jakožto vědy a přijetí jejího služebníkovského postavení vůči aktuálním zájmům a zlovolnostem politiky.

44 FRANTZ, Constantin: *Der Bankrott der herrschenden Staatsweisheit*, s. 70–71.

45 Jestliže politikové přijímají zákony, které sepíše nějaká advokátní kancelář, pak to neznamená nástup plnohodnotného práva, nýbrž „advokátské kličkování“, ohýbání práva, sepisování zákonů ve prospěch dílčí zájmové skupiny, reálně to přináší ohýbání či přímo demolování práva proti občanům.

Celkově se začala věnovat soustředěnější pozornost konceptu legitimacy (nadhozenému ještě Frantzem), a to ostře proti ryzí formální legalitě. Parametry pouhých formálních náležitostí (byť sebeběpřísnější), uplatněné na právní normy od zákonů až po jednorázové případy občanskoprávních či obchodních smluv a dohod, jsou ve skutečnosti vyprázdněné, pokud absentuje „vyšší patro“ legitimacy.⁴⁶

Velkým tématem pro Kelsenovu a Weyrovu školu se stala ještě ve druhém deceniu 20. století decentralizace tvorby norem jakožto legitimizační opatření, jakožto způsob tvorby norem právě pro občany. K tomu se přidružilo obdobné úsilí decentralizace veřejných financí, opět pro občany. To vše bylo výrazem úsilí o právo Západu. Avšak česká pražská právnická fakulta (mj. s naprostou absencí právní filosofie, právní sociologie i dalších disciplín) zůstala po celé meziválečné období „fakultou Východu“ a takto i ideologickou oporou pro zájmy ústřední státní byrokracie nového Československa.⁴⁷ O tématech „nutné míry“ centralismu, decentralizace, včetně finanční, se vedly ty nejostřejší, nezřídká i velmi osobně vyhocené spory.⁴⁸ Témata federalismu byla „převálcována“⁴⁹ (aby se vrátila jako tragická proluka v krizovém roce 1938).

Připomeňme, že i v meziválečném Československu pro tehdejší praktiky v ústředních orgánech státní moci byla těžko stravitelnou představa, že by i v pouhých zemských zastupitelstvech vznikla jinak konstruovaná většina než v centrálním parlamentě a jím vytvořené vládě. A „návrat“ zákonodárných pravomocí zemským zastupitelstvům, tedy jejich proměna v zemské parlamenty, bylo pro ně děsivou noční můrou.⁵⁰

---

46 Připomeňme, že už Weyrovým klíčovým tématem v habilitačním spisu byly „smlouvy proti dobrým mravům“.

47 Klíčovým ideologem krajního centralismu a role výkonné moci v něm byl Jiří Hoetzel. (Týž J. Hoetzel se ovšem po r. 1945 postaví za Weyrův koncept federalismu a skutečné samosprávy; společně budou představovat hlavní ústavněprávní odborníky za lidovou stranu, jmenovitě proti komunistickým aktivitám.)

48 Srv. např. dobové ročníky časopisů *Právník a Sborník věd právních a státních*. Blíže: GONĚC, Vladimír: Centralismus a autonomismus v politickém životě meziválečného Československa. K opomíjeným rozměrům problému. In: *Časopis Matice moravské*, 116, 1997, s. 233–244.

49 V tom byl zcela vytěsňen i ideový přínos Č. Hevery, který se jako první u nás zabýval analýzami švýcarského federalismu. (HEVERA, Čeněk: *Švýcarsko, jeho ústava, jeho vláda, jeho samospráva* (2. rozš. vyd.). Praha 1893.)

50 Přitom ve skutečnosti vládl v meziválečném Československu právní dualismus, kdy pro celé rozsáhlé klíčové oblasti práva (jmenovitě občanského práva včetně rodinného práva etc.) platily pro Slovensko a Podkarpatskou Rus původní uherské zákony a vládní nařízení (resp. nová specifická nařízení ministerstva s plnou mocí pro správu Slovenska), navíc spolu s elementy zvykového práva.

Teprve období po volbách 1946 přineslo nový prostor pro rozvoj federalistického myšlení v Československu,⁵¹ ovšem únor 1948 měl právě v této záležitosti zvlášť tvrdý dopad, vůči leckterým právníkům přímo mstivý. Obrat k Východu byl dovršen velmi rychle. V roce 1968 došlo jen k náznakovému oživení kritického federalistického myšlení, Husákem bylo udušeno v zárodku, dokonce ještě těsně před srpnem. Neostalinistická fiktivní československá federace se stala pouhou špatnou kopií sovětského modelu extrémně centralizovaného státu. K němu připomeňme, že byl primitivně opsán právě z pruského modelu z doby před první světovou válkou.⁵²

A tak se československé právní myšlení po listopadu 1989 ukázalo jako odstřižené od schopnosti čelit výzvě k ustavení skutečné federace, zůstalo vězet „daleko na Východě“. Ustavení dvou nových tuhých centralismů v obou nástupnických státech Československa zůstává onou východní zátěží dosud. Na absenci legitimacy při dělení/rozbíjení Československa se sice zapomnělo, což se však může kdykoli ještě vrátit v nebezpečí práva precedentu.⁵³ A poukazovat dnes, že i Německo si vzalo pro svůj ústavní vývoj ponaučení z Frantzových analýz a konceptů až ve druhé polovině čtyřicátých let 20. století,⁵⁴ by znamenalo jen pozdilou výmluvu.

* * *

Už před čtyřiceti lety posuzoval Václav Bělohradský konečnou fázi existence Rakouska-Předlitavska a použil při tom charakteristik: „utopie legality“ a „útek k zákonům a k uniformě“ (uniformitě): Jak pestrobarevnost života sešněrovat do uniformity a jak prosazovat utopii formální legality. To znamenalo už před více než sto lety ztrátu legitimacy, kterou intelektuálové z Předlitavska poznali

---

51 Pražská právnická fakulta byla reprofilmována příchodem nových osobností z Brna a Bratislavy, nastoupila další generace Weyrovy a Kelsenovy školy etc. Konkrétní souvislosti srv. např.: GONĚC, Vladimír: Experti při ústavním výboru Národního shromáždění (1946–1948). Postavení Slovenska, decentralizace, samospráva. In: *Od diktatury k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945–1953* (ed. Michal Barnovský). Bratislava: VEDA, 1995, s. 29–40; GONĚC, Vladimír: Problémy práva, spravedlnosti, samosprávy a federalizace. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1996*. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 154–169.

52 Oním – řečeno Frantzovým výrazivem – zbankrotovavším „státovědcem“, který vnesl pruský model do sovětského systému, byl Michail Rejsner (jenž se ještě za cara politicky a akademicky etabloval na tématech právních opatření k terorizování a šikanování raskolníků).

53 Způsob rozdělení totiž legitimoval pouze každé nové dělení pro budoucnost.

54 Frantzovy náměty se staly předmětem tvrdých diskusí ještě při ustavování „výmarské republiky“, tehdy však neuspěly (pouze Prusko bylo náznakově vnitřně decentralizováno).

a vyhodnocovali ještě na přelomu 19. a 20. století.⁵⁵ Problém se jakoby vrací, a to i v zemích mimo střední Evropu (v ní však má kořeny a tradici). Před více než sto lety uniformizaci prosazovaly zvláště síly krajně konzervativní jako nástroj své poslední záchrany, nově mohou přijít odjinud.

Nikoli pouze pro osobní zájem, nýbrž přímo potřebu individua představují základní hodnotu garance svobod v rozměru ochrany proti zvlí policie (resp. proti zvlí přímého státního násilí všeobecně, ve všech jeho případných jiných podobách) a v rozměru ochrany proti autoritě.⁵⁶ To jsou dva principiální rozměry zajištění důstojnosti jednotlivce, důstojnosti v rovině fyzické a duchovní.⁵⁷ K tomu se bezprostředně druží zajištění osobní bezpečnosti vůbec, dále dostupnost materiálního zajištění důstojné existence,⁵⁸ zajištění naděje na realizaci osobních cílů.⁵⁹ Neméně závažné je garantování participace na životě celku.⁶⁰ Uvedený soubor představuje objem minimálních svobod pro individuum. Stát, který ho nezajistí, není hoden loajality individua, a to ani v minimalizované, ryze liberalistické definici.⁶¹ A to stále zůstává i odkazem československého roku 1918.

Nedotaženost ochrany práv člověka a práv občana před vlastním státem tak zůstává problémem nejen v nejvýchodnější části Evropy. Nejen u nás, nedostatečně reflektovaná různorodost politických modelů působí i jinde v demokratické části Evropy komplikace. Zkušenost 20. století pak ukazuje (právní teoretikové to dokázali odhalit dokonce již během druhého desetiletí 20. století), že mechanismy na bázi tradičního učení o dělbě moci nedokážou ochránit občana ani skupiny občanů před zvlí vlastního státu. Proto také již více než sto let máme i propracované recepty na složitější řešení struktury moci, mj. s razantním použitím rovněž vertikální dělby moci, tedy reálného a funkčního federa-

---

55 BĚLOHRADSKÝ, Václav: *Útěk k uniformě a pád pořádku*. In: *Proměny*, 1981, roč. 18, č. 2, s. 33–46.

56 Tento druhý rozměr znamená za posledních sto let zejména hledat a uplatňovat průběžně mechanismy omezující až znemožňující účinné působení byrokratické autority.

57 Raymond Aron je označuje za „nepotlačitelné potřeby lidské přirozenosti“. ARON, Raymond: *Esej o svobodách: Zkoumání moderní civilizace*. Bratislava, Archa 1992, s. 76.

58 Člověk příliš hmotně strádající nenalézá důstojnou existenci.

59 Z jiného úhlu pohledu jde o zajištění tzv. rovnosti šancí.

60 K tomu nestačí volby jednou za čas do ústředního parlamentu; nejdůležitější formou je účinná garance participace na životě autonomní obce. Mimoto je nezbytné zajistit možnost ke vstupování do rozhodovacích mechanismů o věcech veřejných (garantováním dohadovacích mechanismů, vyjednávání, zvláště pak kontrolních mechanismů) na nejrůznějších dalších úrovních, včetně ústřední státní moci.

61 Tj. že maximum loajality, které může stát požadovat, je placení daní, přičemž vše ostatní je již nepřipustně nadlimitní.

listického uspořádání;⁶² v právní teorii to pak přineslo mj. teorie o přeměně mezinárodního práva v nadnárodní právo⁶³ a zároveň přímo průlomové teorie o přechodu od subordinace norem ke koordinaci norem.⁶⁴ Právě tato poslední je dalším zásadním přínosem ke konceptům skutečného (tj. „západního“) federalismu.

---

62 Pro střední Evropu mají primát diskuse právních odborníků v Předlitavsku ještě během první světové války, následně diskuse kolem přijímání ústavy první Rakouské republiky. Časově těsně předcházející jsou inovované (u nás však stále ignorované) ústavy Švýcarska ze 70. a Nizozemí z 80. let 19. stol.

63 Od roku 1918 se na tom podílel i brněnský profesor František Weyr.

64 Georges Gourvitch v roce 1924 (tj. ještě za svého působení v Československu, před odchodem do Francie).

STUDIE

***Ještě dneska mám zimomriavky,
když si na ten nádherný příběh vzpomenu...***
**Slovakizmy v češtině jako výsledek
aj dôkaz česko-slovenského jazykového
kontaktu¹**

MIRA NÁBĚLKOVÁ

I am still getting the chills when I am thinking of that wonderful story ... Slovakisms in the Czech language as a result and evidence of the linguistic contact of the Czech and Slovak language

Slovakisms in Czech as a result of the linguistic contact of Czechs and Slovaks are a specific subject of interest from the viewpoint of linguistic, but not only linguistic analysis. The contacts between Czech and Slovak, which are closely-related and mutually understandable Western Slavic languages, led to the presence of contact phenomena in the both languages. While bohemisms in Slovak have been attracting wide expert and lay attention, slovakisms in Czech, which originated in various historical periods, remain, by comparison, less explored. The paper introduces the view on slovakisms based on several sources, including their description in the Czech dictionaries of the National Revival period, compared with the dictionaries of the 20th century. Furthermore, various linguistic works focussed on slovakisms and also specific forms of their introduction into contemporary Czech texts, often come with metalinguistic comments that document their evaluation from the point of view of Czech speakers. The word zimomriavky is a suitable example for such procedure. A deeper look at the slovakisms in Czech confirms them not only being a result of the mutual language contact but, at the same time, as the clear proof of the language contact

1 Text vznikol v rámci projektu Univerzity Karlovej *Cooperatio*, vedná oblasť *Lingvistica*.

and a way to gain specific knowledge of the historical, social and political background of the Czech-Slovak language contact.

Keywords: slovakisms, bohemisms, Czech-Slovak language contact, contact-induced phenomena, National Revival, Czech dictionaries

Slovenské slovo *zimomriavky* v českej vete možno vnímať ako reprezentanta širokej skupiny slov súhrnne označovaných ako slovakizmy v češtine. Slovakizmy do češtiny prenikali v priebehu stáročí a z písaných či hovorených slovenských textov rozličného typu do nej vstupujú aj ďalej, pričom ich prítomnosť možno vnímať ako výsledok, no súčasne aj ako dôkaz jestvovania česko-slovenského jazykového kontaktu v tom-ktorom čase. Pri bližšom pohľade sa súbor slovakizmov ukazuje v rozličných smeroch vonkoncom nie rovnorodý. Diferencovanosť slovakizmov nastoľuje potrebu sledovať ich zrod a fungovanie v historickej hĺbke a šírke existencie kultúrno-komunikačného česko-slovenského kontinua. Samo komunikačné kontinuum je založené na prirodzenej vzájomnej zrozumiteľnosti dvoch blízkopríbuzných jazykov umožňujúcej uplatňovanie modelu receptívneho bilingvizmu, dvojazykovej komunikácie Čechov a Slovákov, kde každý využíva svoj jazyk. Pri striedaní češtiny a slovenčiny v priamej komunikácii či v nepriamej komunikácii sprostredkúvanej médiami, pri prijímaní rozličných textov v druhom jazyku vzniká podhubie na prenos výrazových prostriedkov z jedného jazyka do druhého. O kontinuu možno nám hovoriť v časovej i priestorovej perspektíve – pri časovej ide o hĺbku stáročí (aj s rozličnými konceptuálnymi prístupmi k vzťahu češtiny a slovenčiny v jednotlivých obdobiach), pri priestorovej o osobitosť vývinu vzájomných vzťahov českého a slovenského životného priestoru z politicko-administratívnych hľadísk s postupnými výmenami situácii pri existencii štátnych hraníc aj bez hraníc.² Na obojstranný vznik kontaktových javov (slovakizmov i bohe-

2 K rozličným aspektom komunikačného kontinua pozri NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu*. Bratislava – Praha 2008, online in: https://www.juls.savba.sk/attachments/slovencina_a_cestina_v_kontakte/slovencina_a_cestina_v_kontakte.pdf (25. 3. 2022); ĐUROVIČ, Lubomír: Česko-slovenské komunikačné a kultúrne kontinuum. In: *Jazyk a komunikácia v súvislostiach 2*. Ed. Orgoňová, Oľga. Bratislava 2008, s. 209–218; NÁBĚLKOVÁ, Mira: The Czech-Slovak communicative and dialect continuum: With and without a border. In: *The Palgrave Handbook of Borders, Identity and Language in the Modern Slavic World*. Eds. Nomachi, Motoki – Kamusella, Tomasz – Gibson, Catherine. London 2015, s. 140–184. Špecifickej česko-slovenskej kontaktovej situácii sa v druhej polovici 20. storočia vo viacerých štúdiách venovala V. Budovičová, napr. BUDOVIČOVÁ, Viera: Spisovné jazyky v kontakte. Sociolingvistický pohľad na dnešný vzťah slovenčiny a češtiny. In: *Slovo a slovesnosť*, 1974, roč. 35, č. 3, s. 171–181, online in: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=2241> (25. 3. 2022).

mizmov) vznikajúcich na základe jazykových kontaktov bol nepochybne najvhodnejší „bezhraničný“ čas spoločného štátu, no vysoká cezhraničná i nadhraničná permeabilita a viac či menej intenzívny jazykový kontakt v rozličných oblastiach spoločenského života sú vlastné obdobiam pred vznikom politicko-administratívne vymedzeného spoločného priestoru aj nášmu času po jeho zániku.³

Z hľadiska poznania spoločnosti (spoločností) a vzájomných vzťahov Čechov a Slovákov v historickom vývine má veľký perspektívny význam porovnávací pohľad na bohemizmy a slovakizmy v ich komunikačnej praxi aj v spoločenskej reflexii. Problematike bohemizmov v slovenčine bola z rozličných dôvodov (osobitne vzhľadom na ich počet a frekventovanosť) venovaná intenzívnejšia pozornosť odborníkov aj laickej verejnosti, no na slovakizmy v češtine sa pozornosť priebežne až tak nesústredovala, hoci je to komplexne veľmi zaujímavá téma. Ako predmet pozornosti som si vybrala slovakizmy v češtine práve vzhľadom na rozšírenú predstavu o ich nepočetnosti a okrajovosti – preto, že sa o nich celkovo menej vie aj menej hovorí. Napríklad *Encyklopedický slovník češtiny* z r. 2002 konštatuje zriedkavosť slovakizmov v češtine – sú „nepočetné, niekoľko obrozeneckých, a pak v lexiku nezakotvené výpůjčky z období existence československého státu, především z období „federativního bilingvismu“ let 1968 až 1993: *zástava, stužka, lyžovačka, dovolenka, natěšený*“.⁴ A ony tu predsa sú aj so svojou výpovednou hodnotou v nazeraní na dejiny česko-slovenských vzťahov. Jan Kořenský v monografii *Český jazyk* z r. 1998 upozorňoval na potrebu venovať im hlbšiu pozornosť a preskúmať, „zda byla představa o novodobé větší expanzivnosti češtiny opravdu adekvátní a nakolik bylo naopak značné množství lexikálních a frazeologických slovakismů v českých textech daného období skutečně jen citátovou textovou aktualizací. Není pochyb o tom, že v běžné české komunikaci bylo a stále ještě je i po rozpadu společného státu takových prvků poměrně dost“.⁵ Zvýšenie záujmu o slovakiz-

3 Strešný termín kontaktové javy (s konkrétnejšími kategóriami kontaktové synonymá, kontaktové varianty) sa v českej a slovenskej lingvistike širšie využíva od 70. rokov 20. storočia. Pozri napr. JEDLIČKA, Alois: *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha 1974; BUZÁSSYOVÁ, Klára: Kontaktové varianty a synonymá v slovenčine a češtine. In: *Jazykovedný časopis*, 1993, roč. 44, č. 2, s. 92–107, online in: http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/1993/2/JC_1993_2_LQ.pdf (19. 3. 2022); SOKOLOVÁ, Miloslava: České kontaktové javy v slovenčine. In: *Sociolinguistica Slovaca 1. Sociolinguistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny*. Zost. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava 1995, s. 188–206, online in: http://www.juls.savba.sk/ediela/sociolinguistica_slovaca/1995/1/sls1.pdf (19. 3. 2022).

4 *Encyklopedický slovník češtiny*. Eds. Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana. Praha 2002, s. 543.

5 KOŘENSKÝ, Jan: Čeština a slovenština. In: *Český jazyk. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Ed. J. Kořenský. Opole 1998, s. 28.

my v češtine dokladá napr. niekoľkostranový rozsah hesla *Slovakizmy v češtine* v prepracovanom *Novom encyklopedickom slovníku češtiny* z r. 2016.⁶ Pri ich sledovaní sa možno odraziť od jednoduchej slovníkovej definície slovakizmu ako „jazykového prvku prejatého ze slovenštiny nebo podle ní vytvořeného“.⁷ Pravda, veľmi rýchlo sa ukáže, že pri narábaní s pojmom slovakizmus treba počítať s nie malým spektrom komplikácií a relativizácií.

Slovo *zimomriavky*, ktoré sa, navodené súčasnými dotykmi so slovenčinou, objavuje v dnešnej češtine v mnohých textových využitíach, predstavuje jeden z výrazných slovakizmov nášho času. Zdá sa, že niektorí Česi si slovo pomenúvajúce zvláštny pocit mrazenia, ktorým naše telo reaguje na chlad alebo silné citové podnety, oblúbili. Objavuje sa z času na čas ako alternatívny výrazový prostriedok k pomenovaniu *husí kůže* a mnohým používateľom češtiny tak v určitých situáciách dopĺňa a rozširuje ich vyjadrovacie možnosti – aj preto, že sa im vidí ľubozvučnejšie a pri presvitajúcej stavbe s motívom zimy, chladu v čomsi krajšie než „fyzicky drsnejší“ obraz v pomenovaní *husí kůže*.⁸ Slovo *zi-*

---

6 Heslo *Slovakizmy v češtine*, o ktoré sa v tomto texte v mnohom opieram, predstavuje dosiaľ najkomplexnejšie spracovanie slovakizmov v spektre rozličných vzťahov, zahŕňajúce aj doterajšiu literatúru k predmetu, pozri NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Slovakizmy v češtine*. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana, online in: *CzechEncy*, <https://www.czechency.org/slovník/SLOVAKISMY%20V%20ČEŠTINĚ> (20. 3. 2022).

Možno odkázať aj na súvzťažné heslo spracúvajúce tému česko-slovenského jazykového kontaktu ako predpokladu vzniku kontaktných javov: NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Česko-slovenský jazykový kontakt*. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana, online in: *CzechEncy*, <https://www.czechency.org/slovník/ČESKO-SLOVENSKÝ%20JAZYKOVÝ%20KONTAKT> (20. 3. 2022).

7 Podľa súčasnej kodifikácie sú v češtine prijaté variantné podoby *slovakismus* aj *slovakizmus*, pozri *Internetová jazyková příručka* na webovej stránke Ústavu pro jazyk český AV ČR, online in: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=slovakismus&dotaz=slovacismus&ascii=1> (20. 3. 2022). V komplexe informácií nachádzame tu aj funkčné prepojenia na spracovanie slova vo viacerých slovníkoch češtiny („Heslové slovo bylo nalezeno také v následujících slovnících: ASCS, SSČ, SSJČ“). V nich sa ako zriedkavejšie uvádzajú aj výrazy *slovacismus*, *slovacismus*, k starším podobám patril i *slovacism*. Niektoré slovníky pri výklade slova zachytávajú popri lingvistickom vymedzení aj jeho fungovanie vo význame „slovenský prvek, prejav slovenského vlivu vůbec“.

8 Mnohé doklady využitia slova *zimomriavky*, neraz aj s metarečovými komentármi, možno nájsť v rozličných textoch na internete. Pozri NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Komunikačný obraz česko-slovenských lexikálnych diferencií – svedectvo internetu*. In: *Studia Academica Slovaca* 42, 2013, s. 139–167, online in: https://zborniky.e-slovak.sk/SAS_42_2013.pdf (19. 3. 2022). Nasledujúca výmena replík na danú tému obsahuje odkaz na jeden zo zdrojov aktuálneho sprítomnenia slova *zimomriavky* v českom prostredí spolu s hodnotiacim „estetizujúcim“ komentárom (zvýraznenie tu aj ďalej MN):

Assab

momriavky sa ukazuje zaujímavé aj z etymologického hľadiska.⁹ Slovenčina synonymné pomenovania *zimomriavky* a *husia koža* ponúka na výber, čeština nie – v súčasných slovníkoch češtiny *zimomriavky* (či prípadné *zimomravky*) spracované nie sú. Slovakizmus *zimomriavky*, ktorý v českých textoch predsa stretávame, je špecifický z hľadiska šírky a podôb využitia, ako si ukážeme ešte ďalej, no špecifický je aj v mnohých ďalších ohľadoch. V súčasných českých slovníkoch síce nie je, zato ho ako slovenské nájdeme zachytené v českom jazykovom kontexte oveľa skôr, takmer pred dvesto rokmi. So skratkou slc. (slovacice) a s významom „husí kůže“ (*zimomrawky* slc. husj kůže na těle od zimy, Gänsehaut. Plk) je spracované v 5. zväzku *Slovníka česko-německého* Josefa Jungmanna, ktorý vyšiel v r. 1839.¹⁰ Skratka Plk. v tomto slovníkovom spracovaní odkazuje na *Česko-německo-latinský slovník (Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch)* Juraja Palkoviča (2. zv. z r. 1821),¹¹ teda do slovenského prostredia, kde čeština v danom čase u evanjelikov bola stále využívaným a – ako okrem iného

---

A od té doby, co je Superstar, používám velice ráda slovo „**zimomriavky**“ :-D (píše se to takto ?)

Zsz76

jo **zimomriavky** je pěkný slovo. zní to mnohem líp než **husí kůže** :-))

Assab

Teď, když si to napsal, tak mi „**husí kůže**“ přijde opravdu příšerná ! :-D

Online in: <http://superstarsk.nova.cz/forum/protoze-jsem-na-slovenstinu-zvykly-vubecmi-nevadi-t13062-1> (11. 2. 2013)

- 9 Pozri spracovanie: **zimomravý** (staršie i zimomrivý; od toho **zimomriavky**), akiste od ♂ mriet (zimou); KRÁLIK, Lubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava 2015; o starobylosti pomenovania MACHEK, Václav: Několik sloves. In: *Listy filologické*, 1942, roč. 69, č. 4, s. 245–259.
- 10 *Zimomrawky* v slovníku nevystupujú ako samostatné heslo, sú „prihniezdované“ v hesle *zimomáry*, kde sa uvádza aj slovo *zimomra*. Pozri online in: <https://vokabular.ujc.cas.cz/modules/slovníky/digitalni-kopie-detail/JgSlov05/strana-680/termin-Wmltb21yYXdreQ2> (22. 3. 2022). Z lexikograficky zachytených českých podstatných mien možno uviesť ešte aj slová *zimomorka*, *zimomrazky* či *ospenec*, ktoré s významom „husí kůže“ a prepojené vzájomnými odkazmi (aj so slovami *zimomravky* a *zimomriavky*) spracúva Kottov *Česko-německý slovník* (pozri pozn. č. 13).
- 11 *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch* Juraja Palkoviča (1820, 1821). V zhode s tradičnou pravopisnou konvenciou treba nám slovo hľadať v hesle *zymomrawky*. Juraj Palkovič celkovo zastával vo vzťahu k jazyku v mnohom smere konzervatívne názory. Pozri JÓNA, Eugen: Profesor Juraj Palkovič a jeho slovník. In: *Slovenská reč*, 1970, roč. 35, č. 6, s. 321–331; v slovensko-českom kontexte KAMIŠ, Adolf: Odras jazykové situace v Čechách a na Slovensku v Palkovičově slovníku. In: *Slavica Pragensia* 6, 1964, 101–108. V českom obrodenskom prostredí sa z iniciatívy J. Dobrovského postupne uplatňoval reformný analogický pravopis, v Jungmannovom slovníku sa napr. už ypsilon po sykavkách nepíše. K pravopisným reformám češtiny pozri napr. ŠEFČÍK, Ondřej: Pravopisné reformy. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana, online in: [CzechEncy](http://www.czechency.org/slovník/PRAVOPISNÉ-REFORMY), <https://www.czechency.org/slovník/PRAVOPISNÉ-REFORMY> (22. 3. 2022).

dokazuje aj vznik Palkovičovho slovníka – špecificky pestovaným spoločným jazykom.¹² *Zimomravky* i *zimomriavky* s dvojhĺáskou signalizujúcou slovenský pôvod aj s odkazom na slovenské texty nájdeme s odstupom času koncom 19. storočia zachytené i v *Česko-německom slovníku* Štěpána Františka Kotta.¹³ V takto načrtnutom obraze slovo *zimomriavky* „odchytené“ v českých textoch, ktoré (a ani *zimomravky*, *zimomáry*, *zimomorku* či *zimomru*) v súčasných českých slovníkoch nenájdeme, no v tej či onej podobe s odkazom na slovenčinu vystupuje v slovníkoch češtiny prvej i druhej polovice 19. storočia, predstavuje v téme slovakizmov v češtine vskutku vhodný príklad – avizujúci, že pri mnohých slovakizmoch môžu byť ich vnútrojazykové a medzijazykové vzťahy, história prevzatia aj problematika interpretácie mnohovrstevné a pestré.

Nie je slovakizmus ako slovakizmus

Do češtiny, resp. do českých textov slovakizmy spontánne aj cielene prenikali osobitne v období národného obrodzenia (v značnom rozsahu však už aj predtým), v období spoločného česko-slovenského štátu¹⁴ a, možno aj prekvapujúco, pokračujúci jazykový kontakt prináša ďalšie, nové slovakizmy do češtiny aj v čase existencie samostatných oddelených štátov po roku 1993. Ak monografické spracovanie slovakizmov v češtine, napriek vedomiu jeho významu a potreby, stále chýba, je to isto aj preto, že zachytenie slovakizmov v „plnom rozsahu“ a celkovo problematika ich opisu je komplikovaná charakterom vzájomných vzťahov češtiny a slovenčiny, keď pri genetickej príbuznosti a vývinovej dynamike jazykov je často problematické, či pri konkrétnych javoch ide o výsledok vnútorného, intralingválneho vývoja v češtine, o výsledok interlingválnych kontaktov (niekedy aj s ďalšími jazykmi, najmä s poľštinou a ruštinou) alebo o súčinnosť viacerých faktorov. Úlohu zohráva aj existencia širokého spektra zhôd medzi spisovnou a nárečovou slovenčinou a moravskými nárečiami-

12 K vzájomným jazykovým vzťahom a pestovaniu československého jazyka aj s bibliografickými odkazmi pozri slovníkové heslo: NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Česko-slovenský jazykový kontakt*.

13 Pozri KOTT, František Štěpán: *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický 1878–1893*, online in: <http://kott.ujc.cas.cz/index.php?vstup=Zimomravky&hledat=vse&heslo=checked&popis=checked&Zvyraznit=&Vyber=&Zobrazeni=&Strana=&stranaVys=1> (25. 3. 2022); <http://kott.ujc.cas.cz/index.php?vstup=zimomriavky&idHeslo=418182&zpusob=heslo&Zvyraznit=zimomriavky&hledat=vse&popis=checked&heslo=checked> (25. 3. 2022).

14 Popri spontánnom príleve kontaktných variantov, pre ktorý boli osobitne príhodné podmienky v niektorých sférach, napr. vo vojenskom prostredí, viedli k vzájomnému preberaniu aj mnohé ciele kroky špeciálne v terminológii rozličných odborov.

mi.¹⁵ Rozhodnúť o tom, či naozaj ide o prevzatie, nie je neraz vzhľadom na možnosť vývinu na základe vnútorných zákonitostí každého z blízkyh jazykov ani pre lingvistu jednoduché. Na náročnosť a „viackrokovosť“ určenia jazykového prostriedku ako prevzatia upozorňuje napr. Vincent Blanár.¹⁶

Pri bežnom spomenutí slovakizmov v češtine prirodzene v predstave vystúpiť pôvodom slovenské jazykové prostriedky, ktoré v tej či onej situácii použili alebo používajú Česi. Celkom špecifickú otázku naprieč dejinami však predstavujú nezámerné i zámerné slovakizmy v českých textoch slovenských autorov – pri fungovaní češtiny ako kultúrneho jazyka v slovenskom prostredí vnikali do českých textov od 15. do 19. storočia slovenské jazykové prvky rozličného typu.¹⁷ Týka sa to textov rozdielnej spoločenskej závažnosti, z nášho hľadiska sú

-
- 15 Pozri napr. NÁBĚLKOVÁ, Mira: Prekrývania a rozdiely slovenských a českých synonymických skupín. Lexika a slovtvorba In: *Gramatika a korpus 2012. Sborník příspěvků z konference na CD. Ústav pro jazyk český AV ČR a Gaudeamus Hradec Králové 2013*, online in: <https://ujc.avcr.cz/miranda2/export/sitesavcr/ujc/veda-vyzkum/vyzkum/gramatika-a-korpus/proceedings-2012/konferencni-prispevky/NabelkovaMira.pdf> (22. 3. 2022). Daný vzťah sa napr. v slovníkoch češtiny odráža v hodnotení jednotlivých jazykových prvkov ako súbežne nárečových (moravských) a slovenských. Možno tu však upozorniť aj na skutočnosť, že v duchu starších lingvistických koncepcií a pojmoslovia sa niekedy za slovakizmy považujú aj jazykové prostriedky moravsko-slovenských nárečí. Zaujímavá je napr. situácia hodnotenia jazykových osobitostí *Bohemára* Majstra Klareta zapísaného Martinom zo Strážnice (1379), keď Václav Flajšhans využíva pomenovanie slovakizmus v odkaze na slovenské nárečie Strážnice na Morave, kým Eugen Pauliny pri slovakizmoch Martina zo Strážnice zvažuje ich západoslovenský pôvod. Pozri FLAJŠHANS, Václav: Z dějin našich nářečí. In: *Naše řeč*, 1924, roč. 8, č. 6, s. 161–166, online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1133> (22. 3. 2022); PAULINY, Eugen: Klaretov Glosár a Bohemár na Slovensku. In: *Jazykovedný časopis*, 1958, roč. 9, č. 1–2, s. 58–69, online in: https://www.juls.savba.sk/ediela/jc/1958/1_2/JC_1958_LQ.pdf (22. 3. 2022). Možno tu ešte pripomenúť, že v starších obdobiach počítajúcich s predstavou spoločného spisovného jazyka sa slovakizmy i moravizmy hodnotili aj ako provincionalizmy – tak sa napr. v r. 1921 v časopise *Naše řeč* v súvislosti s príslovkou *kolensky* (hodnotenou ako moravizmus) a *kolenačky* (hodnotenou ako slovakizmus) konštatuje, že v oboch prípadoch ide o provincionalizmus. Online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=795> (25. 3. 2022).
- 16 Pozri BLANÁR, Vincent: K otázke slovensko-českých jazykových a jazykovedných vzťahov v období národného obrodenia. In: *Slovensko-české vzťahy a súvislosti*. Ed: Hvišč, Jozef. Bratislava 2000, s. 171–178. V. Blanár sa vo svojom texte dotýka lexiky národného obrodenia, no potreba kombinovať viacero kritérií pri výrazoch, kde predovšetkým formálne charakteristiky prevzatost prostriedku jednoznačne neukazujú, je aktuálna aj vo vzťahu k súčasným jazykovým javom.
- 17 Pre češtinu so slovenskými jazykovými prvkami je bežné pomenovanie slovakizovaná čeština. Pozri napr. heslo vo vysokoškolskej učebnici: „**Slovakizovaná čeština** – variant kultúrnej češtiny na Slovensku, nerovnomerne popretkávaný slovakizmami. Takéto jazykové útvary mohli byť nenormalizované alebo normalizované. Pre nenormalizovaný variant slovakizovanej češtiny je charakteristické, že slovakizmy sa vyskytujú paralelne s českými javmi a že ich

osobitne zaujímavé diela významných slovenských autorov cielené do slovenského aj českého jazykového prostredia. Slovakizované české texty predstavovali súčasť širšieho česko-slovenského kultúrneho a jazykového kontextu (kultúrneho kontinua), aj s dosahom na kodifikáciu češtiny v čase obrodzenia. Na prieniku slovakizmov do češtiny sa významne podieľala koncepcia spoločného československého jazyka aj účasť predstaviteľov slovenskej inteligencie na obrodenskej štandardizácii češtiny. V tomto kontexte vnieslo obdobie národného obrodzenia textami Dobrovského, Palackého, Jungmanna, Šafárika i Kollára pomenovanie/termín *slovakismus* (*slowakysmus*, *slowakismus*) do odborného diskurzu.

Definícia slovakizmu ako „jazykového prvku prejatého ze slovenštiny nebo podle ní vytvořeného“ zahŕňa rozličné možné typy pôvodom slovenských jazykových prvkov – rozličné z hľadiska ich pôvodu v čase i priestore, no rozličné aj z hľadiska miery integrácie, včlenenia do systému češtiny. Medzi lexikálnymi slovakizmami, ktoré vystupujú v starších i novších českých textoch, sú také, čo sa do češtiny integrovali a predstavujú súčasť českej slovnej zásoby, či už v jej centrálnej časti či na periférii, no popri nich vystupujú aj mnohé (jednorazové alebo opakované) „textové prevzatia“, interferencie, ktoré sa za integrálnu súčasť češtiny nepovažujú. Na to, či sa kontaktovej jav stane systémových prevzatím, teda či sa integruje do systému alebo či ostane len textovým/rečovým prostriedkom, vplývajú rozličné okolnosti, predovšetkým napĺňanie pomenovacích potrieb tam, kde jestvujú isté prázdne miesta, lakúny. Komplex činiteľov urč-

---

frekvencia v písomnostiach je nerovnaká. [...] Normalizácia spočívala v tom, že niektorý charakteristický český jav sa dôsledne nahradil domácim prostriedkom. [...]“ KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: *Průručka k dějinám spisovné slovenštiny*. Bratislava 1999, s. 42. Osobitosť češtiny v slovenskom prostredí sa v českej a slovenskej lingvistickej literatúre v nazeraní na rozličné obdobia premieta aj do označení „slovenská čeština“, „standard češtiny na Slovensku“, „slovenská verzia češtiny“, „slovenský variant spisovnej češtiny“, „čeština slovenskej redakcie“. Pre viac či menej slovakizovanú češtinu v postavení bohoslužobného jazyka slovenských evanjelikov využíva sa pomenovanie „bibličtina“. Ako špecifický jav česko-slovenského kultúrno-jazykového kontextu bola v duchovných piesňach živá až do záveru 20. storočia. Pozri napr. kapitoly *K dverím ňebe se mej... Bibličtina na Slovensku v 20. storočí a Keď si pomyslím po luteránsky – „božemôj, propusť mě, propusť služebníka svého.“* (D)ozvuky fungovania bibličtiny v literárnych textoch v monografii NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu*. Bratislava – Praha 2008, online in: https://www.juls.savba.sk/attachments/slovencina_a_cestina_v_kontakte/slovencina_a_cestina_v_kontakte.pdf (25. 3. 2022); porov. DORULA, Ján: *Slovenčina a bibličtina v evanjelickej cirkvi na Slovensku*. In: *Slavica Slovaca* 2011, roč. 46, č. 1, s. 3–9, online in: http://www.slavu.sav.sk/casopisy/slavica/2011_01/2011_1.pdf (19. 3. 2022); NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Bibličtina a Kralická biblia v slovenskom evanjelickej prostredí – literárne dozvuky*. In: *Česká bible. Kulturní, ideový a politický fenomén v proměnách staletí. Historie – Otázky – Problémy*, 2013, roč. 6, č. 2, s. 251–261.

júcich miesto slovakizmu na škále preberania je však široký. Ak sa pri prevzatíach za funkčné zväčša považuje to, čo neprotirečiac systému preberajúceho jazyka obohacuje pomenúvacie možnosti a zaplňa určité prázdne miesta, používatelia jazyka často funkčnosť kontaktných javov vnímajú podstatne širšie. Pri využití kontaktných synonym môže ísť jednoducho o to, že sa im slovo páči, že sa im v konkrétnej komunikačnej situácii, príp. v ich viac či menej stabilnej osobnej (najčastejšie lexikálnej) paradigmatickej sieti hodia jeho sémantické a štylistické charakteristiky, objektívne existujúce alebo len subjektívne vnímané diferencie v porovnaní s niektorým domácim slovom. Aktívne využitie prostriedkov pôvodom z druhého jazyka predpokladá byť s ním v priamom či nepriamom kontakte, komunikačne príhodné prostriedky v ňom stretnúť, spoznať, objaviť.¹⁸ Do ďalšej fázy udomácnovania potom už smeruje situácia, ak kontaktný prostriedok, slovakizmus, preberajú nositelia češtiny jeden od druhého bez nevyhnutných individuálnych kontaktov so slovenčinou.

Porovnanie slovakizmov v češtine a bohemizmov v slovenčine ukazuje viaceré rozdiely. Pri bohemizmoch ide celkovo nielen o širší, ale tradične aj odborne i laicky častejšie tematizovaný a citlivejší (aj kontroverzne) vnímaný jav.¹⁹

---

18 V situáciách využitia pozitívne vnímaných alternatívnych výrazov alebo aj takých pomenovaní, pre ktoré používateľ jazyka nenachádza domáci ekvivalent, neraz vidíme rozličné sprievodné metajazykové komentáre poukazujúce na vedomé využitie kontaktných slov, napr. *...tady musím použít krásné a výstižné slovenské slovo, „nepodarky“... / „spomedzi“ (krásné slovenské slovo, pro které čeština nemá adekvátní jednoslovný překlad)... / K metajazykovým komentárom v súvislosti s česko-slovenskými kontaktnými javmi pozri GAJDOŠOVÁ, Katarína: „Ako hovoria Česi, jak říkají Slováci“ – metajazykové komentáre pri kontaktných javoch. In: *Jazykovedné štúdie*, 2015, roč. 32, s. 592; GAJDOŠOVÁ, Katarína: *České a slovenské kontaktné lexikálne javy v ich metajazykovej reflexii (na báze textových korpusov)*. Dizertačná práca. Praha 2017, online in: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/86684/140057595.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (23. 2. 2022).*

19 V tejto súvislosti možno odkázať na traktovanie prevzatých slov v komplexnej teórii lexikálnej motivácie u Martina Ološtiaka – prevzaté slová sa tu považujú za medzijazykovo, interlingválne motivované. Pri predstavení termínu interlingválna motivácia autor uvádza aj zvažovanie ponúkajúcich sa pomenovaní: kontaktná motivácia, akceptačná motivácia a interlingválna motivácia. Z nášho hľadiska je dôležité, že kým termín interlingválna motivácia v jeho argumentácii zahŕňa široké spektrum kontaktných javov, záber spojenia akceptačná motivácia sa ukazuje užší – vzťahoval by sa skôr na prevzaté jednotky akceptované systémom preberajúceho jazyka, zatiaľ čo mnohé textové interlingválne, kontaktné javy ostávajú len na úrovni reči (parole). OLOŠTIAK, Martin: *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov 2011, s. 195n, online in: <https://www.yumpu.com/en/document/read/53863911/aspekty-teorie-lexikalnej-motivacie> (24. 3. 2022). Existujúce diferencie pri bohemizmoch v slovenčine, t. j. „neakceptovanosť“, neintegrovanosť časti bohemizmov do jazykového systému slovenčiny možno vidieť napr. v spracovaní termínu *bohemizmus* v slovenčine – kým vo výkladových slovníkoch slovenčiny nájdeme definíciu zodpovedajúcu slovníkovému vymedzeniu *slovakizmu* v češtine, *Encyklopédia jazykovedy* po stručnej definícii „jazykový prvok prevzatý

Slovakizmy v češtine nikdy nevystupovali ako porovnateľne výrazná téma a otázka ich zachytenia, hodnotenia aj existencie diferencovaných postojov k integrovaným i neintegrovaným slovakizmom v českom prostredí je jednou zo sfér, ktoré predpokladajú ďalšie výskumné sústredenie. Jednou z ciest priblíženia k danému cieľu je analýza obrazu pôvodom slovenských slov v českých slovníkoch.

Česká lexikografia ako rezervoár slovakizmov

Slovníky češtiny, v ktorých sa pomocou osobitných označení (sl., slc., sloven., ze sloven.) viac či menej široko zachytáva slovenský pôvod spracúvaných slov, poskytujú celkom špecifický obraz výsledkov česko-slovenského jazykového

---

z češtiny“ ďalej uvádza členenie bohemizmov na 1. spisovné, ktoré sa stali organickou súčasťou slovenčiny, takže bežný používateľ jazyka ich ako cudzie ani nepocituje, 2. subštandardné, ktoré nie sú súčasťou spisovného jazyka, ale v bežnej reči sa často používajú. Cit. podľa *Encyklopédia jazykovedy*. Ed. Mistrík, Jozef. Bratislava 1993, s. 92–93. Slovenské slovníky okrem prvej skupiny spracúvajú aj časť druhej, mnohé často používané no kodifikačne neakceptované bohemizmy (aj ako profilaxiu z hľadiska jazykovej kultúry), pričom sa takéto slová označujú ako subštandardné (napr. *blbý, kecať* či *ješitný* s kvalifikátorom subšt.), slangové (*stav text. slang krosná*), prípadne sa uvádzajú s odkazom na domáci ekvivalent (*milsný správ. maškrtný; námatkový správ. náhodný, občasný, skusný; navyiac správ. navyše*). Využíva sa aj „jemnejší“ odporúčací odkaz (*milostný vhodnejšie ľúbostný*). Zaujímavé je sledovať pri pohľade do slovníkov posuny v hodnotení jednotlivých slov – porovnanie umožňuje napr. *Slovníkový portál* Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, online in: <https://slovník.juls.savba.sk/> (26. 3. 2022). K niektorým rozdielom medzi vydaniaми *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (KSSJ), ktoré vo vzťahu k bohemizmom prezentovali posilnenie delimitačného kodifikačného postoja autorov slovníka pozri NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu*, s. 187, pozn. 193. Novšie spracovanie v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (SSSJ) v mnohých prípadoch prináša zase oslabenie delimitačného postoja: *jedálničiek* (KSSJ správ., SSSJ vhodnejšie) *jedálny lístok; klud* (KSSJ správ., SSSJ vhodnejšie) *pokoj; krb* (KSSJ subšt., SSSJ vhodnejšie) *kozub; nemoc* (KSSJ vhodnejšie, SSSJ zastar.) *choroba; nerez* (KSSJ správ., SSSJ vhodnejšie) *antikoro* a i. O kvalifikátore subštandard pozri PISÁRČIKOVÁ, Mária: Miesto subštandardných slov v slovnej zásobe. In: *Slovenská reč*, 1988, roč. 53, č. 3, s. 140–151, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1988/3/sr1988-3-lq.pdf> (25. 3. 2022). K diskusii o lexikografickom kvalifikátore subštandard a jeho vzťahu k iným uplatňovaným hodnoteniam DOLNÍK, Juraj: *Lexikológia*. Bratislava 2007, s. 209n. Pravda, lingvistické hodnotenie slova môže ale nemusí korešpondovať s vnímaním bežných používateľov jazyka. Pozri aj SOKOLOVÁ, Miloslava: *České kontaktné javy v slovenčine*, s. 188–206; z najnovších prác GAJDOŠOVÁ, Katarína: Metahodnotenie bohemizmu/čechizmu v slovensko-českých kontaktoch (na báze textových korpusov). In: *Studia Academica Slovaca* 47. Bratislava 2018, s. 208–233, online in: https://zborniky.e-slovak.sk/SAS_47_2018.pdf (24. 3. 2022).

kontaktu v lexikálnej sfére.²⁰ Pri slovníkovom spracovaní češtiny vidíme v širšom časovom rozpätí výrazné kvantitatívne rozdiely – od vyše 9000 lexikálnych jednotiek s označením slc. vo viacväzkovom Jungmannovom *Česko-německom slovníku* z prvej polovice 19. storočia po 11 slov so skratkou sl v jednoväzkovom *Slovníku spisovné češtiny pro školy a veřejnost* v druhej polovici 20. storočia. Do rozdielu sa premieta celá komplexnosť odlišných jazykových situácií v jednom a druhom čase. Široká prítomnosť slov slovenského pôvodu v Jungmannovom slovníku aj v ďalších slovníkoch češtiny 19. storočia odráža existenciu spoločného literárneho kontextu a špecifické dobové vnímanie vzťahu češtiny a slovenčiny u českej a časti slovenskej obrodenskej generácie, na ktorého základe sa šírka aj dokladovanie pôvodom slovenských slov líši od spracovania slov z iných slovanských jazykov. Špecifickosť vzájomných vzťahov stojí pritom aj za nie celkom triviálnou skutočnosťou, keď názvy slovníkov ako *Česko-německý slovník* Josefa Jungmanna či neskorší rozsiahly *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický* Štěpána Františka Kotta ničím nenaznačujú prítomnosť veľkého počtu spracovanej slovenskej lexiky.²¹

Priestor príspevku dovoľuje len v obmedzenom rozsahu predstaviť slovníky v kontexte ich zrodu,²² no aj stručné vykreslenie dovoľí vidieť osobitosť prítom-

---

20 Obraz zachytenia slovakizmov v českej lexikografii sa v tomto texte opiera o slovníky 19. i 20. storočia – v našom čase sú vďaka digitalizácii dostupné aj na internete.

Z lexikografie 19. storočia v texte odkazujem na diela:

DOBROVSKÝ, Josef: *Deutsch-böhmisches Wörterbuch* (1802, 1821), online in: <https://baraujc.cas.cz/slovníky/dobrovsky/dbsearch.php?database=gbsgb653sd> (26. 3. 2022).

JUNGMANN, Josef: *Česko-německý slovník* (1834–1839), online in: <https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/slovníky/> (26. 3. 2022).

KOTT, Štěpán František: *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický*, online in: <http://kott.ujc.cas.cz/> (26. 3. 2022).

Z lexikografie 20. storočia odkazujem na akademické slovníky:

Průruční slovník jazyka českého (1935–1957), online in: <https://psjc.ujc.cas.cz/> (26. 3. 2022).

Slovník spisovného jazyka českého (1960–1971), online in: <https://ssjc.ujc.cas.cz/> (26. 3. 2022).

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (1978), online in: <https://deb.fi.muni.cz:8005/debdict/> (26. 3. 2022).

21 K osobitostiam Kottovho slovníka vo vzťahu k slovenčine patrí začlenenie bohatého pôvodného slovenského lexikálneho materiálu, ktorý prevzal a spracoval pri nemožnosti realizácie pripravovaného slovenského výkladového slovníka po zániku Matice slovenskej v r. 1875. Na základe excerpcie spolupracovníkov (napr. zo *Slovenských pohľadov* a inej aktuálne vychádzajúcej literatúry) ako materiálové zdroje pri koncipovaní hesiel využíval aj novšie slovenské texty. Z hľadiska spracovania pôvodom slovenskej lexiky Kottov slovník ešte len čaká na podrobnejšie preskúmanie.

22 Podrobnejšie napr. NÁBĚLKOVÁ, Míra: Porovnávací obraz lexikálnej zásoby slovenčiny a češtiny v doterajšom lingvistickom spracovaní. I. Začiatky lexikálnej komparácie. In: *Slovenská reč*, 2015, roč. 80, č. 5–6, s. 276–306, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/2015/5-6/sr15-5-6.pdf> (18. 3. 2022).

nosti slovakizmov v jednotlivých lexikografických kompendiách. Vzhľadom na počet a okolnosti prílevu pôvodom slovenských slov je prirodzené pristaviť sa bližšie najmä pri Jungmannovom slovníku (jeho päť zväzkov vyšlo v rokoch 1834–1839), ešte predtým však treba povedať, že okolo 700 slov s označením sl. zachytával už dvojzväzkový *Deutsch-böhmisches Wörterbuch* J. Dobrovského (1802, 1821). Tieto významné diela českej lexikografie vznikali v dvoch fázach národného obrodzenia charakterizovaného intenzívnymi vzťahmi v širšom okruhu českej a slovenskej obrodenskej elity, vzájomnou reflexiou českej a slovenskej tvorby v dobových časopisoch aj vzájomnou predplatiteľskou podporou a rozličnými formami organizačnej i obsahovej spolupráce. Špecifické vyvrcholenie týchto vzťahov predstavuje široká účasť celej plejády slovenských obrodencov v slovníkových prípravách aj realizačných aktivitách. Osobitne v Jungmannovom slovníku možno vidieť zúročenie predchádzajúcich prác a výsledok spoločného kolektívneho úsilia českých a slovenských vzdelancov zacieleného na vznik zásadného lexikografického diela ako opory v rozvíjaní národnej kultúry.

Slovenčina vnímaná ako súčasť diasystému češtiny predstavovala v danom období jednu z ciest spontánneho, no aj vedomého a cieleného obohacovania českej lexikálnej zásoby. Na šírení slovakizmov v dobovej češtine sa podieľali najmä diela významných dvojdomých autorov slovenského a českého národného obrodzenia ako J. Kollár a P. J. Šafárik, ktoré spolu s dielami ďalších slovenských spisovateľov, aj spomedzi štúrovskej generácie pred kodifikáciou štúrovskej slovenčiny, predstavujú vrcholné štádium slovenskej vývinovej línie spisovnej češtiny.²³ V českých textoch slovenských autorov do českého prostredia prenikali slová ako *báňský, bozkat, čarbat, čižmy, dřík, hlavnička, chmára, chotár, jarmo, jeseň, kázeň, kolíska, konár, masařský, mláka, najmě, okamih, papuče, paša, pažravý, pleso, pohár, polovačka, pospasy, rátat, rozlúčka, sláčík, smad, spln, stužka, strádat, střetnout, ústřeta, třímat, zbojník* a i. (niektoré z nich ako neznáme vyložil J. Jungmann v závere vydania *Básní* J. Kollára v r. 1921; vysvetlenia slovakizmov v textoch prinášali v poznámkach pod čiarou alebo v slovníčkoch v prílohe aj iné diela, napr. *Slovenští veršovci* B. Tablica, *Běla* K. Kuzmányho, *Múza ze slovenských hor* J. Palkoviča, *Národní zpěvanky* vydané J. Kol-

23 K jazyku Kollára a Šafárika pozri napr. DVONČOVÁ, Jana: Kollár a čeština. In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica*, 1964, s. 183–187; TÓBIK, Štefan: *Šafárikov a Kollárov jazyk. Príspevok k vývinu českého a slovenského spisovného jazyka v období národného obrodzenia*. Bratislava 1966; k slovenskej vývinovej línii spisovnej češtiny ĎUROVIČ, Lubomír: *Slovenská vývinová línia spisovnej češtiny*. In: *Pocta 650. výročí založení Univerzity Karlovy v Praze 1*. Ed. Stich, Alexandr. Praha 1998, s. 43–52.

lárom²⁴ a i.). V dobovej češtine sú však slovakizmy doložené aj vo vlastných textoch popredných českých autorov, J. Jungmann vo svojich prekladoch a pôvodných prácach využil napr. slová *dřík*, *jarmo*, *pleso*, *hrad* vo význame „krúpy“, *zástava*, *znak* vo význame „znamenie“, *značit* vo význame „znamenat“, A. Marek *osloviti*, *pozíratí*, *slych*, *úžera*, *značiti*, *znoj* a i.²⁵

Intelektuálne investície slovenských spolupracovníkov do prípravy českých slovníkov významne presahovali rovinu dodávania slovenskej lexiky do lexicografického spracovania českej slovnej zásoby. Blízkym spolupracovníkom Josefa Dobrovského bol Juraj Ribay a prvým redaktorom Dobrovského slovníka bol Štefan Leška. Účasť slovenských spolupracovníkov na príprave Jungmannovho slovníka (Š. Leška, P. J. Šafárik, J. Kollár a i.) predstavovala aj redakčnú a korektorskú prácu na slovníku ako celku – v úvode Jungmann osobitne vyslovuje vďaka Šafárikovi za prečítanie, korektúru a doplnenia („dôležitejší prídavky jeho jménem Šaf. uvedeny“). Kým v Dobrovského nemecko-českom

---

24 Jeden z takých slovníčkov sprevádzal výber zo slovenských piesní publikovaný pod názvom *Zpiewanky* v r. 1832 v *Časopise českého musea*, kam Kollár okrem stručného súboru diferenčných lexém (*hrkútati* – *vrkatí*; *nepočul* – *neslyšel*; *potlkeň* – *tulák*; *pokial* – *pokud*; *vrece* – *pytel* a i.) zakomponoval aj výklad slova *spievanka*: *zpěvanky*, *tak sám lid slovenský nazývá své světské čili národní zpěvy, k rozdílú od duchovních, které písněmi jmenuje* (*Časopis českého musea*, 1832, s. 400). V českých dobových textoch možno nájsť aj explicitnú tematizáciu potreby vysvetliť slovakizmy v českých textoch. V takom zmysle napr. v *Květoch* r. 1837 písal K. B. Storch v posudku na kalendár G. Fejérpataky-Belopotockého. Z jeho formulácie vysvitá predstava obojstrannej prospešnosti daného postupu – nielen z hľadiska českého prijímateľa textu (v texte možno upozorniť na využitie výrazu *provincializmus*): *A však bychme mu připomenuli, by, kde provincialismů užjwá, všude také, aspoň do záworky, pjsemnj wygáďrenj připogil, čjmž zagisté nezečtenému Slowáku negen že překážku neučinj, nýbrž i prospěge, geli-kož paměti geho mincj podá, za kterauž sobě, přesně psanau knihu snad gindy do rukau dostana, k potěšenj i poučenj swěmu schopen bude wyměnití smysl něčeho, cožby mu ginak neznámým bylo zůstalo* (*Květy*, 1837, príloha 8, s. 24).

25 K téme slovakizmov v textoch českých obrodencov pozri POLÁK, Václav: K problému vplyvu slovenčiny na češtinu. In: *Slovenská řeč*, 1942–1943, roč. 10, č. 4, 5–6, 7–8, 9, 10, s. 97–104, 150–156, 218–222, 285–289, 323–327, online in <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1942/index.html>; 1943, roč. 11, č. 1., s. 6–12, online in <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1943/1/sr1943-1-lq.pdf> (19. 3. 2022); ŠIMEK, František: O jazyku Ant. Marka po stránce grammatické i lexikální. In: *Listy filologické*, 1923, roč. 50, č. 2–3, s. 99–108, online in: https://www.jstor.org/stable/pdf/23448804.pdf?refreqid=excelsior%3A2b26de9de503320b73d4f6cc63e72d8&ab_segments=&origin= (19. 3. 2022). V súvislosti so slovakizmami u A. Marka hodnotu z viacerých dôvodov (kategorizácia „dialekt“, argumentácia hodnotenia) odcitovať slová: „Nejednou sáhl Marek pro slovo i do dialektů vzdálenějších, moravských a slovenských. Mnohdy je ovšem těžko stanoviti původ těchto slov, protože je lze zjistili i na Moravě i na Slovensku. Protože však víme, že čítal spisovatele slovensky píšící (na př. Hollého), jest pravdě podobnější, že takovéto výrazy dialektické poznal ze slovenštiny než z nářečí moravských“ (s. 106).

slovníku sa slovenské výrazy objavujú popri českých ako ekvivalenty nemeckých heslových slov, v Jungmannovom slovníku ich nachádzame na rozličných miestach, ako samostatné heslové slová, ako variantné podoby českých heslových slov či ako jeden, slovenský význam v rámci hesla spracúvajúceho viacvýznamové slovo. V oboch slovníkoch zväčša vystupujú vo formálne počesťenej podobe, do ktorej sa premieta rámcový prístup spracovania českého slovníka, vo veľkej miere však aj využitie počesťených podôb v excerptovaných českých textoch slovenských autorov.

Ako príklady spracovania v slovníku J. Dobrovského možno uviesť napr. **Ekeln**, *osskliwiti se*. Mir ekelt davor, *osskliwj se mi to; ge mi to protiwné*; sl. *hnusý se mi* / **Hexe**, *čaroděgnice, kauzedlnice*, sl. *bosorka, stryga, wražebnice* / **Kettenring**, *článek w řetězu*, sl. *ohniwo* / **Küffen**, v. a. *poljbiti, ljbatl, celowati*, sl. *božkati, boškati, božkávati* / **Pfingften**, *letnice, swatodušnj swátky*, sl. *tuřice* / **Schweif**, *ocas*, sl. *chwošt* / **Schloße**, *kraupa*, sl. *hrad*.²⁶

V danej súvislosti vystupuje pri oboch slovníkoch otázka, do akej miery možno lexikograficky spracované slovenské jazykové prvky považovať vskutku za slovakizmy, jazykové prvky prevzaté zo slovenčiny do českých textov, alebo skôr za slovaciká, slovenské jazykové prvky, ktorých spracovanie možno vnímať aj ako svojho druhu ponuku na obohacovanie slovnej zásoby češtiny.²⁷ Pri takto postavenej otázke sa ukazuje, osobitne v Jungmannovom slovníku, že za-

26 So skratkou *sl.* sú v Dobrovského slovníku zachytené napr. slová *božkati, božkávati, čarbatl, dežma, dešťovnik, dojka, džumbír, choroba, kletka, kolíska, korytnačka, kosba, kosec, krčah, lišeř, mačka, medokys, omíná, parom, pažravý, pestunka, pokrovec, ponos, rováš, tokar, slák, širák, štekliwý, šuhaj, řava, továr, vaček, vřecko, vražiti, vypravotiti, znoj, řatva*, pričom sa v niektorých prípadoch naznačuje zhoda slovenskej lexiky so starším stavom v češtine (*první, přední, sl. & ol. prvý; křen, ol. & sl. chřen; světnice, jizba, sl. et ol. chyže*) alebo s moravskými nářečiami, (*hejno, mor. et sl. krděl ptáků; pecka, mor. & sl. kostka; peřina, sl. & mor. duchná; posvěcení, sl. & mor. hody, sl. hostina*). Za výťah hesiel so skratkou *sl.* z elektronického spracovania slovníka J. Dobrovského (a s označením *slc.* z Jungmannovho slovníka) som vďačná Daliborovi Lehečkovi z ÚJČ AV ČR.

27 V súvislosti s termínom *slovacikum* hodno spomenúť jazykovednú polemiku týkajúcu sa voľby optimálneho pomenovania – podoba *slovacikum* sa ustálila po prechodnej konkurencii so slovami *slovenikum* a *slovákum*. K argumentácii pozri PECIAR, Štefan: *Slovenistika, slovacistika, slovakistika; slovenikum, slovákum, slovacikum*. In: *Československý terminologický časopis*, 1962, roč. 1, č. 5, s. 295–299, online in: https://terminologickyportal.sk/pdf/cs-term/1962/5/1962-5_lo.pdf (22. 3. 2022). V tomto kontexte možno zo staršieho času poukázať na názov štúdie Jána Stanislava *Zo sloveník Jozefa Dobrovského* (In: *Josef Dobrovský 1753–1953. Sborník studií k dvoustému výročí narození*. Eds. Dolanský, Julius – Havránek, Bohuslav. Praha 1953, s. 121–129. Porov. aj druhú štúdiu J. Stanislava s bohatým materiálom dokumentujúcim záujem J. Dobrovského o slovenčinu: STANISLAV, Ján: *Slovenčina v diele Dobrovského*. In: *Bratislava, Časopis Učené společnosti Šafaříkovy*, 1929, roč. 3, č. 3–4, s. 792–824.

hrňa to i to, aj slovakizmy, excerpované prevažne z českých textov slovenských autorov, aj slovaciká, excerpované zo slovenských textov a slovenských slovníkov, resp. pochádzajúce zo zbierok slovenských spolupracovníkov. V úvode prvého zväzku slovníka Jungmann zdôvodňuje začlenenie slovenských slov do slovníka odkazom na spoločnú literatúru a potrebu jej zachovania. Z formulácie, že mnohé slová, ktoré Čechom chýbajú, sa „aspoň v dôležitejších spisoch ... s prospěchem užívatí mohou“, vyplýva, že popri slovakizmoch doložených z českých textov sa spracovanie slovenskej lexiky z iných zdrojov skutočne vnímalo ako jedna z ciest obohatenia spisovnej češtiny.²⁸ Z excerpácie možno spomenúť diela po česky píšucich slovenských autorov (J. Chalupka, M. Semian, B. Tablic, P. Šramko, J. Palkovič, J. Kollár a i.), menami sú označené aj spracované výrazy od Jungmannovými spolupracovníkov (Š. Leška, P. J. Šafařík, J. Kollár a i.). Okrem českých textov so slovakizmami sú však v slovníku využité aj excerpty z diel v predbernoľákovskej (J. I. Bajza) i bernoľákovskej slovenčine (J. Hollý, J. Fándly). Excerptovali sa a v mnohých heslách aj využili obidva významné rozdielne súdobé slovníky slovenských autorov, už spomínaný *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch* J. Palkoviča (1821–1821), no aj šesťdielny Bernolákov slovník *Slowár Slowenský, Česko-Latinsko-Německo-Uherský* (1825–1827) ako lexikografické dielo predstavujúce – na báze delimitácie s češtinou – súčasť bernoľákovskej kodifikácie spisovnej slovenčiny. Stojí za to uviesť aj jednu z menej známych, menej rozsiahlych, no významných dobových lexikografických prác, *Vysvětlení slov starých česko-slovenských i některých cizích v Bibli Páně, čtoucím Čechům, Slovákům a Moravanům k snadnějšímu srozumění*, publikovanú ako príloha k Palkovičovmu vydaniu tzv. *Prešporskej biblie*

28 Pravda, takto formulovaný lexikografický postoj nemožno vnímať ako reálne beznámietské prijímanie slovakizmov v českých textoch slovenských autorov v jazykovej praxi, ako o tom svedčia mnohé ponosy zo slovenskej strany („slovenčinu mou všude smazal“ – písal kriticky P. J. Šafařík práve o Jungmannovi J. Kollárovi v súvislosti s vydaním svojho prekladu Schillerovej *Marie Stuartky*; pozri POLERECKÝ (Jozef Škultéty): Šafařík a slovenčina. In: *Slovenská reč*, 1932 – 33, roč. 1, č. 5, s. 114, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1932-33/5/1-5-lq.pdf> (24. 3. 2022). V korešpondencii P. J. Šafaříka a J. Kollára je v explicitnej formulácii zachytený aj negatívny český postoj k slovakizmom v českých textoch. V súvislosti s vydaním Kollárovej *Čítanky* (1825), v liste zo 6. 8. 1826, Šafařík Kollárovi o. i. referoval o postojoch českých vzdelancov, ktoré mu poslali „v těchto asi slovích“: *Ty slovakizmy v Čítance etc. etc. sú nám nesnesiteľné, mnohem nesnesiteľnější nežli naše germanizmy*. Cit. podľa VRŤÁTKO, Antonín Jaroslav (ed.): *Dopisy Pavla Jos. Šafaříka Janu Kollárovi*. In: *Časopis českého museum*, 1874, roč. 48, s. 82. Takéto odmietavé hodnotenie sa však v danom prípade nemuselo týkať len lexikálnych slovakizmov, ktoré sa v učebnici, často v počestenej podobe, vyskytujú (napr. *přihlavec, atrament, polovačka, chotár*) – práve v *Čítanke* J. Kollár uverejnil aj aplikoval stať *O pravopisebnosti česko-slovenské s pravidly zodpovedajícími jeho představám slovakizácie češtiny* (českoslovenčiny ako spoločného jazyka).

(1808). Jej autorom je Š. Leška, aktívny spolupracovník pri príprave obidvoch českých slovníkov.²⁹ Z ostatných textov by bolo škoda nespomenúť najstaršie dielo slovenskej proveniencie excerptované pre slovník – levočské vydanie *Orbis sensualium pictus* z r. 1685, prvé vydanie Komenského učebnice s prekladom textov do češtiny.³⁰

Spracovanie slovenských lexém v Jungmannovom slovníku dokladaných z rozličných zdrojov (Bajza, Bernolák, Hollý, Kollár, Palkovič, Ribay, Tablic, Písňe slovenské a i.) možno ukázať napr. na heslách

DĚDINČAN, a, m., slc. *wesnjk*, Dorfbewohner. Dědinčani, pl. nom. *Baiz*. 123.

Dědinčané. Us. — Dědinčanka, y, f., *wesničanka*, Dorfbewohnerinn. Brn.

KÁWA, dem. Káwka, y, f., der Kaffee, slc. et pol. [*Některj kafe, ginj kafé pjšj, ale káwa slowenštęgi znj. Tab. poes. III. 70.*]

KAWÁRNA, y, f., *kafjrna*, Kaffeehaus. Slc. W kawárnách a krčmách dni swé swětj. *Tabl. poes. 2, 13.*

KOSENEK, (Kosienek), nku, Kosienok (*Rybay*), m., slc. *otawa*, Nachheu, Grummet. *Plk.*

PAŠA, y, f., slc. et mor., pastwa, die Weide (item pol. et croat.) Na pašu. *Baiz*.

119. Po pašách. *Holý bás. 15.* Máslo mágowé gest neylepšj, nebo paša pro krawy tehdaž gest neyosožněgšj. Koll. čjt. 151. Dáti komu dostatečnau pašu, t. *pokrm. Ib. 144.*

POLOWAČKA, y, f., slc. *polowka*, low, Jagd. Zemanům dowolená gest polowačka neb low i w cizjch chotárech. *Koll. Čjt. 140.*

SOBÁŠITI, jm, il, en, enj, čn. *ndk.*, osobášiti, *dk.*, slc. *oddati*, antrauen, kopuliren. *Plk.* Sobášenj, die Trauung. Brn. Kde ge můg přemilý, se mnau sobášenyj.

Pjs. sl. I. 138. — sobášiti se *oddánu býti*, angetraut werden. Brn.

SRDITÝ, adj., -tě, adv., slc. *hněwiwý*, *zornig*. *Plk.* *Kancow srditých, acres apros. Holý 33.*

---

29 K dielu Š. Lešku v dobovom kontexte bližšie WEINGART, Miloš: Příspěvky k studiu slovenštiny. In: *Sborník Filosofické fakulty*, roč. 1, č. 17. Bratislava 1923; GAJDOŠOVÁ, Katarína: Slovensko-česká a česko-slovenská dvojazyčná lexikografia. Vývinový prehľad od 19. storočia po súčasnosť. Časť I. In: *Slovenská reč*, 2014, roč. 79, č. 5–6, s. 274–303, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/2014/5-6/sr14%205-6%20web.pdf> (18. 3. 2022); NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Porovnávací obraz lexikálnej zásoby slovenčiny a češtiny v doterajšom lingvistickom spracovaní*, s. 276–306.

30 Za autora prekladu do (v mnohom slovakizovanej) češtiny sa považuje Daniel Sinapius Horčička. V Jungmannovom slovníku sú ako slovakizmy s uvedením českých ekvivalentov z *Orbis pictus* spracované napr. slová *hlawnička* (poduška neb polštář pod hlavu), *hrádka* (záhon), *kosec* (sečec, sekáč), *paplon* (přikryvadlo, deka), *přjhlawek* (nárt), *učeň* (učedlnjk) a i. Bližšie NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Porovnávací obraz lexikálnej zásoby slovenčiny a češtiny v doterajšom lingvistickom spracovaní*, s. 278–279.

Zo slov spracovaných v Jungmannovom slovníku so skratkou *slc.* dá sa tu uviesť len stručný výber. Vyššie uvedené príklady ukazujú slovakizmy spracované ako samostatné heslové slová. Takto v slovníku nájdeme napr. slová *běsnost*, *bobule*, *bočan*, *boskám* i *bozkám*, *břechám*, *budova*, *buřeň*, *buřina*, *cirok*, *clivý*, *cněti*, *čarbám*, *čudný*, *čujný*, *dežma*, *divina*, *dojka*, *dohán*, *dohvězdný*, *dřevorubač*, *dřík*, *dříčný*, *haluz*, *hola*, *hrád*, *hulava*, *chlopně*, *choroba*, *chotár*, *jeseň*, *kolísám*, *lišaj*, *najmě*, *nepřestajně*, *osloviti*, *osoh*, *paplón*, *papuč* i *papuče*, *pažravý*, *pílení*, *polovačka*, *pokrevný*, *pravotiti*, *přezvisko*, *přepáčiti*, *rátám*, *roniti*, *ropucha*, *rováš*, *rúci*, *sobáš*, *sobášiti*, *střetnout*, *širák*, *třímám*, *učlověčiti se*, *urobiti*, *usilovný*, *užera*, *válov*, *viděk*, *zápřah*, *zhnusiti*, *značiti*, *znak*, *znojiti se*, *zornička*, *živořiti* a i. Ako u Dobrovského, tak aj u Jungmanna vyskytujú sa heslá s upozornením na prítomnosť niektorých slov alebo významov aj v staršej češtine a/alebo v moravských nárečiach, prípadne aj v ďalších slovanských jazykoch: **dědina**, *ol. et mor. slc.*; **bitka**, *slc. et mor.*; **duněti**, *mor. et slc.*; **dvojaký**, *mor. et slc.*; **chodnj**, *mor. et slc.*; **chudý**, *mor. slc. et ol.*; **kura**, *ol. et slc. mor. siles.*; **palice**, *ol. et mor. slc.*; **pílití**, *slc. et ol. bh.*; **struk**, *ol. et mor. slc.*; **šřava**, *mor., slc.*; **špatiti**, *slc. mor.*; **tovar**, *mor. et slc.*; **znak**, *slc., mor.*; **žatwa**, *slc. et mor.* Niektoré sémantické slovakizmy sú spracované ako významy polysémických slov (*babka*, *badati*, *báně*, *batoň*, *běs*, *bludař*, *brav*, *cifra*, *cifruji*, *dědina*, *dvojiti*, *hlavnice*, *hluza*, *chudý*, *chytrý*, *lichva*, *náhliti*, *strast*, *špatný*, *vřece*, *vybaviti*, *vyrobiti*, *zadrhnauti*, *zchudnu* a i.). Napr. v hesle *cifra* je ako jeden z viacerých spracovaných aj význam „ozdoba“ označený skratkou *slc.* (spolu s odkazom na chorvátčinu – *slc. et croat.*): *CIFRA*, *dem.* Ciferka, Cifřička, y, f., (*ital.* cifra, *lat. med.* ciffara, *ex arab.* cf. *heb. saphar* = numeravit) *početnj známka*, die Zahlfigur, Ziffer. (...) — § *CIFRA*, *slc. et croat.* = *ozdoba*, *Schmuck*, *Zierden*, *ornatus*. *Plk.* Cifra nic neplatí, ale krása. *Brn.*

Okrem pozície heslového slova možno slovenské výrazy v Jungmannovom slovníku nájsť aj v rozličných iných pozíciách. Niektoré sú uvedené ako diferenčné ekvivalenty pri českých heslových slovách, napr. *česno*, *slc.* **letáč** / *dek*, *deka*, *slc.* **paplón** / *domáci* (*slc.* **domášní**) / *dráteník* (*slc.* **drotar**) / *hejno* (*slc.* **krděl**) / *pantofel*, *slc.* **papuč** / *varhany* *slc.* **organ** / *wztekly pes* (**běsný**, *slc.*). V mnohých heslách sú v počestenej podobe zachytené aj frazémy označené ako *Prov. slc.* (napr. *Dobře gest při kopě klásky zbírat.* / *Hlad se šibenice nebojí.* / *Těžko z kamene olej vytlačiti.* / *Přišel (přijde) na psa mráz.* / *Co chytrý nedohoní, to lenivý doleží.*).

S hojnosťou (komplexne vnímaných) slovakizmov spracovaných v slovníkoch češtiny prvej polovice 19. storočia výrazne kontrastuje obraz ich rozsahu v neskoršej bohemistickej literatúre, kde sa ako slovakizmy z obrodenského ob-

dobia spravidla uvádza len stručný súpis slov, napr. *zástava* (prapor), *znak*, *značiti*, *obzírati*, *osloviti*, *roniti* (*se*), *sklepení*, *značiti*, *stužka*, *tovar*, *jihnouti*, *třímati*, *úžera* (lichva), *žičiti*³¹ (porov. aj vyššie uvedené príklady z *Encyklopedického slovníka češtiny*). Kodifikáciou štúrovskej slovenčiny sa kontaktovej situácia od 40. rokov 19. storočia výrazne zmenila. Z diel slovenských autorov písaných v češtine so slovakizmami mnohé (osobitne Kollárove) ostávali v kultúrnom obehu, no nové až na výnimky nepribúdali. Pokiaľ ide o staršie i nové slovakizmy, v druhej polovici 19. storočia sa vývin uberal iným smerom. Z dovedty lexicograficky zachytených slovakizmov niektoré posilnené a aj ďalšie, nové, prenikali do českých textov na základe nových a iných česko-slovenských kontaktov v dielach B. Němcovej, A. Jiráska, A. Heyduka či R. Pokorného ako príznakové pomenovania slovenských reálií, knižné výrazy, poetizmy, iné ako publicizmy, v menšej miere ako súčasť českej terminológie. Časť slov sa stala integrovanou nepríznakovou súčasťou českej slovnej zásoby. Niektoré zo slov spracovaných v slovníkoch 19. storočia s označením slc. nadobudli v češtine väčšie rozšírenie v 20. storočí – patria k nim už spomínané *zimomriavky*, aj *rozlučka* s adjektívnym derivátom *rozlučkový* či sloveso *střetnout se* v slovenskom význame („pokat se“). Iné, zachytené u Jungmanna bez takéhoto označenia, sa v češtine upevnili na základe kontaktov so slovenskými textami a v bohemistickej literatúre sa dnes medzi slovakizmami uvádzajú (*svojský*, *výdobytek*).³²

Na ďalšom prenikaní slovakizmov do češtiny sa na prelome storočí a neskôr podieľali najmä staršie vydania aj reedície diel významných českých autorov využívajúcich výrazy slovenského pôvodu na literárne ciele (osobitne B. Němcovej a A. Jiráska) a pokračujúce česko-slovenské spoločenské, jazykové a literárne vzťahy, ktoré vznikom Československej republiky v r. 1918 nadobudli novú podobu. Na rozdiel od situácie v slovenskom prostredí, kde bolo zintenzívnenie jazykového kontaktu sprevádzané masívnym prienikom bohemizmov, do češtiny nové slovakizmy v takej miere neprenikali. České slovníkové diela 20. storočia sa k slovakizmom v češtine stavajú rozličným spôsobom a zachytávajú staršie aj nové slovakizmy v rozličnom rozsahu. Možno nám z tohto hľa-

31 HAVRÁNEK, Bohuslav: *Vývoj českého spisovného jazyka*. Praha 1979, s. 96.

32 Pozri príspevok o slove *výdobytek* ozrejmujúci históriu jeho fungovania v češtine: SVĚRÁK, František: K pôvodu slova *výdobytek*. In: *Naše řeč*, 1972, roč. 55, č. 5, s. 276–277, online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5648> (20. 3. 2022). Prídavné meno *svojský* so súvzťažnou čelaďou (*svojskost*, *svojsství*, *svojsstvo*) spomína A. Jedlička medzi kontaktovejmi javmi ako aktualizujúci prvok v jazyku esejistiky a literárnej kritiky (napr. u F. X. Šaldy či A. Pražáka). In: JEDLIČKA, Alois: *Spisovný jazyk v současné komunikaci*, s. 89.

diska porovnať tri slovníkové diela, ktoré vyšli v období do rozdelenia spoločného štátu, jednozväzkový *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1978)³³ a viaczväzkové lexikografické diela *Příruční slovník jazyka českého*, ktorý vychádzal v rokoch 1935–1957, a *Slovník spisovného jazyka českého* z rokov 1960–1971. Najmenej slov s označením slovenskej súvislosti je v *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (11), v prostriedku je *Příruční slovník jazyka českého* (105) a najviac výrazov, diferencovane označených z hľadiska miery integrácie, nájdeme v *Slovníku spisovného jazyka českého* (okolo 400).³⁴

V *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* je so skratkou sl zachytených jedenásť slov: *bača, batoh, čutora, mincíř, palačinka, potkan, tovar, vatra, výdobytek, zástava, zbojník*, pričom pri väčšine z nich slovenčina vystupuje ako sprostredkujúci jazyk slov pôvodom z iných jazykov (najmä maďarčiny), výlučné sl majú pri sebe slová *batoh, vatra, výdobytek, zbojník*.

V *Příručnom slovníku jazyka českého* je so skratkou slc. spracovaných okolo sto slov, napr. *burčák, krosno, oblok, pravotár, sesobášiti, šátor, táрати, tarcha, trstěnice, trstina, turák, turice, turňa, úžera, úžerník, vatra, vicišpán, viděk, vidno, vraj, vystrabiti se, vytroviti se, zadrápati se, zadúchati, zapáčiti se, zkáňtriti, znivočiti*, 20 je ako „výrazy málo užívané“ označených hviezdíčkou (napr. *rodoláška, rozhútati, štácie, táranina, teraz, trstí, trubiroh, varovník, vatrál, výdobytek*).

Slovník spisovného jazyka českého pri slovách slovenského pôvodu využíva dvojaký spôsob označenia: skratku ze sloven. zodpovedajúcu označeniu prevzatých výrazov (83 slov) a skratku sloven. na označenie tzv. citátových slov využitých v českých textoch, pričom dokladový materiál odkazuje najmä k slovakizmom v textoch B. Němcovej, A. Heyduka, A. Jiráska a i. (302 slov).³⁵ V úvode slovníka sa pritom explicitne uvádza, že poznámkou o pôvode nie sú opatrené slová, ktoré sú súčasťou češtiny oddávna, ani úplne zdomácnené slová prevzaté v dobe obrodovania z iných slovanských jazykov. So skratkou ze sloven. sú spracované slová ako *bača, batoh, hole, huně, húlava, kozub, ľudák, namyšlený, roduvěrný, rozlučka, šefraník, úsluní, ústret (v ústrety), tuřice, výdobytek*, pri časti z nich je zachytená sprostredkujúca úloha slovenčiny (napr. *banovat, beřár, řirok, řiř-*

33 Vychádza neskôr postupne v ďalších vydaniach – ich porovnanie z hľadiska spracovania slovakizmov vychádza za rámec tohto textu.

34 Za poskytnutie údajov z digitalizovaných verzií slovníkov využitých v štúdiu vďačím Jane Klímovej z ÚJČ AV ČR. Špecifický pohľad na spracovanie hesiel v uvedených výkladových slovníkoch češtiny poskytuje webová stránka *DebDict*, online in: <https://deb.fi.muni.cz:8005/debdict/> (21. 3. 2022). Tým, že sa tu pri využití vyhľadávača ukazuje pospolu spôsob zachytenia konkrétneho slova vo viacerých uvedených slovníkoch, ponúkajú stránky názornú príležitosť porovnávať zhody a rozdiely v spracovaní.

35 Takéto ich slovníkové spracovanie možno vnímať aj ako pomoc pre čitateľov daných literárnych diel.

ma, čutora, dereš, gombík, chotár, chýr, išpán, járek, kočiš, mur/múr, murovat, tátoš, těrcha), niektoré prevzatia sú ako zriedkavé slová označené hviezdíčkou (*guba, honělník, naostatek, nocka, obrv, obrva, pikulík, prespanka, skrsnouti, sřín, škratek, škratek, šřavice, trstěnice, trstina, vatřiti, zabohovat*). K slová, ktoré slovník zachytáva so skratkou sloven. ako citátové, patria nezdômacnené slová (alebo len niektoré ich významy) ako *baník, banický, bosorka, bozkat/boskat, bravčovina, čučorietka, čušať, dohan/dohán, električka, gazda, havránka, hej, hlavnice, iba, jastriti, koupele, lopta, mačka, medokyš, olovrant, otecko, ozrutný, parenica, polovačka, rab, samopaš, sklep, slúžný, strunga, šarapatit, táranina, testina, topánky, tuťmák, vatra, vicišpán, vládati, zabávati se, zastati, žúžol*, z nich s hviezdíčkou ako zriedkavé napr. *cintorín, čipka, čujný, horár, kapce, kosba, kosec, oblok, pažravý, řarcha, tēhla, teraz, úzadí, úžera, vatrál, viděk, vraj, vycivený, zapáčiti se, zberba, zdravkat, živáň*. Zvláštnu skupinu predstavujú slová, pri ktorých sa kombináciou skratiek sloven a nář. naznačuje ich príslušnosť súčasne k slovenčine a k nářečiam (bez bližšej špecifikácie), např. *leja, krdel/krděl/krděl, lúbit, oplan, osoh, osúch, parobek, pasovat se, paše, pazucha, počerný, polana, ponad, ponáhlát (se), požičat, prť, pýtat, rátat, rúčí, sobáš, somár, šarkan, vela, vrece, zalúbit se, zaoblačit se, zarobit, zpomedzi, zponad, zpopod, žnice*.

Pri vzájomnom porovnaní spracovania vo viacväzbových slovníkoch sa ukazuje, že na rozdiel od Slovníka spisovného jazyka českého starší *Přiručný slovník jazyka českého*, ktorý začal vychádzať ešte v medzivojnovom období, pri mnohých slovách uvádza len ich nářečový status (*bosorka, čižma, gazda, gombík, hole, húlava, chýr, járek, mačka, osoh, požičat, rozlučka, sobáš, somár, těrcha* aj.), napr.:

psjc Přiruční slovník jazyka českého

osoh dial. zisk, užitek. Jim je vše dobré, jen když dost malý osoh z toho vyplývá. Něm. Pantáta měl z nich [pracovních lidí] osoh, jakoby z loterie vyhrával. Herb.

ssjc Slovník spisovného jazyka českého

osoh nář. a sloven. (z tur.) zisk, užitek: jim je vše dobré, jen když dost malý o. z toho vyplývá (Něm.); měl z nich o. (Herb.)

ssc Slovník spisovné češtiny 0

psjc Přiruční slovník jazyka českého

požičati dial. půjčiti. Namazal [boháč] měřici na dně smolou, pak ji teprv bratrovi požičal. Něm. Donesl jsem vám pojičany provaz. Preis.

ssjc Slovník spisovného jazyka českého

požičat sloven. a nář. (co) půjčit: bratrovi ji (měřici) požičal (Něm.)

ssc Slovník spisovné češtiny 0

Stručný pohľad do českých slovníkov na spracovanie slovakizmov s explicitným (takým či onakým) vyznačením slovenského pôvodu dokladá, že pri slovakizmoch v češtine ide spätne, no aj vo vzťahu k súčasnosti o zaujímavejšiu problematiku, než by sa na prvý pohľad prípadne zdalo.³⁶ Explicitným označením jednotlivé slovníky vymedzujú skupiny slov, viac či menej adaptovaných a integrovaných do češtiny či zachytených a vysvetlených ako citátové slová aj so zreteľom na čitateľov diel z českého literárneho kánonu. Nemenej zaujímavé je však aj spracovanie slov, pri ktorých (ako celku alebo pri niektorom z významov) sa v odbornej literatúre slovenský pôvod uvádza či zvažuje, no v slovníkoch sú zachytené bez naznačenia vzťahu k slovenčine, napr. *dřík, hostinec, jeseň, jařmo, lišaj, namyšlený, najmě, nárokovat (si), oproti, oslovit, oznam, papuče, platba, pleso, pohár, potkan, pospas, pospasy, strádat, střetnout, stužka, třímat, údajný, venkoncem, vřava, zaostat, zapřičinit, završit, zboj, zbojník, značit, znak, znoj, žatva, železničář, živořit, žinčice*, väčšinou s kvalifikátormi, charakterizujúcimi ich ako slová zriedkavé, zastarané, knižné, odborné, expresívne, ale aj nespisovné (nárečové, slangové alebo obecné). Celkovo možno povedať, že „jazykový materiál“, ktorý slovníky češtiny širokého časového obdobia poskytujú, jeho spracovanie i koncepcie prístupov v pozadí ponúkajú dostatok impulzov na ďalšie analýzy, ktorých východiská aj závery predpokladajú širšie mimojazykové kultúrno-historické, či kultúrno-politické ukotvenie.

Slovakizmy v novšom mimolexikografickom obraze a jazykovej praxi

Zachytením v slovníkoch sa prirodzene pozornosť venovaná slovakizmom v češtine nevyčerpávala a nevyčerpáva. Odborný záujem o slovakizmy so zreteľom na funkčné zaťaženie a postavenie prevzatí z dávnejšieho času, o nové prevzatia ako prejav jazykových kontaktov v zmenenej jazykovej situácii spolu

36 Pozornosť možno rozšíriť ešte aj na ďalšie slovníkové diela, osobitne etymologické slovníky. Napr. Český *etymologický slovník* Jana Rejzka (2001) uvádza ako prevzatia zo slovenčiny slová *bářský, baník, batoň, batožina, bobule, bobulka, bobulovitý, chlopeň, chlopňovitý, jeseň* (aj s možným poľským pôvodom), *kokot, lišaj, mačky* (horolezecké), *pleso, rab, ústrety, vatra, zbojník, živořit, žatva*, ako prevzatia cez slovenčinu *bagán, baganče, čutora, mincíř, opánek, palačinka, pohár, pohárek, pohárový, potkan, šuhaj, tovar*. *Nový akademický slovník cizích slov* (2006) uvádza so skratkou sloven. slová *halušky* (v kombinácii so skratkou pol., poľština), *hole / hola, húlava, košár, ludák, mačka, máčka, parenica, polotovar, slúžný, sobáš, súdek, svojský, svojskost, tiplice, vokáň, žinčice*, a tiež aj slová, kde je slovenčina uvedená ako sprostredkujúci jazyk *bača, batoň, beřár, čirok, čiřma, dereš, gatě, řidč. katě, gazda, gombík, hajduch¹, hajduch², chotár, chýr, járek řidč. jár, jar, juhás, leányka, nadřpán, pohár, somár, striga, šarkan, škulět, šoltýs, terkelice, tovar, vajda, viciřpán, zástava*.

s výskumom postojov používateľov k slovakizmom v češtine vzrástol po rozdelení spoločného štátu v roku 1993.³⁷

Vo viacerých prácach sa tak pozornosť venovala starším i novším, viac či menej frekventovaným a do češtiny integrovaným slovakizmom ako sú *bitkař*, *dovolenka*, *dovolenkový*, *chalan*, *horko-těžko*, *hrozno*, *kávička*, *klamat*, *krimoška*, *kukláč*, *lyžovačka*, *namyšlený*, *natěšený*, *neurekom*, *oznam*, *papaláš*, *páčit se/ne-páčit se*, *pikoška*, *podujetí*, *polovačka*, *překabátit (se)*, *překabátěný*, *příhovor*, *příhovořit se*, *přívarek*, *rozlučka*, *rozlučkový*, *středobod*, *zpravodajce*, *psychiatrická*, *trma-vrma*, *upokojit se*, *vlámat se*, *výdobytek*, *zaobcházet*, *stíhat*, *strážit*, *súrný*, *venkoncem*, *vidno*, *vybavit* vo význame „zařídít“, *výzor*, *zaužívaný*, *zvrtné* podoby nezvratných českých sloviac *poděkovat se*, *skončit se*, *začat se* či frazémy *medové týdny*, *ostrůvky pozitivní deviace*, *přišlo/došlo na lámání chleba*, *dát/dostat po papuli* a i.

Väčšina novších slovakizmov nie je v kodifikačných príručkách zachytená, no vysoké komunikačné zaťaženie niektorých z nich vedie k tomu, že sú postupne spracúvané. Napr. súbor textov Zdeňky Sochovej a Běly Poštolkovéj publikovaný v r. 1993–1995 v časopise *Naše řeč* a aj knižne v súvzťažnej (nie celkom zhodnej) slovníkovej publikácii *Co v slovníkách nenajdete* (1994) zachytáva s explicitným označením viaceré slovakizmy ako *nahánět* vo význame „honit“, *stíhat*, *papaláš*, *překabátěný*, *rozlučkový*, *spolunažívání*, *strážit*, *střetnout se* vo význame „potkat se“ či *středobod*, pri niektorých z nich sa uvádza odmietavý kvalifikátor nevhod. Viaceré slovakizmy bez označenia pôvodu možno nájsť i v *Slovníku současné češtiny* vydavateľstva Lingea, dostupnom online, – bez kvalifikátora, teda ako neutrálne je spracované napr. slovo *rozlučka* s adjektívom *rozlučkový*, pri substantíve *dovolenka* sa okrem bežného českého

37 Pozri napr. JELÍNEK, Milan: Nové slovakismy ve spisovné češtině. In: *Českoslovenství – součást evropanství. O vzájemnosti a svébytnosti střední Evropy*. Ed. Kučerová, Stanislava. Brno 1996, s. 299–306; MUSILOVÁ, Květoslava: Slovakismy v současné češtině. In: *Eurolitteraria & Eurolingua 2005. Majority a minority v literatuře a v jazyce*. Ed. Uličný, Oldřich. Liberec 2005, s. 261–266, online in: https://kcl.fp.tul.cz/images/dokumenty/sborniky/209_Eurolingua_2005.pdf (26. 3. 2022); MUSILOVÁ, Květoslava: Funkčnost slovakismů v současné češtině. In: *Člověk – jazyk – text*. Ed. Jaklová, Alena. České Budějovice 2008, s. 313–318; MUSILOVÁ, Květoslava: Slovakismy v současné češtině (sociolingvistický průzkum mezi vysokoškoly). In: *Vídy jazyka a jazykovedy*. Ed. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov 2011, s. 389–396, online in: <https://www.pulib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak2/subor/9788055503417.pdf> (26. 3. 2022); MUSILOVÁ, Květoslava – SOKOLOVÁ, Miloslava: Funkčnost československých kontaktoých variant v současnosti. In: *Studia Moravica 1*. Eds. Fiala, Jiří – Machala, Lubomír. Olomouc 2004, s. 133–146; NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Slovenčina a čeština v kontakte*, s. 177–188, 219–232; PANČÍKOVÁ, Marta: Niekoľko poznámok k súčasnej slovenskej a českej lexike. In: *Slovensko-české vzťahy a súvislosti*. Ed. Hvišč, Jozef. Bratislava 2000, s. 222–227.

významu „tiskopis s potvrzením souhlasu k dovolené“ novo uvádza i ďalší význam – sémantický slovakizmus „dočasné uvolnění z práce“ s příkladmi spojení *placená / neplacená / řádná / mimořádná dovolenka*, ako slangové sa zachytáva slovo *bitkař*, v dokladoch pri substantíve *vina* sa uvádza aj konštrukcia *být na vině* a i.³⁸

Výskyt starších aj nových slovakizmov v jazykovej praxi aktivuje hlbší výskumný pohľad na ich využitie. K. Musilová a M. Sokolová³⁹ sa zamerali na komunikačnú funkčnosť niektorých slovakizmov v češtine – v anketovom prieskume získali od vzorky respondentov odpovede na otázky, do akej miery sú pre nich slovakizmy ako *namyšlený, krimoška, lyžovačka, horko-těžko, pikoška, rozlučka, strážit, nad ránem, psychiatrička, dovolenkový, kávička, natěšený, oznamy, kukláč, bitkař, vlámat se, na čele, hrozno, na vině, páčit se* popri domácich nekontaktočných prostriedkoch komunikačne uplatniteľné, aj či dané výrazové prostriedky vôbec považujú za slovakizmy. Za slovakizmy respondenti nepovažovali predovšetkým slová a predložkové väzby *natěšený, namyšlený, horko-těžko, bitkař, kávička, na čele, na vině* a *nad ránem*. Pri porovnávaní výskytu kontaktočných výrazov v obdobiach idúcich po sebe sa ukazuje, ako frekvencia niektorých stúpa.

Možno upozorniť na zaujímavý fakt, že k súčasným slovakizmom patrí celý vejár kontaktočných predložkových väzieb a výrazov konkurujúcich domácim výrazovým prostriedkom, popri konštrukciách *být na vině* a *nad ránem*, ktoré sa už „oficiálne“ hodnotia ako zdomácnené,⁴⁰ ide aj o ďalšie výrazy ako *na úvod, vzhledem na něco, stát na čele, vzít do úvahy, až tak, až takový, až tolik*⁴¹ či spojkový výraz *bez toho, aby*.⁴²

Špecifickú oblasť predstavujú slovotvorné slovakizmy, kam patrí napr. už spomínané slovo *psychiatrička* so slovotvornou príponou *-ička*, ktorá češtine nie je vlastná (systémová česká podoba je *psychiatryně*), objavili sa aj podoby *pediatřička* či *foniatrička*. Vzájomný kontakt posilnený prítomnosťou mnohých Slovákov v českom prostredí aj nové komunikačné príležitosti, ktoré ponúka československá internetová komunikácia, predstavujú vhodné podmienky na udržiavanie starších a prenikanie nových slovakizmov. Novšie sa v komunikácii na

38 Pozri <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/dovolenka?> (19. 3. 2022).

39 MUSILOVÁ, Květoslava – SOKOLOVÁ, Miloslava: *Funkčnost československých kontaktočných variant v současnosti*, s. 133–146.

40 ČERNÁ, Anna: Slovenština v pražské jazykové poradně. In: *Jazyková kultura na začátku třetího tisícročia*. Ed. Považaj, Matej. Bratislava 2009, s. 193–198, online in: https://www.juls.savba.sk/attachments/pub_jazykova_kultura/jazykova_kultura.pdf (18. 3. 2022).

41 ADAM, Robert: Obhajoba měrových výrazů typu až tak. In: *Naše řeč*, 2005, roč. 88, č. 4, s. 221–223, online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7848> (21. 3. 2022).

42 UHLÍŘOVÁ, Ludmila – SVOZILOVÁ, Naďa: Bez toho, aby/že versus aniž. In: *Naše řeč*, 1993, roč. 76, č. 1, 51–53, online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7115> (21. 3. 2022).

internetu možno stretnúť napr. s pomenovaniami *tchánovci* i *tchyňovci*, ktoré napriek českému základu môžeme hodnotiť ako slovotvorné slovakizmy utvorené na pozadí slovenských kolektív typu *svokrovci*, *švagrovci*, *svatovci*. Hoci čeština slovotvornú príponu *-ovci* pozná, pri rodinných pomenovaniach tohto typu sa neuplatňovala.⁴³ Možno upozorniť aj na zaujímavosť, že oproti slovenskému *svokrovci* sa v češtine vynorili dve pomenovania, *tchánovci* i *tchyňovci*, odrážajúce rozdiely v kmeňoch českých pomenovaní *tchán* a *tchyně*.⁴⁴ Z mamičkovskej internetovej komunity sú doložené slovakizmy *kočíkovať*, *kočíkování* (a analogicky pri využití českého základu aj *kočárkování*), *čtyřnožkovat*, *čtyřnožkování*. K novším slovakizmom, predovšetkým v textoch tematicky spätých so slovenským prostredím a slovenčinou v pozadí, patrí pomenovanie *člnkovať se/člunkovať se*, *člnkování/člunkování*. Z inej komunikačnej sféry možno uviesť, že pri koexistencii slovenských a českých študentov na internátoch prenikol do českej komunikácie slangový slovakizmus označujúci študentskú zábavu *chodbovica/chodbovice*, s rozšírením slovotvorného modelu aj na pomenovania s českým slovotvorným základom: *pokojevica/pokojovice*, *patrovice*, *kolejovice*.

43 Prípona *-ovci* sa v češtine uplatňuje pri tvorbe slov iného typu, napr. pri pomenovaniach osôb spätých spoločnými záujmami, členov kultúrnych a politických hnutí (ako *jungmannovci*, *máchovci*, *májovci*), aké jestvujú aj v slovenčine (*bernálákovci*, *štúrovci* a i.). Popri slovách typu *svokrovci* v slovenčine na rozdiel od češtiny prípona *-ovci* vystupuje aj pri tvorbe rodinných pomenovaní na základe vlastných mien ako *Majerovci*, *Štúrovci*, *Novákovci* (v češtine *Novákovi*).

44 Na internete sa možno stretnúť aj s tematizáciou (ne)existencie českého ekvivalentu slovenského slova:

Jak byste jednoslovně přeložili do češtiny slovo svokrovci?

marci1

Jednoslovné pojmenování v češtině není. Je to tchyně, tchán, tedy rodiče manžela. :-)

Doplňuji: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/...>

anonym

‘Tchání’, ‘tchánovci’, ‘tchánové’ ... :-)

Některé jednoslovné výrazy - protože se nepoužívají, zní neobratně.

Akzeret

Souhlasím s marci1, ale dost často vídám slovo „tchánovci“ ;)

<http://www.odpovedi.cz/otazky/jak-byste-jednoslovnne-prelozili-do-cestiny-slovo-svokrovci>

Porov. ďalšie doklady slov *tchánovci*, *tchyňovci/tchyňovci* z internetovej komunikácie: *Chtěla bych se zeptat, jaké máte vztahy po rozchodu nebo rozvodu s bývalými tchánovci?* (www.vase-deti.cz/diskuzni-forum/?wpforumaction=viewtopic...) / *Dnes byly na návštěvě tchánovci...*

(https://www.modrastrecha.cz/blog/peggy_5/album/v.../12192976/) / *Tchánovci dělají rozdíl mezi vnučaty...* (www.family.cz/nazor17308783.htm) / *V půlce dovolené nás přijeli navštívit prarodiče (pro mě tchánovci)*. (www.veruharnol.cz/itlie-moe-2014/) // ...na tu firemni akci by nam ho pujcili tchynovci...

(www.babyonline.cz) / *Nasi i tchynovci k nam chodi na obed 1.1. uz nekolik let.* (www.stastnezeny.cz) / *Tchynovci ziji v Brne, my v Praze a malou vidaji co 3 mesice.* (<http://www.modrykonik.cz>).

Pri stopovaní slovakizmov v češtine je prirodzene zaujímavé sledovať reálny textový život, ktorý odráža cesty ich adaptácie a integrácie, procesy hláskoslovných, morfológických, slovotvorných i sémantických adaptačných procesov a ich výsledky.⁴⁵ V porovnaní slovenských slov a mnohých s nimi usúvzťažných slovakizmov v češtine je najnápadnejšia formálna adaptácia, pri ktorej kontaktné výrazy nadobúdajú podobu lepšie zodpovedajúcu češtine, ktorej výsledky môžeme pozorovať pri mnohých slovakizmoch v českých slovníkoch a ktorá prebieha aj v súčasnosti (*banský* – *báňský*, *bitkár* – *bitkař*, *driek* – *dřík*, *natešený* – *natěšený*, *neprestajný* – *něprestajný*, *hola* – *hole*, *výdobytok* – *výdobytek*, *stredobod* – *středobod*, či teraz spomenuté *člnkovanie* – *člunkování*, *chodbovica* – *chodbovice*). Špecifické prípady predstavujú dávne prevzatia *ústreta* (v *ústrety*) a *lišaj*, kde po prechodnom kolísaní prevládli neadaptované podoby. V češtine sa tak dnes rozlišuje *lišej* vo význame „kožná choroba“ a *lišaj* vo význame „motýl“⁴⁶ na rozdiel od slovenčiny, kde je pre obidva významy slovo *lišaj*, resp. dve slová *lišaj*¹ a *lišaj*² – predstavujúce lexikálne homonymá. Pozoruhodne prebehla adaptácia frazeologického príslovkového výrazu *horko těžko*, kde českú podobu nadobudla len druhá časť (*těžko*), no prvá (*horko*) nebola do zodpovedajúcej českej podoby (*hořko*) transponovaná.⁴⁷ Pri mnohých slovakizmoch ukazujú texty rozkolísanosť medzi neadaptovanými a (niekedy aj viacerými) adaptovanými podobami: *premávať* i *přemávať*; *prekabátený* i *překabátěný*; *prívarok* i *přivárek*; *chodbovica* i *chodbovice*). Novšie možno so šírením produktu pozorovať aj šírenie adaptovanej podoby *pařenice* pri slove *parenica*, ktoré slovníky dosiaľ zachytávajú v neadaptovanej podobe.⁴⁸ Slová ako *chodbovice*, *pařenice* na rozdiel od východiskovej podoby možno už zaradiť do zodpovedajúceho českého skloňovacieho typu. Interpretácie zložitejšie prípady

45 V lingvistickej literatúre sa pri adaptačných procesoch na jednotlivých úrovniach rozoznáva širšie spektrum vzájomne spätých trans- procesov, úprav a posunov ako transfonemizácia, transortografizácia, transmorfemizácia, transmorfologizácia, transderivácia a i. Pozri OLOŠ-TIAK, Martin: *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*, s. 216n. V česko-slovenských súvislostiach (pri slovakizmoch v češtine rovnako ako pri bohemizmoch v slovenčine) majú špecifickú váhu už naznačené procesy transparadigmatizácie a transpragmatizácie, teda skutočnosť, že v porovnaní s východiskovým jazykom vstupujú prevzatia v preberajúcom jazyku do nových a odlišných vzťahov s inými slovami, a s tým sa spája aj ich viac či menej odlišná štylistická, komunikačno-pragmatická hodnota.

46 HRUŠKOVÁ, Zdenka: Sirup a lišaj. In: *Naše řeč*, 1958, roč. 41, č. 1–2, s. 61–63, online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4603> (23. 3. 2022).

47 JEDLIČKA, Alois: Zbrojovka horko těžko vyhrála. In: *Naše řeč*, 1972, roč. 55, č. 1, s. 51–52, online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5607> (23. 3. 2022).

48 Napr. *Slovník spisovného jazyka českého: parenica* (sloven.) potrav. druh slovenského pařeného syra z tučného ovčieho mlieka, online in: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=parenica&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no> (26. 3. 2022).

z hľadiska vzťahu transfonemizácie a transortografizácie predstavujú varianty ako *neúrekom* i *něúrekom*; *nepodarok*, *něpodarok*, *něpodarek* i *nepodarek* – ak sa so slovami stretávame na písme, nevieme, v akej zvukovej podobe predpona *ne-* bez grafickej adaptácie na *ne-* vystupuje v jazykovom vedomí používateľa češtiny, možno aj rozdielne u autora textu a jeho prijímateľa.

Veľká časť lexikálnych slovakizmov v súčasnej českej komunikácii funguje napohľad podobne ako v slovenčine, majú však – ako alternatívne výrazové prostriedky – prirodzene odlišnú hodnotu v rámci odlišných lexikálnych vzťahov, do ktorých sa ukladajú. Menej nápadná a viac-menej neuvedomovaná je semantická adaptácia ústiaca v konkrétnych prípadoch do stavu, keď sa (v rozličných odborných prácach identifikovaný) slovakizmus v českých textoch významovo „správa inak“ než v slovenčine. To, že prevzaté slovo funguje v cieľovom jazyku inak ako v zdrojovom, nie je vo všeobecnosti nijako výnimočné, predsa však život niektorých slovakizmov v českom prostredí, napr. *natěšený*, *premávat* či *překabátěný*, pôsobí (najmä na Slováka) dosť prekvapujúco. Pri slove *natěšený* sa rozdiel ukazuje v tom, že kým v typickom slovenskom použití je niekto natešený z niečoho, čo sa už udialo, v bežnom českom použití je niekto natešený na niečo, čo s radosťou, zvedavo a nedočkavo očakáva. Pri slovese *premávat* nás zase v českých kontextoch v porovnaní so slovenskými prekvapí jeho spájateľnosť (čo všetko *premává*, prípadne *nepremává*) – kým v slovenčine sa sloveso *premávať* spája s rozličnými typmi dopravných prostriedkov, v doložených českých použitíach *premáva* aj všeličo iné, čo je v prevádzke, čo funguje, pracuje, je otvorené, napr. aj hotel, obchod, krčma či internet banking. A *překabátěný* je v českých kontextoch len zriedka niekto, komu prešli cez rozum, koho figlom, s využitím vtipu podvedli či oklamali, ako to je v slovenčine. Publikácia *Co v slovníkách nenajdete* zachytáva adjektívum *překabátěný* s uvedením slovenského pôvodu a s významom „takový, který změnil kabát, tj. přesvědčení“. Presnejšie by však zrejme bolo, ako vyplýva z jeho použitia, „ktorý zmenil kabát, nie však presvedčenie“, t. j. ktorý síce navonok „obrátil kabát“, no vnútorne sa nezmenil. Často sa slovom jednoducho pomenúva fakt, že niečo (niekto) „zmenilo značku“, premenovalo sa, vystupuje pod iným označením než doteraz. Daný rozdiel vidno už pri slovesách. Oproti slovenskému *prekabátiť* niekoho, počítajúcemu so syntaktickým objektom, je české sloveso bezobjektové, niekedy aj zvrtné – *někdo se překabátil/překabátil*. Zvrtnosť sa na rozdiel od slovenčiny objavila aj v slovotvornom hniezde slovakizmu *dovolenka* pri slovese *dovolenskovat se*.⁴⁹

49 Podrobnejšie aj s dokladmi z českých textov pozri NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Slovenčina a čeština v kontakte...* s. 177–188.

Zimomravky vocamcad' až pocamcad'!

Možno sa nám na záver oblúkom vrátiť k slovu *zimomriavky*, od ktorého sme vyšli. Citát, slúžiaci ako podnadpis, pochádza z hodnotenia filmu v internetovej filmovej databáze.⁵⁰ Adaptovanou podobou *zimomravky* bez slovenskej dvojhlásky na jednej strane ukazuje, že aj toto slovo ako mnohé iné slovakizmy v súčasnosti vystupuje v českom kontexte vo variantných podobách, na druhej strane nás vracia k obrazu slova v Jungmannovom slovníku, pričom však je zrejmé, že medzi jungmannovským spracovaním a jeho súčasným výskytom ťažko viesť nejakú priamu spojnicu. Jeho výskyt v českých textoch, rôznorodý v rozličných smeroch, môže slúžiť ako názorný príklad používania aj vnímania slovakizmu, pri ktorom dokonca aj vieme (a môžeme sa v tom oprieť o svedectvo niektorých používateľov jazyka), čo v nedávnych rokoch stimulatívne zapôsobilo na nárast jeho frekvencie – v istej miere ho spopularizovala talentová súťaž *Česko Slovenská SuperStar* (pozri pozn. č. 7) a ďalšie spoločné mediálne projekty. Napokon, pri spoločných talentových česko-slovenských televíznych súťažiach aj iných spoločných projektoch 21. storočia, predstavujúcich programy obľúbené a sledované v rozličných vekových skupinách, bol záujem o opätovné sprítomnenie slovenčiny českým divákom a posilnenie vzájomného jazykového kontaktu aj deklarovaný, resp. tematizovaný.⁵¹

50 Pozri celý pôvodný kontext: „Počátek (2010) Naposledy mě to potkalo u 12 opic - opět jsem vrněl blahem nad tím, jak jsou všechny dějové / časové linie komplikované a ještě komplikovanější, ale přesto logicky nenapadnutelné. A ono přitom jde pořád a jen a pouze o civilní love story odehrávající se na pozadí dokonalého akčního filmu. U mě zatím vrchol Nolanovy tvorby. A Zimmerova hudba? **Zimomravky vocamcad' až pocamcad'!**“ Online in: <https://www.csfd.cz/uzivatel/12505-numi/oblibene/filmy/> (22. 3. 2022).

51 Porov. napr. vyjadrenie *Nova chce SuperStar vrátiť do Česka slovenštinu* v titulku článku spomínaného na stránke Wikipédie venovanej Česko Slovenskej SuperStar (*Česko Slovenská SuperStar*, online in: https://sk.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cesko_Slovensk%C3%A1_SuperStar (19. 3. 2022)). Spoločné programy predstavujú jednu zo špecifických sfér jazykového kontaktu a priamo súvisia aj s problematikou vzniku či posilnenia existencie slovakizmov v češtine. K téme slovenčiny na televíznych obrazových pozri napr. MICHÁLEK, Jan: Problematika užívání slovenského jazyka v českých televizích. Diplomová práce. Olomouc 2016, online in: https://theses.cz/id/21e3cu/Jan_Michlek_Diplomov_prce_final.pdf. (17. 3. 2022). V súvislosti so spoločnými (kultúrnymi, športovými či inými) podujatiami nášho času, ale aj v iných súvislostiach týkajúcich sa „kontinua česko-slovenského priestoru“ možno spomenúť aj zaujímavý sémantický vývin prídavného mena *federálny* – na rozdiel od jeho systémového (a slovníkového) výkladu sa novšie pomerne frekventovane objavuje vo význame „spoločný česko-slovenský“. V spojitosti s takýmto „federálnymi súťažami“ sa objavili aj isté pomenúvacie anomálie, za aké možno považovať názvy súťaží *Česko Slovenská SuperStar* aj *Česko Slovensko má talent* (a v r. 2014 názov súťaže *Česko Slovenský X Factor*), písané bez spojovníka

Podstatné meno *zimomriavky* nie je v českom prostredí prirodzene všetkým známe a v komunikácii vznikajú situácie, keď sa Česi pri stretnutí s ním usilujú dopátrať jeho významu (slovenskí aj českí komunikační partneri im v tom pomáhajú) – patrí však pritom k tým slovenským slovám, ktoré nie sú v českom kontexte ani celkom neznáme a ktoré sa, aj podľa explicitných vyjadrení, mnohým Čechom páčia. Súčasne patrí k tým slovakizmom, pri ktorých môžeme vďaka internetovým záznamom rozličného druhu sledovať ich textové fungovanie – ukazujú sa tu rozličné výskyty slovenského slova vo vzájomnej československej komunikácii aj v českých textoch bez prítomnosti slovenského komunikačného partnera. V internetových textoch sa dá pozorovať aj analyzovať široké spektrum komunikačných postupov od vyjasňovania významu neznámeho slova cez súbežné (zdvojené) využitie s českým ekvivalentom v slovenských aj českých textoch po uplatnenie v českých textoch s naznačením vedomia citátovosti, neintegrovanej slova – aj bez neho. Na jednom konkrétnom slove tak vďaka rozsahu jeho „vynárania“ možno demonštrovať rozličné fázy spoznávania a prijímania slovenského slova v konkrétnych komunikačných situáciách a podoby jeho využitia, aké sú pozorovateľné aj pri iných slovakizmoch v českom kontexte.⁵²

Jednou z foriem uvádzania slova *zimomriavky* do textu je zdvojovanie ako špecifický postup, ktorý sa často využíva s cieľom predchádzať nedorozumeniam/neporozumeniam v česko-slovenskej komunikácii.⁵³ Takéto zdvojovanie ako isté „anticipačné spriežračenie“ nachádzame neraz v slovenských textoch, kde autori píšuci na českých weboch prirodzene počítajú s českým čitateľom a vychádzajú mu vysvetlením potenciálne neznámeho slova v ústrety.

či spojky. Pri *SuperStar* sa potom v textoch stretávame s využitím prídavného mena *československý* – *Československá SuperStar*.

- 52 Voľbu spôsobu vovádzania slovakizmov do textu možno považovať za jeden z prejavov spontánneho či vedomého, cieleného individuálneho jazykového manažmentu. Teória jazykového manažmentu predstavuje špecifický prístup v širšie chápanej oblasti jazykovej politiky a jazykového plánovania, ktorý sa orientuje na metajazykovú činnosť človeka (ako jednotlivca, skupiny či spoločnosti), teda na činnosť konkrétne zameranú na jazyk a komunikáciu. Blížšie pozri napr. NEKVAPIL, Jiří – SHERMAN, Tamah: Jazykový management a teorie jazykového managementu: úvodní poznámky. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 75, 2014, č. 4, s. 245–254, online in <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=4256> (22. 3. 2022); pozri aj stránku venovanú jazykovému manažmentu na portáli FF UK v Prahe: <http://languagemanagement.ff.cuni.cz/cs/kontakt> (22. 3. 2022). V rámci daného nazerania možno v našej súvislosti ako jazykový manažment hodnotiť i spracovanie slovakizmov v slovníkoch češtiny.
- 53 K zdvojovaniu v súčasnosti aj v dávnejších historických obdobiach bližšie napr. NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Komunikačný obraz česko-slovenských lexikálnych diferencií – svedectvo internetu*, s. 152n; NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Porovnávací obraz lexikálnej zásoby slovenčiny a češtiny v doterajšom lingvistickom spracovaní*, s. 284n.

The Legend (aka Tae Wang Sa Shin Gi, The Story of the First King's Four Gods)

Korejsky serial z roku 2007, ktorý sa v sledovanosti dostal na prvé miesto (...)

Jedno však povedať môžem - občas mi pri sledovaní niektorých scenárov naskakovali **zimomriavky/husi kúže** ;) (nie zo strachu, ale zo vzrušenia), čo sa mi už dlho nestalo... ([http://asiantitulky.cz/forum/lofi version/index.php?t1046-50.html](http://asiantitulky.cz/forum/lofi%20version/index.php?t1046-50.html))

Vložil **dch** 19. 01. 2010

Saboteur 2 bola úplne prvá hra ktorú som pustil na mojom nováčikom Didaktiku M (to som ešte nevedel že jestvuje nejake ZX Spectrum) a niekoľkonásobne predčila všetko čo som od tejto mašinky očakával. Ešte dnes mám **zimomriavky (husi kúži :)** keď si spomeniem na svoje prvé pocity.

(http://zx-spectrum.wz.cz/index.php?cat1=3&cat2=3&game_id=saboteur.txt)

Ďalšie príklady ukazujú zasadenie lexémy *zimomriavky* do textu s využitím rozličných typov metarečových komentárov, ktoré naznačujú vedomie slovenského pôvodu slova. Podoba metarečového komentára sa líši podľa predpokladaného „publika“ – či sa autor textu obracia k Slovákom alebo Čechom. Metarečové komentáre smerované do „slovenského prostredia“, k slovenským komunikačným partnerom, vystupujú v česko-slovenských diskusiách či napr. na stránkach hudobných skupín, ktorým sa autori textov prívrajujú.

berenika39 15. feb 2012

...ten posledný - citovaný - príspevek, to je úžasný...nemám slov. **myslím, že se tomu u vás říká zimomriavky?** ☺

(<https://www.modrykonik.sk/forum/volne-diskusie/materstvi-po-45-co-si-o-tom-myslite/?focus=reply&page=35>)

Dobry den všem, nejen Pavel Habera byl na koncertě v BRNĚ skvělý. Celá kapela připravila NEJUŽASNĚJŠÍ ZAŽITEK. Škoda, že to, co je super, rychle končí. Doufam, že nebudeme dlouho čekat na další turne. Mimochodem, kdybych věděla, jak to bude, koupím si vstupenku minimálně na další 3 koncerty v ČR. Už jsem byla na v BOBY kdysi dávno, r. 2005 na Rondu, všechno bylo perfektní, ale z turne 2008 mi naskakuje „**husi kúže - zimomriavky, nebo jak tomu říkáte**“ ještě teď. Silva :) 30. 06. 2008

(<http://www.team-online.sk/?cat=diskusia&sub=2008&idprispevek=89>)

Analogický postup, ale bez predpokladaných slovenských adresátov, možno vidieť v metajazykových komentároch typu „jak říkají (bratři) Slováci“, ktoré sa nezriedka objavujú v českých textoch pri mnohých slovenských slovách uplatnených so špecifickým komunikačným zámerom. Ide o prejavy poznania slov, vedomia o ich pôvode aj o nenormatívnosti použitia slova v českom texte – pričom za výberom kontaktovej pomenovacej jednotky v začlenení do českého textu možno často vidieť vnímanie jej komunikačno-pragmatických, výrazo-

vých špecifik a vyjadrovacej prínosnosti.⁵⁴ Metajazykové komentáre tohto typu (i explicitný hodnotiaci metajazykový komentár „hezké slovenské slovo“) sa pri textovom využití lexémy *zimomriavky* neraz uplatňujú..

S maminkou jsme večer zamířily na open air operu Libuše s Evou Urbanovou v hlavní roli. Eva Urbanová je operní pěvkyně nesporných kvalit, a její podání bylo nezapomenutelné, **Slovenští bratři mají pro její výkon slovo zimomravky** a já je měla celý večer, ale přesto jaksi věku Libuše už odrostla.

<https://www.gmentova.cz>

Panove, až Evu Green takto uvidíte, bude mít, **jak říkají Slováci, „zimomriavky“** po celem těle.

(<http://www.okoun.cz/boards/>)

Sleduju „finale“ Nagana ... **slovaci by řekli „zimomriavky“** Díky moc

(<https://www.facebook.com/ceskatelevize/posts/10151307252837686>)

Na to, co se mi rozlejša po těle, jsem tady **dneska četl jedno hezke slovenske slovo - zimomriavky.**

(<http://forum.chronomag.cz/index.php?/topic/35932-teraristicke-okenko/page-5>)

Používatelia češtiny slovo zimomriavky uvádzajú v českom texte aj v úvodzovkách, ktoré celkovo predstavujú osobitý náznačkový typ metarečového komentára. Jednou z mnohých funkcií úvodzoviek je naznačiť vedomie, že sa využíva citátové, v našom prípade cudzie, „inojazykové“ slovo.

Dům ďabla

... Uff,velmi dobry horor,skoro bych nevěřil,že není aspoň 20 let starěj!

Vyborna atmosféra,huďba,chvilemi **jsem měl „zimomriavky“ jako blazen!**

(<http://www.csfd.cz/film/242062-dum-dabla/strana-13/>)

Hokki 10.05.2011

...oprava skladby me neurazi, ale na startu bych si radeji poslechnul original, pri tom nastupu smyccu **mam vzdycky „zimomriavky“**“.

(<http://www.behej.com/clanek/7404-poradatele-prazskeho-maratonu-pod-palbou-vasich-dotazu>)

Atlas mraků (2012)

Ale film, to je něco jiného! Dal jsem si dvojitou projekci. Poprvé jsem koukal, splétal a rozplétal děj a spojoval souvislosti, podruhé jsem se bavil k tomu všemi dalšími detaily a určitě ho dám znovu. Je to opravdu velké dílo ve svém žánru a pokud i potřetí po konci filmu **budu mít „zimomravky“** klidně dám i deset.

<https://www.fdb.cz/clen-komentare/109142-paparazzi.html>

„Super koncert, super atmosféra, zasloužilý standing ovation.“ „Děkujeme za krásný večer, byl to zážitek!!!“ „Já měla slzy v očích a **„zimomravky“**“. Díky.“ Tak to jsou jen některé reakce na včerejší koncert Miro Žbirky v pražské Hybernii.

(<https://www.hudebniknihovna.cz/miro-zbirka-se-dockal-potlesku-ve-stoje.html>)

---

54 Pozri aj pozn. č. 17.

Na záver stručného prehľadu využitia slova *zimomriavky* v kontexte česko-slovenského jazykového kontaktu treba ešte uviesť príklady nesignalizovaného využitia slova v českých textoch – v rozličných recenziách a stručných diskusných komentároch k filmovým, hudobným, literárnym dielam či športovým výkonom, ktoré pre autorov textov znamenali hlboký zážitok s oným mrazivým pocitom, ktorý slovo pomenúva. Takýto spôsob využitia, zodpovedajúci uplatňovaniu domácich či zdomácnených prevzatých slov, naznačuje vyššiu mieru integrovanosti slova v češtine.

Expres na zapad (TV fi lm)

Venku je deštiva noc a oni mluvi o Bohu, o Věře, o vězení, o bezvychodnosti i naději, Temnotě i světlu, o všech těch věcech, nad kterými by člověk měl přemýšlet (...)

Ale tady napsal scenář nejlepší americky romanopisec, pokračovatel Faulknera, Dostojevského a Becketta – Cormac McCarthy.

Film u něhož **jsem měl na konci zimomriavky.**

(http://www.csfd.cz/fi_lm/268277-expres-na-zapad/)

Atlas mraků

Díky tomu, že vrcholí vlastně šest příběhů současně, ma to, co by se dalo nazvat finalem, zhruba půl hodiny (šestkrát 5 minut). **Půl hodiny zimomriavek :**)

(http://www.csfd.cz/fi_lm/290326-atlas-mraku/)

Příručka trancera

Craig Connelly je britský trancový DJ, který jede na labelu Garuda a právě tenhle Garudaovský zvuk je ve skladbě slyšet. Přidejte si opravdu silný vokál, který **vyvolava zimomriavky**, a máte tady letní hit roku 2013!

Jo a rockové kytary jsou tady taky!

(<http://www.nejhudba.cz/prirucka-trancera-52dil>)

Mexes napodobil Ibrahimoviće a dal v LM životní gól nůžkami

Pořad z toho **mam zimomriavky**, něco neskutečného prostě, miluju ten gól. :)

(<http://www.eurofotbal.cz/clanky/mexes-napodobil-ibrahimovice-a-dal-v-lm-zivotni-golnuzkami-201624/>)

Dracula - Divadlo Hybernia

Dracula se mi moc líbil, seděla jsem jak přikovaná k židli a po celou dobu **jsem měla zimomriavky** :))) Viděla jsem obě verze a každá je trošku jiná, ale obě překrásné!!!

(<https://www.i-divadlo.cz/uzivatele/eliska3>)

Studánky

Jsou písní, kde text a muzika jdou tak těsně spolu, jak je možné si představit.

Tohle úzké napojení na obsah, náladu ve mně vždycky **vyvolá zimomriavky.**

Nadlouho byly Studánky písní poslední, snad právě pro jejich silný náboj, intenzitu, niternost. Potřebovaly velký prostor a my jim ho dali.

(<https://www.mearei.cz/hudebni-spoluprace/pavel-kratochvil/pisne/>)

Niekoľko slov celkom na záver

Voľba slova *zimomriavky* ako reprezentanta slovakizmov v češtine ukázala, že si pri sledovaní slovakizmov v súčasnej češtine vskutku zaslúži pozornosť – rôznorodosť jeho textových dokladov umožňuje predstaviť rozličné stránky procesu preberania slov zo slovenčiny. Podoba jeho výskytu v mnohých českých textoch ukazuje, že sa vzhľadom na osobité „výrazové kvality“ pociťuje ako špecifický alternatívny výrazový prostriedok, ktorý vo vnímaní mnohých používateľov češtiny dopĺňa a rozširuje vyjadrovacie možnosti. Signalizovanie citátovosti pomocou metakomentárov zase naznačuje, že sa u mnohých z tých, čo po ňom v komunikácii siahli, pociťuje ako živý kontaktný jav, na druhej strane využitie slova bez akejkoľvek metarečovej signalizácie také vnímanie explicitne nenaznačuje. Rozličné predstavené podoby uplatnenia slova by mohli predstavovať postupnosť krokov v integrácii kontaktného javu, pri slove *zimomriavky* však súčasná rečová prax používateľov češtiny ukazuje ich simultánnu koexistenciu a až ďalší vývoj ukáže, ako sa bude postavenie tohto kontaktného javu – ako aj mnohých iných – vyvíjať. V širšom pohľade na problematiku slovakizmov v češtine zohľadňujúcim osobitosti priameho a nepriameho česko-slovenského jazykového kontaktu rozličných období sa ukazuje, že mnohosť i rozmanitosť stretnutí a spolupráce Čechov a Slovákov, ich podoby a intenzita ponúkajú aj v našom čase príležitosť spoznávať osobitosti druhého jazyka a nechávajú cesty prieniku slovakizmov do češtiny otvorené. Zdrojom ich šírenia pritom nemusia byť len slovenské texty – v súčasnosti sa, podobne ako v rozličných minulých obdobiach, slovakizmy vynárajú aj v češtine Slovákov hovoriacich či píšucich po česky.

RECENZE | ZPRÁVY

RECENZE | ZPRÁVY

Údajně nový pohled na československé dějiny. České vydání kdysi kontroverzní knihy z perspektivy německého historika

RENÉ KÜPPER

HEIMANNOVÁ, Mary: *Československo. Stát, který zklamal*. Havlíčkův Brod 2020, XXVIII + 404 s.

Recenzovat knihu, která původně vyšla před třinácti lety, není úplně snadné, už z toho důvodu, že spravedlivé posouzení musí vycházet z tehdejšího stavu výzkumu. Autorka text knihy pro české vydání nepřepracovala, pouze jej opatřila novou předmluvou pro české publikum. Přepřacování by přitom podle mého názoru bylo bývalo užitečné, už proto, že mnohé recenze původního vydání právem poukazyvaly na četné faktické chyby.¹

Monografie Mary Heimannové o dějinách Československa původně vyšla v angličtině v roce 2009 a byla propagována jako radikální, ale oprávněná a nutná revize obrazu československých dějin ve 20. století. Už tehdy vyvolala kniha, která v podstatě nebyla nijak zvlášť inovativní či průkopnická, bouřlivé diskuse a byla v České republice snad až příliš démonizována. V aktuálním českém vydání přisuzují Petr Pithart a Jan Urban na přebalu a v předmluvě knize důležitou roli v současných diskusích o nacionalismu a o demokracii: i nepříjemnou pravdu je podle nich nutno snést, a tato pravda je pro demokratickou společ-

1 Srov. např. HAHNOVÁ, Eva: O anglosaském provincialismu, české minulosti a jedné nové knize ze Skotska. *Britské listy*, 23. 1. 2010, s. 2–3, online in: <http://www.bohemistik.de/Heimann2.pdf> (6. 6. 2022).

nost nepostradatelná. Takové výroky přehánějí morální a vědecký význam knihy, která neobsahuje „pravdu“, ale pouze tu více, tu méně věrohodné a přesvědčivě podložené teze.

Heimannová uvádí v předmluvě českého vydání, že dvanáct českých nakladatelství údajně pod politickým tlakem odmítlo knihu vydat, některá z nich i navzdory již existující smlouvě (s. XIII). To by bylo opravdu skandální, ale taková obvinění z cenzury by bylo nutné doložit. Autorka zdůrazňuje, že knihu původně napsala pro anglicky mluvící publikum, aby napravila jeho údajně příliš pozitivní pohled na československé dějiny (s. XXVII) a vyvrátila „*whigov-sky liberální výklad československých dějin*“ (s. 336). Tento výklad je prý stále reprodukován i v českých zemích a je součástí představ české společnosti o sobě samé (s. 3). V její knize ale bohužel chybí kontextualizace tohoto výkladu² v historickém a veřejném diskurzu v Československu (nebo České republice) a o Československu, stejně jako historie diskurzu domácího i mezinárodního.

Demytizace je bezesporu důležitým úkolem historické vědy, ale autorka, jak sama přiznává, zvolila velmi polemický tón (s. XXVII), který často zní až uštěpačně. T. G. Masaryka (s. 22–23) a Antonína Dvořáka např. charakterizuje jako postavy, které k vlastenectví motivoval především kariérismus (s. 16), role československých legií v 1. světové válce (s. 36) a postavení československého exilu za 1. a exilové vlády za 2. světové války jsou vykresleny jako směšné (s. 30, 133) a i Alexander Dubček je charakterizován jako reformátor hnaný touhou po politickém vzestupu (s. 225). Tón je jistě otázkou vkusu, ale zvolený konfrontační styl nenapomáhá domnělé osvětové snaze knihy. I když byl název „Czechoslovakia: The State that Failed“ změněn na umírněnější „Stát, který zklamal“, autorka se zároveň rozhodla nezmírnit svou ostrou kritiku údajně obvyklého pohledu na dějiny Československa (s. XXV). Název knihy ale vyvolává otázky: do jaké míry tento stát selhal, koho zklamal? Aby bylo možné klasifikovat selhání nebo zklamání, byla by třeba srovnávací perspektiva, a ta tu chybí. Autorka prý nabízí českému a slovenskému publiku možnost „*podívat [se] na své vlastní dějiny čerstvým pohledem*“ (s. XXVII). Výsledkem je ale – i když asi nechtěně – výklad známý z publikací např. Sudetendeutsche Landsmannschaft³ a podobný narativům (nejen sudetono)německých nacionalistů. Autorka rovněž nezahrnuje často kritický pohled maďarských či polských historiků na dějiny Československa.

---

2 Jako příklad této interpretace je uveden KORBEL, Josef: *Twentieth-Century Czechoslovakia: The Meanings of Its History*. New York 1977 (s. 344, pozn. 4).

3 Srov. recenzi Volkera ZIMMERMANN: Mary Heimann, *Czechoslovakia. The State that Failed*, New Haven: Yale Univ. Press, 2009. *Bohemia*, 2010, Bd. 50, Nr. 2, S. 419–422.

Kniha chronologickým způsobem líčí dějiny Československa ve 20. století, a to hlavně politické dějiny. Ekonomické a sociálněhistorické aspekty jsou poněkud opomíjeny. Kapitoly o první republice („Demokracie zmítaná problémy“), o druhé republice („Pokušení fašismu“) a o období 1939–1945 („Republika a Protektorát“), které v českém vydání dohromady tvoří asi čtvrtinu knihy, byly po vydání anglického originálu zvláště ostře kritizovány.

Československo je autorkou vykreslováno jako nový stát bez vnitřního ospravedlnění, o kterém hrstka českých nacionalistů na pařížské mírové konferenci přesvědčila dohodové mocnosti lživou propagandou a který přes velké sliby nedokázal integrovat své národnostní menšiny ani urovnat česko-slovenské vztahy ke spokojenosti Slováků. Tak prý samý počátek tohoto státu obsahoval zárodek jeho rozkladu (s. XXVI, 333). Příčinu autorka vidí v „*neretformovan[ém] nekající[m] se [...] nacionalismu* [hlavně Čechů, ale také Slováků, který] *dvakrát skončil vytvořením a dvakrát zničením státu nazývaného Československo*“ a „*způsobil miliony zbytečných obětí*“ (s. 336). Je sice legitimní a nutné považovat Čechy a Slováky nejen za oběti, ale i za pachatele (s. XXIV) a kritizovat přehnaný český, ale i slovenský nacionalismus, autorka tu však zašla do druhého extrému. Jednostranně připisuje všechny politováníhodné události v československých dějinách 20. století tomuto nacionalismu. Ale: jaký je to nacionalismus? Opět chybějí definice a historické kontextualizace. Činí „*specifický habsburský způsob utváření národní identity – svazovaný více s jazykem a kulturou než s původem a náboženstvím*“ (s. 336) český nacionalismus nějak zvláštním a jedinečným? Je a byl jiný, nebo byl stejný jako ten maďarský či polský nebo nacionalismus Němců žijících v českých zemích? Zvláště vzájemné propojení a příbuznost českého a německého nacionalismu v českých zemích autorka většinou ignoruje.

Knihou se jako červená nit táhne monokauzální vysvětlení, které nebere v úvahu domácí ani mezinárodní kontext. Kromě tohoto poněkud zkresleného pohledu se také projevuje autorčina neznalost stavu bádání, zejména s ohledem na první republiku a Protektorát Čechy a Morava. Tato neznalost autorku někdy vede k nápadně chybným úsudkům. Heimannová nezohlednila rozsáhlý německý výzkum na toto téma, i když jeho výsledky jsou k dispozici i v českém překladu.⁴ Práce vychází především z anglosaské sekundární literatury a relativně malého počtu českých děl. Podobně bylo konzultováno poměrně málo edic pramenů, včetně českých.⁵ Autorka navíc často používá starší studie místo

4 Např. publikace Česko-německé a Slovensko-německé komise historiků.

5 Např. DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František (eds.): *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*. Praha 2001; KÁRNÝ, Miroslav – MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.): *Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava“*. Dokumenty z ob-

(tehdy) novějších.⁶ Tato okolnost dává tezí Heimannové apodiktický nádech, a to na dosti úzkém základě pramenů a literatury. Několik příkladů: autorka bez jakéhokoli pramenného důkazu tvrdí, že čeští národní socialisté byli stejně, ne-li ještě radikálněji antisemitští, jako byli nacisté a jejich předchůdci (s. 18), nebo že demontáž demokracie v druhé Česko-Slovenské republice proběhla zcela bez nátlaku „Třetí říše“ (s. 91). Zcela mylné je hodnocení protektorátu jako spojence „Třetí říše“ s podobným postavením jako mělo Slovensko (s. 116); protektorát podle ní požíval jen o něco menší autonomii než posledně jmenované (s. 122). Ani tvrzení, že „*mezinárodní společenství [...] v Mnichově zasáhlo, aby zlomilo českou dominanci v mnohonárodním státu*“ (s. 53) není doloženo v diplomatických dokumentech zúčastněných mocností. Taková hodnocení ignorují tehdejší (a současný) stav výzkumu a prameny. Kniha tak ohledně protektorátu obsahuje četné chybné úsudky a hodnocení.⁷ Konečné cíle nacionálněsocialistické okupační politiky v protektorátu jsou navíc jen neadekvátně prezentovány (srov. s. 134, 140), což pak vede k tomu, že příčiny nuceného vysídlení Němců a Maďarů jsou v podstatě opět redukovány na český a slovenský nacionalismus a snahu o etnickou homogenitu (s. 155).

Zpět do první republiky: autorka tu nepřipustně zjednodušuje složitost poměrů ve prospěch své základní teze. Pouze jednou naznačuje, že Němci v Československu se v prvních letech republiky také sami vyloučili z vládní účasti (s. 57), ale jinak tvrdí, že tzv. Pětka českých stran vyloučila strany menšin z vlády s výjimkou několika krátkých období (s. 75). Je přitom dobře známo, že německé strany byly součástí vládních koalic v letech 1926 až 1938. Částečně oprávněnou, i když nijak novou kritiku první republiky⁸ kniha přináší v přehnané podobě a bez přesvědčivých důkazů. Dopady světové hospodářské krize

---

dobí říšského protektora Konstantina von Neuratha. Praha 1987; KÁRNÝ, Miroslav – MILOTOVÁ, Jaroslava – KÁRNÁ Edita (eds.): *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*. Praha 1991; či VONDROVÁ, Jitka (ed.): *Češi a sudetoněmecká otázka 1939–1945. Dokumenty*. Praha 1994.

6 Ohledně druhé republiky chybí např. RATAJ, Jan: *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*. Praha 1997; a GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938/39. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha 2004.

7 Jen několik příkladů: říšský protektor mohl podle Heimannové vydávat jenom dekrety stejně jako Emil Hácha (s. 121), protektorát byl údajně pod vojenskou správou až do září 1939 (s. 129), Gestapo prý muselo v letech 1940–1943 zasahovat pouze proti komunistickému odboji (s. 136); Hácha, údajně šéf jednoho z „krajně nepřijemných autoritářských režimů“ (s. 155), prý byl jedním z předních německých a českých válečných zločinců (s. 357, pozn. 63).

8 Srov. např. BUGGE, Peter: *Czech Democracy 1918–1938 – Paragon or Parody?* In: *Bohemia*, Vol. 47, No. 1, 2007, p. 3–28.

nebo vliv Německé říše na neúspěšnou integraci Němců v Československu studie většinou ignoruje. Pokusy o kompromis, jako byla únorová dohoda z roku 1937 nebo jednání o národnostním statutu v roce 1938, kniha vynechává a spoludopovědnost části německé menšiny za neúspěch kompromisu opomíjí zcela.⁹ Fakt, že Československo až do mnichovské dohody přece jen zůstalo demokracií, je podle mého názoru podhodnocen. První republika se přes veškerou oprávněnou a nutnou kritiku právem stala „zlatý[m] standard[em], jímž mají být poměřovány všechny následující režimy“ (s. 51). Do jaké míry bylo vlastně meziválečné Československo „demokracie zmítaná problémy“ (s. 51)? V porovnání s čím to byl „nedokonale demokratický stát“ (s. 91)? Stejně jako v případě nacionalismu nebo národa/etnika zde chybí definice a komparativní perspektiva. Co se např. stalo s demokratickou formou vlády v Maďarsku, Polsku či Jugoslávii? Jak se tam zacházelo s národnostními menšinami v meziválečném období? Byla tedy pouze ČSR „neúspěšným experimentem v multinacionalismu“ (s. 115)?

Některé kritické body jsou naopak zcela oprávněné, např. odkaz na specificky české rysy autoritářského vývoje v druhé republice a později na Slovensku (s. 166), včetně akcí proti Židům a Romům (s. 103, 106). Opodstatněná je i kritika třetí republiky, např. s ohledem na přesun odpovědnosti za nucené vysídlení na velmoci (s. 167) a často hanebné zacházení s přeživšími holocaustu (s. 157 n.). Správně je podtržena spoluzodpovědnost nekomunistů v „přinejlepším polodemokratické“ (s. 153) třetí republice (s. 178), jejichž nacionalismus a oportunismus hrály do karet převzetí moci komunisty. „Stalinistické peklo“, které následovalo, bylo v podstatě samostatným, neimportovaným československým výtvorem (s. 185). Kapitoly o období státního socialismu, které se spoléhají spíše na memoáry než na dokumenty, nabízejí poměrně málo nového a také poměrně málo kontroverzního, líčí nicméně pražské jaro správně jako „pražské a bratislavské jaro“ (s. 220). Tezi, že reformní komunisty v roce 1968, stejně jako předtím komunisty v roce 1948, přivedlo k moci využití inherentního českého a slovenského nacionalismu (s. 268), je třeba ještě prokázat. Názor, že Československo bylo po krátkém pražském jaru jednou z nejortodoxnějších zemí východního bloku, je oprávněný. Přinejmenším diskutabilní je tvrzení, že české vnímání sebe sama jako takříkajíc přirozeně „demokratické“ a „západní“ země je možná až příliš růžové, což se podle Heimannové ukázalo i po vstupu

---

9 I zde je patrná neznalost bádání o Sudetoněmecké straně a německého výzkumu o tomto tématu zvláště; to ukazuje i neologismus „Sudetendeutscher Schützkorps“ (s. 82) místo správného „Freiwilliger Selbstschutz“ Sudetoněmecké strany či „Sudetendeutsches Freikorps“.

České republiky do Evropské unie (s. 321–327). Důraz na slovenská specifika na cestě k „sametové revoluci“ (s. 305) je rovněž chvályhodný.

Shrnutο: bylo (a je) zcela oprávněné, byť nahlíženo ze zahraničí ne zcela nové, zpochybňovat příliš pozitivní obraz Čechů a československých dějin 20. století. Heimannové základní teze, že militantní nacionalismus se přizpůsobil každé ideologii, ať už demokratické či autoritářské, komunistické, socialistické nebo fašistické (s. 335), a byl hlavní hybnou silou českých (a slovenských) dějin 20. století, není podle mého názoru přesvědčivá. Chybí důkazy, srovnání a kontextualizace. Četné vnější a vnitřní faktory zůstávají skryté nebo opomíjené. Přesto je otázka spoluodpovědnosti Čechů a Slováků na krizích a katastrofách Československa v 20. století legitimní. Reakce české veřejnosti ukáže, zda přílišný důraz na jedinou hlavní hybnou sílu může v České republice vyvolat plodnou diskusi. Uvidíme. I debaty o původním vydání této studie však byly podle mého názoru ve své podstatě mnoho povyku pro málo.

RECENZE | ZPRÁVY

Slovenský intelektuál ve stínu represe

VOJTĚCH ČURDA

DOSKOČIL, Zdeněk: *V žaláři a ve vyhnanství. Ladislav Novomeský v éře stalinismu a poststalinismu*. Praha 2020. 488 s.

„Ale tá slza, / taká ta slza, akú historia / zazrela v očiach Robespierrových / nad menom, nad ortielom, nad nutnosťou smrti / Camilla Desmoulinsa; / tá slza tragická a utajený vzdych / pri čom sa noc a tieseň do nemoty spája / leň den sa skracuje, / v pretvárke tyčí sa a mechanicky hrdí / a hrdúsi a škrtí v dusnom neplači / tá nemoc bezmoci / tá ľudská nemoc moci priviedla ho v konce / tie, ktoré tamtých, z jeho rozhodnutia, súdruh popravčí“... cituje na dvoch miestech své biografie Novomeského básník historik Zdeněk Doskočil. Hrdina jeho publikace patřil nejen mezi výrazné osobnosti československého politického života, ale také mezi významné literární tvůrce. Na Slovensku je jméno Ladislava (Laca) Novomeského doposud v živé paměti, u tuzemské kulturní veřejnosti stojí poněkud ve stínu pragmatického Gustáva Husáka, kterému se autor knihy věnoval ve svých předcházejících publikacích.

V Doskočilově podání však Novomeského život dostává téměř obrysy antické tragédie. Jeho hlavní protagonista pochází z přísně luteránského městského prostředí, v mladém věku však prochází „konverzí“ k marxismu, stejně tak jej však pohlcují avantgardní proudy umělecké bohémy v Bratislavě. V líčení básníkovy životního příběhu v období meziválečné epochy i fašistické Slovenské republiky je Doskočil spíše skoupý, jádrem jeho knihy je období Novomeského existenčního zavržení coby „buržoazního nacionalisty“ ve vykonstruovaných procesech padesátých let a jeho pozdější snaha o rehabilitaci, které byly

posléze korunovány úspěchem. Celým textem se přitom prolíná několik témat. Ústředním z nich je Novomeského věrnost marxistickým idejím a z velké části i sovětskému systému, který podle autora vyvěral z jeho humanistických tendencí, touze po společenské rovnosti a harmonii a kořenil i v jeho náboženské výchově, jakkoliv se básník hlásil k materialismu a ateismu. Ukazuje jej jako poněkud nekonvenčního, intelektuálně založeného člověka se smyslem pro humor, vzdáleného fanatismu mnohých aparátníků, který například i v poválečné době udržoval přátelské styky se Závěšem Kalandrou nebo Jaroslavem Seiferem. Na druhé straně neviděl ani po svých vězeňských zkušenostech jiná východiska žádoucího společenského vývoje než v lidově-demokratickém zřízení, oproštěném však od „stalinistických deformací“.

Historik se však vzpírá líčit Novomeského život v duchu pohodlných šablon příběhů o „vystrízlivěných komunistech“, případně těch, kteří zůstávali navzdory tragickému osudu zaslepeně věrni „státu“ a „straně“. Aniž by se pouštěl na pole přílišného psychologizování, přistupuje ke svému hrdinovi se značnou mírou empatie. Mohl tak postihnout rozpor mezi Novomeského mesianistickým přesvědčením a hrůznou realitou systému, který jej lidsky ponižoval, jehož byl ovšem básník do značné míry spolutvůrcem. Publikace je přínosem i z důvodu hlubšího ponoru do problému uvnitř Komunistické strany Slovenska. V ní můžeme spatřovat jevy typické i pro dějiny Komunistické strany Československa v 50. letech. Pod navenek projevovanou jednotou zejí rozpory, mající příčiny v meziválečné nebo předúnorové době. V případě KSS upozornil Doskočil na napětí, které vyvstalo mezi centralistickým křídlem (reprezentovaným Viliamem Širokým, Júliem Ďurišem nebo Karolem Bacílkem) a intelektuálněji zaměřenou částí straníků (členové avantgardního DAVu Vladimír Clementis a Ladislav Novomeský, ale též Gustáv Husák), kteří prosazovali v opozici k čechoslovakistickému konceptu i větší míru slovenské autonomie. Právě tyto tendence byly považovány za rozvratnické v období kampaně proti buržoaznímu nacionalismu, které Doskočil podrobně popisuje. Zvláště rozjitřený postoj slovenské politické a kulturní veřejnosti k českému centralismu je dalším výrazným námětem Doskočilovy práce.

Ačkoliv jsou v podtitulu knihy používány pojmy „stalinismus“ a „poststalinismus“, jejich teoretickému vymezení se však historik v práci nevěnuje. Mnohem více se snaží dokumentovat příběhy jednotlivých lidí, kteří Novomeského obklopovali. Básníkovo věznění přineslo strastiplné dětství hlavně jeho dceři Eleně, která v období procesů prožívala dětská léta. Silné pasáže se vztahují především k okamžikům Novomeského „zlomení“, kdy na sebe na rozdíl od Husáka vzal veškerou vinu, kterou mu obžaloba připisovala. Doskočil důrazně odmítá stát se soudcem Novomeského jednání, plasticky však zachycuje jeho

pocity viny, kterých se zřejmě do konce života nezbavil. Ty se týkaly především jeho svědectví proti Vladimíru Clementisovi, který si v závěru svého procesu vyslechl rozsudek smrti. Historik však ukazuje i životní sinusoidy jiných intelektuálů, kteří naopak přehodnotili svůj postoj vůči Novomeskému. Patřil mezi ně například o generaci mladší literární historik Juraj Špitzer, který se na kampaních padesátých let otevřeně podílel, v pozdějších letech se však za své jednání styděl a s Novomeským navázal kolegiální vztahy. Podle Doskočila navíc Novomeský neprojevoval ani po svém propuštění osobní zášť vůči někdejšími nepřátelům, jakkoliv v něm mezní osobní zkušenost zanechávala tíživé existenciální otázky, promítající se i do jeho poezie.

Historik také předestírá klikatou cestu Novomeského rehabilitace, ke které pak došlo až v průběhu let šedesátých. Výraznější přehodnocení a revizi vykonstruovaných procesů přinesla až práce rehabilitační Kolderovy komise a posléze komise barnabitské. Novomeský byl zpočátku rehabilitován stran svého odsouzení za protistátní činnost, konstrukt nebezpečného buržoazního nacionalismu však přetrvával i nadále. I v polistopadové době žily například mýty o přátelských osobních vztazích a pravidelných stycích luďáckého ministra vnitra Alexandra Macha s Husákem a Novomeským v období Slovenské republiky. Podobně jako Michal Macháček ve své husákovské biografii ukazuje Doskočil, že úplné rehabilitaci někdejších vězňů bránil především prezident Novotný, projevující k slovenským problémům přezíravý postoj. V období pražského jara pak Novomeský podle Doskočila projevoval podporu reformnímu procesu, obával se však jeho radikálních tendencí.

Doskočil ve své práci zužitkoval velké množství pramenů, Novomeského tragický příběh je pak velmi umně literárně a stylisticky zkomponován a nese s sebou potenciál zaujmout i širší veřejnost. Básníková tvorba se pak Doskočilově textu přímo prolíná s jeho osudem. Je poněkud škoda, že o Novomeského osudech v meziválečné republice, jeho postojích k diskusím o avantgardě a marxismu v meziválečných letech nebo DAVu samotném se toho čtenář příliš nedozví, některé informace vyplouvají napovrch spíše při zpracování Novomeského obvinění v letech padesátých. Tehdy však měl básník za sebou již několik desítek let života, které jsou v knize spíše pomínuty, jakkoliv autor své tematické a časové pole jasně vymezil. S vysokou úrovní textu kontrastuje otřepané klišé, když kupříkladu srovnává básníkův postoj k moskevským procesům s nekompromisností Giordana Bruna („vykřičet pravdu bez ohledu na následky“) a opatrnickým postojem Galileia Galileiho. Brunova „pravda“, za kterou byl upálen, se týkala především jeho kosmologických názorů a lze předpokládat, že autor použil termín v nepřiliš výstižném srovnání a neztotožňoval se tolik s názory nešťastného mystika a filosofa.

Je evidentní, že Novomeský v Doskočilovi posmrtně našel nejpovolanějšího životopisce, Doskočilova práce jako by však ještě čekala na své završení. Období normalizace a Novomeského postoje k jejímu průběhu v knize rovněž zachyceny nejsou. Nabízí se přitom otázka, jak neblahé životní zkušenosti dále formovaly básníkovu dráhu, společenské postoje a politické myšlení. Doufám, že se od Zdeňka Doskočila ještě dalšího pokračování Novomeského příběhu dočkáme, pro reflexi předlistopadové minulosti, včetně česko-slovenských vztahů, to máme určitě zapotřebí...

RECENZE | ZPRÁVY

Robert Kvaček deväťdesiatročný

VOJTECH ČELKO

Hovorí sa, že všetko dobré je možné rozdeliť na tri časti. Potvrdzuje nám to aj Gaius Julius Caesar, ktorý Galiu rozdelil na tri časti, v troch častiach je aj Ústava Spojených štátov a nakoniec viedenská opereta sa musí odohrávať v troch aktoch. Tak môžem povedať, že aj môj vzťah k Robertovi Kvačkovi by som rozdelil na tri časové etapy. Vysokoškolské roky, obdobie normalizácie aj s jeho koncom a nakoniec obdobie Česko-slovenskej komisie historikov, ktoré trvá dodnes.

V druhom roku mojich štúdií na FF UK v Prahe, v roku 1965, som spoznal nového odborného asistenta. Bolo to v seminári, do ktorého ma zadelili. Išlo o mladého človeka športového typu, hrávajúceho tenis, nadšeného futbalistu. Je zaujímavé, koľko historikov v tej dobe malo vzťah k futbalu. Rok predtým som chodil do proseminára k profesorovi Arnoštovi Klímovi, ktorý bol známy odborník na manufaktúry v Čechách, ale zasvätení vedeli, že jeho srdce bije pre Spartu, a to do takej miery, že bol podpredsedom či dokonca predsedom priaznivcov tohto klubu. Keď si spomínam v tejto súvislosti na Roberta Kvačka, ostáva mi v pamäti, ako začiatkom tohto storočia jednu jeho prednášku pre Masarykovu spoločnosť, ktorou začínali výročné schôdze, uviedol spomienkou na to, čo všetko znamenali dva rozhodujúce góly slovenského futbalistu Adolfa Scherera v semifinále proti Juhoslávii na Majstrovstvách sveta vo futbale v Chile v roku 1962. Vo štvrtfinále sme Schererovým gólom vyhrali nad Maďarskom 1:0, hneď na to nasledoval prekvapujúci výsledok s Juhosláviou, ale Masopustov gól vo finále bol už len jediný a získali sme striebro.

Majstrom sveta sa v roku 1962 stala Brazília. Ale bol to skvelý úspech a v dejinách tejto súťaže už druhýkrát. Prvýkrát to bolo v Ríme v roku 1934. Dodnes

sa na to spomína, dokonca aj ja ako filatelista, keď na známke k Majstrovstvám sveta v roku 1962 vidím pretlač informujúcu o tom, že ČSSR bola vo finále tejto významnej súťaže. Doba sa zmenila. Záujem o futbal ostáva stále, ale niet tých, ktorí by ho ako spomenutí páni kultivovali. Neviem si predstaviť, že by sa v tej dobe hralo pred prázdnyimi tribúnami a tú súčasnú prázdnotu nezapríčinila len pandémia covidu 19. Jednoducho, veľmi zhrubli mravy.

Tým som chcel len naznačiť, ako Robert dokázal malé dejiny všedného dňa vtiesnať do väčších, lebo tým uviedol, že v nasledujúcom roku 1963 začínali rôzne zmeny, keď nielen Viliam Široký ako predseda vlády bol vymenený Jozefom Lenártom, ale trochu sa to vystriedalo aj v politbyre. Stranícki funkcionári ako Bruno Köhler museli odísť bez pocty do dôchodku, začínalo postupné uvoľnenie v spoločnosti. Antonín J. Liehm to odvodzoval od svetovej výstavy EXPO 1958 v Bruseli, kde sa Československo ukázalo v podobe, na ktorú si ešte pamätala žijúca kultúrna elita západnej Európy.

Tento príbeh Robert aj publikoval v nejakom spolkovom časopise, ktorého náklad neprevyšoval počet členov tejto spoločnosti, takže to skoro nikto nečítal. Ako často som mu pripomínal, že by mal dať za úlohu nejakému mladému adeptovi novinárstva s historickým záujmom zozbierať a pripraviť na knižné vydanie všetky svoje drobné, ale kvôli rozptýlenosti neprístupné texty. Veď len my, ktorí sme na tomto svete dlhšie, si spomíname, čo pre nás v rokoch normalizácie znamenali Kvačkove fejtóny s historickou témou v sobotňajšej prílohe vydania *Svobodného slova* pod značkou „kk“. Sám som vždy začínal čítanie denníka týmto fejtónom. Na pomerne malom priestore, každý týždeň, rok čo rok, prinášal rôzne drobné epizódy, zaprášené historiky, rozšírené anekdoty, ale vždy s reálnym základom, ktoré prebúdzali najmä u laickej verejnosti záujem o kultúrne a politické dejiny 19. a 20. storočia. Často iba naznačovali, čo nebolo možné vždy dopovedať. Neprechádzalo to len tak, občas zafungovala denunciacia, inokedy bdelé oko cenzora. Spomínam si, ako raz Český úrad pre tisk a informácie, samozrejme, že som sa o tom dozvedel nie oficiálnou cestou a nie v ten čas, dal redakcii finančnú pokutu za to, že Robert Kvaček v nejakej historike o Spoločnosti národov si dovoľil napísať, že najelegantnejší človek v súdobej Európe bol britský minister zahraničných vecí Anthony Eden. To predsa nemohlo byť možné, veď kto by mohol byť elegantnejší ako Jozef Vissarionovič Stalin? Pričom dobové texty Voskovca a Wericha na Ježkovu hudbu nevadili a hrali ich z rádia aj za normalizácie: „Havasova agentúra sdieľuje, že Anglie veľké plány sľubuje, všetchno srovnám za jeden den, prohlásil Mistr Eden, jenom že bez SSSR!“

K študentským rokom, čiže k prvému obdobiu môjho vzťahu ku Kvačkovi sa spája niekoľko spomienok. Prvá sa viaže k roku 1966. Na jar sa objavila v ča-

sopise *Kulturní tvorba* recenzia knihy Gustáva Husáka *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Autorom recenzie bol riaditeľ Ústavu dejín evropských socialistických zemí prof. Václav Král. O spôsoboch vedeckej práce a o manipulácii prameňov zo strany tohto historika si nikto v odborných kruhoch nerobil ilúzie. Už v prvej polovici 60. rokov bol verejne kritizovaný za svojej práce, kde uvádzal nepodložené tvrdenia v rozpore s historickou skutočnosťou. Účelovo krátil dokumenty a menil ich tým tak, aby dosiahol vopred požadovaný zámer. Užíval silné výrazy, až nadávky. Na druhej strane historici dejín odboja, niektorí z nich boli členmi barnabitskej komisie, ktorá riešila otázku rehabilitácie tzv. buržoáznych nacionalistov, teda Husáka a spol., už neboli ochotní sa podriaďovať straníckym príkazom. Navyše zo strany funkcionárov, ktorí niesli spoluzodpovednosť za procesy päťdesiatych rokov. Tento spor významne rozvíril českú a hlavne slovenskú historickú scénu.

Hovorilo sa, že recenzia, ktorá bola negatívna k Husákovi a jeho dielu, bola inšpirovaná Antonínom Novotným a Pražským hradom. Vtedajšími slovami stranou a vládou. Proti vyzneniu recenzie sa objavili články českých historikov dejín odboja. Vtedy sme sa aj my, študenti histórie na FF UK, aktívne zaujímalí o udalosti a boli sme pobúrení spôsobom, ako sa o tom písalo v spomínanom týždenníku. Jedno je pravda, Gustáv Husák sa v tej dobe, lebo mnohé veci sme ešte nevedeli, tešil veľkej autorite nielen medzi slovenskou, ale mal svojich priaznivcov i medzi českou inteligenciou, najmä medzi historikmi, najmä za svoje statočné postoje vo vyšetrovacej väzbe a pred súdom v roku 1954. Nakoniec sme sa niektorí rozhodli, že by bolo dobré urobiť besedu s Václavom Králom a Gustávom Husákom na FF UK. Ja som požiadal o prijatie u Václava Krála. Ten mi odpísal, že ho môžem v určitý deň navštíviť. Po rozhovore, ktorý vlastne bol monológom z jeho strany, prisľúbil, že príde na besedu so študentmi histórie, ale vyhradil si, že tam nebude prítomný žiaden z učiteľov. Potom mi došlo, asi prečo. Václav Král, ktorý sa roky zaoberal históriou odboja, nám študentom, ktorí nemali také skúsenosti a znalosti, mohol narozprávať, čo chcel. Vtedy krátko predtým vyšla jeho kniha *Pravda o okupaci*, kde mnohé udalosti skreslil v štýle Václava Kopeckého a jeho spomienkovej knihy *ČSR a KSČ*, ale Král bol aj autorom rôznych edícií dokumentov, ktoré dodnes nestratili svoju historickú hodnotu, lepšie povedané, niektoré dokumenty sa dajú najšť už len v jeho knihe.

Lenže na katedre československých dejín uvažovali inak, toľko rozumu, koľko mal Václav Král, mali i iní. Nevie, ako sa zrodilo rozhodnutie, ale bol určený mladý asistent Robert Kvaček, že sa pripravovaného stretnutia Václava Krála so študentmi zúčastní. Beseda sa uskutočnila spôsobom, ako zvyčajne vyzerajú takéto besedy. Václav Král vysvetlil svoje postoje, nechal študentov

klásť otázky a celkovo bolo vidieť, že predsa len je iný matador, ako sme boli my – dvadsať- dvadsaťdvaroční študenti druhého či tretieho ročníka.

Václav Král ale nikdy neodpustil Robertovi účasť na tejto besede. Nešlo o besedu so študentmi, ale skôr o to, ako dopadol Václav Král vo verejnosti, a hlavne medzi historikmi, ktorí si už v tej dobe nenechali len tak servírovať jeho názory. Nakoniec sa redakcia *Kulturní tvorby* rozhodla ukončiť diskusiu. Beseda s Gustávom Husákom sa nekonala, ale to je iný príbeh. Po rokoch, keď už Václav Král bol profesorom a vedúcim Katedry československých dejín na FF UK, popritom stále riaditeľ akademického ústavu, niekoľkokrát dal najavo, že na Kvačkovu účasť na tejto besede nezabudol. Svoju potupu v odborných kruhoch si naďalej spájal s besedou so študentmi, na ktorej bol Robert Kvaček prítomný. Keď v decembri 1983 Václav Král náhle zomrel, bolo treba otvoriť jeho trezor a prejsť tam uložené dokumenty. Sekretárka katedry, aspoň tak viem, požiadala Roberta Kvačka, aby bol prítomný a pomohol jej s ich triedením. Nemám právo rozprávať, čo všetko sa z dokumentov dozvedel, ale výsledok bol pre neho prekvapením, ako niektorí jeho kolegovia, keď im išlo o miesta, sa ešte ani koncom päťdesiatych rokov nehanbili denuncovať iných. No Robert si asi toto poznanie naďalej ponechá pre seba.

Práve v tom roku 1966 sa habilitoval ako docent a vyšla jeho kniha *Nad Európou zataženo*, ktorá je mi zo všetkých jeho kníh, a napísal ich vyše dvadsať, nejako najbližšia. Neviem prečo nevyšla v reedícii. Iste mnohé témy, ktorých sa v tejto knihe dotýkal, boli neskôr monograficky spracované ďalšími autormi. Medzitým boli bádateľsky sprístupnené mnohé archívy, ktoré dovtedajšie poznatky rozširovali, ale napriek tomu ide o knihu, ktorá by si zaslúžila reedíciu.

Ďalšia spomienka sa viaže na rok 1968. Dňa 28. októbra som predsedal v miestnosti číslo 109, ktorá bola najväčšou posluchárňou na filozofickej fakulte, slávnostnému zhromaždeniu k 50. výročiu republiky. Aj keď pôvodne boli na ten rok v pláne veľké oslavy, okupácia Československa zmenila spoločenské ovzdušie. Veľmi sa toto výročie neslávilo, aj keď vyšli niektoré zaujímavé knihy a v Bratislave na Hrade mal byť podpísaný zákon o československej federácii. Všetko to bolo zatienené smútkom z okupácie Československa a zmenami, ktoré postupne nastávali od návratu delegácie z Moskvy, kam časť z nej bola násilne privlečená. Nechceli sme si nechať ujsť príležitosť uctiť tento významný štátny sviatok. Slávnostné zhromaždenie pozostávalo z troch prednášok. Prvú predniesol rešpektovaný profesor filozofie Karel Kosík, druhú Robert Kvaček a tretiu, doktorand katedry vedeckého komunizmu, ktorá sa menila na politológiu pod vedením prof. Sylabu, Jaroslav Jirsa. Na Kvačkovu prednášku sa prítomní najviac tešili. Sála bola plná, s pozornosťou bol vypočutý jeho prejav, kde hodnotil vznik Československa, jeho význam v medzivojnovnej Európe, dotkol

sa zahraničného a domáceho odboja a zaujal najmä záverečnými slovami, keď povedal, že československá otázka nie je otázkou našou, ale otázkou svetovou. Zaslúžil si búrlivý potlesk. Spomínam si, že vonku bolo pochmúrne počasie a na základe vládneho rozhodnutia sprevádzali príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti vojaci Československej ľudovej armády. Bolo to krátko pred štrajkom vysokých škôl, ktorý sa uskutočnil v novembri a pred protestným vzopätím novinárov po krátkodobom zastavení časopisu *Reportér* a *Listy*.

Tretia spomienka tejto prvej časti ma vedie k návšteve u Roberta Kvačka v jeho byte na Spořilove. Medzi spomínanou prednáškou a mojou návštevou uplynulo viac ako štyri a pol roka. U Roberta nastali mnohé zmeny nielen v pracovnom, ale i v osobnom živote. Najmä rodinná tragédia, ktorá ho postihla a posunula do iných polôh, než na aké bol zvyknutý. Ja som sa v tom čase s ním veľmi nestýkal. Po skončení vysokej školy, kde mi robil pred štátnicami oponenta k diplomovej práci, som nastúpil aspirantúru najprv do Historického ústavu a potom do Orientálneho ústavu ČSAV. V tom čase ma pri straníckych previerkach vylúčili z KSČ a mal som hlavu zamotanú inými starosťami.

Na jeseň 1972 som narukoval na rok vojenskej služby do Kutnej Hory. Po návrate, v čase, keď som hľadal nejaké miesto, lebo som bol nezamestnaný, podpory v nezamestnanosti žiadne neexistovali a tiež rodičom som o niektorých svojich problémoch nechcel hovoriť, som sa snažil, čo najskôr sa stretnúť s Robertom. Chcel som ho upozorniť, že som bol počas vojny niekoľkokrát vyšetrovaný štátnou bezpečnosťou, a medzi iným sa ma pýtali na neho.

Stretli sme sa v bufete na fakulte, nechcel som ísť do jeho pracovne na katedre československých dejín, lebo doba sa zmenila. Nepomohlo by to ani jemu, ani mne, keby nás na katedre spolu videli a potom pod svetlom je najlepšia tma. Informoval som ho preto, aby vedel, že sa niečo okolo neho deje a bol na to pripravený. Nikdy som sa ho neskôr nepýtal, či bol v tej dobe vyšetrovaný, alebo či sa ho v takom prípade pýtali aj na mňa. Okrem iného som mu povedal, že celkom vážne uvažujem o odchode z Prahy, že vyzerá možnosť miesta v Rumburku, kde by som mal pracovať v múzeu, ale ešte presne nie som s nimi dohodnutý, kedy tam nastúpim. V Prahe som po veľkej peripetii nastúpil do závodu Pragocar, kde som najprv požíčoval autá a potom, aby som neprišiel do styku s verejnosťou, ma preradili do pozície samostatného prevádzkového účtovníka a archivára. Asi dva týždne pred odchodom z Prahy som Robertovi zatelefonoval a on ma pozval k sebe na návštevu. Na večeru, ktorú sám pripravil. Nehovorili sme o minulosti, ani veľmi o prítomnosti, skôr o budúcnosti. V podstate mi povedal, že všade žijú ľudia, všade sa dá žiť, že ako ma pozná, iste si vytvorím spoločnosť, do ktorej zapadnem. Budem mať možnosť použiť svoje schopnosti, citoval Caesara, že „lepšie byť prvým v Galii ako druhým

v Ríme“. Potom, že doba sa vyvíja, toto, čo prežívame, neostane navždy zabetónované. Spomenul, čo všetko sa stalo v desaťročí 1938–1948. Bol to pre mňa veľmi podnetný večer a dlho som na jeho slová spomínal.

Z Rumburku som sa ozýval len v čase jeho narodenín, tiež vianočným a novoročným pozdravom. Koncom roku 1979 som ho vyhľadal, aby som sa s ním poradil, ako mám postupovať, aby som mohol napísať rigoróznu prácu a urobiť si doktorát. Veľmi som to chcel mať najmä kvôli mojej mame, ktorá mi neustále „pílila uši“, aby som tak urobil. Požiadal som ho, či by ma pri tom nevedol. Vyslovil som aj obavu, či by nebolo lepšie vybrať si ako voliteľný predmet pri rigoróznej skúške niečo iné ako svetové dejiny, lebo pri vtedajšom personálnom obsadení na katedre svetových dejín som vedel, že by som cez niektorých examinátorov z osobných dôvodov nemal šancu prejsť. Poradil mi, aby som sa pripravoval z českej a slovenskej literatúry. Odobril mi aj tému, lebo som chcel robiť slovenskú problematiku a vedel som, že veľa z archívneho výskumu si v rámci rumburského pobytu a v mojej situácii nebudem môcť dovoliť.

Začal som za ním každý druhý pondelok chodiť, nosil mu jednotlivé časti rigoróznej práce, nad ktorými sme diskutovali. Prácu a rigorózne skúšky som zavŕšil v júni 1980. Preto som sa tak ponáhľal, lebo mala nastať nová forma skúšok tohto druhu a chcel som byť hotový ešte podľa dovtedajšej podoby. V zamestnaní mi tiež nerobili problém, potrebné odporúčanie som dostal a v decembri pri promócií som dokonca čítal prejav, ktorý bol pripravený ako poďakovanie za študentov. Jediná zmena, pretože som bol písomne upozornený, aby som sa doslovne držal textu, bolo to, že som poďakovanie preložil do slovenčiny. Pozval som Roberta aj na stretnutie po promócií, aby som ho predstavil mojej mame, ktorá by ho rada poznala, lebo vedela, čo pre mňa znamenal. Otec na promóciu nešiel, do telefónu mi povedal, keď som ho pozýval, „syn môj, ja aj tak viem, že si už doktor a kvôli tomu predsa nemusím cestovať do Prahy!“ Samozrejme, matky sú iné, tá moja si takúto príležitosť nenechala ujstť. Ale k stretnutiu nedošlo, lebo Robert mal v ten podvečer iné povinnosti.

Ďalšia, už časovo druhá časť našich kontaktov, začala v roku 1985, keď som sa v dobe perestrojky postupne začal vracieť do Prahy. Najprv len na dva dni v týždni. Od februára 1985 som začal pracovať v Pražskom kultúrnom stredisku, ktoré pripravovalo otvorenie Domu slovenskej kultúry. O rok som sa už presťahoval do Modřan. V tejto novej kultúrnej inštitúcii v Purkyňovej 4, v Prahe 1, hneď pri zastávke metra Národní třída, som od jej začiatku viedol oddelenie kultúrnej výchovnej činnosti. Každý, kto niekedy pracoval v oblasti kultúry, vie, ako sa v etablovanej spoločnosti ťažko zakladá a hľadá miesto novému kultúrnemu zariadeniu. Preto som bol vďačný, že od roku 1986 nielen Robert, ale viacerí moji priatelia – učitelia – či už to boli slovakisti ako doc. Zdeněk Urban,

Luděk Patera, Vladimír Forst alebo historici Eda Maur, Oto Urban, prof. Josef Polišenský a mnohí ďalší, začali navštevovať programy Domu slovenskej kultúry a zapájať sa do nich. Najmä do tých, ktoré sa týkali česko-slovenských vzťahov. Len raz ráno, to mi utkvelo v pamäti, mi telefonoval profesor Polišenský a naliehavo ma požiadal o dva lístky na program Darinky Rolincovej. Samozrejme, že som mu vyhovel, aj keď sa mi to zdalo čudné. Potom som pochopil, že to bolo pre jeho pani s vnučkou, chceli prísť na tento program, na ktorý radi chodili mladé dievčence, lebo sa s Darinkou, ich vrstovníčkou, akosi stotožňovali.

Robert sa zúčastnil aj pamätného seminára v máji 1989 k sedemdesiatemu výročiu tragického úmrtia Milana Rastislava Štefánika, ktorý sme v Dome slovenskej kultúry pripravovali s rešpektovaným slovakistom „ujom“ Zdeňkom Urbanom. V pamäti mi zostala Robertova poznámka v diskusii že, „nie jeden, ale desať životopisov Štefánika by sme potrebovali!“ Pričom to bolo ešte pol roka pred politickými zmenami. V máji 1989 som tomu neveril, ale jeho slová sa nakoniec naplnili.

Ani nie v priebehu desiatich rokov sa tak stalo. Nebudeme sa teraz baviť o kvalite diel o generálovi, ktorý sa stal veľmi obľúbenou postavou nielen pre historikov, ale najmä pre publicistov a jeho osudy boli často politicky niektorými skupinami zneužívané. Od novembra 1989 sa Robert pravidelne zúčastňoval diskusií nielen s niektorými svojimi kolegami zo Slovenska, ktorí boli podobne ako on v rôznom smere do novembra 1989 politickou mocou obmedzovaní – ako boli Ivan Kamenec, Jozef Jablonický, Dušan Kováč, Lubomír Lipták, ale aj s politikmi, ako boli Martin Kvetko a mnohé ďalšie osobnosti. Vtedy bola doba, keď sme sa snažili predstaviť pražskej a českej verejnosti to najzaujímavejšie zo slovenskej kultúry a slovenského života, či na Slovensku alebo v diaspóre.

Na fakulte sa Robertovi Kvačkovi dostalo patričného zadostučinenia a konečne bol menovaný univerzitným profesorom. V búrlivom období roku 1991-92 sa zúčastňoval diskusií o budúcnosti Československa. Z českej strany sa spoločne s doc. Zdeňkom Urbanom a Janom Rychlíkom, spoločne s niektorými kolegami z Liberca, zaslúžil o pravidelné stretávanie českých a slovenských učiteľov dejepisu, ktoré bolo a je venované československým dejinám. Tieto stretnutia trvajú do dnešných dní, len covid v nich urobil prestávku. Robert sa stal ich „dušou“, uvádzal ich referátom, na ktorý sa čakalo a verím, že ešte aj tento rok bude čakať.

Po rozdelení Českej a Slovenskej federatívnej republiky na dva štáty sa nastolila otázka, na akej báze budú pokračovať kontakty medzi českými a slovenskými historikmi. Bolo to obdobie takmer nulových vzťahov medzi Českou

a Slovenskou republikou, ale z oboch strán! Niekoľko českých historikov, medzi nimi Karel Pichlík, Vilém Prečan, Robert Kvaček a Jan Rychlík, sa dohodori- lo so svojimi slovenskými priateľmi a kolegami, že by bolo dobré v nových pod- mienkach založiť česko-slovenskú komisiu historikov, ktorá by sledovala vo- pred určené programové ciele. Nebudem to tu rozoberať, to patrí skôr do portfólia budúcich historikov komisie, ale podarilo sa. V tom prvom období táto komisia musela zohrať úlohu, s akou nerátala. Podobne ako niekdajšia „ping-pongová diplomacia“. Po prvom ustanovujúcom zasadaní, ktoré bolo v priestoroch akademickej Vily Lanna v Prahe, sa priateľského stretnutia zú- častnil aj vedúci zahraničného odboru kancelárie prezidenta republiky. Druhý večer sa konalo na pozvanie slovenského veľvyslanca Ivana Mjartana ďalšie spoločenské stretnutie v priateľskom duchu. Pri následnom rokovaní v Brati- slave prijal členov komisie slovenský prezident Michal Kováč. Pri ďalšom roko- vaní, opäť v Prahe, predsedov komisie prijal český prezident Václav Havel. Ro- bert sa zúčastňoval všetkých zasadaní komisie a vždy mal nejaké podnetné pripomienky v diskusii. Jeho prítomnosť bola často pre študentov, lebo zasada- nia sa konali vždy v nejakom univerzitnom meste, priam lákadlom. Vidieť na vlastné oči historika, ktorého prvá práca o Runcimannovej misii z augusta 1938, na obálke s kufříkom s názvom *Osudná mise*, vyšla už v roku 1958, bolo ako zázrak. Vtedy sa nechodilo na komisiu, ale na Kvačka.

Robert sa v polovici prvého desaťročia 21. storočia stal na pražskej filozofic- kej fakulte emeritným profesorom, ale vtedy veľký záujem o neho prejavila Technická univerzita Liberec, kde začal prednášať a prednášal takmer do za- čiatku covidového roku. Popritom aktívne pomáhal budovať občiansku spoloč- nosť. Stál pri zrode Spoločnosti T. G. Masaryka, v ktorej zastával funkciu pod- predsedu. Jeho prednáška tradične otvárala výročné zasadanie, zúčastňoval sa uvedenia mnohých kníh, písal okrem vlastných kníh úvodné slová k rôznym spomienkam, publikáciám, do zborníkov k životným výročiam, všade, kde bo- lo treba. Aj napriek niektorým zdravotným obmedzeniam, ktoré prináša vysoký vek, bol stále aktívny. Posudzoval práce nielen diplomantov, ale aj doktoran- dov, zúčastňoval sa seminárov, najmä tých, ktoré organizoval Ústav T. G. Masa- ryka a Archív Akadémie vied v Prahe. Sám som sa s ním pri týchto príležitostiach často vídaval. Postupne, ako zdravotné neduhy prichádzali aj na mňa, informo- vali sme sa o účinnosti rôznych liečebných procesov, ktoré nám mali znižovať problémy. Niekedy podelená bolesť je polovičná bolesť a v takomto prípade je vždy lepšie o nej hovoriť, ako sa uzavierať do svojho vlastného sveta. Zmenu prinieslo obdobie covidu, ktoré obmedzilo jeho návštevy Prahy, ale stále plod- ná korešpondencia udržiava vzťahy medzi ním a veľkým množstvom jeho pria- teľov a obdivovateľov.

Robertovi Kvačkovi sa za posledných tridsať rokov dostalo rôznych ocenení. Pozývali si ho ako partnera k rozhovorom významní politici, ale vždy si udržal patričný odstup nezávislého historika. Nikdy z jeho strany nešlo o populistický prístup. Nepotreboval nič od mocných, lebo sám si bol vedomý vlastných kvalít. Stále sledoval, čo najnovšie vychádza z produkcie historikov, archivárov, ale aj verejných osobností českého a slovenského priestoru. Úprimne sa tešil z úspechu svojich žiakov. Aj tohtoročné udeľovanie najvyšších českých vyznamenaní mu prináša vysoké štátne ocenenie, ktoré mu udelil prezident republiky. Patrí človeku, ktorý sa ozaj vo svojej oblasti zaslúžil o štát. Ak by sa ma niekto spýtal, čo si myslím, že mu robí najväčšiu radosť, povedal by som, že záujem všetkých generácií jeho niekdajších študentov, či už robia v oblasti vedy, pedagogiky, žurnalistiky, verejnej správy, alebo už len užívajú jeseň života. Záujem o skvelého učiteľa, ktorý ich celoživotne ovplyvnil.

RECENZE | ZPRÁVY

Jičínská oslava v roce 2017 (K životnímu jubileu pana profesora Roberta Kvačka)

EVA BÍLKOVÁ

Dne 5. července letošního roku se dožívá neuvěřitelných devadesáti let významný český historik a vysokoškolský pedagog Robert Kvaček, který svojí vědeckou, pedagogickou a popularizační činností ovlivnil celé generace historiků i zájemců o historii. Pan profesor se hrdě hlásí ke svému rodnému kraji – Jičínu a okolí. Léta 1945–1951, kdy studoval na jičínském gymnáziu, považuje pro svůj profesní i osobní život za klíčová. U příležitosti jeho významného jubilea přináším osobní vzpomínku na oslavu jeho osmdesátých pátých narozenin, která se konala právě na Lepařově gymnáziu v Jičíně.

„Když předseda komise – byl jím prof. Husa, můj pozdější první šéf katedry – zjistil, že přicházím z Lepařova, řekl mi, že by mne vzal už kvůli němu. Byl to podle něho ústav, který dbal na úroveň absolventů. Navíc působil v kraji, kde se narodilo plno historiků. Vzpomínal jsem později s ním několikrát na toto ‚přijímací seznámení‘ a zase jsem uslyšel o úctě, kterou si Lepařovo gymnázium na dlouhá úspěšná desetiletí získalo. Takové jméno a taková tradice nejen zavazují, ale ještě více povzbuzují.“¹

Tyto věty profesora Roberta Kvačka určily místo pro setkání při příležitosti jeho 85. narozenin. Přál si, aby oslava byla skromná. Čekalo ho ale překvapení. 29. června 2017 mu v aule Lepařova gymnázia v Jičíně osobně popřálo vše nej-

1 Jičínské gymnázium 1624–1999: Almanach k 375. výročí. Jičín 1999, s. 139.

lepší více než sedmdesát lidí a na šedesát dalších se z různých důvodů nemohlo dostavit a poslali omluvu.

Setkání se zúčastnili kolegové a žáci z Univerzity Karlovy, Technické univerzity v Liberci, Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem i Univerzity Komenského v Bratislavě, zástupce Česko-slovenské komise historiků, pracovníci Akademie věd ČR, Památníku národního písemnictví, Ústavu pro studium totalitních režimů a Archivu bezpečnostních složek, další přijeli z Písku, Trutnova, Liberce, od Plzně a samozřejmě přišli ti, kteří působí v Jičíně a okolí. Přijel také hejtman Královéhradeckého kraje, dostavili se současní představitelé města i bývalí starostové, někteří jičínské sportovci, zdejší přátelé. Byli tu rovněž učitelé a organizátoři kulturních akcí, jejichž prosby o spolupráci pan profesor vyslyšel.

V aule, kterou pořadatelé (Lepařovo gymnázium a jičínské přátelé pana profesora) připravili pro tuto slavnostní příležitost, zazněly kratší i delší proslovy, písně, byl čas na vzájemné rozhovory, fotbalová jedenáctka sestavená z přítomných připomněla sportovní zájmy jubilantovy a za zpěvu písně „Zelená je tráva...“ přinesla gratulaci a dort v podobě fotbalového hřiště.

V proslovu vzpomínal pan profesor na své působení na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, k němuž získal základy na jičínském gymnáziu. Přiblížil studium na této škole i přijímací zkoušky na univerzitu a své rozhodnutí věnovat se historii a ne přírodním vědám, k zájmu o něž ho jičínské profesori také vedli. Při malé procházce po budově ukázal místnost, kde bývala jeho třída, a místo, kde stávala lavice, v níž sedával.

Přítomní si mohli prohlédnout výstavku *O vědecké, publikační, pedagogické a popularizační činnosti prof. PhDr. Roberta Kvačka, CSc.* Seznamovala s jeho oceněními získanými během posledních deseti let – Cena města Jičína (2007), Cena Vojtěcha Zamarovského (2007), Stříbrná pamětní medaile Senátu (2012), Zlatá pamětní medaile Technické univerzity v Liberci (2012), Cena E. E. Kische za literaturu faktu (2012), čestný člen Pekařovy společnosti Českého ráje (2013), medaile Za zásluhy o rozvoj vědy (Učená společnost ČR, 2014), Vyznamenání Zlaté lípy (2015), čestný doktor Univerzity Pardubice (2016), Pamětní medaile hejtmána Královéhradeckého kraje (2017).

Na výstavce bylo možno nalézt i upozornění na záznamy rozhovorů – s Milenou Lenderovou (*Z Českého ráje a Podkrkonoší*, 2002), Jaroslavem Rokoským a Kateřinou Kočovou Lozoviukovou (sborník *Svět historie – Historikův svět. Prof. PhDr. Robertu Kvačkovi, CSc.*, Liberec 2007), Markétou Sandanusovou (Historický magazín, 2007), Markem Ebenem (Česká televize, 2014), Janou Olivovou (Český rozhlas Vltava, 2016), Tomášem Jiránkem (eZpravodaj Univerzity Pardubice, 2016).

Kromě ukázek knih pana profesora tu byly k nahlédnutí též přehledy vytvořené na přání pořadatelů: *Výběrová bibliografie* (v roce 2017 ji sestavila studentka Lepařova gymnázia Anna Sedláčková na základě elektronického katalogu Historického ústavu AV ČR *Bibliografie dějin Českých zemí* a souborného katalogu Národní knihovny ČR), *Seznam kvalifikačních prací vedených prof. Robertem Kvačkem na Univerzitě Karlově* (v roce 2017 ho vytvořila Blanka Zilynská) a *Seznam kvalifikačních prací vedených prof. Robertem Kvačkem na Technické univerzitě v Liberci* (v roce 2017 ho sepsal Jaroslav Pažout).

Připomenuty byly oslavy 75. narozenin profesora Kvačka na Technické univerzitě v Liberci (15. 6. 2007) a 80. narozenin ve Vile Lanna v Praze (25. 6. 2012) a sborníky vydané při těchto příležitostech *Svět historie – historikův svět. Prof. PhDr. Robertu Kvačkovi, CSc.* (Liberec 2007) a *Posláním historik. Pocta prof. Robertu Kvačkovi k 80. narozeninám* (Praha 2012). Několik fotografií upozorňovalo na Liberecké semináře k česko-slovenským vztahům.

Velkou část výstavy zabíraly fotografie, plakátky, novinové výstřižky a různé texty přibližující činnost pana profesora v regionu: proslovy při odhalení pamětní desky Josefu Pekařovi na hradě Kost (2011), v závěrečné diskusi na konferenci *Pohádkové vzkázání Václava Čtvrtka* (Jičín 2011), na různých akcích v rámci festivalu Jičín – město pohádky; příspěvky přednesené na odborných konferencích, které se konaly v Jičíně v roce 2013 (*Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo*) a 2017 (*Václav Chaloupecký a generace roku 1914*); články v místních časopisech a přednášky pořádané Pekařovou společností Českého ráje, spolkem Jičínská beseda, Státním okresním archivem Jičín (seminář pro kronikáře obcí jičínského okresu), Knihovnou Václava Čtvrtka v Jičíně, Knihovnou Antonína Bocha v Libošovicích apod.

Zájem vzbuzovaly texty a fotografie vztahující se k projektům jičínských základních a středních škol, jejichž řešení se pan profesor na žádost pedagogů účastnil. Např. k publikaci z roku 2009, která byla výsledkem projektu *Zpátky ni krok!* zaměřeného na dobu normalizace, napsal předmluvu, zapojil se do besedy k projektu věnovanému době okupace, svým vystoupením zaujal při prezentaci projektu o účastníku protinacistického odboje generálu Stanislavu Krausovi.

Nechyběly doklady týkající se jičínského gymnázia a školní docházky pana profesora ani fotografie z jeho soukromého archivu a záznamy vzpomínek přátel.

RECENZE | ZPRÁVY

Dušan Kováč a porevolučné formovanie slovenskej historiografie (Dušan Kováč 80-ročný)

MIROSLAV MICHELA

Keď ma Roman Holec oslovil, aby som napísal krátku úvahu venovanú Dušanovi Kováčovi, ktorá bude uverejnená pri príležitosti okrúhleho výročia jeho narodenia, trochu som sa zháčil. Nie som ideálny typ na písanie podobných esejí. Nezáleží vlastne ani na tom, či daného človeka osobne viac poznám, alebo nie. Beriem to ako záležitosť najbližšieho okruhu osobných priateľov a spolupracovníkov. Ja som s Dušanom Kováčom intenzívnejšie spolupracoval len vo výbore Slovenskej historickej spoločnosti a predovšetkým na spoločnej knihe rozhovorov, v ktorej som sa snažil priblížiť osobné zážitky a názory spojené predovšetkým s jeho profesionálnym životom. Stále si preto viem predstaviť mnoho iných ľudí, ktorí by o Dušanovi mohli a mali písať a rozprávať. Zároveň bola spolupráca s ním pre mňa veľkou a veľmi príjemnou skúsenosťou. Dostal som šancu vidieť, akým spôsobom pracuje a trochu sa aj „pohrabať“ v jeho minulosti a názorovom svete.

Ako niekto, kto sa Dušana snaží hlbšie spoznať, si stále netrúfam povedať, do akej miery či hĺbky sa mi to podarilo. Dušan je introvert, ktorý si svoje komunikačné návyky vycibril do dokonalosti. Odpovie priamo na každú otázku, ale stručne, nepovie viac ako priamu a jasnú odpoveď. Preto je stále dôležité sa znovu a znovu na niečo pýtať a snažiť sa porozumieť aj širšiemu kontextu. Dušan Kováč má nadhľad a zohľadňuje širší kontext v živote a vo svojej práci, čo sa napríklad prejavuje aj nad tým, že neustále premýšľa o parametroch novej syntézy dejín Slovenska. Nikdy mu nestačila len čistá „suma faktov“, ktorú by si

poskladal do definitívnej mozaiky nazvanej „dejiny“ a potom ju už len opakoval. Naopak, vychádza z precízne formulovaného názoru: „*Historik si musí klásť otázky. Nestačí študovať archívne či iné dokumenty. Samotná historikova práca sa začína kladením si otázok. A keďže každý historik žije v konkrétnej dobe a v konkrétnom prostredí, je dôležité, aby pri kritike dokumentov, čo je základná metóda historikovej práce, začal profesionál klásť otázky aj sebe, resp. klásť otázky, ktoré súvisia s jeho vzťahom k dobe a k historickému procesu.*“¹

Pri tejto príležitosti mám šancu oprášiť niektoré myšlienky z našich rozhovorov a zhodnotiť prácu Dušana Kováča z generačne vzdialenejšej pozície, keďže v čase, keď som sa ja snažil stať profesionálnym historikom, bol Dušan na kariérom vrchole. Pracoval na predsedníctve Slovenskej akadémie vied, čo bolo z pohľadu začínajúceho doktoranda pozícia z „inej galaxie“. Vtedy sme ho stretávali predovšetkým na doktorandských seminároch a na medzinárodných konferenciách. Pri príležitosti jeho „okružlin“ si kladiem otázku, ktoré konkrétne aktivity a pracovné pozície ho vlastne do tejto – až symbolickej pozície – reprezentanta a tvorca podoby porevolučnej slovenskej historiografie predznamovali.

Dušan Kováč zastupoval slovenskú historiografiu na nespočetnom množstve domácich aj medzinárodných podujatí a organizácií, je autorom množstva odborných publikácií, ale napríklad aj učebníc. Jeho Dejiny Slovenska sa dočkali prekladov do češtiny, maďarčiny a srbštiny. V neposlednom rade je aj mediálne známou postavou a reprezentuje náš vedecký odbor aj pred širšou verejnosťou. Tieto výsledky len potvrdzujú, že je významnou postavou slovenskej a stredoeurópskej historiografie. Akým spôsobom a v čom ovplyvnil Dušan Kováč formovanie slovenskej historiografie posledných päť desaťročí? V tomto kontexte chcem vyzdvihnúť tri rozmery jeho aktivít: prácu historika, manažéra vedy a verejného intelektuála.

Historik a tvorca syntéz dejín Slovenska

K poznávaniu dejín mal Dušan Kováč blízko už od útlej mladosti, avšak dejepisectvo nebolo jeho vysnívanou metou, bavila ho predovšetkým krásna literatúra. Snaha porozumieť histórii vlastného regiónu v ňom vzbudila záujem, ktorý neskôr vyústil v diplomovú prácu venovanú pozemkovej reforme po druhej svetovej vojne na východnom Slovensku. Od 1. augusta 1968 pracoval na Ústa-

---

1 KOVÁČ, Dušan – MICHELA, Miroslav. *Na ceste k poznaniu. Dušan Kováč o slovenskom dejepisectve s Miroslavom Michelom*. Bratislava 2020, s. 43.

ve dejín európskych socialistických krajín, kde sa primárne venoval dejinám Rakúska a revolučných hnutí v Európe po prvej svetovej vojne. Kandidátsku prácu obhájil v roku 1974. Stala sa základom jeho prvej monografie *Od Dvoj-spolku k politike anšlusu* (vyšla roku 1979).

Potom ako v roku 1981 prešiel do Historického ústavu SAV, zapojil sa do práce na veľkej syntéze *Dejín Slovenska IV. (od konca 19. stor. do roku 1918)*. Po novembri 1989 sa stal prvým porevolučným riaditeľom ústavu. Popri manažerských aktivitách sa aj naďalej zúčastňoval vedeckého života, publikoval a zostavoval práce na rôzne témy. Spomeniem len niektoré knižné tituly: *Kolejáci : slovenskí študenti v Štefánikovej koleji v Prahe; Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871–1945); Muži deklarácie; Slovenské dejiny; Ztroskotání spolužití : Češi, Němci, Slováci v první republice 1918–1939; Dejiny Slovenska; Štefánik a Janin : príbeh priateľstva; Kronika 20. storočia; Bratislava 1939–1945 : mier a vojna v meste; Vademecum súčasných dejín – Slovensko; O historiografii a spoločnosti; Klúčové problémy moderných slovenských dejín 1848–1992; Ladislav Novomestský-Meakulpínsky a zápas o moderné Slovensko; Spoločnosť na Slovensku v dlhom 19. storočí*; ďalej spoluautorstvo a prípravu rozsiahlej publikácie *Dejiny Slovenskej akadémie vied* či iniciovanie edície *Slovensko v 20. storočí* a príprava jej dvoch zväzkov, ako aj editorstvo množstva konferenčných zborníkov a kolektívnych monografií k dejinám Slovenska v 19.–20. storočí. Obzvlášť početné sú aj jeho zahraničné publikačné a editorské výstupy, mnohé súvisiace s prácou v Česko-slovenskej komisii historikov a Česko-slovensko-nemeckej komisii historikov. Kováč je aj zostavovateľom a spoluautorom anglickojazyčných dejín Slovenska, ktoré v roku 2013 pod názvom *Slovakia in History* vydalo Cambridge University Press.

Z vyššie napísaného vyplýva, že stredobodom záujmu Dušana Kováča sú moderné a súčasné dejiny Slovenska v širších medzinárodných súvislostiach, problematika nemeckej národnostnej menšiny, česko-slovenských vzťahov a dejiny historiografie a historického myslenia. Dlhodobu sa zaoberá osudmi a dielom významných politikov (Masaryk, Štefánik, Hodža atď.). A hlavne, pracoval na viacerých syntézach dejín Slovenska. V jeho ponímaní „dejiny Slovenska sú dejinami tohto teritória a dejinami ľudí, ktorí na tomto teritórii žili.“ Pričom je dôležité zohľadňovať aj historické štátne rámce, ktoré formovali život na danom území, t. j. nevytrhávať dejiny Slovenska z kontextu uhorských dejín, alebo dejín československých.² Profiluje sa ako koncepčný liberálny historik, s veľkým presahom k medzinárodnopolitickým témam.

---

2 Tamže, s. 155.

Manažér vedy

Široký rozhľad, znalosť jazykov, ale aj medzinárodné kontakty predstavovali silný vstupný kapitál aj na pole manažmentu vedy. Kováč sa stal prvým ponovembrovým riaditeľom HÚ SAV, ktorý si dal za úlohu „*odideologizovať vedu*“.³ Umožniť slobodný kritický výskum dovtedy režimom tabuizovaných a oficiálnou marxisticko-leninskou doktrínou deformovaných tém. Zároveň prostredníctvom svojich kontaktov otváral možnosti komunikácie so západnou historiografiou. Tejto úlohy sa zhostil veľmi aktívne, keď nadviazal resp. prehĺbil spoluprácu s viacerými významnými vedeckými inštitúciami či odborníkmi na región strednej a východnej Európy. Aktívne pôsobí vo viacerých medzinárodných komisiách historikov a bol dokonca menovaný za zahraničného člena Maďarskej a Rakúskej akadémie vied, korešpondujúceho člena britskej Kráľovskej historickej spoločnosti (The Royal Historical Society) v Londýne a členom medzinárodného vedenia Collegium Carolinum v nemeckom Mníchove.

Zásadné sú v tomto smere jeho aktivity na poli svetových historických kongresov – zúčastnil sa všetkých od roku 1990, t. j. celkom 6-krát, naposledy v roku 2015 v Číne, ako aj rôznych medzinárodných historických komisií. Na týchto miestach reprezentoval slovenskú historiografiu, ale aj vytváral publikačné možnosti pre iných. S tým súvisí aj fakt, že v rokoch 1990–2011 viedol Slovenský komitét historikov. V období 2011–2016 bol zas zvolený za predsedu Slovenskej historickej spoločnosti, v rámci ktorej sa mu podarilo naštartovať obrodný proces a došlo k posilneniu a omladeniu členskej základne.

Z hľadiska kariérneho je nutné pripomenúť aj Kováčove pôsobenie v najvyšších orgánoch SAV. V rámci práce na Predsedníctve SAV výrazne vplýval na vednú politiku celej akadémie, napr. smerom k decentralizácii a zohľadňovaniu špecifik jednotlivých vedných oborov v procese hodnotenia ich publikačných výstupov, čo je neustále aktuálna téma. Nekompromisné postoje zastával v čase vlády Vladimíra Mečiara, keď sa objavili snahy včleniť Historický ústav a Ústav slovenskej literatúry SAV pod Maticu slovenskú. V rokoch 1998–2005 bol vedeckým sekretárom SAV, ktorý bol zodpovedný za zahraničné styky, výstavnú činnosť či medzinárodné projekty. Neskôr pôsobil vo funkcii podpredsedu SAV pre 3. oddelenie vied (humanitné a spoločenské vedy).

---

3 Tamže, s. 88.

Verejný intelektuál

Pre bežnú verejnosť predstavuje Dušan Kováč jednu z najvýraznejších, resp. najvyprofilovanejších tvárí slovenskej historiografie. Jeho články a rozhovory s ním sa už desiatky rokov pravidelne objavuje na stránkach tlačných médií, v rozhlase a v televízii. V scenároch výstav a dokumentárnych filmov predstavuje významného garanta kvality. Inokedy zas jeho polemický hlas zasahuje do verejných diskusií o dejinách, kultúre a politike.

Nepochybne k tomu prispeli už spomenuté významné funkcie, ktoré zastával, ako aj to, že ho verejnosť aj novinári často identifikovali aj ako „prezidentovho brata“. Osobne si však myslím, že v tomto smere zohrávala dôležitejšiu úlohu ochota a schopnosť Kováča zapájať sa do takýchto diskusií. Osvedčil sa ako dobre pripravený a zároveň zaujímavý rečník, s jasným hodnotovým ukotvením. A aj preto mu chodili stále nové pozvánky na účasť na rôznych verejných fórach. Jeho častá prítomnosť v médiách nastavuje zároveň aj zrkadlo mnohým historikom a historičkám, ktorí nejavili o popularizáciu vlastných výskumov dostatočný záujem, ba neraz sa vyslovene vyhýbali verejným diskusiám. Dušan Kováč sa ich nebál a nebojí dodnes.

V rámci popularizácie dejín neodmietal ani rôzne prednášky a diskusie pre širokú verejnosť, predovšetkým pre učiteľov a žiakov, s cieľom prispieť k výchove ku kritickému poznaniu a uvažovaniu o minulosti aj súčasnosti. S výučbou dejepisu súvisí aj jeho angažmán pri diskusiách o podobe učebníc dejepisu, do ktorých vstupoval ako autor sady učebníc pre základné školy. V roku 2004 sa podieľal na vydaní knihy *Obrazopis sveta*, obsahujúcej fotografie z originálnych (aj neznámych) negatívov, ktoré nasnímal M. R. Štefánik atď.

Ak by som chcel čo i len základne zmapovať k čomu všetkému sa Dušan Kováč verejne vyjadril, vznikol by siahodlhý zoznam, ktorého napísanie by si vyžadovalo nemálo času. Upozorním preto len na niekoľko tém, ktorým sa dlhodobo venoval. Najdiskutovanejšie témy, ktoré pravidelne rezonujú až do súčasnosti, súviseli s vývojom slovenskej historiografie a so vzťahom k časti tzv. exilovej historiografie. Za svoje názory a postoje vo vzťahu k tzv. kauze Ďurica, spojenej s pretláčaním neoludáckych názorov na stredné školy, bol Kováč pravidelne (veľmi nekorektne) titulovaný „bolševickým historikom“. Silne rezonovali aj jeho vyjadrenia smerom ku kritikej reflexii porevolučnej slovenskej nacionalistickej mýtotorby. Tu spomeniem napríklad kauzu tzv. Lex Hlinka. Pravidelne sa vyjadroval k otázke vzniku a existencie Československa, napríklad v kontexte pripomínania si 28. a 30. októbra 1918 ako štátneho sviatku, čo súviselo aj s neustálymi a neúspešnými snahami niektorých zákonodarcov tento sviatok uzákoníť. V tomto kontexte sa pravidelne vyjadroval aj k historickým

osobnostiam, obzvlášť rád k M. R. Štefánikovi a T. G. Masarykovi, resp. k Andrejovi Hlinkovi či Jozefovi Tisovi. S jeho názormi sa ľudia mohli oboznámiť aj v kontexte rôznych aktuálnych tém z oblasti česko-slovenských, slovensko-maďarských a československo-nemeckých vzťahov, či už išlo o menšinové témy, otázku vzniku ČSR či Trianonu, o medzinárodnú politiku atď.

Napriek tomu, že o aktívnu účasť v politickom zápase dlhodobo nejaví záujem, svoju erudíciu využíval aj ako poradca prezidenta Kováča alebo niektorých významných politikov: Mikuláša Dzurindu, Eduarda Kukana či Milana Kňažka.

Záverom

Moje riadky samozrejme ilustrujú len niektoré segmenty mimoriadne plodného profesionálneho života historika Dušana Kováča, ktorý bol za svoju prácu v roku 2003 ocenený aj Pribinovým krížom II. triedy a v roku 2004 získal prestížnu Herderovu cenu. Teraz v marci 2022 ho za doterajší vedecký prínos ocenila Slovenská akadémia vied Ďakovným listom Predsedníctva SAV. Môj očividne len tézovitý výber aktivít, funkcií a domácich aj zahraničných ocenení ukazuje, že Dušan Kováč mal a stále má veľký vplyv na formovanie slovenskej historiografie.

Napriek tomu, že som sa sústredil výlučne na témy spojené s pracovnými aktivitami Dušana Kováča, bol by som nerád, ak by sme jeho osobu redukovali len na jeho profesionálnu kariéru. Práve naopak, aj v našej spoločnej knihe som sa snažil poukázať na jeho iné dlhodobé záujmy a aktivity. Či už to je vzťah ku krásnej literatúre, v rámci čoho sa aj autorsky zviditeľnil, naposledy beletriou *Virtuálny faun*, ale pozoruhodný je aj jeho dlhodobý záujem o umenie, hudbu, prírodu, šport a turistiku. Až pri zohľadnení týchto elementov sa nám pred očami zjaví skromná, ale zdravo sebavedomá a všestranná osobnosť človeka, ktorý priamo alebo nepriamo vplýval a formoval aj naše životy.

RECENZE | ZPRÁVY

Rozdávač ľudskosti
(Vojtech Čelko 75-ročný)

ROMAN HOLEC

Ak Vojto Čelko rozdelil svoje spomínanie na Roberta Kvačka na tri etapy a poslednú tvorilo obdobie Česko-slovenskej komisie historikov, pre mňa všetko začína práve tu, kde jeho rozprávanie o Robertovi pomaly končilo. Vojta Čelka som totiž spoznal až vďaka komisii a náš vzťah veľmi rýchlo rozmer komisie prerástol. Stal sa najprv ako tajomník tej druhej, českej strany, mojím blízkym kolegom a spolupracovníkom.

Vojtove šediny (ja som vtedy ešte žiadne nemal) a energia (tej sme mali rovnako a na rozdávanie) vo mne zo začiatku vyvolávali úctu a rešpekt. Ako veľmi som sa pri prvom pohľade na neho mýlil, lebo otvorenejšieho a srdečnejšieho človeka som ešte nestretol. Úcta i rešpekt tak síce zostali, ale umocnené tým ľudským rozmerom, na ktorom chcem stavať túto úvahu.

Veľmi rýchlo sme našli k sebe cestu a Vojto sa stal mojím dlhoročným a najlepším priateľom. Spolu sme riešili logistiku i financovanie komisie, tlmili sme spory, vytvárali priaznivé ovzdušie, niekedy doslova ťahali za nitky udalostí a z pozadia „ovplyvňovali“ predsedov. Ale i to patrí k práci tajomníkov, a treba povedať, predovšetkým dobrých tajomníkov.

Vojto mi dal veľmi veľa a mrzí ma jediné: že za tohto priateľa vďačím rozdeleniu štátu, v ktorom som sa narodil a prežil veľkú časť svojho života. Za tých pomaly už tridsať rokov nášho spoločného stretávania sme vypili celé batérie vína a počet spoločných hotelových izieb a postelí by sme mohli porátať všetkými zasadaniami komisie. Len v posledných rokoch nám už tie izby odopierajú, ani neviem prečo. Zato som veľa spal aj u neho v Prahe a on u mňa v Bratislave, a vtedy sme vždy preberali kultúrne dejiny i súčasnosť tohto priestoru spôso-

bom, ktorý rástol na tom, ako som sa pri Vojtovi kultivoval. Záznamy našich úvah a rozhovorov by vydali na knihu, my sme však nikdy na nič podobné nemysleli. Tešili sme sa zo seba, z vína a obohacovali sa navzájom úvahami, spomienkami a vzájomnými diskusiami.

Za tých pomaly už tridsať rokov nášho spoločného stretávania sme sa o sebe dozvedeli všetko. Inak povedané, nikto nevie tolko o mne ako práve Vojto. A myslím si, že to platí aj vice versa. Sleduje ma s otcovskou dobrosrdečnosťou a viem, že každú svoju radu myslí úprimne a od srdca. V poslednom čase a pri kotrmelcoch môjho veku má pocit, že tú radu, napriek môjmu veku, potrebujem naliehavejšie ako kedykoľvek predtým. Ale platí to aj z mojej strany, inštitút nášho vzťahu mi dáva právo tiež prehovoriť čo-to do Vojtovho života a postojov. Ale inak väčšinou len počúvam. Vojtove historiky o ľuďoch, ktorých poznám len z literatúry, vyrážajú dych. Jeho sčítanosť, pamäť, genealogicko-vzťahové znalosti, zákulisné kontexty, fámy i klebietky, ľudsky poznačené riešenia, to všetko spôsobuje, že ho počúvate s otvorenými ušami ... i ústami.

Vojto píše často a veľa. Z jeho stola nevychádzajú zväzky rozsiahlych textov, monografické elaboráty, analytické štúdie či široko koncipované komparácie. Je majstrom tých najdrobnejších žánrov: rôznych správ, anotácií i recenzií, postrehov, nekrológov i jubilejných zdravíc. A často prekvapí, ako naposledy v kolektívnej monografii *Moc sexu* (2021). Ktovie čím by prekvapil a čo by si napísal na tomto mieste na svoju adresu? Osobnejší ako voči samému sebe by už byť nemohol. Na vysvetlenie: to, pred čím sa každý vystríha a chráni, je jeho najsilnejšou zbraňou. Je vždy osobný, a práve preto v maximálnej miere ľudský!

Ďalšou výraznou črtou jeho života je celoživotné zberateľstvo. Robil si radosť známkami (vyrábal i výstavné exponáty a vyhrával s nimi), tešil sa obrazom i grafikám, svätému Sebastiánovi, výstavným katalógom, kvalitnej a rôznorodej hudbe, rôznym pamiatkam na rodný Trenčín, a nakoniec i knihám. Hoci i ja som „rodeným“ zberateľom všeličoho a všetkého, lebo obaja vieme, ako zberateľstvo človeka obohacuje, v mnohom ma Vojto inšpiroval, povzbudil a usmernil. Napríklad spolu so svätým Sebastiánom pre neho som zintenzívnil zbieranie Posledných súdov pre mňa. Ale i na rozhodnutí robiť si radosť peknými obrazmi mala podiel nielen pandémie, veľa prázdnych stien, ale i Vojto, ktorý už na stenách nemá pomaly voľného miesta.

Častokrát si v galériách v rôznych kútoch sveta poviem, škoda, že tu nie si. Toto by sa Ti určite páčilo... Alebo, čo by si na toto povedal? A tak si aspoň napíšeme, akú výstavu a hru každý z nás videl, aký koncert sme počuli a aký dojem to na nás urobilo. Lebo napriek početným spoločne stráveným chvíľam spoločných divadiel, koncertov a výstav veľa nebolo. Potrebovali sme si dávať sami seba sebe navzájom a nechýbal nám v tomto procese žiadny sprostredko-

vateľ, ani tretí subjekt. Navyše počas pandémie ubudli i stretnutia a tie veru nenahradí žiadny mail či list. A online rozhovory pre nás už nie sú, nehovoriac o tom, že online popíjanie zo spoločnej fľašky ľudia ešte nevymysleli.

Vojto nebol nikdy lovcom – titulov, úspechov, ocenení, funkcií, vždy zostal skôr zberačom a ešte viac rozdávačom – pohody, šťastia, dobrej nálady, uznania i ľudskej dôstojnosti. To posledné sa týkalo ľudí, pred ktorými zostalo už len posledné – čakanie na smrť. V domovoch, nemocniciach, či osamelých v starých bytoch. A práve návštevy Vojta Čelka im dávali pocit, že ešte pre niekoho sú dôležití, že ešte niekomu stoja za čas a reč. Túto neoceniteľnú vlastnosť Vojta Čelka, toto rozdávanie ľudskejšnosti, z neho robí človeka s veľkým „Č“. Človeka, ktorého si nemožno nevážiť a nemať ho rád.

Preto keď hovoríme o Vojtechovi Čelkovi ako o človeku so širokými renesančnými záujmami a s nevídaným vzťahom ku kultúre, tak tým nemyslíme kultúru len ako hudbu, divadlo, literatúru či výtvarné umenie, ale aj – a predovšetkým – kultúru človečenskú. Slušnosť sa dnes vytráca z portfólia ľudského správania a oveľa viac sa cení pragmatickosť, dravosť a ambicióznosť s veľmi tenkou hranicou k bezohľadnosti. Úcta k človeku, a najmä k starému, slabému, chorému a osamelému, by možno vtláčala do úst prirovnanie k duchovným, keby Vojtech Čelko nemiloval život a neužíval si z jeho kalicha plnými dúškami. Jeho duchovno nie je v rečiach a na povrchu. Jeho svetáctvo vôbec neprotirečí slušnosti a úcte, ale len umocňuje renesančnú povahu a prežívanie života nášho jubilanta naplno a s časovým itinerárom, ktorý by patril skôr generálnemu riaditeľovi mamutieho podniku. Pritom Vojtech Čelko vytvára krehké hodnoty vo vzťahu k ľuďom a v ľuďoch, kultivuje všetko, čo sa nazýva človečinou a ľudskou empatiou. A to sú veci na hony cudzie ľudským „robotom“ a technokratom dneška.

Ak nestihne niečo prečítať, či dypočuovať CD-čko, tak hlavne preto, že musí zavolať, navštíviť, povzbudiť, zabaviť a priviesť na iné myšlienky ľudí okolo seba. Nevládných, zabudnutých, kedysi osobnosti vo svojom odbore, teraz už však pre väčšinu nezaujímavých mien. Keby sa dávali medaily za ľudskosť, Vojtech Čelko by ich už musel mať plné sako.

Čo ďalej dodať? Málaktorú operu či operetu Vojto ešte nepočul (nevidel) a jeho znalosti v tomto žánri sú nevyčerpatelné. Má obľúbené symfonické skladby a árie, pri ktorých by dokázal tráviť hodiny svojho času. Keby toho času bolo... Dôchodok nič nezmenil na spôsobe jeho života, termínov a povinností mu neubudlo, práve naopak. A ak ich chce stihnúť, tak práve na úkor svojich pôžitkov. Najmä po roku 1989 si doprial i cestovateľské zážitky, úzko prepojené s poznávaním cudzích kultúr. Island a celá západná Európa, dvakrát bol v Mexiku, navštívil africkú Namíbiu, Nový Zéland, Sikkim v Indii, Bhután, Mjan-

marsko (Barmu), Vietnam, Čínu, Srí Lanku, Izrael, Spojené arabské emiráty a Jordánsko. Najmä Mongolsko a India patria ku krajinám, ku ktorým ho viazali študijné i osobné väzby. A to som určite ešte na mnohé zabudol.

Vojto bol pred rokom 1989 niekoľkokrát na filatelistických návštevách v bývalom Sovietskom zväze. O všetkých týchto cestách by sa dala napísať kniha, lebo zážitky z nich by za to stáli. Napríklad v roku 1967 bol s budúcim ministerským predsedom Mariánom Čalfom na študentskej konferencii v Leningrade a v Moskve, kde ich prijala okrem iných aj prvá žena vo vesmíre Valentína Tereškovová. I toto bola významná sféra Vojtových voľnočasových aktivít, vďaka ktorej rástol a mohol aplikovať nové skúsenosti a poznatky.

Ak sa zdá, že to nie je na jeden život, ide o legitímne zdanie a nečudo, že voľný čas bol neraz úzkoprofilovým artiklom v živote nášho jubilanta. Ak si ho Vojto napriek tomu vždy našiel, tak to ťažko vysvetliť inak ako skvelou osobnou logistikou, sebadisciplínou, prioritami i potláčaním osobného v prospech druhých.

Ďalšiu rovinu jeho osobnosti vnímam v každodennej práci v prospech slovenskej menšiny. Nejde len o spolkové a publikačné aktivity, lebo menšina sa rozmieňa na početné a veľmi rôznorodé ľudské osudy, lebo tu ide zase o ľudí a o prácu pre nich. V Čelkovom prípade ide zase o jeho doslova celoživotné poslanie a súvisí so spomínaným ľudským rozmerom. Hoci Vojto sám nedávno dosiahol na 75. rok života, v ničom nepoľavil pri propagácii slovenskej kultúry, pri pripomínaní si ľudí, výročí, inštitúcií alebo v každodennom styku so zaslúžilými osobnosťami slovenskej kultúry a verejného priestoru. V súčasnej Prahe si napríklad Milana Rastislava Štefánika bez rovnomennej spoločnosti nemožno pripomenúť. A spoločnosť tvorí hlavne Vojtech Čelko. Ale to isté sa týka aj Jána Kollára, Alexandra Dubčeka, Boženy Fukovej, Jozefa Lettricha a ďalších slovenských osobností. Žijú i po smrti vďaka Vojtovým neúnavným aktivitám.

Charakterizujú ho však i ďalšie nové rozmery. Ak by pred jeho pražským domom viala slovenská vlajka, každý by to vnímal ako prejav vlastenectva vo verejnom priestore. To však nie je jeho šálka kávy. Pre Vojta je slovenskosť nie vonkajším prejavom, je jednoducho v ňom a ak sa z nej dostáva i smerom von, nepotrebuje k tomu vlajku, ale ide o prirodzené nastavenie jeho osobnosti a života. Všetky stereotypy vzťahujúce sa k obyčajnému Slovákov v Prahe, v prípade Vojtecha Čelka totiž neplatia. Ten hovorí, píše a cíti stále po slovensky a svojimi storakými spôsobmi vyhlbil v Prahe hlbšiu brázdú z hľadiska česko-slovenských vzťahov ako všetok slovenský diplomatický personál súčasne. Jednak svoju činnosť vykonáva systematicky už desiatky rokov (ako riaditeľ Domu slovenskej kultúry, ako slovenský zamestnanec Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, ako dlhoročný tajomník a člen Česko-slovenskej komisie historikov, či ako sú-

časný dôchodca v rôznych spolkoch, časopisoch, inštitúciách) a jednak zasahuje do všetkých oblastí kultúry a takýmto spôsobom sa dostáva až ku konkrétnym ľuďom. Hlboko ľudská činnosť Vojtecha Čelka je doslova nenahraditeľná a jej uvedomenie si otvára v človeku brány pokore a úcte!

RECENZE | ZPRÁVY**Vladimír Goněc sedmdesátiletý****MARTIN HROMEK**

Před nedávnem oslavil významné životní jubileum jeden z nejvýraznějších českých odborníků na dějiny 20. století doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc. Svou profesní dráhu zahájil v roce 1972 jako asistent na Historickém ústavu Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, dnešní Masarykovy univerzity, kde předtím vystudoval historii a filosofii. Brnu zůstává věrný po celý život. Právě zde působil jako odborný asistent, od roku 1992 docent obecných dějin.

Vladimír Goněc však není jen český, ale vpravdě československý historik. Na Slovenské akademii věd získal titul DrSc. a v roce 2012 se stal vedoucím vědeckým pracovníkem tamějšího Ústavu politických věd. Když jsem začal během svých doktorských studií jezdit do Hradce Králové na slavnou česko-slovenskou konferenci mladých historiků, pravidelně nás doprovázel i náš oblíbený školitel docent Goněc. Nikoliv však proto, aby na nás dohlížel. Míval zde totiž milou povinnost pronést před účastníky konferenčního jednání zdravici za Česko-slovenskou komisi historiků jakožto neúnavný propagátor spolupráce české a slovenské historiografie.

K zájmu o slovenskou historiografii také vždy vedl své studenty na Historickém ústavu. Ovšem nejen o ni. V seminářích docenta Goňce bylo standardní, že jsme jako studenti nepracovali jen s materiály z domácí produkce. Pan docent si uvědomoval, že se naše dějepisectví nesmí uzavřít podnětům z blízkého i vzdálenějšího zahraničí. Snažil se nás proto motivovat k tomu, abychom pracovali i s literaturou v angličtině, němčině, ale také polštině nebo románských jazycích. Vždy chápal, že alespoň pasivní zvládnutí většího počtu jazyků odborníkovi umožní vstřebávat metody a přístupy různých jazykových okruhů.

Ačkoli pan docent zůstal věrný brněnskému pracovišti, spolupracuje s historiky v dalších zemích. Kromě zmíněné Česko-slovenské komise historiků působí i v několika dalších organizacích sdružujících historiky či odborníky na evropskou integraci. Za všechny jmenujme například Česko-ruskou komisi historiků a archivářů nebo Společnost pro výzkum střední a východní Evropy. Je též členem redakčních rad hned několika odborných periodik u nás i v zahraničí.

To se samozřejmě odráží i v odborné činnosti docenta Goňce, který se zabývá dějinami degaullovsky širokého prostoru od Atlantiku po Ural. Ve svých prvních pracích se zaměřil především na střední a východní Evropu. Zajímal se například o ruské a ukrajinské dějiny ve 20. století s důrazem na období před vznikem Sovětského svazu. Od zájmu o podoby sovětského a československého federalismu, o vztahy mezi zeměmi střední Evropy, národnostní problematiku či politické a právní myšlení v našem zeměpisném prostoru pak již byl jen krůček k promýšlení ideových základů procesu evropské integrace.

Právě studium evropské ideje, vypůjčíme-li si titul jedné z četných monografií docenta Goňce, je výrazným rysem jeho odborné činnosti v novém tisíciletí. V roce 2001 získal prestižní titul Jean Monnet Chair, který je udělován odborníkům a pracovištím výrazně přispívajícím ke studiu dějin evropské spolupráce. Právě jí věnoval několik posledních prací, které byly vydány v češtině, angličtině i francouzštině. Kromě dějin ideje spolupracující Evropy a rozšiřování Evropských společenství a dnešní Evropské unie hned několik monografií věnoval osobnosti evropského formátu Huberta Ripky. Docent Goněc se také na svém domovském pracovišti spolu s docentkou Martou Romportlovou stal duší oboru mezinárodních vztahů a dějin evropské integrace.

Vladimír Goněc platí za uznávaného odborníka na obecné dějiny 20. století nejen u nás, ale i v dalších zemích. Za svou práci byl oceněn například na Slovensku Cenou Milana Hodži či v Rumunsku Plaketou Fakulty evropských studií Univerzity Babeş-Bolyai Kluž. Je však také vynikající pedagog. Své studenty vždy vedl k poctivému zvládnutí historického řemesla, k samostatnému myšlení a originalitě. Ani při svých přednáškách se nikdy nevyhýbal nabourávání zavedených klíšé a nebál se ani kousavých poznámek, ovšem vždy podložených fakty. Docenta Goňce všichni známe i jako přátelského a vtipného společníka s neobyčejně širokým rozhledem, a především jako dobrého člověka. Milý pane docente, děkujeme Vám za vše, co jste nám dal, ať už jako vyučující nebo kolega, a za veškerý přínos naší historické vědě a přejeme Vám vše dobré.

RECENZE | ZPRÁVY

Za Jindřichom Schulzom

VILIAM ČIČAJ

6. apríla 2022 nás zastihla smutná správa. Vo veku 81 rokov zomrel doc. PhDr. Jindřich Schulz, CSc.

Jindro, ako sme ho priatelia familiárne nazývali, bol významnou a súčasne veľmi zaujímavou osobnosťou modernej českej historiografie. Na jednej strane ho charakterizovalo obrovské pracovné nasadenie a veľký zmysel aj pre tú často zvonku neviditeľnú, mravenčiu a každodennú prácu, ktorá neprináša okamžité výsledky, ocenenie a uznanie. Dokumentuje to aj jeho hlavné celoživotné dielo. Mnoho rokov svojho vedeckého pôsobenia venoval práci na rozsiahlom projekte *Historického místopisu Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*, z ktorého bolo publikovaných úctyhodných 16 zväzkov. Hovorí sa, že murár má krivý komín a šuster chodí v deravých topánkach. To však neplatí o doc. J. Schulzovi. Máloktorému historikovi sa podarí napísať malé a veľké dejiny svojho rodného mesta. Monografia „malých“ dejín Olomouca mala aj veľký komerčný úspech a jej náklad bol veľmi rýchlo rozpredaný. Dvojzväzkové „veľké“ dejiny s vyše tisícovou strán, na ktorých sa J. Schulz podieľal organizačne, redaktorsky a autorsky, patria pravdepodobne k najväčším mestským monografiám v poslednom období v Českej republike.

Doc. J. Schulz sa angažoval nielen v spoločenskom, ale aj pedagogickom a vedeckom živote. Zastával rad funkcií na Filozofickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci a významnou mierou prispel k jej reforme. Patril k prvým členom Česko-slovenskej komisie historikov. Vďaka jeho iniciatíve, nasadeniu a organizačným schopnostiam sa tri zasadnutia komisie uskutočnili na univerzite v Olomouci, ktoré môžeme zaradiť medzi najúspešnejšie podujatia v jej doterajšej histórii. Zároveň bol aj spoluredaktorom Česko-slovenskej historickej ročenky.

Čas neúprosne letí! Doc. PhDr. Jindřicha Schulza, CSc. som poznal od roku 1970. Bol to nielen výborný vedec a naslovovzatý odborník, ale aj veľmi milý, vtipný a spoločenský človek. Typický bol jeho šibalský úsmev, zmysel pre humor a zábavu. Vždy dokázal prekvapiť originálnymi myšlienkami a nápadmi svojich kolegov a priateľov. Nepoznal som nikoho, komu by niekedy odmietol poradiť alebo pomôcť. Zažili sme spolu strašne veľa veselých príhod, ale bohužiaľ, aj veľmi smutné príbehy. Som veľmi rád a považujem to za veľkú poctu, že som mohol poznať Jindřicha Schulza, ktorý svojím spôsobom ovplyvnil aj môj osobný život.

Odpočívaj v pokoji!

RECENZE | ZPRÁVY

Za Jindřichem Schulzem

VLADIMÍR GONĚC

Na Zelený čtvrtek 2022 jsme se naposledy rozloučili s doc. PhDr. Jindřichem Schulzem, CSc., spoluzakladatelem a dlouholetým vysoce aktivním členem Česko-slovenské komise historiků.

Po dobu vydávání prvních patnácti svazků Česko-slovenské historické ročenky se stal významným součinitelem jak „úředně“, tedy jakožto spoluřešitel příslušného projektu pod GAČR,¹ tak partákem v tom nejvlastnějším slova smyslu při reálném fungování redakce Ročenky.

Jako člen Česko-slovenské komise historiků odvedl velmi záslužnou práci v oblasti součinnosti české a slovenské historické vědy. Především bych rád připomenul uspořádání tří zasedání Komise v Olomouci² jakožto jeho dílo do všech detailů, včetně vysokého nasazení laťky při doprovodných společenských událostech, spojených se zasedáním komise, od přijetí členů Komise rektorem Palackého univerzity či hejtmanem Olomouckého kraje. Spolupodílel se i na programu řady dalších konferencí a seminářů spojených se zasedáním Komise,³ byl aktivním účastníkem libereckých seminářů, zejména ve druhém deseti-letí jejich cyklu.

Olomoucký rodák (1940) J. Schulz na Univerzitě Palackého absolvoval studium historie a geografie a tyto obory nadále ve své vědecké práci efektivně propojoval. V roce 1964 nastoupil na katedře historie olomoucké filozofické

1 Projekty GAČR č. 404/96/0019, 409/99/0086, 409/02/0009, 409/05/2028, 409/08/0729.

2 Páté zasedání Komise v říjnu 1996, dvacáté třetí zasedání v listopadu 2005 a třicáté první zasedání v říjnu 2009.

3 Například v Trnavě v březnu 1999, v Českých Budějovicích v listopadu 2000 či v Pardubicích v listopadu 2004, etc.

fakulty v tehdejšímu systému tzv. vědecké aspirantury, v roce 1967 úspěšně obhájil kandidátskou disertační práci pod vedením Ladislava Hosáka, vzápětí byl přijat do pozice vědeckého pracovníka v Kabinetu regionálních dějin na jmenované fakultě. Na tomto pracovišti se podstatnou měrou podílel na edici Historického místopisu Moravy a Slezska pro období 1848–1960 od jeho třetího svazku. V každém svazku se podílel jednak na vlastní textové části (společně s Josefem Bartošem a Milošem Traplem), jednak pro každý okres Moravy a Slezska vypracoval jeho historicko-geografickou charakteristiku, mimoto konstruoval mapové přílohy místopisu. Náročná a pro práci historiků Moravy nezastupitelná materiálová a dokumentační edice doslova prolíná celoživotní vědeckou činností J. Schulze a byla úspěšně dovedena k vydání závěrečného svazku v roce 2011.⁴ Závěrečné svazky Místopisu jsou už dominantně právě jeho dílem.

Hlavní zaměření vědecké práce J. Schulze přitom představovala tematika středověkých a raně novověkých dějin, včetně širokého uplatnění historické geografie⁵ a historické demografie; stal se i jedním z průkopníků historické ekologie. Vedle práce na svých vlastních vědeckých výstupech se osvědčil i jako organizátor vědeckých týmů; připomeňme alespoň jeho úlohu redaktora a garanta mnohaletého projektu dějin Olomouce, když po obsáhlých sériích dílčích studií a článků se úspěšně dospělo výstupům v podobě zprvu „malých dějin Olomouce“ (okamžitě rozebraných),⁶ posléze až k dvousvazkovým dějinám Olomouce o celkovém rozsahu na 1 200 tiskových stran velkého formátu.⁷ Co do detailů a dílčích výstupů vědecké práce J. Schulze odkažme na známou webovou stránku Bibliografie české historie. Jen pro období od roku 1990 na ní najdeme k J. Schulzovi přes 270 záznamů.

Byl i oblíbeným a úspěšným vysokoškolským učitelem; této činnosti se však naplno směl věnovat až po roce 1990. Teprve tehdy mohl být také ustanoven docentem. Vedle Palackého univerzity přednášel historickou geografii i na Ostravské univerzitě, rok působil i na Univerzitě Komenského v Bratislavě.

Nutno zvýraznit i akademické funkce J. Schulze. A nejen proto, že u vědeckých pracovníků se velmi rychle zapomíná, co v těchto funkcích vykonali (či nevykonali). Při obecném povědomí, že většinou jsou takové funkce obsazovány osobami, které jsou pouhými udržovateli instituce v chodu, pokud nejsou

4 BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, sv. 16. Okresy Ostrava, Fryštát, Hlučín. Olomouc 2011.

5 Jmenujme alespoň spis: SCHULZ, Jindřich – ZEMEK, Metoděj: *Moravsko-uherská hranice v 10. – 13. století*. Brno 1972.

6 *Olomouc. Malé dějiny města* (hlavní redaktor Jindřich Schulz). Olomouc 2002.

7 *Dějiny Olomouce*, 1., 2. (hlavní redaktor Jindřich Schulz). Olomouc 2009.

přímo osobami, kterým přináší naplnění čistý pouhý výkon moci nad jinými lidmi. Lidí, kteří pro instituci i skutečně něco zásadního vykonali, posunuli ji podstatně kupředu, vybudovali nové součásti, je mezi nimi výrazná menšina.

J. Schulz patřil mezi ty zvláště výkonné v oné menšině. Olomoucká filozofická fakulta patřila mezi fakulty mimořádně zdevastované v období normalizace, při vytlačení vědy na okraj, v některých případech až „za okraj“ jednotlivých pracovišť. Přímo symbolicky vyjadřuje míru devastace skutečnost, že na dvě desetiletí zcela přišla o svou „erbovní disciplínu“, totiž obor filozofie.

J. Schulz nastoupil jako první vedoucí katedry historie v polistopadovém období, souběžně i jako proděkan fakulty v prvním volebním období po listopadu. Ve druhém volebním období byl zvolen děkanem fakulty, ve třetím volebním období se stal prorektorem univerzity pro organizaci a rozvoj. Jako prvořadý úkol si postavil obnovit váhu a význam vědecké práce a posunout ji do těžiště činnosti vysoké školy. Uplatňoval princip, že úroveň a kvalita všech ostatních složek v činnosti fakulty a vysoké školy může být pouze derivátem kvality vědecké práce.

J. Schulz má zásluhy v obnově či přesněji znovuvybudování filozofického pracoviště fakulty, v obnově uměnovědných oborů, v obnově oboru klasické filologie, v rozšíření palety oborů moderní filologie, v celkové rekonstrukci fakulty ve skutečné centrum humanitních věd. Nepominutelné jsou jeho zásluhy pro otevření nové fakulty umění olomoucké univerzity. Při rekonstrukci samotného historického pracoviště usiloval o navázání na původní koncept ještě předúnorového zakladatele oboru na Palackého univerzitě, profesora Ladislava Hosáka.

Nedá mi než připomenout, že náš Jindra byl i bohém, což někdo u vědeckých pracovníků může považovat za nepřístojnost, osobně se však domnívám, že to je i významný způsob, jak dosáhnout nadhledu při řešení vědeckých problémů i při organizační práci pro vědeckou instituci. A ve vysokém školství i jeden z účinných způsobů, jak se vyhnout školometství i jak se vyrovnávat se školometstvím jiných. Neboť školometství je stále vážnou zátěží vysokého školství v ČR (i SR), překážkou jeho rozvoje a stále i jedním z pozůstatků sužujícím ho od dob normalizace. Neméně tak to platí i pro byrokratismus ve vysokém školství a pro bohémství jako možný nástroj i příležitost povznesení se nad něj.

Z osobních vlastností Jindrových bych ještě rád poukázal na Jindrovu uvážlivost, přátelskou otevřenost, na schopnost smířovat rozvaděné akademiky, na schopnost překlenout vypjaté momenty v diskusích a v přípravách na náročné úkoly.

Právě tak si Tě, Jindro, budeme pamatovat.

SEZNAM AUTORŮ | THE LIST OF THE AUTHORS

Mgr. Blažena Pavlovkinová

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Prof. PhDr. Roman Holec, DrSc.

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava –
Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava

Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická Technické univerzity
v Liberci, Liberec

Doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc.

Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied, Bratislava

Doc. PhDr. Mira Nábělková, CSc.

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

Dr. René Küpper

Collegium Carolinum, Mnichov

Mgr. Vojtěch Čurda, Ph.D.

Pražská konzervatoř, Praha

PhDr. Vojtech Čelko

Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, Praha

PhDr. Eva Bílková

Státní okresní archiv Jičín

Mgr. Miroslav Michela, Ph.D.

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

Mgr. Martin Hromek, Ph.D.

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

PhDr. Viliam Čičaj, CSc.

Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava

POKYNY PRO AUTORY PŘÍSPĚVKŮ DO ČESKO-SLOVENSKÉ HISTORICKÉ ROČENKY

Redakce Československé historické ročenky přijímá k publikování **pouze původní odborné texty (studie a materiálie, tj. menší edice pramenů), které ještě nebyly publikovány v jiném periodiku či publikaci**. Dále přijímá zprávy o literatuře, recenze, zprávy o projektech či významných vědeckých setkáních spjatých s česko-slovenskou problematikou. Nepřijímají se kompilace či texty sporného autorství. Texty je možno odevzdávat a budou publikovány v češtině, slovenštině, angličtině a němčině. Nedílnou součástí recenzovaných příspěvků (studie, materiálie) jsou již při jejich odevzdání **klíčová slova (3–7) a resumé** (cca 1 800 znaků), obojí pro překlad do angličtiny.

Časopis Česko-slovenské historické ročenky dbá na dodržování všeobecně platných norem publikační etiky, jejichž respektování je povinností pro každého autora/autorky vědecké práce. Výhodiskem jsou normy publikační etiky stanovené Výborem publikační etiky (Comitee on Publication Ethics): <http://publicationethics.org/resources/guidelines>; <http://publicationethics.org/resources/code-conduct>.

Autor(ka) příspěvku se zavazuje, že se při jeho tvorbě zdržel jakéhokoliv přebírání dat jiného autora bez uvedení jejího zdroje, přičemž daty se myslí nejenom konkrétní údaje, ale i myšlenky či koncepty. Autor(ka) příspěvku nabídnutého Česko-slovenské historické ročenky zodpovídá za správnost a úplnost údajů, včetně korektního uvádění spoluautorství. Svůj příspěvek nesmí nabídnout současně více vydavatelům. Autor může oslovit nového vydavatele až v okamžiku, kdy je zamítnuto uveřejnění původně osloveným vydavatelem.

Redakce Česko-slovenské historické ročenky žádá autory, aby v zájmu urychlení redakční práce při přípravě periodika dodržovali následující pokyny:

1) Text zasílejte elektronickou poštou na adresu redakce (jaroslav.pazout@tul.cz, Richard.Pavlovic@minv.sk).

2) Maximální rozsah textu je 30 normostran (cca 54 000 znaků i s mezerami) bez obrazové přílohy. Případný větší rozsah je třeba předem projednat s redakcí.

3) Text příspěvku musí být psán v textovém editoru Word a uložen ve formátu rtf.

4) Text včetně poznámek je třeba odevzdat bez zarovnání pravého okraje, bez použití dělení slov, záhlaví nebo zápatí. Text je psán plynule v rámci odstavce, klávesou Enter jsou oddělovány pouze odstavce. Při psaní nelze použít styly, pouze základní text. V textu je možné používat pouze jeden písemný font, v jehož rámci je možné využít i tučné a kurzívní písmo. Rozlišujte pomlčku (–) a spojovník (-).

5) Poznámky vkládejte do textu automatickou formou prostřednictvím funkce Vložit – Poznámky pod čarou (průběžné číslování 1, 2, 3...). U edic dokumentů je vhodnější vložit archeografické (a, b, c...) a věcné (1, 2, 3...) poznámky vždy za jednotlivý dokument.

6) Texty je možno po konzultaci s redakcí doplnit o obrazovou přílohu (fotografie, dokumenty, karikatury atd.). Faksimilie je třeba odevzdat jako samostatné soubory v potřebné tiskové kvalitě (minimálně 300 dpi), nejlépe ve formátu *.tif či *.jpg. Ve zvláštním souboru pak zašlete popis dokumentů s odkazy na zdroj.

7) V poznámkovém aparátu je třeba dodržet následující citační úzus:

V odkazech na **archivní fondy a sbírky** dodržujte toto pořadí údajů: název archivu; název fondu či sbírky – f. XX-X, případně též jeho dílčí části; signatura (sign.) / inventární číslo (inv. č.) / inventární jednotka (inv. j.) / číslo jednací – , karton – kart. / svazek – sv.; název nebo popis dokumentu (např.: Národní archiv (dále NA), f. KSČ – Ústřední výbor, 1945–1989, Praha (KSČ-ÚV), 02/1 – předsednictvo, 1962–1966, sv. 11, arch. j. 14, b. 1, Zpráva komise pro přešetření politických procesů v období 1949–1954, předložená 14. schůzi předsednictva ÚV KSČ konané 26. března 1963. – zkrácený záznam při dalších citacích: NA, KSČ-ÚV, ...)

V odkazech na **dobová periodika** dodržujte toto pořadí údajů: **deníky** – Autor stati (v pořadí: PŘÍJMENÍ [verzálkami], křestní jméno): Název. Podnázev (obyčejně, ne kurzivou), in: *Název deníku* (kurzivou), datum, strana (např. FEJEŠ, Ján: Důsledně prosazovat zákonnost, disciplínu a pořádek, in: *Rudé právo*, 8. 1. 1985, s. 3); **časopisy** – Autor stati (v pořadí: PŘÍJMENÍ [verzálkami], křestní jméno): Název. Podnázev (obyčejně, ne kurzivou), in: *Název časopisu* (kurzivou), ročník, číslo, datum, strana/rozmezí stran (např. HAVEL, Václav: Na téma opozice, in: *Literární listy*, roč. 1, č. 6, 4. dubna 1968, s. 4; NĚMEC, Jan: Současné úkoly justice, in: *Socialistická zákonnost*, roč. 18, č. 1, 1970, s. 3)

Student, roč. 3, č. 5, 1967, s. 1; případně Literární noviny, roč. 16, č. 1, 7. ledna 1967, s. ... - název zase v kurzivě.

V odkazech na **literaturu** dodržujte toto pořadí údajů:

Monografie – Jméno autora(ů) (v pořadí: PŘÍJMENÍ [verzálkami], křestní jméno – spoluautoři): *Název. Podnázev* (obojí kurzivou). Místo vydání rok vydání, strana (příp. rozmezí stran s dlouhou pomlčkou bez mezer, zkratka s.). (např. OTÁHAL, Milan: *Normalizace 1969–1989. Příspěvek ke stavu bádání*. Praha 2002, s. 22.)

Staf ze sborníku – Autor stati (viz výše): *Název. Podnázev* (obyčejně, ne kurzivou), in: *Název sborníku. Podnázev* (obojí kurzivou). Editor/Editori (zkratka Ed./Eds.). Místo vydání, rok vydání, strana (příp. rozmezí stran, zkratka s.). (např.: KŘEŠŤAN, Jiří: Opožděná reportáž o neopožděném kultu. Vyhánání Ivana Svitáka z akademie věd v roce 1964. In: *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970). Sborník z konference*. Eds. Zilynská, Blanka – Svobodný, Petr. Praha 2001, s. 261.)

Staf z časopisu a jiných periodik – Autor (viz výše): *Název. Podnázev*. In: *Název časopisu* (kurzivou), 1999, ročník (zkratkou roč.), číslo (zkratkou č.), strana (příp. rozmezí stran, zkratka s.). (např.: KVAČEK, Robert: Stále neklidné dějiny. K obrazu první republiky. In: *Soudobé dějiny*, 2001, roč. 8, č. 1, s. 116.)

Při opakovaném citování uvádějte zkrácený tvar odkazu – titul bez podtitulu a dalších bibliografických údajů (např.: OTÁHAL, Milan: *Normalizace 1969–1989*, s. 265. U stati ze sborníku při opakovaném citování jen PŘÍJMENÍ, jméno autora: *název stati*, s. xx. Název stati i knihy může být zkrácený, pokud je příliš dlouhý.

Odkaz na online zdroje – Kubišová, Marta: Dopis řediteli čs. televize. In: *Informace o Chartě 77*, 1979, roč. 2, č. 3, s. 18–19, online in: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1979/INFOCH_03_1979.pdf (29. 3. 2021).

Všechny studie jsou podrobeny anonymnímu recenznímu řízení, redakční rada je posílá k posouzení dvěma nezávislým recenzentům. Autor bude s obsahem posudků seznámen. Redakční rada může na základě recenzních posudků text akceptovat, zamítnout nebo vrátit autorovi k doplnění či přepracování, případně si vyžádat třetí nezávislý posudek.

Studie budou zveřejněny v klasické „papírové“ formě i v podobě digitální. Autoři zodpovídají za faktografickou i jazykovou správnost svých příspěvků a souhlasí s publikováním tiskové podoby jejich příspěvku v elektronické verzi periodika na internetu. Redakce si vyhrazuje právo příspěvky jazykově upravovat.

Česko-slovenská historická ročenka

Peer-reviewed scientific journal

Roč. 24, 2022, č. 1

Redakcia/Editorial Office

Doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D., e-mail: jaroslav.pazout@tul.cz

PhDr. Richard Pavlovič, Ph.D., e-mail: richard.pavlovic@minv.sk

Grafická úprava a návrh obálky: Petr Čížek

Korektury českých textů: Mgr. Bc. Lenka Křížová, PhD.

Korektury slovenských textů: PhDr. Lucia Tokárová, PhD.

Překlady do anglického jazyka: Mgr. Zdeněk Hartmann

Všechny práva vyhrazena.

Vydavatel/Published by

Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Masarykova univerzita, Brno

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Rozsah: 192 s.

www.cskh.sk

ISSN 1214-8334

